

Yazılı ve Sözlü Anlatım

Prof. Dr. Cahit KAVCAR

Dr. A. Ferhan OĞUZKAN

Özlem AKSOY

10. Baskı

YAZILI VE SÖZLÜ ANLATIM

Prof. Dr. Cahit KAVCAR
Dr. Ferhan OĞUZKAN
Özlem AKSOY

10. Baskı

Ankara
2015

YAZILI VE SÖZLÜ ANLATIM

Prof. Dr. Cahit KAVCAR
Dr. Ferhan OĞUZKAN
Özlem AKSOY

©

Tüm Hakları Saklıdır. Bu kitabın basım, yayın, satış hakları Anı Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık San. Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri herhangi bir bilgi depolama ve erişim sistemiyle, veya mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, aktarılamaz, dağıtılamaz.

Yayıncı Sertifika No : 16003
Matbaa Sertifika No : 13268
ISBN : 978-605-4434-64-0
Kapak Tasarımı : Anı Yayıncılık
Dizgi-Mizanpaj : Anı Yayıncılık
Baskı : Sözkesen Ofset
0.312 395 21 10

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

YAZILI VE SÖZLÜ ANLATIM

KAVCAR, Cahit
OĞUZKAN, Ferhan
AKSOY, Özlem

Anı Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara/Türkiye

2015, x, 358 Sf, 135 x 210 mm

ISBN : 978-605-4434-64-0

Eğitim, Dil

1. Diller ve Türkçe, 2. Dilin Toplum, Kültür ve Millet Açısından Önemi
3. Anlatım Türleri, 4. Hikaye ve Roman, 5. Anlatım Türleri

Anı Yayıncılık

Kızılırmak Sokak 10/A

Bakanlıklar / Ankara

Tel: 0 312 425 81 50 pbx

Fax: 0 312 425 81 11

e-posta : aniyayincilik@aniyayincilik.com.tr

[www.http://aniyayincilik.com.tr](http://aniyayincilik.com.tr)

SUNUŞ

Sevgili Öğrenciler, Değerli Öğretmenler,

Bir derse başlarken öğrencilerle tanışıp söyleşmenin öğretim yöntemlerinde çok önemli bir yeri olduğu açıktır. Biz de birkaç söz söylemek ve Türkçemizi etkili kullanma, anlatım türlerini iyice tanıma yolunda sizlere gönülden başarılar dilemek istiyoruz.

Bu kitap, üniversitelerde ve özellikle eğitim fakültelerinde okutulan "Yazılı ve Sözlü Anlatım" dersleri için hazırlanmıştır. Öğrencilere, öğretmen adaylarına ve öğretmenlere temel kaynak olarak hazırlandı. Yazılı ve sözlü anlatım becerileri kazandırmak, yazılı anlatım türlerini seçkin örneklerle birlikte tanıtmak ve okuma, seçme zevkini geliştirmek amaçlandı. Genel bir kültür edinme, birikim kazanma, dil ve beğeni düzeyinin gelişmesi amaçlarıyla çok seçkin metinlerin yer aldığını göreceksiniz. Yazılı anlatım türlerinin ilk Ünitesi olan "Şiir" Ünitesinin başında "anlatım türleri" üzerine kısa açıklamalar bulacaksınız.

Bu kitap, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi 3. sınıf öğrencileri Türk Dili Dersi için yazılmıştı ve 1987 yılında "Türk Dili III" adıyla basılmıştı. Temel amaç, öğrencilere yazılı anlatım türlerini örneklerle birlikte tanıtmak ve öğretmektir. Kitap yıllarca ders kitabı olarak okutuldu. Daha sonra, üst sınıflardaki Türk Dili dersleri kaldırıldığı için yeni baskısı yapılmadı.

Şimdi kitap yeniden düzenlendi. "Yazılı ve Sözlü Anlatım" dersinin içeriğine ve özelliklerine uygun olarak yeni üniteler eklendi, bütün üniteler güncelleştirildi.

Nasıl Çalışalım

Elinizdeki kitaptan en etkili biçimde nasıl yararlanabilirsiniz? Bu kitabın düzen ve biçim bakımından başka kitaplara göre çok farklı olduğunu göreceksiniz. Bu kitaptaki üniteleri çalışırken bir takım ilkeleri göz önünde bulundurmanız başarınızı kolaylaştıracak ve arttıracaktır. Bu nedenle, söz konusu ilkelerin başlıcalarını size burada sıralamak istiyoruz:

- Öncelikle, kitabın kapsamına giren ünite konularının neler olduğunu gözden geçirerek içeriği bütün olarak görünüz.
- Bir üniteyi çalışıp incelemeyen önce, o ünitenin konularının temel amaçlarını ve yan amaçlarını iyice inceleyiniz.
- "Ünitenin Kavranılması Koşulları" kısmına göz atarak öngörülen koşulları yerine getiriniz.

- “Ünitenin Çalışma Biçimine İlişkin Uyarılar” kısmında yapılan uyarılara olabildiğince uyunuz.
- Ünitenin içinde ve sonunda sorulan soruları mutlaka yanıtlayınız. Yanıtlarınız için ünitenin ilgili bölümüne dönerek soruların doğru karşılığını bulunuz.
- Zaman buldukça, ünitelerin sonunda “Yararlanılan ve Başvurabilecek Diğer Kaynaklar” bölümünde önerilen kitap ve makaleleri araştırıp bulunuz, okuyup inceleyiniz ve ünitelerdeki konular üzerine ek bilgiler edinmeye özen gösteriniz. Böylece kendinizi çok daha iyi yetiştireceksiniz. Çünkü üniversite öğreniminin ve birikim edinmenin en etkili yolu budur.

Kendi alanında bir boşluğu dolduracak nitelikte olan bu kitap, özellikle eğitim fakültelerinin İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Programı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Türkçe Eğitimi Bölümü Türkçe Öğretmenliği Programı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı öğrencileri ile öğretim elemanları için, edebiyat ve fen-edebiyat fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri ile öğretim elemanları için, üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanan lise öğrencileri ile Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri için yararlı olacaktır. Yazılı ve sözlü anlatım konusunda sağlam birikim ve beceriler edinme yolunda göstereceğiniz her türlü çabada başarılı olmanız en içten dileğimizdir.*

Bu kitabın yeniden yayımlanması için gösterdiği sıcak ilgi ve destek nedeniyle Anı Yayıncılık'a ve değerli personeline gönülden teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Cahit KAVCAR
Dr. Ferhan OĞUZKAN a. Eşi Şükran OĞUZKAN
Özlem AKSOY

* Bu kitaptaki 2. Ünite ile 6. Ünitenin 1, 2, 5, 7 ve 10. bölümleri Prof. Dr. Cahit KAVCAR; 6. Ünitenin 3, 4, 6, 8 ve 9. bölümleri Dr. Ferhan OĞUZKAN; 1, 3, 4 ve 5. Üniteler Özlem AKSOY tarafından; 7. ve 8. Üniteler ise Prof. Dr. Cahit KAVCAR ve Özlem AKSOY tarafından birlikte yazılmıştır. 6. Ünitelerdeki 2. bölümün oluşmasında Prof. KAVCAR'ın doktora öğrencileri Tülay TOPRAK ile Yıldız KURTULUŞ'un, 10. bölümün oluşmasında yüksek lisans öğrencisi Kenan Halis KIZILDAĞ'ın katkıları olmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÜNİTE 1	
DİL, DİLLER VE TÜRKÇE	1
1. Giriş.....	2
2. Dilin Özellikleri.....	2
3. Yeryüzündeki Diller	2
4. Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri	4
5. Türk Yazı Dilinin Gelişmesi Eski Türkçe.....	5
6. Dilin Toplum, Kültür ve Millet Açısından Önemi	6
Özet.....	9
Sorular	9
Ödev	10
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	10

ÜNİTE 2	
KOMPOZİSYON VE İLKELERİ	11
1. Giriş.....	12
2. Kompozisyon.....	12
3. Kompozisyonun Önemi	12
4. Kompozisyonun Temel Özellikleri	14
5. Bir Örnek Metin	16
6. Buluş Uygulaması	18
7. Plan Uygulaması	20
8. Anlatım Uygulaması	22
Özet	25
Sorular	25
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	26
Sözlük ve Kavramlar Dizini	26

ÜNİTE 3	
ANLATIM BOZUKLUKLARI	27
1. Giriş.....	28
2. Anlatım Bozuklukları	28
Özet	39
Sorular	40
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	40

ÜNİTE 4	
NOKTALAMA İŞARETLERİ	41
1. Giriş.....	42
2. Nokta.....	42
3. Virgöl.....	43
4. Noktalı virgöl	44
5. İki nokta.....	45
6. Üç nokta	45
7. Soru işareti	46

8. Ünlem İşareti.....	46
9. Kısa Çizgi.....	47
10. Uzun Çizgi.....	47
11. Tırnak İşareti.....	48
12. Denden İşareti.....	49
13. Yay Ayraç.....	49
14. Köşeli Ayraç.....	49
15. Kesme İşareti.....	50
Özet.....	51
Sorular.....	51
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar.....	54

ÜNİTE 5

YAZIM (İMLA) KURALLARI.....	55
1. Giriş.....	56
2. Bazı Kelime ve Eklerin Yazılışı.....	57
3. Küçük ve Büyük Harfler.....	61
4. Bileşik Sözcüklerin Yazımı.....	64
5. Bileşik Sözcük ve Deyim.....	65
6. Bileşik Eylemlerin Yazımı.....	65
Özet.....	66
Sorular.....	66
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar.....	67

ÜNİTE 6

ANLATIM TÜRLERİ.....	69
6.1 ŞİİR.....	69
1. Giriş.....	70
2. Şiirin Tanımı ve Niteliği.....	71
3. Türk Edebiyatında Şiir.....	72
4. Şiir Nasıl İncelenir.....	73
5. Şiir Çeşitleri.....	74
5.1. Lirik Şiir.....	75
5.2. Pastoral Şiir.....	79
5.3. Didaktik Şiir.....	81
5.4. Epik Şiir.....	86
5.5. Dramatik Şiir.....	88
Özet.....	89
Sorular.....	90
Ödevler.....	92
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar.....	92
Sözlük ve Kavram Dizini.....	92
6.2. HİKAYE VE ROMAN.....	93
1. Giriş.....	94
2.1. Öykünün (Hikaye) Tanımı ve Niteliği.....	94

2.2. Öykü Türünün Gelişmesi	95
3. Türk Edebiyatında Hikaye	96
4.1. Romanın Tanımı ve Niteliği	98
4.2. Roman Türünün Gelişimi	100
5. Türk Edebiyatında Roman	102
6. Roman Çeşitleri	104
6.1. Konularına Göre Romanlar	105
6.2. İşlenişlerine Göre Romanlar	105
7. Roman ve Öykü Nasıl İncelenir?	106
8. Öykü ve Roman Örnekleri	109
8.1.1. Öykü: Son Kuşlar	109
8.1.2. Öykü: İçerdeki	115
8.2.1. Roman: Yaban	125
8.2.2. Roman: Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana	128
Özet	130
Sorular	131
Ödevler	134
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	135
Sözlük ve Kavram Dizini	136
6.3. DENEME	137
1. Giriş	138
2.1. Denemenin Tanımı ve Niteliği	138
2.2. Deneme Türünün Gelişmesi	139
2.3. Deneme Çeşitleri	141
3. Türk Edebiyatında Deneme	142
4. Deneme Türünden Örnekler	142
Özet	150
Sorular	150
Ödevler	152
Yaralanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	153
Sözlük ve Kavram Dizini	154
6.4. ELEŞTİRİ.....	155
1. Giriş	156
2.1. Eleştirinin Tanımı ve Niteliği	156
2.2. Eleştiri Türünün Gelişmesi	157
2.3. Eleştiri Çeşitleri	159
3. Türk Edebiyatına Eleştiri	160
4. Eleştiri Türünden Örnekler	162
Özet	171
Sorular	172
Ödevler	173
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	174
Sözlük ve Kavram Dizini	175
6.5. ANI.....	177
1. Giriş	178

2.1. Anının Tanımı ve Niteliği.....	178
2.2. Anı ve Günlük	180
2.3. Anı Türünün Gelişmesi	180
3. Türk Edebiyatında Anı	180
4. Anı Örnekleri.....	183
4.1. Türk'ün Ateşle İmtihanı	183
4.2. Atatürk Sünnet Düşününde	187
4.3. Ahmet Haşim Üzerine	188
4.4. Bir Dinozorun Anıları.....	192
5. Günlük ve Örnekler.....	195
Özet	198
Sorular	199
Ödevler	201
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	201
Sözlük ve Kavram Dizini	201
6.6. GEZİ	203
1. Giriş	204
2.1. Gezi Yazılarının Tanımı ve Niteliği.....	206
2.2. Gezi Türünün Gelişmesi	206
2.3. Gezi Yazılarının Çeşitleri	206
3. Türk Edebiyatına Gezi Yazıları	208
4. Gezi Yazılarından Örnekler	210
Özet	221
Sorular	222
Ödevler	223
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	224
Sözlük ve Kavram Dizini	225
6.7. MEKTUP	227
1. GİRİŞ.....	228
2.1. Mektubun Tanımı ve Niteliği	228
2.2. Mektup Türünün Gelişimi	229
3. Mektup Çeşitleri	230
3.1. Özel Mektuplar.....	230
3.2. İş Mektupları	230
3.3. Edebi ve Felsefi Mektuplar.....	230
4. Türk Edebiyatında Mektup.....	232
5. Mektup ve Diğer Edebiyat Türleri.....	233
6. Mektup Planı.....	234
7. Mektup Örnekleri	235
7.1. Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Ahmet Kutsi Tecer'e.....	235
7.2. Cahit Sıtkı Tarancı'dan Ziya Osman Saba'ya	238
7.3. Ziya Gökalp'ten Kızı Hürriyet'e	241
Özet	244
Sorular	245
Ödevler	246

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	247
Sözlük ve Kavram Dizini	247
6.8. MAKALE VE FIKRA.....	249
1. Giriş	250
2.1. Makale ve Fıkranın Tanımı ve Niteliği.....	250
2.1.1. Makale	250
2.2. Makale ve Fıkra Türlerinin Gelişmesi.....	251
2.2.1. Fıkra.....	252
2.2.2. Güldürücü Fıkralar	252
2.2.3. Gazete ve Dergi Fıkraları	253
2.3. Makale ve Fıkra Çeşitleri	254
2.3.1. Makale Çeşitleri	254
2.3.2. Fıkra Çeşitleri.....	254
3. Türk Edebiyatında Makale ve Fıkra	254
3.1. Türk Edebiyatında Makale	254
3.2. Türk Edebiyatında Fıkra.....	256
4. Makale ve Fıkra Türünden Örnekler	256
4.1. Makale Türünden Örnekler	257
4.2. Fıkra Türünden Örnekler.....	263
Özet	268
Sorular	269
Ödevler	270
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	271
Sözlük ve Kavram Dizini	271
6.9. RÖPORTAJ	273
1. Giriş	274
2.1. Röportajın Tanımı ve Niteliği.....	274
2.2. Röportaj Türünün Gelişmesi	275
2.3. Röportaj Çeşitleri	276
3. Türk Edebiyatında Röportaj	277
4. Röportaj Türünden Örnekler	278
Özet	295
Sorular	296
Ödevler	297
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar	298
Sözlük ve Kavram Dizini	299
6.10. TİYATRO	301
1. Giriş	302
2.1. Tiyatronun Tanımı ve Niteliği	302
2.2. Tiyatronun Gelişimi	303
3. Türk Tiyatrosu.....	304
3.1. Sözlü Tiyatro Ürünleri	304
3.2. Yazılı Tiyatro Eserleri.....	305
4. Tiyatro Çeşitleri.....	306
4.1. Tragedya.....	307

4.2. Komedya.....	307
4.3. Dram.....	308
4.4. Müzikli Oyunlar.....	308
5. Çağdaş Tiyatro.....	309
6. Tiyatronun Eğitim Değeri.....	316
7. Oyun Örnekleri.....	318
7.1. Aynaroz Kadısı.....	318
7.2. Köşebaşı.....	324
7.3. Keşanlı Ali Destanı.....	325
7.4. Radyo Oyunu: Gaz.....	326
Özet.....	333
Sorular.....	334
Ödevler.....	335
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar.....	336
Sözcük ve Kavram Dizini.....	336

ÜNİTE 7

KARŞILIKLI KONUŞMALAR.....	337
1. Giriş.....	338
2. Temel Kurallar.....	338
3. Tanışma.....	339
4. Tanıştırma.....	340
5. Soruya Karşılık Verme.....	340
6. Kutlama.....	341
7. Özür Dileme.....	341
8. Telefonla Konuşma.....	342
9. Görevlilerle Konuşma.....	343
10. Görüşme.....	344
Özet.....	345
Sorular.....	346
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar.....	347

ÜNİTE 8

TOPLU TARTIŞMA TÜRLERİ.....	349
1. Giriş.....	350
2. Açık Oturum.....	350
3. Panel-Forum.....	351
4. Sempozyum.....	351
5. Münazara.....	352
6. Toplantı Yönetimi.....	353
Özet.....	354
Sorular.....	355
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Diğer Kaynaklar.....	356

Ünite Sonlarındaki Soruların Cevapları.....	357
--	------------

ÜNİTE 1

DİL, DİLLER VE TÜRKÇE

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

Üniteyi çalışmaya başlamadan önce, bir dilin ne olduğunu ve önemini iyice düşünmemiz gerekir.

Türkçenin tarihi gelişimi konusunda okul ve çevre kitaplarındaki kaynaklara ulaşmalısınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: En önemli iletişim aracı olan dilin önemini kavratmaktır.

Yan Amaçlar:

- Dilin özelliklerini kavratmak,
- Yeryüzündeki dil gruplarını ve Türkçenin bu diller arasındaki yerini öğretmek,
- Türk yazı dilinin gelişimini, Türkçenin kollarını ve devlet dili olarak Türkçenin gelişimini göstermek,
- Dilin toplum, kültür ve millet açısından önemini kavratmaktır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki soruları önce kendiniz cevaplandırmaya çalışınız, karşılığı ondan sonra okuyunuz.
- Üniteyi mümkün olduğu kadar sakin bir ortamda, acele etmeden ve ön yargısız olarak okuyunuz.
- Üniteyi sonundaki test sorularını dikkatle cevaplandırdıktan sonra, siz de benzeri test soruları hazırlamaya çalışınız. Sınavlara bu şekilde hazırlanırsanız başarılı olma şansınız artar.

1. GİRİŞ

Konuya dilin tanımını yapmakla başlayalım. Dil; duygu, düşünce, dilek ve tasarılarımızı başkalarına aktarmaya yarayan işaretler sistemidir. Başka bir deyişle dili, herhangi bir niyetin açığa vurulmasına, dolayısıyla bir zihinden bir başka zihne aktarılmasına yarayan bir işaretler sistemi olarak tanımlayabiliriz.

İnsanlar arasında en önemli ve en etkili iletişim aracının dil olduğunu biliyorsunuz. Çünkü bu araçla insan, destan çağlarından bugüne kadar ortaya koyduğu ürünlerle kendini anlatabilmiştir. Acıları, sevinçleri, tutkuları, heyecanları, düşünceleri, sözün kısası bütün boyutlarıyla insanın serüvenini anlatmıştır. Dil gibi önemli bir araç olmasaydı, her türlü anlatma ve yansıtma olayı gerçekleşmezdi.

Dil, düşünceyi yaratır. Anadili bilinci edinilmeden düşünce geliştirilemez ve değiştirilemez. Dolayısıyla insanı etkileme söz konusu olamaz.

2. DİLİN ÖZELLİKLERİ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır. Fakat dil insanların kullandığı herhangi bir araç değil, doğal bir araçtır. Dilin doğal bir araç olması, onu istediğimiz gibi kullanmamızı engeller. Çünkü her dilin kendisine ait bir yapısı, kanunları ve kuralları vardır. Dil, zaman içerisinde birtakım değişiklikler ve gelişmeler gösterebilir. Fakat hiçbir dil, kendi yapısına ve kanunlarına ters düşen müdahaleleri kabul etmeyeceği için bütün bu değişikliklerin dil kuralları çerçevesinde olması gerekir.

Dil, gizli bir anlaşmalar sistemidir. Her milletin bütün bireyleri bir varlığı, bir hareketi hep aynı kelime ile karşılamak için gizli anlaşmalar yapmış gibidirler. Bu anlaşmayı her millet, her kavim ayrı bir şekilde yapmış, böylece her kavmin ayrı bir dili olmuştur. Örneğin aynı varlığa Türkler su, Araplar mâ', Farstar âb, İngilizler water demişlerdir. Yalnız bu kelimelerin doğuşu ve niteliği kesinlikle bilinememektedir.

3. YERYÜZÜNDEKİ DİLLER

Yeryüzündeki diller iki açıdan sınıflandırılabilir:

1. Kaynakları bakımından
2. Yapıları bakımından

3.1. Kaynakları bakımından dil aileleri

Aynı kaynaktan çıkmış olan diller akraba dillerdir ve bu diller bir dil ailesi oluşturur. Dünyadaki diller kaynakları bakımından çeşitli dil ailelerine ayrılırlar.

a) Hint - Avrupa dilleri ailesi: Bu dil ailesinin içine Macarca, Fince ve diğer bazı küçük memleketlerde konuşulan diller dışında kalan bütün Avrupa dilleri ile Asya dillerinden Farsça ve Hindistan'da mevcut birçok dil girer. Yani, adından da anlaşılacağı gibi, Hind-Avrupa dil ailesi biri Avrupa'da, diğeri Asya'da olmak üzere iki büyük kola ayrılır.

Avrupa kolunun içinde Germen dilleri, Roman dilleri, İslâv dilleri olmak üzere üç büyük kol vardır.

Germen dilleri koluna Almanca, Felemenkçe, İngilizce ve İskandinav dilleri girer.

Roman dilleri kolunun ana dili Lâtince'dir. Bugün yaşayan başlıca dilleri ise Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca ve Rumenicedir.

İslâv dilleri kolunu ise Rusça, Bulgarca, Sırpça, Lehçe gibi diller oluşturur.

Bunlardan başka Yunanca, Arnavutça, Keltçe, Litvanca da Hint-Avrupa ailesinin Avrupa dillerindedir.

Yine tarihi bir dil olan Hititçe de Hint-Avrupa ailesinin Avrupa koluna girer.

Hint-Avrupa dil ailesinin Asya kolunda ise başlıca Hint-İran dilleri vardır. Bunlar tarihi Sanskritçe ile bugünkü başlıca Hint dilleri ve tarihi Avestçe ile eski, orta ve yeni Farsçadır.

Yaşayan dillerden Ermenice de bu kola girer.

b) Sâmi dilleri ailesi: Bu aileye Akadça, İbranice, Arapça gibi diller girer.

c) Bantu dilleri ailesi: Afrika'daki en büyük dil ailesi olan bu aileyi Orta ve Güney Afrika'da konuşulan Bantu dilleri oluşturur.

d) Çin-Tibet dilleri ailesi: Asya'nın bu büyük dil ailesine Çin ve Tibet dilleri girer.

3.2. Yapıları bakımından dil grupları

Yapı bakımından yeryüzündeki diller üç gruba ayrılır:

- Tek heceli diller
- Eklemeli diller
- Çekimli diller

a) Tek heceli diller

Tek heceli dillerde her kelime tek hecelidir. Bu kelimeler ek almazlar ve cümle içinde sıralanırken bile bir biçim değişikliğine uğramazlar. Bu kelimelerin görevleri, cümle içindeki sıralanışlarından ve vurgulanışlarından anlaşılır. Bu dillerde fiil çekimi de yoktur. Çin-Tibet dilleri bu gruba girer.

b) Eklemeli diller

Bu dillerde kelime köklerine türlü ekler getirilerek dil bilgisi bakımından yeni biçimler ve yeni anlamlar ortaya çıkarılır. Kelime köklerine getirilen ekler, kelimenin kökünü değiştirmez, köklerle ekler açık şekilde ayırt edilebilir. Bu diller, önden veya sondan eklemeli olabilir. Ekler bazen başa, bazen sona getirilir. Türkçe, Japonca, Macarca bu dillerdendir. Türkçe, sondan eklemeli bir dildir.

c) Çekimli diller

Bu dillerde yeni kelime yaparken ve çekim sırasında kelime kökleri, kendi içinde değişikliğe uğrayarak kırılır, yani önek, araek alır. Bazı dillerde bu değişiklik çok defa kökü tanınmaz bir hale getirir, bazı dillerde ise kelime kökü ile yeni kelime arasında daima açık bir ilgiyi gösteren iz vardır. Arapça bu dillerdendir.

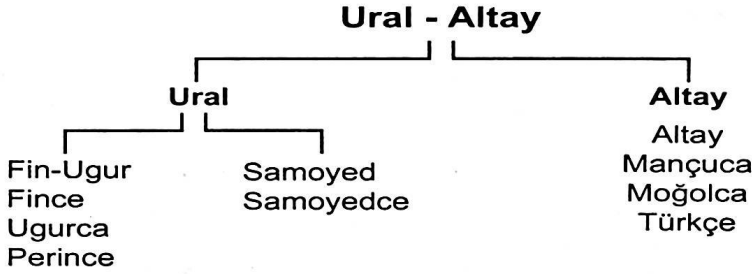
Kökteki değişikliği, Arapçadan vereceğimiz bir örnekle açıklayalım: a + l + m (alime), 'öğrendi' anlamında 3. tekil geçmiş zamandır. Bu kökten türetilen ve esas anlamlarla ilgili, ilm, âlim, muallim, tâlim örneklerinde olduğu gibi kök kendi içinde bazı değişikliklere uğrar, yeni anlamlar kazanır.

4. TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

Yeryüzündeki diller arasında Türkçenin içine girdiği grup Ural-Altay dilleri grubudur. Ural-Altay dilleri yukarıda gördüğümüz diğer aileler gibi sağlam bir aile oluşturmazlar. Meselâ Hint-Avrupa dilleri arasındaki yakınlık bu dillerde yoktur. Ural-Altay dilleri arasındaki yakınlık bir kaynak birliğinden çok bir yapı birliği şeklindedir. Onun için bu dillere şimdilik bir dil ailesi değil, bir dil grubu olarak bakmak lazımdır. Bir aile olmak, yani, bir kaynaktan çıkmış bulunmak Ural-Altay dilleri için kuvvetli bir ihtimal olmakla beraber henüz kesinleşmiş değildir. Buna karşılık yapı bakımından bu diller arasında bir benzerlik vardır.

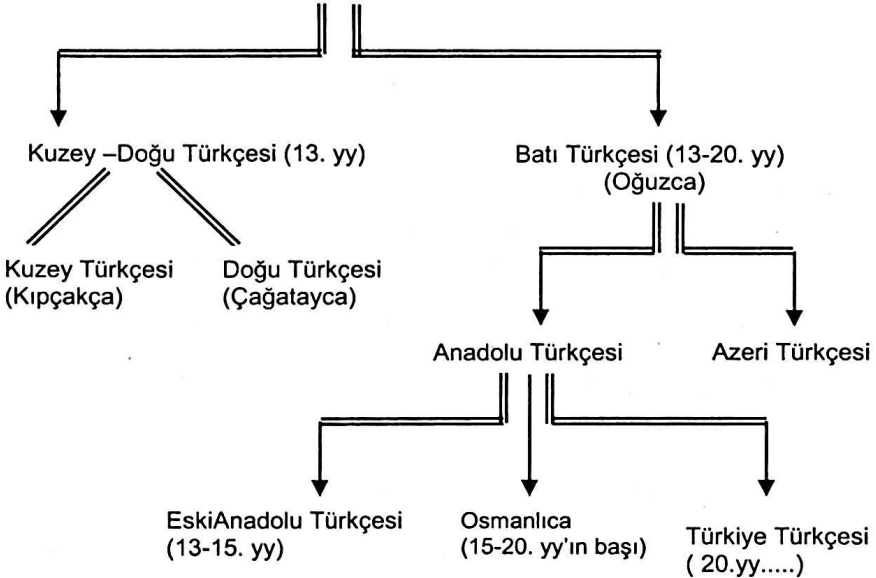
Ural-Altay dil grubuna giren diller aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Türkçe, Ural-Altay dillerinin Altay koluna bağlı, sondan eklemeli bir dildir.

5. TÜRK YAZI DİLİNİN GELİŞMESİ

ESKİ TÜRKÇE (12-13. yy.)

Türk yazı dilinin ilk devresi Eski Türkçedir. Türk yazı dilinin ele geçen ilk örnekleri Orhun abidelerinin metinleridir. Fakat Orhun abidelerindeki dil, yeni oluşmuş bir yazı dili değil, çok işlenmiş bir yazı dilidir. Bu nedenle Türk yazı dilinin başlangıcını ele geçen bu ilk metinlerden daha öncelere çıkarmak gerekir. Teorik olarak Milâdın ilk asırlarında başladığını kabul ettiğimiz ve ilk ele geçen metinleri sekizinci asra ait olan bu yazı dili 12-13. asra kadar devam etmiş olup, bu devre Türk yazı dilinin ilk devresini oluşturmuştur.

Eski Türkçe döneminden sonra, Türkçenin yeni yazı dilleri dönemi başlar. Önce Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi olmak üzere iki yazı dili meydana gelir. Daha sonra Kuzey-Doğu Türkçesi de ikiye ayrılarak Kuzey Türkçesi ve Doğu Türkçesi olmak üzere iki yazı dili ortaya çıkar. Türkçe böylece; Kuzey Türkçesi, Doğu Türkçesi, Batı Türkçesi olarak üç büyük yazı dili halinde 20. yy'a ulaşmıştır.

Batı Türkçesi, Batı Türklerinin kullandıkları yazı dilidir. Batı Türkçesine Oğuzca da diyebiliriz. Bu dil, Anadolu Türkçesi ve Azeri Türkçesi olarak iki kola ayrılır. Batı Türkçesinin Anadolu kolu kendi içinde üç döneme ayrılır:

1. Eski Anadolu Türkçesi
2. Osmanlıca
3. Türkiye Türkçesi

Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesinin ilk dönemidir. 13-15. yüzyılları içine alır. Eski Anadolu Türkçesinde yabancı unsurların (Arapça, Farsça) etkileri pek görülmez, Eski Türkçenin izleri görülür. Bu dönemde Türkçeye Arapça ve Farsça unsurlar yeni yeni girmeye başlamıştır. Bu yazı dilini Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve ilk Osmanlılar kullanmışlardır.

Osmanlıca, Batı Türkçesinin ikinci dönemidir. 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar sürer. Eski Türkçenin izleri tamamen kaybolmuş, yeni dil bilgisi şekilleri yerleşmiştir. Bu dönem, Türkçeyi, Arapça ve Farsça unsurların son haddine kadar sardığı, öyle ki, Türk yazı dilinin, Türkçe, Arapça ve Farsçadan kurulu üçlü bir dil haline geldiği bir dönemdir. Bu karışık dil, İstanbul'un fethinden Osmanlı İmparatorluğunun sonuna kadar İmparatorluğun yazı dili olarak 500 yıl kadar ömür sürmüştür.

Türkiye Türkçesi, Batı Türkçesinin üçüncü dönemidir. 1908 Meşrutiyeti ile başlar ve günümüze kadar gelir. Bu dönemde dil, yabancı unsurlardan büyük ölçüde kurtulmuştur. Arapça, Farsça tamlamalar atılmış, yabancı kelimeler de giderek azalmıştır.

6. DİLİN TOPLUM, KÜLTÜR VE MİLLET AÇISINDAN ÖNEMİ

Dilin en büyük özelliğinin, bir toplumun sözlü ve yazılı anlaşma aracı olduğunu biliyorsunuz. Dil, bireyleri birbirine bağlayan, bir toplumu gelişigüzel insan yığını olmaktan çıkaran, millet haline getiren en önemli öğelerden biridir. Aynı dili konuşan ve dil birliği sağlanan toplumlarda, bireyler arasında köklü bir yakınlık, sevgi ve saygı bağları oluşur. Bu bağlar, toplum yaşayışı için çok önemli olan güven duygusunun kaynağıdır. Yine biliyoruz ki, birbirine güven du-

yan insanların meydana getirdiği toplumlarda birlik, beraberlik ve ülke bütünlüğü kolay sağlanır.

Dilini etkili bir biçimde kullanabilmek, hem birey, hem de toplum açısından büyük önem taşır. Toplumsal bir çevrede yaşayan bireyler ihtiyaçlarını gidermek; sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bilgi kazanmak zorundadır. Duygu ve düşüncelerini başkaları ile paylaşmak için toplumun öteki bireyleriyle ve Devletle iletişim sağlamak zorundadır. Kişilerin iletişim yeteneği de, onların iletişim aracı olan dili kullanabilme becerilerine bağlıdır.

Dilin etkili bir şekilde kullanılması toplum açısından da gereklidir. Bu gerekliliği, maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- a. Dil milli kültürün temel ögesidir. Kültür ise, bir arada yaşayan insanların birbirleri ve doğa ile etkileşimleri sonucu oluşan her türlü yaşayış, düşünce, sanat ve manevi değerlerin toplamıdır. En geniş anlayışla kültürün temel ögesi de dildir.
- b. Dil, milleti tanımlarken en önemli ögedir ve milleti meydana getiren bireylerin en büyük ortak yanını oluşturur. Bundan dolayı, milletlerin dil adları, millet adları ile anılır. (Fransızların dili Fransızca, İngilizlerin dili İngilizce vs.)
- c. Daha önce de belirttiğimiz gibi dil en önemli iletişim aracıdır. Etkileşme ve dolayısıyla öğrenme, ancak iletişimle olur. Başlıca iletişim aracı da dildir.
- d. Dil mantıklı düşünme aracıdır. Bireyler yaşamları için gerekli bilgileri, başkalarının düşüncelerini dil yoluyla kazanırlar. Düşünceler de dil yardımıyla oluşur ve yine dil yardımı ile ortaya konarak başkalarına ulaşır.
- e. Dil milli değerleri gelecek kuşaklara aktarma aracıdır.

Dilin devlet ve millet hayatı bakımından taşıdığı önem konusunda büyük Çin filozofu Konfüçyüs' ü birlikte dinleyelim:

"Konfüçyüs' e sordular:

- *Bir milleti yönetmeye çağrılıysaydınız yapacağınız ilk iş ne olurdu?*

Büyük Filozof şöyle cevap verdi:

- *Hiç şüphesiz, dili gözden geçirmekle işe başladım. Ve dinleyenlerin hayret dolu bakışları karşısında sözlerine devam etti:*

- *Dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre, kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarırsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir."*

Bilgilerimizi, öğrendiklerimizi, başkalarının düşüncelerini dil yoluyla kavrarız. Kendi düşüncelerimiz de kafamızın içinde çalışan dilin yardımıyla oluşur, olgunlaşır. Sanki içimizden konuşarak, sessiz bir dil kullanarak düşünür, yeni yeni düşüncelere ulaşırız. Ulaştığımız yeni düşünceleri yine dil biçiminde ortaya koyar, onları başkalarına ulaştırırız.

Görüldüğü gibi dil yalnızca anlaşma, iletişim aracı değil, aynı zamanda düşünme aracıdır. Bu yönüyle daha da önem taşımaktadır.

Dilin millet hayatı ve kültür bakımından taşıdığı büyük önem konusunda son sözü Atatürk' e bırakalım. Türkiye Cumhuriyetini kuran ve aynı zamanda dil-kültür alanında önemli çalışmalar yapan Büyük Önder şöyle diyor:

"Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli olması, milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

ÖZET

Dil, insanlar arasında en önemli anlaşma ve iletişim aracıdır.

Yeryüzündeki diller, kaynakları bakımından ve yapıları bakımından olmak üzere iki açıdan sınıflandırılır. Türkçe, Ural-Altay dillerinin Altay koluna bağlı, sondan eklemeli bir dildir.

Türkçe, çok eski, köklü ve zengin bir dildir. Zamanla çeşitli kollara ayrılmış, çeşitli yazı dilleri oluşmuştur. Bugünkü dilimiz, Batı Türkçesinin son dönemi olan Türkiye Türkçesidir.

Dil, toplum, kültür ve millet açısından büyük önem taşır. İnsanı gerçek anlamda insan yapan niteliklerin başında dil gelir.

Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri, dolayısıyla bir toplumu oluşturmaları söz konusu değildir. Bir topluluğun topluma dönüşmesini dil sağlar.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanı bulunuz.

1. Türkçe yapı bakımından hangi dil grubuna girer?
 - a) Tek heceli diller
 - b) Eklemeli diller
 - c) Çekimli diller
 - d) Bükümlü diller
 - e) Yalınlayan diller
2. Aşağıdakilerden hangisi Türkçenin yazı dili dönemi değildir?
 - a) Batı Türkçesi
 - b) Güney-Doğu Türkçesi
 - c) Azeri Türkçesi
 - d) Doğu Türkçesi
 - e) Anadolu Türkçesi

Boşlukları cümleyi tamamlayacak şekilde doldurunuz:

3. Türk dilinin ilk yazılı belgeleri anıtlarıdır. Anıtlar döneminde dikilmiştir. Dili dir.
4. "Ülkesini, yüksek korumasını bilen Türk milleti, yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

ÖDEV

1. Burada dilin tanımı, yeryüzündeki diller, Türk yazı dilinin gelişmesi konuları üzerinde duruldu. Siz de yararlanılabilecek değişik kaynaklara ulaşarak daha geniş bilgiler edininiz.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Bilgin, Muhittin. Anlamdan Anlatıma Anadilimiz Türkçe. İzmir: Er-can Kitabevi, 2000.
2. Ergin, Muharrem. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: 1993.
3. Gencan, Tahir Nejat. Dil Bilgisi. TDK, Ankara:1977.
4. Hengirmen, Mehmet. Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi, 1995.

ÜNİTE 2

KOMPOZİSYON VE İLKELERİ

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Üniteyi çalışmaya başlamadan önce, cümle, iyi bir cümlenin nitelikleri ve yazma konularını gözden geçiriniz.
- Bu üniteyi iyi kavrayabilmek için cümleyi ve anlatım bozukluklarını iyi bilmek gerekir.
- Cümle çözümlmelerini iyi kavramış olmanız gerekmektedir.
- Yazma, yazmanın öğeleri, konuşma, okuma-dinleme konularını uygulamalı olarak öğrenmiş olmanız gereklidir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Üniteyi mümkün olduğu kadar sakin bir ortamda, acele etmeden ve ön yargısız olarak okuyunuz.
- Konu içindeki soruları önce kendiniz cevaplandırmaya çalışınız, karşılığı ondan sonra inceleyiniz.
- Örnek metinleri özenle okuyarak, üniteye verilen bilgiler ışığında inceleyip değerlendiriniz.
- Üniteyle ilgili olarak siz de test soruları hazırlamaya çalışınız. Böyle yaparsanız daha çok başarılı olursunuz.
- Ünite sonundaki kaynaklara ulaşarak daha geniş bilgiler edinmeye çalışınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Sözün önemini ve kompozisyonun temel ilkelerini kavratmaktır.

Yan Amaçlar:

- Kompozisyonun tanımını ve önemini kavratmak,
- Kompozisyonun temel ilkelerini örneklerle açıklamaktır.

1. GİRİŞ

Bu ünite, kompozisyon, kompozisyonun önemi, kompozisyonun temel ilkeleri üzerinde duracak, uygulamalı çalışmalar yapacağız.

2. KOMPOZİSYON

Bugüne kadar "kompozisyon" kelimesini çok duydunuz, çok kullandınız. Belki şimdiye kadar yüzlerce kompozisyon yazdınız. Belki "Yine mi kompozisyon ?" diye soranlarınız çıkacaktır. Ama konu gerçekten önemli.

Nedir kompozisyon ? Önemi nereden gelmektedir ?

Türkçemize batı dillerinden gelmiş olan "kompozisyon" kelimesi birleştirme, bileşim anlamına gelir. Edebiyat, müzik, resim, tiyatro gibi sanat dallarında kullanılan ortak bir terimdir.

Şimdi yazıda kompozisyona gelelim.

Yazıda kompozisyonu şöyle tanımlayabiliriz:

Kompozisyon; duygu, düşünce, görüş ve hayallerin, düzenli biçimde, açık, canlı ve çarpıcı bir anlatımla sözlü veya yazılı olarak ortaya konulmasıdır.

Bu tanımda da görüldüğü gibi, kompozisyonun üç temel ögesi vardır: 1) Duygu, düşünce, görüş ve hayal. 2) Belirli bir düzen. 3) Açık, canlı ve çarpıcı bir anlatım. Bunların içinde "düzen", ayrı bir önem taşımaktadır. Bundan dolayı kompozisyona kısaca, "düzenli yazma ve konuşma sanatı" da diyebiliriz.

3. KOMPOZİSYONUN ÖNEMİ

Biliyoruz ki, anlatma isteği insanda doğuştan gelen bir eğilimdir. Çocukluk döneminde ağlama, bağırma, el ve yüz hareketleriyle kendini gösteren bu istek, sonradan dilimiz aracılığıyla gerçekleşir.

Kompozisyon kavramı, insanın "düzen" e olan ihtiyacından ve düzen tutkusundan doğmuştur. Evreni dikkatli bir gözle incelersek, varlıkların biçiminde ve ilişkilerinde gizli veya açık bir düzen görürüz.

Toplumun bütün kesimleri, çalışmalarını ve yaşayışı belirli bir düzen içinde yürütmeyi ister. Toplumdaki işbölümü de, böyle bir istemin ve ihtiyacın bir sonucu değil midir? Çünkü düzensizlik, kişi ve

toplum hayatında, her türlü karışıklık, huzursuzluk ve bunalımın kaynağıdır.

İşte, duygu ve düşüncelerimizin düzgün ve etkili anlatımı demek olan kompozisyon, her şeyden önce düzenli düşünme alışkanlığı kazandırır. İnsan ve toplum ilişkilerinde büyük değer taşır. İnsanı sağlam bir dil kültürüne ve zengin bir kelime hazinesine sahip olmaya zorlar.

Bilgi üretme, bilgiyi yayma gibi sürekli bir çalışmanın içinde bulunan aydınlar, özellikle öğretmenler için kompozisyon becerisi son derece önemlidir.

Başkalarına aktarılmamış bilginin değer taşımadığının, insanlık çok eskiden beri farkındadır. Büyük Türk yazarı Yusuf Has Hâcip, XI. yüzyılda yazdığı Kutadgu Bilig’de bugünün Türkçesiyle şöyle diyor:

“İnsan gönlü dipsiz bir deniz gibidir. Bilgi bu denizde inci gibi durur. İnsan inciyi denizden çıkarmazsa, ha inci olmuş, ha çakıl taşı.”

Şimdi şu soru üzerinde düşünebiliriz:

“Kutadgu Bilig’ deki bu sözlerle kompozisyon arasında nasıl bir ilgi kurulabilir ?”

Şimdi biraz da birlikte düşünelim:

Dipsiz bir deniz gibi olan gönlümüzdeki inci yani bilgi neyle çıkar, hangi araçla çıkarılır? Bunun için aklımıza gelen ilk ve önemli araç dildir. İçimizdeki bilgi incisini söz kalıpları içine yerleştirmede becerikliyse, bunu çevremize iletebiliriz. Şunu hiç unutmamalım ki; bilmek, öğrenmek kadar, onları başkalarına aktarmak da önemlidir. Yoksa içimizdeki bilgiler, deniz dibindeki çakıl taşları gibi yararsız, değersiz olur.

Kompozisyonu kısaca, “Düzenli yazma ve konuşma” sanatı olarak tanımlamıştık. Demek ki kompozisyon sanatı, “yazma ve konuşma” olmak üzere iki yönlüdür. Biz burada, yazılı kompozisyon üzerinde duracak, onu çeşitli yönleriyle işleyeceğiz.

Önce, yazılı anlatımın iki temel özelliğini belirtelim:

- Yazı, bizden uzakta bulunan insanlarla da ilişki ve iletişim kurmamızı sağlar.
- Kalıcı eserler ve ürünler meydana getirir.

4. KOMPOZİSYONUN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Düzgün bir yazı yazmak için nelere dikkat etmemiz gerekir? Şimdi kısaca bunlar üzerinde duralım.

Başarılı bir kompozisyon yazmak için göz önünde bulundurmamız gereken üç temel ilke vardır:

- a. Buluş (duygu ve düşünce üretme, icat)
- b. Düzenleyiş (plan yapma, tertipleme)
- c. Anlatış (ifade etme)

Şimdi bunlara birlikte göz atalım.

4.1. Buluş

Yazı konusuyla ilgili duygu ve düşünceler ortaya koyma demektir. Buna, konuyla ilgili madde ve malzemelerin toplanması da denir. Bulunan malzemelerin uygun bir sıraya konulmasına düzenleyiş, onlara yazı biçimi verilmesine de anlatış diyoruz. Bunları uygulamamız; kelime hazinesi, cümle bilgisi, paragraf yapısı, noktalama ve imlâ ile sıkı sıkıya bağlıdır.

Bu arada kâğıdımızın temiz ve düzgün, ilk bakışta çekici olmasına, yazımızın temiz ve okunaklı olmasına özen göstermeliyiz. Unutmayalım ki yapılan bir iş, insanın iç dünyasını, karakter özelliklerini de yansıtır.

Buluş aşamasında, konuyu belirleme ve sınıflandırma, anafikri ve yardımcı fikirleri ortaya koyma, örnekler bulma gibi önemli noktalar söz konusudur.

Bir konu üzerinde düşünürken, kafamızda o konuyla ilgili birtakım duygu ve fikirler doğar. İşte buluş (icat), anlatacaklarımızın kafamızda ayrıntılı olarak canlandırılması anlamına gelir. Başka bir deyişle buluş; yaşanan, görülen, duyulan, düşünülen aynı konular üzerinde yazarları birbirine benzemekten kurtaran farklılıktır.

Buluşa, iyi ve düzgün bir düşüncenin ortaya koyduğu duygu ve fikirlerin biçimlenmesi gözüyle de bakabiliriz. Güzel bir buluş, yazımızı basmakalıp olmaktan kurtarır ve yazara değer kazandırır. Özellikle sanatta buluşun büyük yeri vardır.

Buluşta, duygu ve düşüncelerimizin delillere dayanması, inandırıcı olması, gerçeğe uyması, doğal olması gibi dört özellik aranır.

Şimdi kısaca, düzenleyiş üzerinde duralım.

4.2. Düzenleyiş (düzenleme)

Zihinde canlandırılan yazı malzemesinin sıralanması, bir düzene konulması demektir. Bir konuda iyi bir yazı yazmak için, öncelikle konuyu iyi kavramak gerekir. Ondan sonra, o konuyla ilgili neler söyleyebileceğimizi düşünmeli, onları bir düzene koymalı, sözün kısası plan yapmalıyız. Eğer böyle bir zihinsel hazırlık ve düzenleme yoluna gitmeden, aklımıza gelen şeyleri gelişigüzel yazmaya kalkarsak, hiç de başarılı olamayız. Yazma çalışmalarında plan, bir bakıma, yazının iskeletini oluşturur. Konusunu düzenli ve kolay yazmak isteyen bir kimse, hiç değilse kafasında bir plan yaparak işe başlamalıdır. Bu plan yapılmazsa, söze nereden başlayacağımızı, neleri nerede söyleyebileceğimizi bilemeyiz. Gerçek hayatta da planlama, amaca en kısa yoldan ulaşma aracı değil midir ?

Şimdi de kısaca, anlatıştan söz edelim.

4.3. Anlatış

Duygu ve düşüncelerimizi dile getirme, ifade etme demektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kompozisyon yazmada buluş ile düzenleyiş aşamalarından sonra sıra, anlatışa gelir. Bu aşamaya anlatım da diyoruz. Şimdi, etkileyici ve sürükleyici bir anlatımda bulunması gereken özellikleri belirtelim. Bunlar, duruluk, açıklık, sadelik, içtenlik, akıcılık ve kişiselliktir.

- Duruluk, sözün kolay anlaşılmasını sağlayan özelliktir. Bir olayı, duygu veya düşüncüyü anlatırken, kurduğumuz cümleler çapraşık olmamalıdır. İçinde gereksiz kelimeler bulunmamalıdır.
- Açıklık, sözün, hiçbir şüpheye ve tereddüde yer vermeyecek biçimde açık olması demektir. Anlatımda açıklık bulunmazsa, ne demek istendiği net olarak anlaşılabilir. Anlatıma bu özelliği, kelimelerin kullanımı ve cümlelerin kuruluşu kazandırır.
- Sadelik, anlatımın sade ve doğal olması anlamını taşır. Bu, anlatılan olay, duygu ve düşüncelerin süsten, gösterişten ve yapmacıktan uzak, yalın olarak ifade edilmesi demektir.
- İçtenlik, görüş ve düşüncelerimize uyan şeyleri, içimize doğduğu gibi yazmak demektir. Yazının içten, yani samimi olması ayrı bir önem taşır.
- Akıcılık, kelime, cümle ve paragrafların birbirine iyice kaynaşması anlamına gelir. Bu durum, anlatımda akıcılığı sağlar. Söylenmesi zor kelimeler, akışı bozar. Anlatımın akıcılığı, yazının düzeni ile de yakından ilgilidir.

- Kişiselik (şahsilik), anlatımda özgün (orijinal) olma demektir. Başkalarına benzememeye çalışmak anlamına gelir ve bu da yaratıcılık bakımından çok önemlidir.

5. BİR ÖRNEK METİN

Sözün kalıcı olması, gelecek nesillere aktarılması, anlatımın önemi ve iletişim bakımından değeri üzerinde dururken, büyük söz ustası Yunus Emre'ye bir kulak verelim ve küçük bir inceleme-değerlendirme çalışması yapalım. Bundan yedi yüz yıl öncesinden şöyle sesleniyor Yunus:

Sözünü bilen kişinin
Yüzünü ağ ede bir söz
Sözü pişirip diyenin
İşini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı
Söz ola kestire başı
Söz ola ağulu aş
Balıla yağ ede bir söz

Kişi bile söz demini
Demeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini
Sekiz uçmağ ede bir söz

Gerekirse bu ünitenin sonundaki sözlükten de yararlanarak bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını yerine koyup şiiri tekrar okuyarak şu soruya yanıt vermeye çalışın:

Bu şiirde şairin en çok vurguladığı şey nedir?

Sözünü bilen kişi

Sağlam kişinin sözü

Sözün büyük gücü

Sözün savaşı kesmesi

Sözün zamanını bilme

Kesin cevabınızı vermeden önce şiiri bir daha okuyun. İyice düşündükten sonra, cevabınızın üçüncü seçeneğe olacağına inanıyorum. Çünkü dikkatle bakınca, onun öteki seçeneklerden daha kapsamlı olduğunu ve şiiri tam olarak yansıttığını göreceksiniz.

Sözün değeri çok güzel dile getirilmemiş mi? Düşünerek, ölçüp tartarak söz söylemenin önemi ne kadar ustalıklarla ve çarpıcı olarak belirtilmiş değil mi? Üstelik şair, güzel söz söylemenin çarpıcı bir örneğini vermiş olmuyor mu?

Soruları daha çoğaltabiliriz. Elbette ki, bu sorulara olumlu cevap vermek ve bana katılmak zorunda değilsiniz. Ama kesin yargıya varmadan önce şiiri ve soruları bir kez daha okuyun. Bir de şu soruya cevap vermek için düşünün:

"Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır." atasözüyle bu şiir arasında ilgi kurulabilir mi? Ne bakımdan?

Yunus'un bu güzel şiiri, bundan yedi yüz yıl önce yazdığını gözden uzak tutmayın. O büyük söz ustasının, Türk diline, edebiyatına ve kültürüne çok büyük hizmetlerde bulunduğunu biliyoruz. Gerçekten, Türkçemizin bağımsız bir dil olarak varlığını sürdürmesinde, Yunus'un unutulmaz bir payı vardır.

Okuduğunuz bu şiirde çok tatlı bir dil, çarpıcı bir anlatım hemen dikkatinizi çekiyor mu?

Cevabınızın "Evet" olduğuna kesinlikle inanıyorum. Ayrıca bu şiirle, yüzyıllar ötesinden bize ne güzel ve ne kadar anlamlı dersler verildiğini bir daha düşünür müsünüz?

Aynı yargıları paylaşmasak bile, şunu söyleyebiliriz: Şiirde kullanılan dili bugün bile kolayca anlıyor, çekici anlatımdan zevk alıyor. İşte Yunus'u büyük şair yapan özelliklerin başında bu geliyor.

Kuşkusuz, bu metni şiir yapan, yalnızca anlatım öğeleri değil. Şiirin güzelleşmesinde katkıları olan biçimsel özellikler de var: Ölçü (vezin), uyak (kafiye), söz dizimi ve nazım şekli gibi.

Hemen dikkatimizi çektiği gibi, bu şiirde, gerek öz, gerekse biçim bakımından çok güzel bir kompozisyonla karşılaşmaktayız.

Daha önce üzerinde durduğumuz "anlatış" ilkesi ve temel özellikleri açısından da inceleyerek, şiiri son bir daha değerlendirin.

6. BULUŞ UYGULAMASI

Şimdi birlikte, kavrama ve buluş üzerinde uygulama çalışmaları yapalım.

"Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer." atasözüyle ilgili bir yazı yazmanız istense ne yaparsınız?

Önce, sözü bir daha okuyun ve iyice düşünün. Burada, sözün hem gerçek anlamı, hem de mecaz anlamı olduğuna dikkat edin. Sizden asıl istenen şeyin, mecaz anlamı yakalayıp işlemeniz olduğunu unutmayın.

Bu arada hemen "mecaz" kelimesinin anlamını düşünün ve hatırlamaya çalışın. Bir kelimenin veya sözün kendi gerçek anlamından başka bir anlamda kullanılmasına mecaz deniyordu değil mi? "Dişli" kelimesinin gerçek anlamı belli. Ama biz bu kelimeyi, "O çok dişli bir kadındır." gibi bir cümlede kullanırsak, mecaz yapmış oluruz. O zaman bu kelimeyi, "İstedliğini yaptırabilen, sözünü geçiren kimse" anlamında kullanıyoruz demektir.

Evet, yine konumuza dönelim. Yukarıdaki atasözünde asıl vurgulamamız gereken nedir? Siz ne dersiniz bilmem ama bence üstünde durulması gereken nokta şu olmalı: Herhangi bir olay karşısında kötü duruma düşen bir kimse, benzer durumlarla karşılaşınca çok çekingen davranır. Bu görüşe katılır mısınız?

Yanıtınız "Evet" ise konuyu az daha açalım ve bu anafikri yardımcı fikirlerle destekleyelim:

"Başlarına beklenmedik bir durum gelenler, o derece korkulu olmasa da benzer durumlar karşısında ürker, çekingen davranırlar. En tehlikesiz konularda bile dikkatli olmaya çalışırlar. Böyle bir duruma düşmektense, önceden dikkatli olmanın yollarını araştırmak daha uygun olur."

Sanırım bu görüşlere genel olarak siz de katılacaksınız. İşte o zaman, konuyu kavramış, buluş aşamasını gerçekleştirmiş oluruz. Ondan sonra, yazacağımız şeyleri, duygu ve düşüncelerimizi maddeler halinde sıraya, düzene koymak gerekir ki buna plan veya planlama dediğimizi biliyorsunuz. Anlatım ise, tasarlanan noktaların yazıya dökülmesi, ifade edilmesi oluyor.

Dilerseniz, anlama, kavrama ve buluşla ilgili birkaç uygulama çalışması daha yapalım.

"Başakların içi boş olanıdır ki, başını daima havada tutar." özdeyişini düşünelim.

Önce, sözü dikkatle ve bir daha okuyun. Hem gerçek anlam, hem de mecaz anlamı bakımından çok güzel bir söz değil mi?

Sizin ne düşündüğünüzü bilemiyorum ama, bana göre asıl vurgulanan nokta şu: "Yeteneksiz ve bilgisiz insanlar, bu durumlarını örtmek için başkalarına büyük görünmeye çalışırlar. Onların bu durumlarına aldanmamalıyız."

Bu görüşe siz de katılıyor musunuz?

Yanıtınızın "Evet" olması gerekir. Kendi düşüncenizle bu görüşü karşılaştırır mısınız? Arada önemli fark var mı? Ne bakımdan? Aslında, farklı görüşler de olabilir ve bunu çok doğal, normal karşılamak gerekir. Ama temelde birleştiğimizi sanıyorum. O zaman, yukarıdaki görüşümüzü az daha açalım:

"Bilgili ve görgülü insanlar ise alçakgönüllü ve hoşgörülü olurlar. Kendilerini, olduklarından başka türlü göstermez, buna hiç gerek duymazlar. Onların gerçek değerlerini biz kolayca anlayabiliriz."

Böylece, özdeyişle ilgili malzemeyi büyük ölçüde belirlemiş, toplamış oluyoruz.

"At ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır." atasözü üzerine bir kompozisyon yazacak olursanız, ana fikir olarak neyi vurgularsınız?

Sözü tekrar okumayı ve iyice düşünmeyi unutmayın. Şöyle diyebilir miyiz?

"Bir at öldükten sonra, onun hünerlerini gösterdiği meydan boş kalır, ama yiğit bir insan ölümünden sonra da anılır, ünü her tarafa yayılır. Değerli insanlar, ölümden sonra da kolay kolay unutulmazlar."

Yanıtınızın "Evet" olduğu kanısındayım. Şimdi, bir atasözüne daha bakalım:

Sizce, "Akıl akıldan üstündür." sözünün ana fikir cümlesi aşağıdakilerden hangisidir?

"Bir insanın aklı başkasından üstün olur."

"İnsan, kendinden üstün düşünceli kişilerin bulunabileceğini unutmamalıdır."

"Akıl üstünlüğü, insanda kıskançlık duygusu yaratmalıdır."

"İnsanın başkalarına fikir danışması yararlı olur."

Burada siz hangi seçeneği seçtiniz bilemiyorum. Ancak benden böyle bir şey istenseydi, ikinci ve dördüncü seçeneklerden birini ya

da ikisini birden seçerdim. Çünkü dikkatle okunup düşünülürse, bu iki seçeneğin aynı ana fikri dile getirdiği görülecektir.

Üzerinde kısaca durduğumuz atasözleri ile özdeyişe bakarak, siz de anlama, kavrama ve buluş üzerine başka örnekler oluşturmaya çalışın.

7. PLAN UYGULAMASI

Daha önce plandan kısaca söz etmiştik. Planlamanın önemi ve yararı hakkında uzun söze gerek var mı? Bildiğiniz gibi, plan, insanın gerek bireysel, gerekse sosyal hayatında büyük önem taşır. Günümüzde belli bir plana göre hareket etmeyen bir kişinin ve toplumun başarı şansı yoktur.

Yazıda plana geçelim. Kompozisyonda plan, herhangi bir konuda öne sürülecek düşüncelerin, olayların ve duyguların mantıklı olarak düzene konmasıdır. Önce konu belirlenip sınırlanır, sonra, "Buluş" uygulamalarında belirttiğimiz gibi bir ana fikre bağlanır. Bu ana fikre göre bilgi ve malzeme toplanır. Daha sonra bu fikirler, birlik ve bütünlük sağlanacak biçimde sıralanır ki bu düzenleme işine planlama diyoruz.

Yazıya, iyi bir plan yaptıktan sonra başlamalıyız. Yazının çatısı, iskeleti olan plan, bize yol gösteren temel araçtır.

Yazıya başlarken hangi düşünceleri seçecek, onları nasıl geliştirecek, nasıl sonuçlandıracağız? İşte bunu bize plan gösterecektir.

Aşağıdaki soruları sürekli olarak göz önünde tutmalıyız:

Ne söyleyeceğim?

Niçin söyleyeceğim?

Nerede söyleyeceğim?

Ne zaman söyleyeceğim?

Nasıl söyleyeceğim?

Kime söyleyeceğim?

Şimdi birlikte, uygulamalı bir plan çalışması yapalım. Konumuz, "Üzüm üzüme baka baka kararır." atasözü olsun. Burada bizden istenen, sözün gerçek anlamından sıyrılmak, "kişiler arasındaki ilişkilerin yaratacağı sonuçlar üzerinde durmak"tır. Bu durumda planımızı şöyle yapabiliriz:

I) Giriş

1. Kişi

- a) Kişinin tanımı
- b) Kişinin tek ve toplumsal yaşayışı

II)Gelişme

2. Kişiler arasındaki ilişkiler

- a) Aile kişileri arasındaki ilişkiler
- b) Yakın çevremizle ilişkiler
- c) Okul arkadaşlarıyla ilişkiler
- ç) İş hayatımızdaki ilişkiler
- d) Çeşitli çevrelerden edinilen arkadaşlık ilişkileri
- e) Geziler dolayısıyla kurulan ilişkiler
- f) Başka toplumların kişileriyle kurulan ilişkiler
- g) Konuya uygun örnekler

III) Sonuç

Kişilerle olan ilişkilerimizde dikkatli olmamız gerektiğini vurgulayan ve eğitimin önemini belirten bir sonuç.

Hiç kuşku yok ki, bu, kesin ve değişmez bir plan değildir. Bazı maddeler çıkarılabilir, yeni maddeler de eklenebilir. Biz burada, planla ilgili bir fikir vermek ve planın bölümlerini göstermek amacıyla bu örneği ele aldık.

Bu örneğe bakarak, siz de belli konular üzerinde başka örnekler oluşturmaya çalışın.

Şimdi de, plan yapmanın yararlarını maddeler halinde kısaca belirtelim:

1. Plan, yazıyı gereksiz ve boş sözlerden, bizi de konu dışına çıkarmaktan kurtarır.
2. Yazarken fikirleri rahatça anlatmayı ve yazının kolay anlaşılmasını sağlar.
3. Düşünce, duygu ve hayallerimizi ölçülü ve bağlantılı biçimde anlatmaya yarar.
4. Düzenli yazacak kişiyi kararsızlık ve zaman kaybından kurtarır.
5. Konuda birliği sağlar.

8. ANLATIM UYGULAMASI

Şimdi bir öğrenci yazısı okuyalım ve onu özellikle anlatım yönünden inceleyip değerlendirelim.

Sınıfta öğrenciye verilen yazma konusu şu:

"Ormanlarımızı iyi koruyalım. Çünkü orman ürünlerini dış ülkelerden satın almak mümkün olur ama toprağı ve onun üzerindeki ormanı satın alamayız."

Ve öğrencimiz, bu sözle ilgili olarak şöyle bir yazı yazıyor:

"ORMAN"

Bana küçükken "Orman ne?" deseler ürperirdim. Ormanın ne olduğunu bilmez, ondan korkardım. Çizgi filmlerde onu ve onun içinde yaşayan canlıları gördükçe, başka odalara gider, film seyretmezdim. O yıllarda orman ve içindeki canlılar benim için sırdı. Bu sırrı çözmek için sorular sorar, annemi ve babamı bunaltır, aldığım cevaplarla yetinmez, soru sormaya devam ederdim.

Orman, benim için neydi, anlamıyordum. Sadece onun ağaçlardan oluştuğunu biliyordum.

İlkokul yıllarında ormanı tanıdım. Tanıdıkça sevdim. Yararlarını öğrendim.

Orman bir ülkenin her şeyidir. Orman sayesinde evimiz, mobilyalarımız var. Onun sayesinde okula gidebiliyoruz. Onun sayesinde okuyup yazabiliyoruz. Hep onun sayesinde bu modern yaşantımızı sürdürüyoruz.

Bugün en büyük sorun ona -ormana- karşı, insanoğlunun yaptıkları. Orman insanoğluna her şeyini verdi. Ağaçlarını, sularını, içinde yaşayan hayvanlarını, oysa insanoğlu onu yaktı, gitgide yok etti. Orman can çekişmeye yüz tuttu. Bizden sonraki nesiller, "Allah, Allah orman da ne ki?" diyebilirler. O zaman biz onlara ne deriz? Daha kötüsü bize "Ne yaptınız? Bu güzelliği nasıl acımasızca yok ettiniz?" diye sorarlarsa ve bizi lânetlerlerse ne yaparız?

Belki orman ürünleri yabancı ülkelerden satın alınabilir. Ama, ya ağaçlar, ya hayvanlar? Onlar alınabilir mi? Ya toprak, o güzel orman toprağı, bir santimetresi bin yılda oluşan toprak, o satın alınabilir mi? Cevap yok, çünkü bunlar satın alınamayan, para ile elde edilemeyen değerlerdir.

İyi korunmazlarsa, bir gün, ormanlar yok olabilir. Yok olunca da hiçbir şey yapmak mümkün değil. O zaman ne yapalım? Orman bi-

ze bir veriyorsa biz ona iki verelim. Onun yok olmasını önleyelim. Bu yok olmanın önüne geçip durduralım. "Dur" diye haykıralım. Ormanları büyütelim, öyle ki kentlerimiz ormanlar içinde kaybolsunlar.

Çocuklarımız sokaklarda değil, ormanlarda oynasınlar. Yurdumuzu yeşillendirip, güzelleştirelim.

Haydi iş başına!"

Şimdi bu kompozisyonu dikkatli olarak bir daha okuyun.

Nasıl, yazıyı beğendiniz mi? Hemen dikkatinizi çeken yönlerin neler olduğunu belirtiniz.

Önce, bu kompozisyonu yazan öğrencimizin okulunu belirleyelim. Bu öğrenci lise veya üniversite öğrencisi olabilir mi? Cevabınızın "Hayır" olacağına inanıyorum. Çünkü dikkatle okuyunca, yazıda çocuksu ifadelerin bulunduğunu görüyoruz. Peki bu öğrenci ilköğretimde okuyor olabilir mi? Evet, bu çocuğumuz ilköğretim 6. sınıf öğrencisi idi.

Bir kez daha belirtelim. Bu kompozisyon sınıfta yazılmıştır ve üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Haydi şimdi yazıyı değerlendirmeye devam edelim. Ancak bir daha okur ve iyice düşünürseniz, işimiz daha kolay yürür.

Öğrenci, verilen konuyu yeterince anlamış ve kavramış mı?

Kesinlikle evet. Hem de çok iyi anlamış ve kavramış. Kendi düzeyinde ilginç buluşları da var (Çizgi film, korkma, soru sorma gibi).

Devam edelim.

Peki öğrencimiz bir plan yapmış; giriş, gelişme ve sonuç olarak bir düzen kurmuş mu?

Bu soruyu da "Evet" diye yanıtladığınızı biliyorum. Gerçekten bu yazıda ilgi çekici bir giriş (ilk üç paragraf), düzenli ve güzel bir gelişme (4 - 6. paragraflar) ve çarpıcı bir sonuç bölümü olduğunu görüyoruz.

Şimdi şu soruyu düşünelim:

Kompozisyonda konu dışına çıkmış mı? Konuyla ilgisi olmayan sözler ve görüşler var mı?

Yazının bu açıdan da çok başarılı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Konu dışında değil bir cümle, bir tek kelime bile yok dersem bana katılır mısınız?

Sanırım aynı görüşü paylaşıyoruz.

Peki yazıya bu özelliği kazandıran nedir?

Çok kısa bir yanıtı var bunun: Plan, düzen ve sistem. Böylelikle, hiç değilse kafada yapılan düzenleme ilkesinin yararını bir kez daha ve canlı olarak görmüş oluyoruz.

Gelelim kısaca anlatım özelliklerine:

Bu kompozisyonu, daha önce üzerinde durduğumuz anlatış ilkesi ve özellikleri açısından dikkatle inceler misiniz? Başarılı bir yazıda bulunması gereken, açıklık, duruluk, sadelik, akıcılık, kişisellik gibi temel özellikler bu yazıda var mı?

Sizin cevabınızı bilmiyorum ama ben bu sorulara da rahatlıkla "Evet" diyorum. O konuyla ilgili açıklamaları bir daha ve dikkatle gözden geçirirseniz, sizin de bana katılacağınızı sanıyorum.

Bu yazıda cümleler son derece kısa ve çocuğun düzeyine çok uygun. Cümleler çok sağlam, açık ve anlam bakımından kesin. Yer yer yapılan tekrarlamaların anlatıma güç kattığına dikkat ediniz. Yazıda yer yer şiirsel bir anlatım bile söz konusu.

Bu yazı, noktalama işaretleri ve yazım kuralları bakımından da son derece başarılı.

Sonuç olarak, okuduğumuz bu yazının her yönüyle çok güzel, başarılı bir kompozisyon olduğunu belirtebiliriz.

Kompozisyon yazarken, konu, konunun ana maddesi, görüş noktası, tür gibi özelliklere dikkat edilmesi gerektiğini gözden uzak tutmayalım.

Bir konunun, gözlem, araştırma, inceleme, düşünme, hayal gücü gibi öğelerden birine daha çok bağlı kalınarak işlendiğini unutmayalım.

ÖZET

Kompozisyonu kısaca, "düzenli yazma ve konuşma sanatı" olarak tanımlayabiliriz.

Düzenli yazma, hem kendimizi anlatma, hem de başkalarıyla anlaşma ve sağlıklı iletişim bakımından büyük önem taşımaktadır. Meslekte ve hayatta başarılı olmak için düzgün bir yazılı anlatım becerisine sahip olmalıyız.

Büyük söz ustası Yunus Emre'nin sözle ilgili şiiri, sözün önemi ve değeri konusunda bize çarpıcı dersler vermektedir.

Kompozisyonun üç temel ilkesi; buluş, düzenleyiş ve anlatıştır. Başarılı bir anlatımda ise, duruluk, açıklık, sadelik, içtenlik, akıcılık, kişisellik gibi öğeler bulunmalıdır.

İyi bir yazıda, konuyu çok iyi anlama ve kavrama, sınırı iyi çizme, anlatacaklarımızı düzene koyma yani plan yapma, sağlam bir anlatım gibi temel özellikler aranır.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanı bulunuz.

1. Duygu ve düşünce üretmeye kompozisyonda ne ad verilir?
 - a) Seçim
 - b) Düzenleme
 - c) Buluş
 - d) Anlatış
 - e) Anlatım
2. Kendimize uyan şeyleri içimize doğduğu gibi yazmak, aşağıdaki hangi özelliği gösterir?
 - a) Kişisellik
 - b) İçtenlik
 - c) Sadelik
 - d) Açıklık
 - e) Duruluk

Boş bırakılan yerleri, cümleyi doğru tamamlayacak biçimde doldurunuz.

3. Kompozisyonun tanımında olmak üzere üç temel öge vardır.
4. Kompozisyon kavramı, insanın olan ihtiyacından doğmuştur.
5. Kompozisyon sanatı ve olmak üzere iki yönlüdür.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Göğüş, Beşir. Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara:1978.
2. Göker, Osman. Uygulamalı Türkçe Bilgileri. Cilt 2. Ankara: MEB Yayını, 2001.
3. Gökşen, Erver Naci. Kompozisyon İlkeleri ve Antolojisi. İstanbul:May Yayınları, 1989.
4. Karaaloğlu, Seyit Kemal. Sözlü/Yazılı Kompozisyon Sanatı. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1979.
5. Kantemir, Enise. Yazılı ve Sözlü Anlatım. Ankara: Engin Yayınevi, 1995.
6. Kavcar, Cahit. Edebiyat ve Eğitim. Ankara: Engin Yayınevi, 1999.
7. Kavcar, Cahit, Ferhan Oğuzkan ve Sedat Sever. Türkçe Öğretimi.Ankara: Engin Yayınevi, 2004.
8. Kızılkaya, Hüseyin. ÖSS-ÖYS Türkçe Kompozisyon Bilgileri. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1990.
9. Öner, Sakin. Örneklerle Kompozisyon Sanatı. İstanbul: Veli Yayınları, 1981.
10. Özdemir, Emin. Sözlü-Yazılı Anlatım Sanatı-Kompozisyon. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
11. Sanca, Salih ve Mustafa Gündüz. Güzel Konuşma Yazma-Kompozisyon. İstanbul: Fİ Yayınevi, 1988.
12. Yakın, Cevdet. Kompozisyon-Planlı Yazma ve Konuşma Sanatı. Ankara: Emel Matbaacılık, 1985.

SÖZLÜK VE KAVRAMLAR DİZİNİ

Ağ ede: Ak eder.

Ağulu: Ağılı, zehirli.

Balıla: Bal ile.

Bile: Bilmeli.

Dem: Zaman, an.

Kem: Kötü, zararlı.

Ola: Olur, vardır.

Uçmağ: Cennet.

ÜNİTE 3

ANLATIM BOZUKLUKLARI

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Anlatım bozukluğu deyince aklınıza neler geliyor, düşününüz.
- Anlatımın temel biriminin ne olduğunu söyleyiniz.
- İyi bir cümlenin özelliklerinin neler olduğunu düşününüz.
- Türkçenin yapı özelliklerini, dil bilgisinin bölümlerini, dilimizdeki ekleri ve görevlerini gözden geçiriniz.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Anlatım bozukluklarını kavratmaktır.

Yan Amaçlar:

- İyi bir cümlenin özelliklerini öğretmek,
- Anlatım bozukluğunun nelerden kaynaklandığını göstermek ve bu bozuklukları gidermektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Anlatım bozukluğuna neden olan durumları, örneklerle beraber tek tek inceleyiniz.
- Anlatım bozukluğuna neden olan durumu önce siz bulmaya çalışınız, sonra kitaba bakınız.
- Ünite sonunda verilen kaynaklara ulaşırsanız konuyu daha iyi anlarsınız.

1. GİRİŞ

Doğru yazı, anlatmak istediğini dil kurallarına uygun olarak anlatan yazıdır. Doğru yazmak, yazı dilinin ilk koşulu ve ilk basamağıdır. Doğru yazıda sözcükler, anlamı aşağı yukarı değil, tam olarak karşılar.

Güzel, ustaca yazmak herkesten beklenemez. Fakat doğru ve iyi yazmak, belli bir öğrenim görmüş herkesten beklenir. Bu nedenle ana dilini iyi bilmeli, doğru ve iyi konuşmalı ve yazmalıyız.

Bir dilin ve anlatımın temel birimi cümledir. Bir cümlenin anlaşılmasını güçleştiren, yanlış anlaşılmasına neden olan söyleyiş kusurları anlatım bozuklukları yaratır.

2. ANLATIM BOZUKLUKLARI

Anlatım bozukluğu konusuna geçmeden önce, iyi bir cümlenin özelliklerine kısaca değinelim:

Doğruluk

Cümlenin dil bilgisi kurallarına ve anlam özelliklerine göre eksiklik taşımamasıdır. Doğru bir cümlede bütün sözcükler uyum içindedir. Noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmıştır. Eklerin kullanımında da bir hata yoktur. Bu cümleler taşıdıkları bilgi açısından da doğrudur.

Açıklık

Açıklık, sözün anlamca açık olmasıdır. Cümleyi okuyan ya da dinleyen ondan tek anlam çıkarmasıdır. Söz farklı anlamlara gelerek kafada türlü sorular yaratmamalıdır. Farklı yorumlarla farklı anlamlar kazanan cümle anlamca açık değildir.

Duruluk

Cümlede gereksiz sözcük kullanmamaktır. Duru bir cümlede her sözcüğün bir görevi ve anlamı vardır. Cümlede, bir anlamı ya da dil bilgisi açısından görevi olmayan sözcüğün kullanılması duruluğu engeller. Cümlede anlam kargaşasına neden olur.

Yalınlık

Anlatımı süsten ve gereksiz ayrıntılardan arındırmaktır. Cümleye hiçbir anlam inceliği ve derinliği kazandırmayan, sanatlı yazmak hevesinden kaynaklanan sözler cümlede yalınlığı engeller.

Bu nitelikleri taşımayan bir cümlede anlatım bozukluğunun varlığından bahsedebiliriz.

Dil ve anlatım yanlışlarına neden olan durumlar şöyle sıralanabilir:

2.1. SÖZCÜK YANLIŞLARI

En sık rastlanan sözcük yanlışlarını şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

- Yapıları yanlış olan sözcükler
- Birbirleriyle karıştırılan sözcükler
- Yanlış anlamda kullanılan sözcükler
- Gereksiz sözcükler
- Tekrarlar
- Gereksiz yardımcı eylemler
- Çelişen sözler

2.1.1 Yapıları Yanlış Olan Sözcükler

Türkçede, Türk dilinin yapısına aykırı olarak türetilmiş sözcükler vardır. Bunlar anlatımı olumsuz etkilemektedir.

Şimdi bunların cümle içindeki örneklerini görelim:

- "Beni en çok sevindiren senin **geldiğindir.**"
Geldiğindir: Doğrusu **gelmen'**dir.
- "Şarkı **söylemesini** çok seviyorum."
Söylemesini: Doğrusu **söylemeyi'**dir.
- "Bir yanlışlık yüzünden, uzun bir süre işinden **alı koyuldu.**"
Alı koyuldu: Doğrusu **alınuldu'**dur.
- "Günlerdir toplanmayan çöpler, çevreyi **kokturmuştu.**"
Kokturmak: Doğrusu **kokutmak'**tir.
- "Hem ekmeği ucuzlatmak hem de buğdayı **pahalılatmak** ancak devlet desteğiyle mümkündür."
Pahalılatmak: Doğrusu **pahalılaştırmak'**tir.
- "İki kardeşin biri alkolik, diğeri ise tam bir **işkolik.**"
İşkolik: Türkçede kolik diye bir ek yoktur. Bu kelime, alkolik sözcüğü örnek alınarak dilimize girmiş yanlış bir kelimedir. Doğrusu iş bağımlısı'dır.

- "Sana demincek söylemiştim."
Demincek: Doğrusu demin'dir.
- "Eller gibi davranıp görmemezlikten gelme."
Görmemezlikten: Doğrusu görmezlikten'dir.
- "Adamın birisi odaya girmiş, içerisini kontrol ediyordu."
Birisi, içerisi: Doğrusu biri ve içeriyi'dir.
- "Bana kalırsa bu gidişata bir son vermeli."
Gidişat: Doğrusu gidişe'dir. Gidiş, Türkçe bir sözcük olmasına rağmen Arapça bir ek almıştır. Bu tür sözcük türetmek yanlıştır.

2.1.2 Birbirleriyle Karıştırılan Sözcükler

Anlamı tam bilinmediği için yapı ve sesçe birbirine benzeyen sözcüklerden birinin, diğerinin yerine kullanılması bir anlatım bozukluğudur. Örneklerle açıklayalım:

- "Ali Bey, o yıllarda öğretim için Galatasaray Lisesi'ne başlamıştı."
Öğretim, bilgi vermedir, ders vermedir; "öğrenim", bilgi edinme, ders almadır. Örnekte söz konusu olan durum "öğretim" değil, "öğrenim"dir.
- "Din ile töreyi birbirine karıştırıyoruz. Oysa aralarında çok önemli ayrıntılar vardır."
Ayrıntı (= detay, teferruat) burada yanlış kullanılmıştır. Doğrusu ayırım (fark) olmalıydı.
- "Havaların ısınmasıyla yangın ihtimaline karşın ilgililer uyarıldı."
Rağmen anlamına gelen karşın sözcüğü burada yanlış kullanılmıştır. Doğrusu karşı olmalıydı.
- "Köy enstitülerinin ışıkları, kısa sürede Anadolu'da yankılanıldı."
Yankılanmak, sesin bir yere çarpıp geri dönmesidir. Söz konusu olan ışıktır. Doğrusu yansıldı olmalıydı.
- "Herkeseye karşı son denli nazik ve kibar davranıyor."
Doğrusu çok, aşırı ölçüde ya da son derece olmalıydı.

- "Bu parfüm size özel, gençlere özel ..."
Hususi anlamındaki sözcük yanlış kullanılmıştır. Doğrusu **özü** (= has) olmalıydı.
- "Yörede kısa sürede nüfus sahibi olmuştu."
Kişi sayısı anlamındaki bu sözcük, burada yanlış kullanılmıştır. Doğrusu **nüfuz** (= sözü geçme, saygınlık) olmalıydı.

2.1.3 Yanlış Anlamda Kullanılan Sözcükler

Bir dilde, her sözcüğün bir ya da birkaç anlamı vardır. Yazıda bu anlam inceliklerinin iyi değerlendirilmesi ve düşünceyi en iyi biçimde belirtecek olanların seçilmesi gerekir. Anlamları birbirine yakın olan sözcükler rastgele alınmamalı, anlatılmak istenene en uygun olanı seçilmelidir.

Şimdi cümle içindeki örneklere bakalım:

- "Okul girişinde, saç **büyümüş** olanları ayırıp, doğruca berbere yollarlardı."
Doğrusu **uzamış** olmalıydı.
- "İki şehir arasına çift ray **çekilecek**."
Doğrusu **döşenecek** olmalıydı.
- "Seçimi kaybetmesini, yakın çevresine ve parti içi muhalefete **borçludur**."
Borçlu olmak (= iyi bir duruma kavuşturana karşı yükümlülük duymak, minnet). Burada yanlıştır. Doğrusu; seçimi kaybetmesi, yakın çevresi ve parti içi muhalefet **yüzündendir**, olmalıydı.
- "Devlet hazinesinden çıkar sağlayanlar, ekonominin de krize girmesini **sağladılar**."
Sağlamak (= olumlu sonuç elde etmek) burada yanlış kullanılmıştır. Doğrusu **girmesine yol açtılar** olmalıydı.
- "Boğaz'daki tanker yangını nedeniyle kıyıyı **kapsayan** petrol, doğal yaşamı çok olumsuz etkilemişti."
Kapsamak (= içine almak) yanlış kullanılmıştır. Doğrusu **doluran, kaplayan** ya da **kıyıya yayılan** olmalıydı.
- "Rüzgâr **sayesinde** yangın kısa sürede yayıldı."
Saye, "gölge" anlamındadır ve bu sözcük mecaz olarak yarıdım, iyilik anlamına gelir. Doğrusu **rüzgâr yüzünden** ya da **rüzgârın etkisiyle** olmalıydı.

- "Anadolu'da, her doğan çocuk için kavak ekilmesi gibi güzel bir töre vardır."

Türkçe'de ağaç türü bitkiler için dikmek sözcüğü kullanılır. Doğrusu kavak dikilmesi olmalıydı.

2.1.4 Gereksiz Sözcükler

Aynı anlama gelen sözcüklerin bir arada kullanılmasından ya da cümlede görevi olmayan bir sözcüğün kullanılmasından kaynaklanan anlatım bozukluğudur.

Bir sözcüğü cümleden çıkardığımızda cümlenin anlamında bir daralma, anlatım gücünde bir zayıflama olmuyorsa o sözcük gereksizdir. Örneklerle açıklayalım:

- "Evinin çok sever, orayı hiçbir yere değişmezdi."
Cümledeki "orayı" sözcüğü gereksiz kullanılmıştır. Çünkü "evini" nesnesi iki cümlenin de ortak ögesidir.
- "Sözünü ettiğin olay, sanırım tekstil ihracatına getirilen kısıtlamalarla ilgili olsa gerek."
"Sanırım" ile "olsa gerek" aynı kavramı belirttiğinden her ikisinin birlikte kullanılması gereksizdir.
- "Depomuzda, beş ton tohumluk buğday mevcut bulunmaktadır."
"Mevcut" gereksiz kullanılmıştır. Cümleden çıkardığımızda anlamda daralma ya da değişme olmuyor.
- "Kutup ayları, sıfırın altında eksi kırk elli derece soğuğa bile dayanabilirler."
Sıfırın altında; eksi ile eş anlamlı olduğundan bunlardan biri gereksizdir.
- "Tipik bir örnek vermem gerekirse mesalâ..."
"Örnek" sözcüğünün bulunduğu bu cümlede "mesalâ" sözcüğü gereksizdir.
- "Çok zevk aldım, umarım yeniden bir daha gelirim."
"Yeniden" sözcüğünden sonra "bir daha" gereksizdir.
- "Yangında altı aylık bir bebek sağ olarak kurtarıldı."
Cümlede "sağ olarak" sözü gereksizdir.

2.1.5 Gereksiz Tekrarlar

Aynı anlama gelen birden çok sözcüğün bir arada kullanılmasına tekrar (yineleme) diyoruz. Bu yanlışlık, genellikle sözcüklerin Türkiyesiyle yabancıasının birlikte kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Örnek:

- "Gereğini arz eder, muhterem kardeşlerime **saygı ve hürmetlerimi** sunarım."
Saygı-hürmet eşanlamlıdır, biri gereksizdir.
- "Yarın yola çıkacağım, depom **full dolu**."
Full-dolu eşanlamlıdır, biri gereksizdir.
- "Gençlerimize yeni **olanaklar** sağlayarak **imkânlar** sunmalıyız.
Olanak-imkân eşanlamlıdır, biri gereksizdir.
- "Bayram dolayısıyla **taşıt araçları** yollarda uzun kuyruklar oluşturmuştu."
Taşıt aracı: Bu kullanım yanlıştır, taşıt zaten bir araçtır.
- "Caddelerdeki **durak yerlerine** reklam afişleri yerleştirildi."
Durak, durulan yer olduğuna göre **yerlerine** gereksizdir.
- "Bu sözün **anlamı** acaba ne **demektir**?"
Demektir-anlamı: Bunlardan biri gereksizdir.
- "Ayrılık hasreti canıma yetti."
Ayrılık-hasret: Biri gereksizdir.
- "Bu ekonomik bunalımın **nedeni** faizlerin aşırı yükselmesinden **kaynaklanıyor**."
Nedeni-kaynaklanıyor: Bu aynı anlamlı öğelerden biri gereksizdir.

2.1.6 Gereksiz Yardımcı Eylemler

Kimi yazılarda hiç gereği olmayan yardımcı eylemler kullanılmaktadır. Örnek verelim:

- "Dilemek başka, dileğin gerçekleşebileceğini **umut etmek** başkadır."
Umut etmek yanlış kullanılmıştır, "ummak" sözcüğü yeterlidir.

- "Kocaman fabrikalar yapılırken ekonomiye nasıl **etki edeceğini** kimse araştırmıyor."
"Etki"den sonra "edeceğini" demek, hem çirkin hem de gereksizdir. Cümle "... ekonomiyi nasıl etkileyeceğini..." biçiminde olmalıydı.
- "Yediğim çok acılı çığ köfte yüzünden, midem ağrıma yaptı.
Ağrıdı demek yeterliyken yaptı gereksizdir.
- "Geziye katılmak için **başvuruda bulunanların** yarın sabah 7.00'de terminalde hazır olmaları istendi."
Başvuruda bulunanlar: **Başvuranlar** demek yeterlidir.

2.1.7 Çelişen Sözcükler

Cümlede kesinlik bildiren sözcüklerle, ihtimal bildirenlerin; olumlu anlam taşıyanlarla, olumsuzluk anlamı taşıyanların anlamca birbirini destekler biçimde kullanılması bir anlatım bozukluğudur. Örneklerle açıklayalım:

- "Bu istek, **hiç şüphesiz** başkanın kulağına erişmiş **olmalıdır**."
"Hiç şüphesiz" kesinlik belirteçidir; eylem "erişmiştir" olmalıydı ki cümlede kesinlik kavramı tamamlansın, oysa eylem "erişmiş olmalıdır" sözüyle olasılık gösteriyor.
- "Bundan **aşağı yukarı tam** beş yıl önceydi buraya gelmiştik."
Belirtilecek zaman "tam beş yıl önce" ise "aşağı yukarı" diye tahmin bildirilmez.
- "Dilimizdeki **umut sözcüğü**, Farsçadaki **ümid sözcüğünün tam** karşılığı **gibi** bir şey."
Tam-gibi: **Tam** sözü kesinlik, **gibi** sözü buradaki anlamıyla tahmin bildiriyor. İkisi bir arada çelişkiye yol açıyor.
- "Onu kurtarmak **kesinlikle** mümkün **olmayabilirdi**."
"Kesinlikle" sözcüğünden sonra tahmin bildiren "olmayabilirdi" çelişki oluşturuyor.

2.2 CÜMLE YANLIŞLARI

2.2.1 Mantık Yanlışları

Cümlelerin temel niteliklerinden biri, mantık yönünden tutarlı olmasıdır. Özellikle uzun cümlelerde mantık düzenini kurmak zorlaşır.

Şimdi sözünü ettiğimiz mantık yanlışlarını görelim:

- "Başbakan, yangında hayatını **kaybedenlere** başsağlığı diledi."

Başsağlığı, ölenlere değil, ölenlerin yakınlarına karşı yapılan bir teselli ziyareti ya da dilektir. Yukarıdaki cümle "kaybedenlerin yakınlarına..." şeklinde düzeltilebilir.

- "Yazlığa girdiğimizde, tüm eşyaları çalınmış olarak **bulduk**."

"Çalınmış olarak bulduk." Sözü, mantık bakımından doğru değildir. Doğrusu "... eşyaların çalınmış olduğunu gördük." biçiminde olmalıydı.

- "Yılın en sıcak ayı, Türkiye ortalamasına göre temmuz, ağustostur."

Burada "yılın en sıcak ayı" sözünden sadece bir ay anlaşılıyor. Ancak, cümlelerin sonunda iki ay adı sayılıyor.

- "Öğrencilerine, tüm bildiklerini ve bilmediklerini öğretmek için çırpınırdı."

Bu cümlede, "bildiklerini öğretmek" diyebiliriz ama "bilmediklerini öğretmek" diyemeyiz.

- "Otuz yıllık meslek hayatımda, eğrisiyle doğrusuyla hep doğru şeyler yaptığıma inanıyorum."

Bu cümlede bir yandan "hep doğru şeyler yapıldığı" söylenirken, diğer yandan da yapılanların "eğrisiyle"de yapıldığı gibi bir çelişki ortaya çıkıyor.

2.2.2 Çeviriyi Andıran Sözler

Dilimizdeki anlatım bozukluklarının önemli bir bölümünü "çeviriyi andıran sözler" oluşturuyor. Bu tür bozuk anlatımlara, kültürümüze yabancılaşmış kişilerdeki özentilerin yol açtığını söyleyebiliriz. Bunların bir bölümü, Arap ve Fars dillerinin bize çok yabancı olan sözcük ve deyimlerini kullanırken, bir bölümü de Batının yabancı dil öğelerini yaygın biçimde kullanmaktadırlar.

- "Kocaman fabrikalar yapılırken ekonomiye nasıl **etki edeceği**-ni kimse araştırmıyor."
"Etki"den sonra "edeceğini" demek, hem çirkin hem de gereksizdir. Cümle "... ekonomiyi nasıl etkileyeceğini..." biçiminde olmalıydı.
- "Yediğim çok acılı çığ köfte yüzünden, midem **ağrıma yaptı**.
Ağrıdı demek yeterliyken yaptı gereksizdir.
- "Geziye katılmak için **başvuruda bulunanların** yarın sabah 7.00'de terminalde hazır olmaları istendi."
Başvuruda bulunanlar: **Başvuranlar** demek yeterlidir.

2.1.7 Çelişen Sözler

Cümlede kesinlik bildiren sözcüklerle, ihtimal bildirenlerin; olumlu anlam taşıyanlarla, olumsuzluk anlamı taşıyanların anlamca birbirini destekler biçimde kullanılması bir anlatım bozukluğudur. Örneklerle açıklayalım:

- "Bu istek, hiç **şüphesiz** başkanın kulağına erişmiş **olmalıdır**."
"Hiç şüphesiz" kesinlik belirteçidir; eylem "erişmiştir" olmalıydı ki cümlede kesinlik kavramı tamamlansın, oysa eylem "erişmiş olmalıdır" sözüyle olasılık gösteriyor.
- "Bundan **aşağı yukarı tam** beş yıl önceydi buraya gelmiştik."
Belirtilecek zaman "tam beş yıl önce" ise "aşağı yukarı" diye tahmin bildirilmez.
- "Dilimizdeki umut sözcüğü, Farsçadaki ümid sözcüğünün **tam** karşılığı gibi bir şey."
Tam-gibi: **Tam** sözü kesinlik, **gibi** sözü buradaki anlamıyla tahmin bildiriyor. İkisi bir arada çelişkiye yol açıyor.
- "Onu kurtarmak **kesinlikle** mümkün **olmayabilirdi**."
"Kesinlikle" sözcüğünden sonra tahmin bildiren "olmayabilirdi" çelişki oluşturuyor.

2.2 CÜMLE YANLIŞLARI

2.2.1 Mantık Yanlışları

Cümlelerin temel niteliklerinden biri, mantık yönünden tutarlı olmasıdır. Özellikle uzun cümlelerde mantık düzenini kurmak zorlaşır.

Şimdi sözünü ettiğimiz mantık yanlışlarını görelim:

- "Başbakan, yangında hayatını kaybedenlere başsağlığı diledi."

Başsağlığı, ölenlere değil, ölenlerin yakınlarına karşı yapılan bir teselli ziyareti ya da dilektir. Yukarıdaki cümle "kaybedenlerin yakınlarına..." şeklinde düzeltilebilir.

- "Yazlığa girdiğimizde, tüm eşyaları çalınmış olarak bulduk."

"Çalınmış olarak bulduk." Sözü, mantık bakımından doğru değildir. Doğrusu "... eşyaların çalınmış olduğunu gördük." biçiminde olmalıydı.

- "Yılın en sıcak ayı, Türkiye ortalamasına göre temmuz, ağustostur."

Burada "yılın en sıcak ayı" sözünden sadece bir ay anlaşılıyor. Ancak, cümlelerin sonunda iki ay adı sayılıyor.

- "Öğrencilerine, tüm bildiklerini ve bilmediklerini öğretmek için çırpınırdı."

Bu cümlede, "bildiklerini öğretmek" diyebiliriz ama "bilmediklerini öğretmek" diyemeyiz.

- "Otuz yıllık meslek hayatımda, eğrisiyle doğrusuyla hep doğru şeyler yaptığıma inanıyorum."

Bu cümlede bir yandan "hep doğru şeyler yapıldığı" söylenirken, diğer yandan da yapılanların "eğrisiyle"de yapıldığı gibi bir çelişki ortaya çıkıyor.

2.2.2 Çeviriyi Andıran Sözler

Dilimizdeki anlatım bozukluklarının önemli bir bölümünü "çeviriyi andıran sözler" oluşturuyor. Bu tür bozuk anlatımlara, kültürümüze yabancılaşmış kişilerdeki özentilerin yol açtığını söyleyebiliriz. Bunların bir bölümü, Arap ve Fars dillerinin bize çok yabancı olan sözcük ve deyimlerini kullanırken, bir bölümü de Batının yabancı dil öğelerini yaygın biçimde kullanmaktadırlar.

Şimdi bu tür yanışları örnekleriyle görelim:

- "Yemekten önce soğuk, sıcak ne alırsınız?"

Türkçede içilecek şeyler için "ne içersiniz" ya da "ne istersiniz" soruları kullanılır. Yemek ve içmekle ilgili olarak "ne alırsınız" sorusu dilimize yabancıdır.

- "Yarın kaç gibi dönersin?"

"Gibi" sözcüğü dilimizde "benzerlik, miktar" anlamlarında edat, sıfat, zarf, bağlaç görevlerinde kullanılır. Bu sözcüğün "yaklaşık, aşağı yukarı" anlamında kullanıldığı yukarıdaki örnek, dilimizin yabancı olduğu bu tür yanışlardandır.

2.2.3 Cümle Ögeleriyle İlgili Yanışlar

Cümledeki görevli sözcüklere cümlenin ögeleri diyoruz. Cümledeki ögeler yerli yerinde bulunmazsa anlatım bozukluğu oluşur. Cümle ögeleriyle ilgili yanışların başlıcaları şunlardır:

- Tamlama yanışları
- Özne yanışları
- Tümleç yanışları
- Yüklem yanışları
- Yanış yerde bulunan ögeler

Şimdi bunları sırasıyla inceleyelim:

2.2.4 Tamlama Yanışları

Tamlamalarda ilgili yanışlar, öncelikle temel kavramın sonda olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Eski İstanbul Valisi yerine İstanbul Eski Valisi deniyor. Böylece eski olanın İstanbul değil, vali olduğu belirtilmiş oluyor. Bu mantık yanıştır. Çünkü "Eski İstanbul Valisi" tamlamasında temel kavram İstanbul değil vali'dir.

Belirtili ad tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasına başka sözcükler girdiğinde tamlamayı kuran eklerden biri unutulabilir; bu da anlatım bozukluğuna neden olur. Örnek verelim:

- "Dünyada tamamı mermerden yapılmış ilk anıtsal tapınak Ege'nin Efes kentinde olduğu biliniyor.

Doğrusu "Dünyada tamamı mermerden yapılmış ilk anıtsal tapınağın Ege'nin Efes kentinde olduğu biliniyor." şeklinde olmalıydı.

Bir başka örnek:

- “Neşeli ve güldürü unsurlarının çokça kullanıldığı bu filmi mutlaka görmelisiniz.

Bu cümlede iki tamlayan, bir tamlanan öge var. Güldürü unsurları doğru bir tamlamadır fakat **neşeli unsurları** diye bir tamlama olamaz. Bu yüzden “Neşe ve güldürü unsurlarının...” şeklinde değiştirilmelidir.

- “**Birçok sorular, yine yanlış cevaplanmış.**”

Bu cümlede bir anlatım bozukluğu var. Çünkü belgisiz sıfatla tamlama kuran ad çoğul kullanılmıştır. Belgisiz sıfatla tamlama kuran adlar, tekil olur. Doğrusu “Birçok soru, yine yanlış cevaplanmış.” şeklinde olmalıydı.

- Tamlamalarda ilgili bir yanlışlık da tamlamanın sonunda yer alan “-ı, -i, -sı, -si” ekinin, iyelik ekiyle karıştırılmasından kaynaklanıyor: “Öğretmen, dersine girmesi için öğrenciyi uyardı.” Bu cümlede, girilmesi istenen ders kimin dersidir belli değil. Öğretmenin kendi dersi mi, yoksa öğrencinin girmesi gereken başka bir dersi mi var? Bu cümleden iki ayrı anlam çıkarılabilir.

2.2.5 Özne Yanlışları

Özne cümlede yalın durumda bulunur. Özneye ilgili yanlışlar; cümlede öznenin ya hiç bulunmaması, ya yalın durumda bulunmaması, ya da yüklemle uyumsuz olması biçiminde karşımıza çıkıyor. Şimdi bunlara örnek verelim:

- “Şiirlerinde bol bol abartılmış sözcükler seçmesi yüzünden hitabet havası taşımaktadır.

Bu cümle bileşik bir cümledir. Birinci cümlecğin öznesi “0” dur. İkinci cümlelerin yani temel cümlelerin öznesi yoktur. Hitabet havası taşıyanın ne olduğu yani özne belirtilmemiştir. Cümlelerin doğru biçimi şöyle olmalıdır: “Şiirlerinde bol bol abartılmış sözcükler seçmesi yüzünden şiirleri hitabet havası taşımaktadır.”

- “Hiçbiri, böyle bir sonucu beklemiyor, onun iyileşeceğine inanıyordu.”

Cümlelerin öznesi “hiçbiri” sözcüğü ise, yüklemine olumsuz olması gerekir. Bu cümleyi düzeltmek için, ikinci cümleye yüklemle uyumlu bir öznenin getirilmesi gerekir. Doğrusu “Hiçbiri, böyle bir sonucu beklemiyor, herkes onun iyileşeceğine inanıyordu.” olmalıdır.

2.2.6 Tümeleç Yanlışları

Birinci cümle ya da cümlecikteki nesnenin veya dolaylı tümelecin sonraki cümle için ortak düşünülmüş olması bu anlatım bozukluğunun nedenidir. Örneklerle gösterelim:

- "Yalnız yaşayan bu yaşlı ve hasta kadına kim bakar, kim besler, kim doyurur?"

Cümlede olduğu gibi, "Kadına kim bakar" denilebilir. Ancak "Kadına kim besler, kadına kim doyurur?" denilemez. Cümlenin ikinci bölümüne, "onu" nesnesi getirilirse bozukluk giderilmiş olur.

- "Çocuklara yüz verir, şımartırsanız, sonunda bencil ve saygısız birer insan olmalarını önleyemezsiniz."

Buradaki anlatım bozukluğu, nesne ve tamlayan eksikliğinden ileri geliyor. Doğrusu; "Çocuklara yüz verir, onları şımartırsanız, sonunda onların bencil ve saygısız birer insan olmalarını önleyemezsiniz." şeklinde olmalıdır.

2.2.7 Yükleme Yanlışları

Yüklemle ilgili yanlışlar; bazen bir eylem ya da yardımcı eylem eksikliği, bazen birbirine bağlı cümlelerin yüklemeleri arasındaki uyumsuzluk, bazen de yüklem özneye uyumsuzluğu biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

- "Filmde kimin suçlu, kimin olmadığını anlayamadım."

Bu cümlede birinci bölümün yüklemi yok. Doğrusu "... kimin suçlu olduğunu kimin olmadığını anlayamadım." olmalıdır.

- "Kuzu eti, tam sağlıklı ve yaşlı olmayan kimselerce yenmelidir."

Bu cümlede "olan" eylemsinin eksikliği anlamı ters yöne çeviriyor. Doğrusu "Kuzu eti, tam sağlıklı olan ve yaşlı olmayan kimselerce yenmelidir." olmalıdır.

- "Ev işlerinin zorlarını biz, zor olmayanlarını da annem yapar."

Bu cümlede yan cümlenin yüklemi olmadığı için "Ev işlerinin zorlarını biz yapar" gibi bir anlam çıkıyor. Doğrusu "Ev işlerinin zorlarını biz yaparız, zor olmayanlarını da annem yapar." olmalıdır.

- "İşçi ve memurlar; bayraklar, pankartlar ve sloganlar atarak, zamları protesto ettiler."

Cümledeki "atarak" yüklemi "slogan" için uygun; ancak "bayrak" ve "pankartlar" için uygun değil. Doğrusu "...bayraklar, pankartlar açarak..." olmalıdır.

- "Önce Genel Müdürlüğe, sonra da mahkeme kararıyla bu görevinden alınan Ahmet Bey, eski görevine dönmüştü."

Bu cümlede de yan cümlenin yüklemi yok. Cümle, "Önce Genel Müdürlüğe atanan, ..." biçiminde düzeltilmelidir.

2.2.8 Yanlış Yerde Bulunan Ögeler

Sözcükleri yanlış yerde kullanmak, cümlenin anlamını değiştirebildiği gibi, çok farklı yorumlara da yol açabilir. Bu yanlışları engellemek için sözcükleri yerli yerinde kullanmak gerekir. Örnek verelim:

- "Soğuk ve kar yüzünden dışarıda yaşayan bir kişi, yaşamını yitirdi."

Doğrusu "Dışarıda yaşayan bir kişi, soğuk ve kar yüzünden yaşamını yitirdi." olmalıdır.

- "Yasa önerisi, komisyonda 34'e karşı 19 oyla kabul edildi."

Öneri oy çokluğuyla kabul edilir; doğrusu "19'a karşı 34 oyla" biçiminde olmalıdır.

- "Ulaştırma Bakanı, üç gün içinde yolları kapanan Hakkâri'yi ziyaret edecek."

Bu cümlede de anlatımı bozan, "Hakkâri'nin yollarının üç gün içinde mi kapandığı" yoksa "Ulaştırma Bakanının ziyareti mi üç gün içinde yapacağı" sorularının yarattığı belirsizliktir. Doğrusu, "Ulaştırma Bakanı, yolları kapanan Hakkâri'yi üç gün içinde ziyaret edecek." olmalıdır.

ÖZET

Anlatımın temel birimi cümledir.

İyi bir cümlenin özellikleri; dil bilgisi kurallarına uygunluk, açıklık, duruluk, doğruluk ve yalındır.

Eğer cümleler sağlam ve düzgün olmazsa anlatımın düzgün olması kesinlikle beklenemez.

Dil ve anlatım yanlışlarına neden olan başlıca durumları sırayla inceledik. İyi ve doğru bir iletişim için bu durumları iyi bilmeli ve günlük hayatımızda da uygulamalıyız.

SORULAR

Aşağıdaki anlatım bozukluğu bulunan cümleleri doğru cümle haline getiriniz.

1. Bize izin verilmesi için ilgililere başvurmuş; ama onlardan bir sonuç almış değiliz.
2. Bütün öğretmenler Elif'i çok seviyor her fırsatta onu övüyordu.
3. Şair adını hak eden bir sanatçıydı.
4. Gözaltı süresinin olası olan en kısa süreye indirilmesini önerdiler.
5. Hangisinin yetenekli, hangisinin yeteneksiz olmadığını göreceğiz.
6. Son yıllarda ülkemizde çeşitli kültürel ve sanat etkinliklerine tanık olduk.
7. Romancı, ülkesinin sorunlarını bir sosyolog gibi inceleyerek; ama mutlaka bir romancı gibi bakacaktır.
8. Yapı kooperatifinin yıl sonu toplantısında kooperatif başkanının yaptığı acımasız konuşmaya üyeler olumsuz tepki gösterdiler.
9. Bu uçsuz bucaksız çölün ortasında bir atım bir de ben vardım.
10. Kitapları okumuş olmak için okumanın hiç okumaktan ne farkı vardır?

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Anadolu Üniversitesi, Editör: Hülya Pilancı. Türk Dili, Eskişehir: 2003.
2. Bilgin, Muhittin. Anlamdan Anlatıma Anadilimiz Türkçe, İzmir: Ercan Kitabevi, 2000.
3. Göker, Osman. Uygulamalı Türkçe Bilgileri, 3 Cilt. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı yayını, 2001.

ÜNİTE 4

NOKTALAMA İŞARETLERİ

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Noktalama işaretlerinin ne işe yaradığını önceki bilgilerinize dayanarak düşününüz

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Noktalama işaretlerini ve kullanımlarına ilişkin kuralları kavratmaktır.

Yan Amaçlar:

- Noktalamanın yazılı anlatımdaki önemini kavratmak,
- Yazma çalışmalarında kuşkuya düşmeden bu işaretleri yerinde kullanıdır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Her noktalama işaretiyle ilgili belirtilen kuralları ve verilen örnekleri dikkatle inceleyiniz.
- Ünite sonunda verilen kaynaklara ulaşmaya çalışınız.

1. GİRİŞ

Duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlelerin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek üzere kullanılan işaretlere noktalama işaretleri denir. Konuşmada sesin belirlediği anlatım değerini yazılı anlatımda noktalama işaretleri sağlar. Bu işaretler okumamızı düzenleyerek yanlış anlaşılmayı önler. TDK'nin Yazım (İmlâ) Kılavuzu yayınları bu konuda yol göstericilik yapar. Bu nedenle bir yazım kılavuzu edinmek, gerektiğinde kullanmak sizler için çok yararlı olacaktır.

Bu ünite de noktalama işaretleriyle ilgili çok sık başvurabileceğiniz kurallar, bu kurallarla ilgili örnekler ve sorular bulunmaktadır.

2. NOKTA (.)

- a. Cümlelerin sonuna konur:

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilan edilmiştir.

- b. Kısaltmaların sonuna konur:

Prof. (profesör), Sok. (sokak), Fr. (Fransızca)

Ancak bazı kısaltmalarda nokta kullanılmaz:

TBMM, TDK, m, cm, kg, fe.

- c. Sayılardan sonra sıra bildirmek için konur:

5. (beşinci), III. (üçüncü), 7. Cadde.

- d. Bir yazının maddelerini gösteren rakam veya harflerden sonra konur:

I. 1.

II. 2.

A.a.

B.b.

- e. Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

17.09.1976, 23. IV.1920.

Tarihlerde ay adları yazıyla yazılırsa ay adlarından önce ve sonra nokta kullanılmaz:

17 Eylül 1976, 23 Nisan 1920...

- f. Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:
08.30'da ders başladı.
- g. Matematikte çarpı işareti yerine kullanılır:
 $2.3 = 6$

3. VİRGÜL (,)

- a. Birbiri ardınca sıralanan eş görevli kelime ve kelime gruplarının arasına konur:
Akşamleyin teyzeme, dayıma ve kardeşime telefon edeceğim.
- b. Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur:
Kitapları evine götürdü, dergileri bana bıraktı.
- c. Cümlede özel olarak vurgulanması gereken öğelerden sonra konur:
O an, kendimi çok mutsuz hissettim.
- d. Cümle içinde ara sözleri ve ara cümleleri ayırmak için konur:
Evlerinin önünü, o güzelim sokağı, pazar yeri yapmışlar.
- e. Anlama güç kazandırmak için tekrarlanan kelimeler arasına konur:
Akşam, yine akşam, yine akşam.
- f. Yüklemden uzakta kalmış öznenin sonuna konur:
Annem, zahmetli işleri sevmez, bütün zor işleri bana yaptırırdı.
- g. Tırnak içinde olmayan alıntı cümlelerden sonra konur:
Bir daha buraya gelmeyeceğim, dedi.
- h. Kendisinden sonraki cümleye bağlı olarak ret, kabul ve teşvik bildiren hayır, yok, yoo, evet, peki, pekâlâ, tamam, olur, hayhay, baş üstüne, öyle, haydi, elbette gibi kelimelerden sonra konur:
Tamam, biz yaparız. Hayır, ben sizinle gelmiyorum.
- i. Bir kelimenin kendisinden sonra gelen kelime veya kelime gruplarıyla yapı ve anlam bakımından bağlantısı olmadığını göstermek için kullanılır:
Gideceğin zaman, bana da haber verir misin?

- i. Hitap için kullanılan kelimelerden sonra konur:
Sevgili kardeşim,
Canım arkadaşım,
- j. Yazışmalarda, başvuru makamının adından sonra konur:
Ankara Hastanesi Başhekimliğine,
- k. Yazışmalarda, yer adlarını tarihlerden ayırmak için konur:
Antalya, 4 Ağustos 1999
- l. Sayıların yazılışında, kesirleri ayırmak için konur:
17,5 (on yedi tam, onda beş), 29,32 (yirmi dokuz tam, yüzde otuz iki)
- m. Bibliyografik künyelerde yazar, eser, basım evi vb. maddelerden sonra konur:
Kazım Artut, Anı Yayıncılık, Ankara 2001

UYARI

İkilemelerde kelimeler arasına virgül konmaz: gide gele, seve seve, yavaş yavaş.

4. NOKTALI VİRGÜL(;) :

- a. Cümle içinde virgüllerle ayrılmış tür veya takımları birbirinden ayırmak için konur:
Kitapları, dergileri evine; dosyaları, zarfları iş yerine götürdü.
- b. Ögeleri arasında virgül bulunan sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur:
At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.
Sanatçılar, oyunu tutkuyla sahnelediler; hepimiz bu tutkuyu onlarla paylaştık.
- c. Kendilerinden evvelki cümleyle ilgi kuran ancak, yalnız, fakat, lakin, çünkü, yoksa, bundan dolayı, sonuç olarak, öyleyse vb. cümle başı bağlaçlarından önce konur:
Onu her yerde aradım; fakat hiçbir yerde bulamadım.
Koşa koşu okula gittim; ama orada kimseyi bulamadım.

- d. Özneden sonra virgülle ayrılmış eş görevli sözcükler bulunuyorsa, anlam karışıklığına yol açmamak için özneden sonra kullanılır:

Televizyon; kitap, dergi, gazete okurlarının sayısı artmadıkça, ne yazık ki, izleyicisini yitirmeyecektir.

5. İKİ NOKTA (:)

- a. Kendisinden sonra örnek verilecek cümlelerin sonuna konur:
Sözcükler yapılarına göre üçe ayrılır: basit, türemiş, birleşik sözcükler.

- b. Kendisinden sonra açıklama yapılacak cümlelerin sonuna konur:
Bu kararın istinat ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi: Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır.

M. K. Atatürk

- c. Ses biliminde uzun ünlüyü göstermek için kullanılır: ka:til, na:file, za:lim.
- d. Karşılıklı konuşmalarda, konuşan kişinin adından sonra konur:
Ummahan: "Anaaa, bak oğlun durmuyor!"
Elif: "Dur Hasan," dedi yürüdü.
- e. Matematikte bölme işareti olarak kullanılır: $16:4=4$, $50:2=25$

6. ÜÇ NOKTA (...)

- a. Tamamlanmamış cümlelerin sonuna konur:
Ona da insi cini yarattığı, yerle göğü halkettiği için...
Aaaah benim aklımda hiçbir şey kalmaz ki... (Yaşar Kemal, Ortadirek)
- b. Kaba sayıldığı için veya bir başka sebepten ötürü açıklanmak istenmeyen kelime ve bölümlerin yerine konur:
Arkadaşına ... diye bağırdı.
Oraya ...'te gitmiştim.
- c. Alıntılarda; başta, ortada ve sonda alınmayan kelime ve bölümlerin yerine konur:

... Toprak, çalılık buğulanıyor, doğan güne yapışıyordu. Önlerindeki çığırdan yavaş yavaş uyanan, bıyıklarını sıvazlayan bir karınca katarı aşağı iniyordu...

- d. Ünlem ve seslenmelerde anlatımı pekiştirmek için konur:
Çok, çok, çok... Çok iyi misin?

7. SORU İŞARETİ (?)

- a. Soru bildiren cümle veya sözlerin sonuna konur: Nereye gitmiştin sen?
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?
(Ahmet Haşim, Merdiven)
- b. Bilinmeyen yer, tarih vb. durumlar için kullanılır:
Sehi Bey (? - 1548) büyük bir tezkirecidir.
- c. Bir bilginin şüphyle karşılandığı veya kesin olmadığı durumlarda yay araç içinde soru işareti kullanılır:
Çok asil (?) bir aileden geliyormuş.
1208 (?) yılında doğan Nasreddin Hoca...

UYARI

Soru ifadesi taşıyan sıralı ve bağlı cümlelerde soru işareti en sona konur.

8. ÜNLEM İŞARETİ (!)

- a. Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşma gibi duyguları anlatan cümlelerin sonuna konur:
Yazıklar olsun!
Çok yazık!
- b. Seslenme, hitap ve uyarı sözlerinden sonra konur:
Ey Türk gençliği!
Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri!
Ünlem işareti, seslenme ve hitap sözlerinden hemen sonra konulabileceği gibi cümlenin sonuna da konabilir.

- c. Bir söze alay, kinaye veya küçümseme anlamı kazandırmak için ayrıç içinde ünlem işareti kullanılır:
Onu o kadar çok seviyorum ki (!) anlatamam.

9. KISA ÇİZGİ (-)

- a. Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna konur:
Verdikçe eksilmeyen tek şey sev-
gidir.
- b. Ara sözlere ve ara cümleleri ayırmak için kullanılır:
Çocuklar- müsaade ederseniz- size bir anımı anlatayım.
- c. Dil bilgisinde kökleri ve ekleri ayırmak için konur:
ye-m-lik, çalış-kan-lık
- d. Dil bilgisinde fiil kök ve gövdelerini göstermek için kullanılır:
gel-, sev-, yaptır-, kullan-.
- e. Dil bilgisinde eklerin başına konur: -m, -li, -ış, -ak.
- f. Dil bilgisinde heceleri göstermek için kullanılır: a-ış-kan-lık,
zey-tin, Öz-lem.
- g. Kelimeler arasında "-den... -a, ve, ile, arasında" anlamlarını
vermek üzere kullanılır:
Türkçe-Almanca sözlük
Ankara-İstanbul yolu
08.30-11.00
2000-2001 öğretim yılı

10. UZUN ÇİZGİ(—)

Yazıda satır başına alınan konuşmaları göstermek için kullanılır.
Buna konuşma çizgisi de denir:

- Ne söylenip duruyorsun Halit?
– Ben çocukken bu sokakların isimleri böyleydi.
– Şimdi değişti mi?
– Bilmem.

Oyunlarda uzun çizgi konuşanın adından sonra konabilir:

Filiz – Anneciğim, anneciğim.

Bülent – Newware'nin sesi.

Olgaç – Ta kendisi

(H. Taner)

UYARI

Konuşmalar tırnak içinde verildiği zaman uzun çizgi kullanılmaz.

11. TIRNAK İŞARETİ ("")

- a. Başka bir kimseden veya yazıdan olduğu gibi aktarılan sözler tırnak içine alınır:

Sabahattin Eyuboğlu, "Bir kitabı anlamadan ezberlemek, o kataba yapılacak en büyük saygısızlıktır." der.

UYARI

Tırnak içindeki alıntının sonunda bulunan işaret (nokta, soru işareti, ünlem işareti vb.) tırnak içinde kalır.

"İzmir üzerine dünyada bir şehir daha yoktur!" diyorlar.

(Y. Kemal Beyatlı)

- b. Özel olarak belirtilmek istenen sözler tırnak içine alınır:

Anadolu'nun bir adının da "Küçük Asya" olduğunu herkes bilir.

- c. Kitapların ve yazıların adları ve başlıkları tırnak içine alınır:

Ahmet Haşim'in "Merdiven" şiiri herkesin ezbere bilmesi gereken bir şiirdir.

UYARI

Tırnak içine alınan sözlerden sonra kesme işareti kullanılmaz.

12. DENDEN İŞARETİ (")

Bir yazıdaki maddelerin sıralanmasında veya bir çizelgede alt alta gelen aynı sözlerin veya söz gruplarının tekrar yazılmasını önlemek için kullanılır:

- a) Belgisiz sıfatlar
- b) Gösterme sıfatları
- c) Sayı "
- d) Soru "

13. YAY AYRAÇ (())

- a. Cümlelerin yapısıyla doğrudan doğruya ilgili olmayan açıklamalar için kullanılır:

Bunların arkasında sağrılarında padişahın bazen tavşan avında kullandığı bir nevi terbiyeli kaplan (pars, filan gibi bir hayvan olmalı) taşıyan yedi atlı geliyordu.

(A. H. Tanpınar)

Atatürk (1881-1938), Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur.

UYARI

Hakkında açıklama yapılan söze ait ek, ayraç kapandıktan sonra yazılır: Yunus Emre (1240? - 1320)'nin ...

- b. Tiyatro eserlerinde konuşanın hareketlerini, durumunu açıklamak ve göstermek için kullanılır:

Kadın – (bezgin) İyi. (Bir sigara alır sehpanın üstünden) Yakşunu.

Erkek– (sigarayı yakarken) Çabuk gelsin, dedi Veli Bey.

(D. Sümer)

14. KÖŞELİ AYRAÇ ([])

- a. Ayraç içine alınmış bir açıklama için gereken yeni bir açıklama, köşeli ayraç içinde gösterilir:

Millî Mücadelede, İsmet Paşa (I. İnönü [10 Ocak 1921], II. İnönü [11 Nisan 1921]) büyük bir başarı elde etmiştir.

15. KESME İŞARETİ (")

a. Özel adlara getirilen iyelik ve hâl eklerini ayırmak için konur:

Atatürk'üm, Ayşe'den, Zonguldak'ı, Almanya'da, Van Gölü'nün.

Ancak kurum ve kuruluş adlarından sonra kesme işareti kullanılmaz:

Türk Dil Kurumundan, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisine.

Ayrıca kişi adlarından sonra kullanılan unvanlara gelen ekler de kesmeyle ayrılmaz:

Hülya Hanımdan, Ali Fuat Paşanın, Enver Paşayı.

Uyarı

- Özel adlar yerine kullanılan "o" zamiri cümle içinde büyük harfle yazılmaz ve kendisinden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmaz.
- Yabancı özel adlar dışındaki özel adlara getirilen yapım ekleri ve çokluk eki kesmeyle ayrılmaz: Türklük, Türkçe, Müslümanlık, Avrupalı, Yozgatlı, Elazığlı; Hülyalar, Ahmetler. Bu eklerden sonra da kesme işareti kullanılmaz: Türklüğün, Türkçenin, Müslümanlıkta, Hristiyanlıktan, Elazığlıdan.

b. Kısaltmalara getirilen ekleri ayırmak için konur:

TBMM'nin, TDK'nin, ABD'de.

UYARI

- Küçük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde, kelimenin okunuşu; büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde, kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır: kg'dan, cm'yi, mm'den; THY'de, TRT'den, TBMM'yi. Ancak kısaltması büyük harflerle yapıldığı halde bir kelime gibi okunan kısaltmalara getirilen eklerde bu okunuş esas alınır: BOTAS'ın, NATO'dan, ASELSAN'da.
- Sonunda nokta bulunan kısaltmalar kesmeyle ayrılmaz. Bu tür kısaltmalarda ek noktadan sonra ve kelimenin okunuşuna uygun olarak yazılır: vb.leri, mad. si, sok.ı, İng. yi.

- c. Sayılara getirilen ekleri ayırmak için konur:
2002'de, 13'üncü madde, 5'inci kat.

UYARI

*Üleştirme sayıları rakamla değil yazıyla gösterilir:
5'er değil beşer
10'ar değil onar*

- d. Bir ek veya harften sonra gelen ekleri ayırmak için konur:
b'nin m'ye dönüşmesi,
Türkçede -lık'la yapılmış birçok sözcük vardır.

ÖZET

Bu ünite de noktalama işaretlerini ayrı ayrı ele alarak, nerede, nasıl, ne zaman kullanıldıklarını örneklerle göstermiş olduk.

Yazılı anlatımda bütünlüğü ve iletişimin sağlıklı olmasını sağlayan noktalama işaretlerini çok dikkatli kullanmamız gerektiğini bir kez daha anlamış olduk.

SORULAR

- Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere virgül koyunuz. Neden gerekli gördüğünüzü açıklamalara dayanarak düşününüz.
 - Genç kız eğilerek yaşlı kadının kulağına ellerim buz gibi şimdiden dedi.
 - Emekleyen sürünen gerçek olmayan sevgilerden kurtulmalıyız.
 - Kuşku haklı nedenlere dayandığı zaman bile yıpratır insanı karşı koyma gücünü azaltır.

2. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **noktalı virgül** koyunuz.
 - Su verecektim ama mutlaka su verecektim.
 - Dilinin döndüğünce muhtara yardım ediyor unutulmuş olayları hatırlatarak yangını körüklüyordu.
 - Öyleyse dedi söyleyeyim başımızdakinin de suçu yok.
3. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **iki nokta** koyunuz.
 - Kara Seyit yüzünden ter boşanarak ölüm çıksa pes demezdim dedi.
 - Özetlemeye bakalım Atatürk gerçekçi akılcı olgucu iyimser bir insandı.
 - Kataloqlama ise üç yolla yapılmıştır kitabın adına göre yazarın adına göre konu alanına göre.
4. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **üç nokta** koyunuz.
 - Açık hava temiz su göz alabildiğine engin çayırlar bağlar.
 - Yirmi beş yaşındaymış. Yarım saat seyretmiş çevreyi Taa aşağıları Galata'yı Karaköy'ü köprüleri Son kahvesini içtiğini biliyordu Belki de son sigarasını.
5. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **soru işareti** koyunuz.
 - Niye ki Gece mi şimdi İyiden iyiye akşam mı oldu.
 - Yoksa demişimdir kendi kendime sorular karşısında sınılanmaktan mı hoşlanmıyorlar öğretmenler Soru sormak bunca sevimsiz bir işse öğretmenler neden boyuna soru sorarlar öğrencilere.
6. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **ünlem işareti** koyunuz.
 - Gel buraya Gel dediğimi duymadın mı Ne desem tersini yapıyorsun Çabuk değiş o üstünü Her gün bir kazak pantolon kirletiyorsun.
 - Aman yarabbi "Dünyanın cennetine hoş geldiniz" tümcesi abartma değilmiş meğer.

7. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **kısa çizgi** koyunuz.
- Elinizdeki kitap gördüğünüz gibi bir Türk Alman ortak yapıdır.
 - Yine doldu gözleri hep böyle olurdu bu parçayı duyunca.
8. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **uzun çizgi** koyunuz.
 Kara Seyit herkesin önünde pes demeyi erkeklğine yediremedi
 Yüzünden ter boşanarak
 Ölüm çıksa pes demezdim elimle karşı korum sana dedi
 Cemo sopasını yere indirdi
 Git sopanı al öyleyse Dayağı yiyeceksin madem er gibi ye.
9. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **tırnak işareti** koyunuz
- Yaşamak sözcüğüne çok geniş bir anlam verirsek her sanatçı yaşadığını yazar diyebiliriz.
 - Benim ol dememle kimse şair olamaz Ama onların Bizde eleştirmeci yok demeleriyle de eleştirmecilerimiz yok olmaz Ataç yok demeleriyle Ataç kalkmaz ortadan.
10. Aşağıdaki örneklerde gerekli olan yerlere **yay ayraç (parantez) işareti** koyunuz.
- Bakınız bunlar kimlerdir Birçokları arasında aklıma gelenleri söyleyeyim Apuleius Lukianos Poautus Terentius
 - Biri vardır bir dergi çıkarır yıllarca benim deyişime öyküne rek taklit ederek yazılar yazdı.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Baraz, Turhan. Uygulamalı Noktalama Yazım Kuralları, İstanbul: Cem Yayınları, 1992.
2. Dil Derneği. Yazım Kılavuzu. Ankara, 2000.
3. Kavcar, Cahit, Kantemir, Enise, Baraz, Turhan, Güneş, Zeliha. Türk Dili. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 1992.
4. Türk Dil Kurumu. İmlâ Kılavuzu. Ankara, 2000.
5. Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. Ankara, 1998.

ÜNİTE 5

YAZIM (İMLÂ) KURALLARI

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

Yazım kuralları deyince aklınıza neler geliyor düşününüz.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Yazım (imlâ) kurallarını kavratmaktır.

Yan Amaçlar:

- Yazım kurallarının yazılı anlatımdaki önemini kavratmak,
- Yazma çalışmalarında, kuşkuya düşmeden bu kuralları yerli yerinde kullanabilmektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Her yazım kuralıyla ilgili belirtilen açıklamaları ve verilen örnekleri dikkatle inceleyiniz.
- Elinizin altında Yazım Kılavuzu bulundurunuz ve gerektiğinde başvurunuz.
- Ünite sonunda verilen kaynaklara ulaşmaya çalışınız.

1. GİRİŞ

Bir dilin sözcüklerinin doğru olarak yazıya geçirilmesini sağlayan ortak yazma biçimine yazım (imlâ) denir.

Bu ünite de yazım kurallarıyla ilgili bilgilerin tümüne yer verilmeye çalışılmıştır. Noktalama işaretlerinin kullanımında olduğu gibi yazım kurallarının kavranmasında da bol örnek vermeye özen gösterilmiştir. Kuralı okuduktan sonra örneği inceleyerek, ünite sonundaki soruları da cevaplandırmanız iyi olur.

Noktalama ünitesinde belirttiğimiz gibi, dilimize önem vermenin bir gereği olarak yazım kılavuzu kullanma alışkanlığını edinmemiz gerekir.

Uzun Ünlü

Kökeni Türkçe olan kelimelerde uzun ünlü yoktur. Uzun ünlü Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren kelimelerde görülür: âlim, âşik, hâkim, şûra. Bu örneklerde üzeri çizilen ses uzun ünlüdür ve uzun söylenir. Uzun ünlüler, belli durumlar dışında yazıda gösterilmez. Eski metinlerin yeni yazıya çevrilmesinde, eski metinlerden yapılan alıntılarda ve bilimsel çalışmalarda uzun ünlüler özel işaretlerle gösterilebilir.

Ünlüler Üzerinde Düzeltme İşareti

Düzeltme işaretinin (^) iki görevi vardır: Uzatma ve inceltme. Bu işaret şu durumlarda kullanılır:

- Yazılışları bir, anlamları ve okunuşları farklı olan ünlülerin üzerinde düzeltme işareti kullanılır: adem (yokluk), âdem (insan); adet (sayı), âdet (gelenek, alışkanlık); alem (bayrak), âlem (dünya, evren); alim (her şeyi bilici), âlim (bilgin); aşık (ayak bileğindeki kemik), âşik (vurgun, tutkun); hakim (hikmet sahibi), hâkim (yargıç); hali (pazar yerini), hâli (durumu, vaziyeti); hala (babanın kız kardeşi), hâlâ (henüz); şura (şu yer), şûra (danışma kurulu)

Yazılışları bir, işlevleri ve okunuşları farklı olan Arapça bi-, Farsça bî-, ön eklerini ayırt etmek için okunuşu uzun olan Farsça bî- ön ekinde düzeltme işareti kullanılır: bîçare (çaresiz), bîtaraf (tarafsız), bîvefa (vefasız); bihakkın (hakkı ile), bizatihi (kendiliğinden), bilimum (bütün, hepsi)

- b. Arapça ve Farsçadan dilimize giren birtakım kelime ve eklerde g, k, l ünsüzlerinin ince okunduğunu göstermek için, bu ünsüzlerden sonra gelen a ve u sesleri üzerine düzeltme işareti konur: dergâh, gâvur, ordugâh, tezgâh, yadigâr; dükkân, hikâye, kâfir, kâğıt, kâr, mahkûm, mekân, sükûn, sükût; ahlâk, billûr, evlât, felâket, hilâl, ilâç, ilân, ilâve, iflâs, ihtilâl, istiklâl, kelâm, lâkin, lâle, lâzım, mahlâs, selâm, sülâle, telâş, üslûp...

Batı kökenli kelimelerde de "l" ünsüzünün ince okunduğunu göstermek için düzeltme işareti kullanılır: klâsik, lâhana, lâik, lâmba, Lâtin, melânkoli, plâk, plâj, plân, reklâm.

2. BAZI KELİME VE EKLERİN YAZILIŞI

a - ı, e-i değişmesi

Dilimizde a, e ünlüsü ile biten fiillerin şimdiki zaman çekiminde söyleyişte de yazılıştaki da a sesleri ı, u; e sesleri i, ü olur: başlıyor, kazanıyor, oynuyor, doymuyor; izliyor, diyor, gelmiyor, gözlüyor.

Ünlü Düşmesi

Dilimizde iki heceli birtakım kelimelere dar ünlüyle başlayan bir ek getirildiği zaman ikinci hecedeki ünlüler genellikle düşer ve bu ünlüler yazılmaz: ağız/ağzı, alın/alını, bağır/bağrım, beniz/benzi, beyin/beyni, boyun/boynu, böğür/böğrüm, burun/burnu, geniz/genzi, karın/karnı; çevirmek/çevrilmek, devirmek/devrilmek.

ğ-v değişmesi

Dilimizde değişik biçimlerde yazılan birtakım Türkçe kelimeler vardır: döğmek, dövme; göğermek, gövirmek; oğmak, ovmak; öğmek, övmek; söğmek, sövmek. Ortak söyleyişte v'li biçimleri daha yaygındır. Bu bakımdan bunları dövme, ovmak, övmek, sövmek biçiminde yazmak daha uygun olur.

n-m değişmesi

Dilimizde b ünsüzünden önce gelen n ünsüzü bazı örneklerde m'ye dönüşür: saklambaç (<saklanbaç), dolambaç (<dolanbaç), ambar (<anbar), amber (<anber), cambaz (<canbaz), Çarşamba (<çeharşenbe), çember (<çenber)

Ünsüz türemesi (y-v)

Türkçe kökenli kelimelerde iki ünlü yan yana bulunmadığından bazı alıntı kelimelerde ünlüler arasında y, v sesleri türemiştir: fiyat (<fiat), fayda (<faide), zayıf (<zayıf); konservatuvar, lâboratuvar, reptuvar, tuval.

Ünsüz düşmesi

Türkçede ikiz ünsüz bulunmaz. Bu bakımdan Arapçadan dilimize girmiş olan ve sonunda ikiz ünsüz bulunan kelimelerin yalın durumunda ünsüzlerden biri düşer: hak(<hakk), his(<hiss), ret(<redd), zan(<zann). Bu tür kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiği zaman düşen ünsüz ortaya çıkar: hak/hakka, his/hissimiz, zan/zannımca.

Farsçadan dilimize girmiş hane sözüyle yapılan birleşik kelimelerde ha hecesi korunmuştur : muayenehane, yazıhane; darphane, yatakhane. Bazı örneklerde ise söyleyişte düşme eğilimi görülür. Yazıda birliğin sağlanabilmesi için bu tür örneklerde de ha hecesinin yazılması gerekir: dershane, eczahane, hastahane, postahane...

Mastar eklerinin yazılışı

-ma, -me ile biten mastarlar -a, -e, -ı, -i ekleriyle genişletildiğinde araya y koruyucu ünsüzü girer: kazanma-y-a, aldanma-y-ı, okuma-y-a.

-mak, -mek ile biten mastarlardan sonra -a, -e, -ı, -i eklerinden biri gelirse -k ünsüzü yumuşar... yazmağa (başladı)... bildirmeğe (geldim). Ancak mastarlarda y'li yazılışa doğru güçlü bir eğilim vardır.

-ken ekinin yazılışı

-ken (<iken) eki büyük ünlü uyumuna uymaz. Getirildiği kelimenin ünlüleri kalın da olsa, bu ekin ünlüsü ince kalır: okur-ken (<okur iken) yazar-ken (<yazar iken), çalışır-ken (<çalışır iken), uyur-ken (<uyur iken) durgun-ken (<durgun iken)...

-ki aitlik ekinin yazılışı

-ki aitlik eki ünlü uyumlarına uymaz: akşamki, yarınki, duvardaki, Turgut'unki, yoldaki, yazıdaki...

Yalnız birkaç örnekte bu ek ünlü uyumlarına uyar: bugünkü, dünkü.

mı, mi, mu, mü soru ekinin yazılışı

mı, mi, mu, mü soru eki gelenekleşmiş olarak ayrı yazılır; ancak kendisinden önceki kelimenin son ünlüsüne bağlı olarak ünlü uyumlarına uyar ve mı, mi, mu, mü biçimlerini alır: Kaldı mı? İnsanlık öldü mü? Olur mu?

Soru ekine birtakım ekler de getirilebilir. Bu ekler soru ekiyle bitişik yazılır: Verecek misin? Okuyor muyuz? Çocuk muyum? Ölür müsün, öldürür müsün?

Bu ek sorudan başka görevlerde kullanıldığı zaman da ayrı yazılır: O geldi mi bütün buzlar erir.

da, de bağlacının yazılışı

Da, de bağlacı ayrı yazılır; ancak kendisinden önceki kelimenin son ünlüsüne bağlı olarak büyük ünlü uyumuna uyar ve da, de biçimini alır: Serhad da gelecektmiş. Beni de çok güldürdü. Gezer de gezer.

UYARI

- *Ayrı yazılan da, de hiçbir zaman ta, te şeklinde yazılmaz.*
- *Ya sözüyle birlikte kullanılan da mutlaka ayrı yazılır. (ya da)*
- *Bulunma hâli eki olan -da, -de, ta, -te'nin da, de bağlacı ile hiçbir ilgisi yoktur; bulunma hâli eki getirildiği kelimeye bitişik yazılır: okulda kalmak, ayakta durmak. Yurtta barış, dünyada barış.*

İle sözünün ek olarak yazılışı

- a. İle sözü, ünlüyle biten kelimelere ek olarak getirilince başındaki i ünlüsü düşer ve araya y ünsüzü girer; ek büyük ünlü uyumuna uyar: sevgiyle (sevgi ile), aynayla (ayna ile), arabayla (araba ile).
- b. Üçüncü kişi iyelik ekinden sonra da baştaki i ünlüsü düşer ve araya y ünsüzü girer; ek, büyük ünlü uyumuna uyar: annesiyle (annesi ile), eliyle (eli ile), dolayısıyla (dolayısı ile)
- c. İle sözü ünsüzle biten kelimelere ek olarak getirilince başındaki i ünlüsü düşer ve büyük ünlü uyumuna uyar: seninle (senin ile), kitapla (kitap ile), etekle (etek ile).

İmek ek fiilinin yazılışı

İmek ek fiili ayrı yazıldığı zaman ünlü uyumlarına uymaz: yazar idim, kötü idi, çalışkan imiş, zevksiz idi.

Ancak imek fiili bugün daha çok ekleşmiş olarak kullanılmakta ve ünlü uyumlarına uymaktadır.

Ünlüyle biten kelimelere eklendiği zaman i- ünlüsü düşebilir. Bu durumda araya y ünsüzü girer: doğruydu (doğru idi), saygılıydı (saygılı idi), neyse (ne ise)

Ünsüzle biten kelimelere eklendiği zaman da i- ünlüsü düşebilir: severmiş (sever imiş), gelirse (gelir ise), kitapmış (kitap imiş), okurdu (okur idi)

Ki bağlacının yazılışı

Ki bağlacı ayrı yazılır: olur ki, gitmem ki, demek ki, yapacak ki. Olmaz ki!

Böyle de yazılmaz ki!

Ancak ki bağlacı, birkaç örnekte kalıplaşmış olduğu için bitişik yazılır: belki, çünkü, halbuki, mademki, meğerki, oysaki, sanki

Satır sonunda kelimelerin bölünmesi

Türkçede satır sonunda kelimeler bölünebilir, fakat heceler bölünemez. Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna kısa çizgi (-) konur.

..... gele-

çekmiş,

..... ör-

nek,

Bitişik yazılan kelimelerde de bu kurala uyulur:

..... baş-

öğretmen (yanlış)

..... ba-

şöğ-ret-men, (doğru)

..... ilk-

öğretim (yanlış)

..... il-

köğ-re-tim (doğru)

Ayırmada satır sonunda ve satır başında tek harf bırakılmaz:

..... ö-

zellik (yanlış)

..... özel-

lik (doğru)

..... mūdafa-

a (yanlış)

..... mūda-

faa (doğru)

Kesme işareti satır sonuna geldiği zaman yalnız kesme işareti kullanılır; ayrıca çizgi kullanılmaz:

..... Amasya' İzmir' 1999'
dan	in	dan

Sayıların yazılışı

a. Sayılar rakamla da yazıyla da yazılabilir. Sayıların ne zaman yazıyla, ne zaman rakamla gösterileceği konusunda dilimizde açık bir kural verilemez. Ancak uygulamada birtakım ilkeler oluşmuştur. Buna göre; küçük sayılar, yüz ile bin sayıları ve daha çok edebî karakter taşıyan metinlerde geçen sayılar yazıyla gösterilir: üç kişi, altıncı sınıf, yüz kere, dört haftalık.

Yaş otuz beş, yolun yarısı eder. (Cahit Sıtkı Tarancı)

Buna karşılık saat, para tutarı, ölçü, istatistik verilere ilişkin sayılar ile büyük sayılarda rakam kullanılır: 1.800.000 lira, 7 metre, sabah 9.30'da, 50 kilo.

- b. Birden fazla kelimedenden oluşan sayılar ayrı yazılır: altı yüz seksen üç. Ancak para ile ilgili işlem ve belgelerde sayılar bitişik yazılır: üçyüzdoksanbin, ikibinaltıyüzyetmişbeş.
- c. Sayılarda kesirler virgül ile ayrılır: 38,3 (38 tam, onda 3)
- d. Sıra sayıları yazıyla veya rakamla gösterilebilir. Rakamla gösterilmesi durumunda ya rakamdan sonra bir nokta konur veya rakamdan sonra kesme konularak derece gösteren ek yazılır. 28. , 9.; 8'inci, 7'nci.
- e. Üleştirme sayıları rakamla değil yazıyla belirtilir: sekizer, onar, beşer; ikişer ikişer, üçer üçer.

3. KÜÇÜK VE BÜYÜK HARFLER

Türkçede harflerin küçük (minüskül) ve büyük (majüskül) olmak üzere iki biçimi vardır. Yazıda yaygın olarak küçük harf kullanılır. Ancak belirli yerlerde büyük harflere başvurulur.

3.1. Büyük harflerin kullanıldığı yerler

A) Cümle büyük harfle başlar:

Öğretmenler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.

Cümle içinde başkasından aktarılan ve tırnak içine alınan cümleler de büyük harfle başlar: Atatürk, "Muhtaç olduğun kudret, damarla-

rındaki asil kanda mevcuttur." diyor. Tırnak içinde aktarılan söz tam bir cümle değilse veya cümlenin baş tarafı alınmamışsa büyük harfle başlamaz:

Nabi'nin " ... var içinde" redifli gazeli...

İki çizgi arasındaki açıklama cümleleri de büyük harfle başlamaz:

Bu ilçenin -babam burada doğmuş- tarihi dört bin yıl öncesine uzanır -

İki noktadan sonra gelen cümleler de büyük harfle başlar:

Bize bir gün bile: "Sizi seviyorum." demedi.

Ancak iki noktadan sonra cümle niteliğinde olmayan örnekler sıralanırsa bu örnekler büyük harfle başlamaz: Kelime türleri şunlardır: isim, sıfat, zarf, zamir...

B) Mısralar büyük harfle başlar:

Bakî kalan bu kubbede bir hoş seda imiş. (Bakî)

C) Özel adlar büyük harfle başlar:

- Kişi adlarıyla soyadları büyük harfle başlar: Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Orhan Veli Kanık.
- Kişi adlarından önce ve sonra gelen saygı sözleri, unvanlar ve meslek adları büyük harfle başlar: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ali Bey, Prof. Dr. M. Feyzi Öz, Yüzbaşı Cengiz Topel, Özlem Hanım.

Akrabalık adları bildiren kelimeler büyük harfle başlamaz: Sultanı abla, Özer enişte, Elif nine. Ancak akrabalık bildiren kelimeler başa gelirse lâkap yerine geçtiği için büyük harfle başlar: Nene Hatun, Dayı Mustafa, Hala Sultan.

Resmi yazılarda saygı bildiren sözlerden sonra gelen ve makam, mevkî, unvan bildiren kelimeler de büyük harfle başlar:

Sayın Bakan,

Sayın Profesör,

Sayın Milletvekili.

- Millet, boy; dil, lehçe; devlet adları büyük harfle başlar: Türk, Alman; Türkçe, Almanca, Kazakça; Amerika Birleşik Devletleri.
- Din ve mezhep adları ile bunların mensuplarını anlatan sözler büyük harfle başlar: Müslüman/Müslümanlık, Hristiyan/Hristiyanlık.
- Din ve mitoloji kavramlarını karşılayan özel adlar büyük harfle başlar: Tanrı, Allah, Mikail, Zeus. Ancak "tanrı" kelimesi özel

ad olarak kullanılmadığı zaman küçük harfle başlar: Eski Yunan tanrıları. Cennet, cehennem gibi dinî kavramlar küçük harfle başlar.

- f. Gezegen ve yıldız adları büyük harfle başlar: Dünya, Plüton, Neptün, Halley. Ancak, dünya, güneş, ay kelimeleri terim olarak kullanıldığı zaman büyük harfle başlar.
- g. Yer adları büyük harfle başlar: Türkiye, Güneydoğu Anadolu, Atatürk Bulvarı.

Yer adlarında ilk isimden sonra gelen deniz, nehir, göl, dağ, boğaz vb. tür bildiren ikinci isimler küçük harfle başlar: Marmara denizi, Aral gölü, Balkaş gölü, Sakarya ırmağı, Meriç nehri, Alp dağları. Ancak ikinci isim özel isme dahil ise ve ikisi birden kastedilen kavramı karşılıyorsa, ikinci isim de büyük harfle başlar: Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı; Beyşehir Gölü, Van Gölü; Anadolu Kavağı; Gülek Geçidi; Ağrı Dağı.

Mahalle, meydan, bulvar, cadde, sokak adlarında geçen mahalle, meydan, bulvar, cadde, sokak kelimeleri büyük harfle başlar: Kâmil Ocak Mahallesi, Nene Hatun Caddesi, İnkılâp Sokağı, Emel Sokağı.

- h. Saray, köşk, han, kale, köprü, anıt vb. yapı adlarının bütün kelimeleri büyük harfle başlar: Dolmabahçe Sarayı, Çankaya Köşkü, Ankara Kalesi, Galata Köprüsü.
- i. Kurum, kuruluş ve kurul adları büyük harfle başlar: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Aydınlikevler Lisesi, Yüksek Öğretim Kurulu.
- j. Kitap, dergi, gazete, tablo, heykel ve hukukla ilgili kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge adlarının her kelimesi büyük harfle başlar: Suç ve Ceza, Hüriyet, Varlık, Düşünen Adam, Medenî Kanun.

Özel ada dâhil olmayan gazete, dergi, tablo vb. sözler büyük harfle başlamaz: Milliyet gazetesi, Mona Lisa tablosu.

Kitap adlarında ve başlıklarda, arada ve sonda bulunan ve, ile, ya, veya, yahut, ki, da, de sözleriyle mı, mi, mu, mü soru eki küçük harfle yazılır: Leylâ ile Mecnun, Turfanda mı, Turfa mı? Ya Devlet Başa ya Kuzgun Leşe.

- k. Millî ve dinî bayramların adları büyük harfle başlar: Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Nevruz Bayramı. Bayram niteliği kazanmış günlerin adları da büyük harfle başlar: Babalar Günü, Öğretmenler Günü
- l. Tarihî olay, çağ ve dönem adları büyük harfle başlar: Kurtuluş Savaşı, Orta Çağ, Yontma Taş Devri.

- m. Özel adlardan türetilen bütün kelimeler büyük harfle başlar: Türkçe, Türkoloji, Yozgatlı, Avrupalılaşmak.
- n. Yer ve millet adlarıyla kurulan bileşik kelimelerde özel adlar büyük harfle başlar: Antep fıstığı, İngiliz anahtarı, Ankara keçisi.

Ç) Belli bir tarih bildiren ay ve gün adları büyük harfle başlar: 29 Ekim 1923, 4 Kasım 2000 Cumartesi günü. Ancak belli bir tarihi belirtmeyen ay ve gün adları küçük harfle başlar: Genellikle çarşamba günleri bizde toplanır.

4. BİLEŞİK SÖZCÜKLERİN YAZIMI

Bileşik sözcükler bir ad ya da sıfat tamlamasının, çekimsiz ya da belli bir çekimde iki eylemin, kısa bir tümcenin kalıplaşması gibi çok değişik biçimlerde oluşur. Hangi biçimde olursa olsun bileşik sözcük anlamca bir bütündür, tek bir kavramı karşılar. Aynı zamanda biçimce bir bütündür, sözcükleri arasına çekim ekleri, yapım ekleri ya da başka bir sözcük sokulamaz: kuşpalazı (bir hastalık adı), kartırtağı (bir bitki), niçin (ne için, soru belirteci), gecekondu (geceleyin izinsiz yapılmış ev), Gümüşhacıköy (yer adı), imambayıldı (bir yemek adı), gelivermek (çabuk gelmek)...

Türkçe bileşik sözcüklerde anlam birliği başlıca üç yolla oluşmaktadır.

A) Anlam,

B) Ses,

C) Tür değişmesi.

A) Bileşik sözcüklerin oluşumunda anlam değişmesi aşağıdaki derecelerde görülür:

- a. Bileşiği oluşturan öğelerin anlamı kaymış olabilir: aslanağzı, hanımeli, dalkavuk, devetabanı, kadınbudu, suççuğu, vezirparmağı, kuzukulağı, sarıkanat (balık)...
- b. Birinci sözcüğün anlamı kaymıştır: adamotu, ketenhelva, ketenkuşu, dülgerbalığı, incehastalık...
- c. İkinci sözcüğün anlamı kaymıştır: karatavuk (bir kuş), rüzgâr-gülü, suoku (bir bitki), basımevi (bir işyeri)...

- B) *Ses değişimi yoluyla bir bütün oluşturan bileşik sözcüklerde ise ögeler ses yitimine uğrar: niçin (ne için), nasıl (ne nasıl), cumartesi (cuma ertesi), kaynana (kayın ana), seksen (sekiz on), doksan (dokuz on)...*
- C) *Sözcük türü değişimi yoluyla oluşan bileşik sözcüklerde, öğelerin türleri değişir; eylem soylu sözcükler ad, sıfat olabilir: dedi-kodu, imambayıldı, albastı, bilirkişi, uyurgezer, kaçgöç, ateş-kes, vurdumduymaz, kaptıkaçtı, ağaçkakan, mirasyedi, gece-kondu.*

Bileşik sözcüklerde ünlü uyumu kuralına uyulma koşulu bulunmadığı daha önce belirtilmişti. Bu sözcüklerin yapısını ünsüz uyumu kuralları da etkilemez: başbakan, başgedikli, söğütgiller, tesbihböceği, düzlemküre, katırtırnağı... Bu örneklerde, sert ş, t, h harfleri yanına gelen yumuşak b, g harfleri; yumuşak m, r harfleri yanına gelen k, t sert harfleri değişmemiştir.

5. BİLEŞİK SÖZCÜK VE DEYİM

Bileşik sözcük, deyimden ayrı bir kalıplaşmadır. Deyimlerde sözcükler, kendi anlamlarını az çok yitirse de, deyim, dikkat çekici bir anlatım bildirmek amacıyla oluşmuş kalıp sözlerdir: etekleri tutuşmak, kulağı delik; kös dinlemiş, yılan hikâyesi, burun kıvrırmak, başına buyruk, pabuç pahalı, çenesi düşük gibi. Kimi deyimler sözcükleri arasına ek alabilirler, çekime girerler: Eteklerim tutuştu. Kulağım delik değildir. Sen kös dinlemişsindir, aldırmazsın...

Deyimleri oluşturan sözcükler birbirinden ayrı yazılır.

6. BİLEŞİK EYLEMLERİN YAZIMI

Etmek, olmak, eylemek yardımcı eylemleriyle kurulan bileşik eylemler şu durumlarda bitişik yazılır:

- Ad soylu sözcükte, yardımcı eylemle birleşmesi sonucu olarak, bir ses doğarsa, iki sözcük bitişik yazılır: affetmek (af etmek), hissetmek (his etmek), hazzetmek, halleylemek, zannetmek...
- Yardımcı eylemle birleşmesinden dolayı, ad soylu sözcüğün ikinci hecesindeki ünlü (i, ı, u, ü) düşerse, iki sözcük bitişik yazılır: emir-emretmek, sabır-sabreylemek, hüküm-hükmeylemek, akis-akseylemek, devir-devretmek...
- Aralarına -a-, -e- ulaç ekleri alarak, iki eylemden oluşan bileşik eylemler bitişik yazılır: bakakalmak, konuşabilmek, alıvermek, düşeyazmak...

UYARI

Yukarıdaki durumlar dışında, bir eylemle birlikte kullanılan kalıplaşmış söz birimleri ayrı yazılır: söz atmak, kötülük etmek, iyi olmak, ant içmek, arz etmek, ad çekmek, açıklama yapmak, suç atmak, demeç vermek, hesap açmak.

ÖZET

Dilimizin doğru ve düzgün kullanılabilmesi için yazım kurallarını çok iyi öğrenmeli ve uygulamalıyız.

Yazım kurallarını çok iyi bilmek, hem anlamayı, hem de birbirimizle anlaşmayı sağlar. Özellikle –ki eki ve ki bağlacı, -de eki ve de bağlacının yazılışı gibi konularda çok sık yanlışlıklarla karşılaşmaktayız. Bu nedenle yazım kurallarını çok iyi bilmeli ve uygulamalıyız.

SORULAR

1. Aşağıdaki ömekte büyük harflerin yazımı kuralına uyulmamıştır. Buna göre doğru biçimi uygulayınız.

Akşamları porsuk çayı kenarındaki yalaman adasına giderlerdi. Birinin elinde küçükler ve büyükler adlı bir kitap vardı. Severek okuduğunu söylüyordu. İyi eğitilmiş bir çocuktu ahmet. Almanyada İngilizce de öğreniyormuş. Tek korktuğu ve çekindiği şey sünnet olmaktı. Çocuk esirgeme kurumunun tertiplediği bir düğüne gitmiş, oradaki çocukların ağlayışını izlemiş. O günden sonra hep korkuyormuş.

2. Aşağıdaki ömekte kesme işaretinin kullanılışı kuralına uyulmamıştır. Doğru biçimi siz uygulayınız:

1970in sıcak mı sıcak, hani Yaşar Kemalın Çukurovayı anlatırken sözünü ettiği sanı sıcak günlerine benzer bir temmuz gününde evlendiler. Balayı için ABDye gitme isteğindediler, olmadı. İkisi de o güne dek uçağa binmedikleri için THYye sözün doğrusu biraz güvensizlikle yer ayırtmışlardı ayın 10 una.

3. Aşağıdaki ömekte düzeltme işareti kimi kez konulmamış, kimi kez de gerekmeyen yerlere konulmuştur. Siz doğru biçimini uygulayınız.

Sokak başındaki, dükkana girdim ve biraz çizgisiz dosya kağıdı aldım. Birikmiş mektuplar vardı yazılacak. Bir zamanlar çok sevdiğim bu iş bugünlerde nedense gözümde büyüyordu. Artık akşamları herkes yatınca yazmayı adet edinmiştim. Dışında sessizlik. Hala sön-

memiş sokak lambaları. Oysa sabâha eriştik neredeyse. İşte plansız enerji kısıtlamasının canlı örneği.

4. Aşağıdaki öremekte bileşik sözcüklerin yazımı kuralına uyulmamıştır. Siz doğru biçimini uygulayınız.

Safiye ile Leman kararlaştırdıkları saatte Haydarpaşa garında buluşacaklardı. Ardından uzun bir ayrılık gelecekti. Leman az sonra Kurt alan ekspresine binecek, yurdun ta öbür başına gidecekti öğretmen olarak. Demindenberi boğazında sıkışıklık hissediyordu. Safiye. Neredeydi bu kız? Dediği saatte mutlaka gelirdi oysa. Birden bu insan seli içinde onu kayıp edeceğini zannetti.

5. Aşağıdaki öremekte "-de" eki ve "de" sözcüğünün yazımı kuralına uyulmamıştır. Doğru biçimini uygulayınız.

Çamlıcada bir ressam varmış. Geçenlerde bir arkadaşda söz etti. Hiç eğitimide yokmuş. Küçük bir toprağı varmış. Boya, fırça, tuval gibi gereksinimlerini alabilsin diye bir iş adamı kiremit fabrikasının da iş vermiş ona. Çok ünlü bir tablosuda varmış. Çamlıcada ağaçlığın seyrek bir bölümünde iki iri çam... Bu çamlarda iki insanın başbaşa vermiş sır dökten, ağıt yakan yada sevdalanan bir yakınlığı var.

6. Aşağıdaki öremekte "-ki" eki ve "ki" sözcüğünün yazımı kuralına uyulmamıştır. Siz doğru biçimini uygulayınız.

Sabah sabah dik bir ses geldi aşağıdan. Annesi söyleniyordu. Onun uykusundan yakınıyordu yine. Kardeşi de çok uyurdu. Şöyle bir baktı onun yatağından yana, kardeşinin ki toplanmıştı. Epey geç olmuş. Bayram uyanmış, diye düşündü. Dün akşam arkadaşlarıyla çok tartışmıştı. Saatler uzayıp gidince eve geç dönmüş, şimdi de böyle öğleye yakın gözlerini açabilmişti dün ki yorgunlukla.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Baraz, Turhan. Uygulamalı Noktalama Yazım Kuralları, İstanbul: Cem Yayınları, 1992.
2. Dil Demeği. Yazım Kılavuzu. Ankara, 2000.
3. Kavcar, Cahit, Kantemir, Enise, Baraz, Turhan, Güneş, Zeliha. Türk Dili. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 1992.
4. Türk Dil Kurumu. İmlâ Kılavuzu. Ankara, 2000.
5. Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. Ankara, 1998.

ÜNİTE 6

ANLATIM TÜRLERİ

6.1. ŞİİR

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Üniteyi çalışmaya başlamadan önce, başlıca anlatım türlerinin neler olduğunu, hangilerini daha yakından tanıdığınızı düşününüz.
- Sözlüklerden ve ansiklopedilerden, şiir, nesir (düzyazı), lirik, lirizm, epik, didaktik, pastoral, dramatik kelimelerinin anlamlarını yazarak, çalışırken yanınızda bulundurunuz.
- İnsanın niçin şiir yazdığını düşünerek, bugüne kadar okuyup çok beğendiğiniz on şiirin adını ve şairlerini bir yere yazınız.
- Üniteyi çalışırken elinizin altında Türkçe Sözlük bulundurunuz.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç:Anlatım türlerinin en eskisi ve en yaygını olan şiiri çeşitli yönleriyle tanıtmaktır.

Yan amaçlar

- Şiirin niteliğini ve çeşitlerini tanıtmak,
- Türk edebiyatında şiir türüne göz atmak,
- Şiirin nasıl incelendiğini kısaca göstermek ve şiir örnekleri vermektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki soruları önce kendiniz cevaplandırmaya çalışınız, karşılığı ondan sonra okuyunuz.
- Üniteyi mümkün olduğu kadar sakin bir ortamda, acele etmeden ve önyargısız olarak okuyunuz.
- Şiir örneklerini özenle okuyarak, üniteye verilen bilgiler ışığında inceleyip değerlendiriniz.
- Ünitenin sonundaki test sorularını dikkatle cevaplandırdıktan sonra, siz de benzeri test soruları hazırlamaya çalışınız. Eğer sınavlara bu şekilde hazırlanırsanız, başarılı olma şansınız çok artar.

1. GİRİŞ

Edebiyat eserlerinin biçimlerine, teknik özelliklerine ve konularına göre ayrıldığı çeşitlere tür diyoruz. Edebiyat türleri, değişmeyen yazı kalıpları değildir. Toplumlarda zamanla kendini gösteren değişiklikler, yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına, bunların yazıya yansımaları da yeni türlerin doğmasına yol açmıştır. Sözelimi, ilkçağ edebiyatında şiir, tiyatro gibi sadece birkaç tür varken; daha sonraki dönemlerde hikaye, roman türleri doğmuş, gazetenin yaygınlaşmasından sonra da makale, fıkra gibi türler ortaya çıkmıştır.

Anlatım ve edebiyat alanında birtakım yeni türler oluşurken, eski türlerden bazıları da zamanla kullanılmaz oldu. Sözelimi, ilkçağın başlıca türlerinden biri olan destan, yeniçağda yerini romana bırakmış, yakınçağda ise klasik destan türü ortadan kalkmıştır. Tiyatro alanında, ilkçağın en gözde oyun türlerinden biri olan tragedya, yakınçağda yerini drama bırakmış, tragedyanın sıkı kuralları günümüzde büsbütün geçersiz hale gelmiştir.

Görüldüğü gibi, insanoğlu geliştikçe, onun ihtiyaçları ve kullandığı anlatım türleri de gelişiyor, değişiyor. Bu, insanlığın gelişiminin doğal bir sonucudur.

İnsanın anlatma, duygu ve düşüncelerini dile getirme ihtiyacından doğan anlatım türleri nelerdir?

Bunların başlıcalarını şöyle sayabiliriz: şiir, tiyatro, hikaye, roman, mektup, gezi yazısı, anı, deneme, makale, fıkra, eleştiri, röportaj.

Sayıdığımız bu türlerin temel özellikleri nelerdir? Bunlar nasıl doğmuş, nasıl bir gelişim göstermişlerdir? Türk edebiyatında bu türlerin durumu nedir? Bunlara ne gibi örnekler verilebilir? İşte bu kitapta, bunlara ve benzeri sorulara genel çizgileri ile karşılıklar verilecek, en eski edebiyat türü olan şiirden başlayarak anlatım türleri ele alınacaktır.

Şiir, en eski anlatım türüdür. Şiirin tarihi, ilk insanlara kadar uzanır. Normal olarak her insan şiirle ilgilenmiştir ve ilgilenir. Böylesine yaygın bir anlatım türü olan şiirin başlıca özellikleri nelerdir? Türk edebiyatında şiir nasıl bir gelişim çizgisi izlemiştir? Bir şiir nasıl, hangi yönleriyle incelenir? Şiirin başlıca çeşitleri nelerdir?

İşte bu ilk ünite, yukarıdaki sorulara genel çizgileri ile ve kısaca karşılık verilecek, şiir örnekleri ele alınacaktır.

Başlıca anlatım türlerinin neler olduğunu belirtiniz.

2. ŞİİRİN TANIMI VE NİTELİĞİ

Şiir, en eski edebiyat türüdür. Her toplumda sanat amacıyla ilkin şiir söylenmiş; günlük hayatta kullanılan nesir, ancak yazının bulunmasından sonra sanat alanına girmiştir. Bu demektir ki, nesre (düzyazıya) dayalı edebiyat türleri, şiire göre çok yenidir ve edebiyat şiirle başlar.

Şiirin, herkesçe kabul edilen belli bir tanımı var mıdır?

Şiiri açık seçik, sınırları belirli bir kavrama bağlamanın ne kadar zor olduğunu anlamak için, bu konuda yüzyıllar boyunca öne sürülen görüşlere bir göz atmak yeter. Bu görüşler karşılaştırılınca, şiir kavramının tek bir tanıma sığmadığı, zaman zaman birbiriyle çelişen yüzlerce tanım yapılabildiği ortaya çıkar.

Değişik sanat anlayışlarına bağlı olarak şiirin çeşitli tanımları yapılmış, hatta onun tanımlanamayacağı bile öne sürülmüştür. Kimileri şiir için, **nesir olmayan şey** derler. Ama böyle genel bir söz, şiirin özelliklerini anlatmıyor.

Şiirin genel bir tanımı yapılabilir mi?

Şiiri, zengin hayallerle ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebiyat türü diye tanımlayabiliriz. Fakat günümüzde, şiirin tanımlanan her özelliğine başkaldırarak şiir yazan şairler de vardır. Şiirde günlük dilin sözcüklerine özel anlamlar yüklenir. Duygu, düşünce ve izlenimler bir takım hayallere, sembollere, söz sanatlarına başvurularak anlatılır. Bazı şiirler uyak (kafiye), ölçü (vezin) gibi bir takım kurallara uyarak yazılır, bazıları ise biçim bakımından serbest olur.

Nazımla şiiri birbirine karıştırmamak gerekir. Nazım bir anlatım yoludur, şiir ise anlatım türü. Büyük Türk şairi Yahya Kemal Beyatlı, şiir için şöyle diyor: "Şiir, nesirden bambaşka bir kimliktedir. Musikiden başka türlü bir musikidir."

Cahit Sıtkı Tarancı da; "Şiir, kelimelerle güzel biçimler kurmak sanatıdır" diyor. Tanınmış şairlerimizden Melih Cevdet Anday ise şiiri tanımlamaya çalışmanın boşuna bir çaba olduğunu düşünür. Çünkü

"Tanım akıl işidir. Şiir ise akıl dışıdır." Şiirin eski çağlarda müzikle aynı kaynaktan geldiğini biliyoruz.

Şiirin ayırıcı özellikleri nelerdir?

Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz: Nesirden yani düzyazıdan farklı oluşu, seslerin uyuşmasına ve kulağa hoş gelecek biçimde akışına dayanması, şarkıya benzeyişi ve hayallerle örülüşü. Şiirin düzyazı-

dan kurtulması; sembollere ve müziğe yatkın anlatım yollarına başvurması ve duyguların yoğunluğuyla yani lirizm ile gerçekleşebilir. Bundan dolayı, şiirin özü olarak lirizmi ve söz uyumunu gösterebiliriz.

Şair için önemli olan, şiirin doğmasına elverişli bir duruma, başka bir deyişle "şiir havası"na girmektir.

Dilimizde sık sık kullanılan şiir gibi deyim, "çok güzel, çok hoş" anlamını taşır.

Sözün kısası, şiir için, dili kullanarak insan üzerinde en yoğun, en etkili ve en güçlü izlenimler yaratan sanattır diyebiliriz.

Şiiri nesirden ayıran başlıca özellikleri nelerdir?

3. TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR

Şiir sanatı bakımından Türkler de çok eski bir geçmişe sahiptir. İslamıktan önceki dönemlerde özellikle dini törenlerde şiirler söylendiğini biliyoruz. Dede Korkut Hikayelerindeki bazı cümlelerde ses benzerliklerine rastlanır. İslamıktan sonraki Türk şiiri, başlıca iki kol halinde gelişme gösterir: Divan şiiri, Halk şiiri. Her iki kol da, kendi sanat anlayışı ve estetik değerleri doğrultusunda, çok güzel ve ölümsüz eserler vermiştir.

Divan şiiri ile halk şiirlerinin temel özellikleri nedir?

Bilindiği gibi divan şiiri aydınlar kesimine, halk şiiri ise halka seslenen bir şiirdir. Bunların nazım şekilleri, dilleri, vezinleri çok farklıdır. Ancak, ikisi de kafiyeye değer verir.

Şiirde en çok kullanılan ses ögesi, mısra sonlarındaki kafiyedir. Gerek divan şiirinde, gerekse halk şiirinde kafiye büyük önem taşır. Ayrıca divan şiirinde aruz vezni, halk şiirinde hece vezni kullanılarak; ritim, ses uygunluğu ve ahenk sağlanmıştır. Serbest şiirde ise vezin ve kafiye düzeni yoktur.

Hece ve aruz vezinleri neye dayanır?

Türk halk edebiyatında kullanılan hece vezninde hecelerin sayısı esas tutulur. Türklerin kullandıkları ikinci vezin, İran edebiyatından alarak kendi zevklerine uydurdıkları aruz veznidir. Arap ve Fars dillerinin yapısına uygun olan bu vezinde hecelerin yalnızca sayısı değil, uzunluk ve kısalığı da göz önünde bulundurulur. Bu vezin Türkçenin yapısına uygun değildir.

Tanzimat'tan sonraki Türk şiiri nasıl bir özellik gösterir?

Tanzimat'tan (1839) sonra Batı kültürü ve edebiyatı ile ilişkiler artar. Divan şiiri, yerini yavaş yavaş yeni Türk şiirine bırakır. Tanzimat'tan sonraki Türk şiiri, öz ve biçim bakımından divan şiiri geleceğinden ayrılır. İnsan, toplum ve gerçek hayatla ilgili çeşitli konular ele alınır. Bu arada Batı edebiyatından yeni nazım şekilleri girer. Şiir, yapı, bütünlük ve kompozisyon bakımından önemli değişme ve gelişmeler gösterir.

Milli Edebiyat döneminde (1911-1923) yerli ve milli kaynaklara yönelme, sade dil kullanma, hece veznine dönme gibi ilkeler yaygınlaşır. Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, gerek nitelik, gerekse şair ve eser sayısı bakımından büyük bir gelişme gösterir. Orhan Veli' nin öncülük ettiği, Oktay Rifat' la Melih Cevdet Anday' ın da yer aldığı Garip Akımı; İlhan Berk, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Cemal Süreyya gibi tanınmış isimlerin yer aldığı İkinci Yeni Hareketi ortaya çıkar. İkinci Yeni Hareketinden sonra, bu hareketin temsilcileri bile birbirinden çok farklı tarzda şiir yazarlar, 1980'li yıllarda, dilin kendisini şiirsel bir özne olarak algılayan, yani dilin yapısıyla, olanaklarıyla oynayarak şiirsel tatlar yaratan, şehirlerde yaşayan farklı kesimlerin yaşamını konu alan ve argodan yararlanarak yeni üsluplar yaratmaya çalışan şairler ortaya çıkar.

Çağdaş şairler, kendilerini vezin, kafiye ve şekil bakımından tamamen serbest hissetmektedirler. Modern şiirde klasik vezinlerin yerini, her şairin kendine özgü ritm ölçüsü almıştır. Aynı serbestlik ve çeşitlilik, şiirin özü yani konular için de geçerlidir.

Bugün Türk şiiri, büyük bir canlılık, zenginlik ve hareketlilik içindedir.

Aruz ve Hece vezinlerinin başlıca özelliklerini belirterek, çağdaş şairlerimizin vezin ve kafiye konusunda nasıl bir tutum izlediklerini söyleyiniz.

4. ŞİİR NASIL İNCELENİR

Her sanat eseri gibi şiirin de bir dış görünüşü, bir de öz derinliği vardır. Şiirin dış görünüşüne **biçim** adı verilir. Şiirin biçimini incelemek, aşağıdaki öğeleri incelemek demektir:

- Nazım
- Kafiye (uyak)
- Vezin (ölçü)
- Dil

Şiirin öz derinliğine, yani geniş olarak anlamına **muhteva** (içerik) adı verilir. Şiirin içeriğini incelemek, aşağıdaki öğeleri incelemek demektir:

- İç ahenk
- Mecazlar
- Tema

Nazım şekli nedir ve kaç türlü nazım şekli vardır?

Bir şiiri oluşturan mısraların kendi aralarında kümeleniş ve kafiyeleşme düzenine **nazım şekli** denir. Mısralar, bir kurala göre dizilebileceği gibi, gelişigüzel de sıralanmış olabilir. Şu halde nazım şekilleri iki türdür:

- Kurallı nazım şekilleri
- Kuralsız nazım şekilleri

Divan edebiyatının gazel, kaside, mesnevi; halk edebiyatının koşma gibi nazım şekilleri, kurallı nazım şekilleridir.

Özellikle Servet-i Fünun döneminde şairler, mısra kümelenişlerinde ve kafiye dizilişinde hiçbir kurala bağlı olmayan şiirler yazmışlardır. Böylece kurallı nazım şekilleri ortadan kalkmıştır. Şiirde **beyit** veya **dörtlük** birimleri umursanmaz olduğu gibi, kafiyeler de şairin isteğine göre serpiştirilmiştir. Böylece şiirin "bütün"lüğü ve kompozisyonu fikri daha fazla belirmiştir.

Burada, çeşitli nazım şekilleri, kafiye, vezin, çeşitleri ve özellikleri, şiirde mecazlar, iç ahenk, temalar üzerinde durulmayacaktır.

Nazım şekillerinin neler olduğunu ve temel özelliklerini belirtiniz.

5. ŞİİR ÇEŞİTLERİ

19. yüzyıl sonlarına kadar sürüp gelen klasik bölümlenmeye göre, beş çeşit şiir vardır: Lirik, pastoral, didaktik, epik, dramatik. Bugün, böyle kesin bölümlere pek bağlı kalmıyoruz. Çünkü şiir türlerini birbirinden ayırmak çok zordur.

Öncelikle, bir eserin şiir niteliği taşıyabilmesi için lirizm gereklidir. İşlediği duygu ve düşünceye verilmiş ahenk ile kendini kabul ettirip insanı sarmayan bir şiir zaten düşünülemez. Bundan dolayı, lirizm denilen şiir gücü, ister pastoral, ister didaktik, ister dramatik olsun, her şiirde bulunmalıdır. Bundan başka, lirik denilen bir şiirde pastoral motifler, dramatik bir parçada didaktik yanlar elbette bulunabilir.

Sözün kıyası, eski sınıflandırmayı bugün pek de geçerli saymıyoruz. Ancak, az önce belirtilen terimlere birçok kitap ve dergilerde, hatta konuşma dilinde rastlıyoruz. Onun için bunlar hakkında kısa bilgiler edinmemiz yararlı olur.

Bir eserin şiir niteliği taşıyabilmesi için, öncelikle neyin gerekli olduğunu belirtiniz.

5.1. LİRİK ŞİİR

Lirik şiir, içten gelen duyguları coşkulu bir dille anlatan şiir türüdür. Her milletin ilk şairleri, şiirlerini genellikle saz eşliğinde söylerlerdi. "Lir" de telli bir çeşit saz olduğu için, daha sonraları, içe doğan türlü duyguları dile getiren şiirlere lirik denmiştir. Yine "lir" kökünden türemiş olan ve çok yaygın bir biçimde kullanılan **lirizm** kelimesi de vardır. Lirizm "lirik olma durumu" anlamına gelir. Bugün lirizm, "kişisel duyguların coşkulu ve etkili anlatımı" anlamında kullanılmaktadır.

Lirik şiirin başlıca konuları neler olabilir?

Şiirin en yaygın ve çeşitli şekli, bireysel duyguları daha yoğun olarak dile getiren lirik türüdür. Lirik şiir, insanoğlunun bütün duygularını içine alır.

Toplumsal mutluluk ya da felaketlerden duyulan sevinç ya da acı gibi ortak duygular; aşk, ayrılık, özlem, ölüm acısı gibi bireysel duygular, lirik şiirin başlıca konulardır. Bu tür, dünya edebiyatında en çok işlenen ve sevilen şiir türüdür.

Türk edebiyatında lirik şiirin durumu nedir?

Lirik şiir, Türk edebiyatında da en çok kullanılan şiir türlerinin başında gelir. Divan edebiyatında Fuzuli, Nedim; Halk tasavvuf edebiyatında Yunus Emre, din-dışı Halk edebiyatında Karacaoğlan, yeni edebiyatta Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Cahit Sıtkı gibi şairler, bu alanda çok değerli eserler vermişlerdir.

Divan edebiyatında özellikle gazeller, şarkılar; halk edebiyatında koşmalar, semailer **lirik şiir** türüne örnektir. Yeni Türk edebiyatında lirik şiirler türlü nazım biçimleriyle yazılmıştır.

Şimdi, Türk edebiyatından iki lirik şiir örneğini birlikte inceleyelim.

TÜRKİYEM

Seni boydan boya sevmişim,
Ta Kars'a kadar Edirne'den
Toprağını, taşını, dağlarını
Fırsat buldukça övmüşüm.

Sen vatanımsın, ekmeğimsin
Duyduğum, bildiğim zafersin yıllarca...
Zonguldak'ta 63 numara
Nazlı sahiller Akdeniz'de
Sevdasın, ciğerlerimde parça parça
Yarı kalmış dileğimsin...
Sen Koçhisar'da tuzum,
Sillede kızım...

Çift kulaklı Sürmene bıçağı belimde.
Varmışım çiğ köfte yemeye Adana'ya
Dadaloğlu'ndan bir koçaklama dilimde.
- Şu yalan dünyaya geldim geleli...
Hey vatanım, bacım, sağdıcım, emmim.
Desteye güreşmişim Kırkpınar'da
Durmuş da yorgunluk çıkarmışım,
Bir akşam vakti
Dört bardak kıtlama çayla Erzurum'da
Ardahan'a varmışım yolları uzamış
Bel vermiş yol vermemiş dağlar.
- Yüce Tanrı dört yanını bezemiş,
Beni yakan bir Konyalı kız imiş...

Seni boydan boya sevmişim.
Ta Edirne'ye kadar Kars'tan.
Taşını, toprağını, yiğidini,
Fırsat buldukça övmüşüm.

Turgut UYAR

Şimdi bu şiir üzerinde konuşabiliriz. İsterseniz bir kez daha okuyun. Bu şiirde anlatılan nedir? Çok kısa bir söyleyişle, " yurt sevgisi" diyebilir miyiz? Şair burada, güzel yurdumuz Türkiye'nin çeşitli özelliklerini ve güzelliklerini dile getiriyor. Bunlar yalnızca doğal güzellikler mi? Değil elbette. Kültür değerleri, coğrafya, tarih, insanlar, gelenekler, turizm, yerüstü zenginlikler söz konusu ediliyor mu? İyi-ce düşünün. Ülkemizin yer altı zenginlikleri de anılıyor mu? Zonguldak'ın tipik özelliği nedir? Kömür madenleri. Öyle ise "63 numara", kömür ocaklarını, onların numarasını çağrıştırıyor diyebilir miyiz? Dikkat edilirse, şair burada birçok yer adı sayıyor. Ama bunlar gelişigüzel değil, tipik özellikleriyle yer alıyor şiirde.

Aslında Türkiye'mizin güzelliklerini uzun uzadıya anlatan pek çok kitap vardır. Ama bir şair çıkıyor, bir sayfalık şiirde yurdumuzun çeşitli güzellik ve özelliklerini anlatabiliyor. İşte bu, şiir sanatının büyük gücünü açıkça göstermektedir.

Bu şiirin nazım şekli, vezin, kafiye gibi kurallara bağlı kalmadan yazıldığı hemen göze çarpıyor değil mi? Yer yer kafiyeli mısralar var ama, şair kesin bir düzene bağlı kalmamış. Bunlardan dolayı bu şiir, çağdaş serbest şiir örneklerinden biridir.

Lirizm için "kişisel duyguların coşkulu ve etkili anlatımı" demiştik değil mi? Peki bu şiirde lirizm var mı? Şiiri bir daha ve dikkatle okursanız, lirik bir şiir olduğunu kolayca anlarsınız. Şiirde ana duygunun ne olduğunu iyice düşünün.

Gelelim bu şiirin dil ve anlatımına. Şairin dilini kolaylıkla anlayabiliyor musunuz? Anlamını bilmediğimiz çok eski ya da çok yeni sözcükler var mı? Buradan, şairin ortak konuşma ve anlaşma diline özen gösterdiği sonucunu çıkarabilir miyiz? Dikkat edilirse, şiiri edebiyat sanatlarıyla süsleme kaygısı da görülüyor. Şiirin açık seçik olmasını ve kolayca anlaşılmasını sağlayan nedenlerden biri de bu. Şair, duygularını tatlı bir dille, çekici ve yalın bir anlatımla ortaya koyuyor.

Şimdi de 20. yüzyıl Türk halk edebiyatının en büyük şairi olan Aşık Veysel'den bir şiir okuyalım:

YENİ MEKTUP ALDIM GÜL YÜZLÜ YARDAN

Yeni mektup aldım gül yüzlü yardan

Gözletme yolları gel deyi yazmış

Sivralan köyünden bizim diyardan

Dağlar mor menevşe gül deyi yazmış

Beserek' te lale sümbül yürüdü
Güldede' yi çayır çimen bürüdü
Karataş' ta kar kalmadı eridi
Akar gözüm yaşı sel deyi yazmış

Eğlenme gurbette yayla zamanı
Mevla'yı seversen ağlatma beni
Benek benek mektuptadır nişanı
Göz yaşım mektupta pul deyi yazmış

Kokuyor bumuma Sivralan köyü
Serindir dağları soğuktur suyu
Yar mendil göndermiş yadigar deyi
Gözünün yaşını sil deyi yazmış

Veysel bu gurbetlik kâr etti cana
Karıştır göçünü ulu kervana
Gün geçirip fırsat verme zamana
Sakın uzamasın yol deyi yazmış.

Aşık VEYSEL

Bu şiiri, Türk edebiyatının en güzel lirik şiirlerinden biri olarak gösterebiliriz. Şimdi şiiri bir daha ve dikkatle okuyun. Burada şairin üzerinde durduğu ana duygu (tema) nedir? Sevgi mi, üzüntü mü, özlem mi, acı mı? Şiirde özlem duygusu temeldir dersem bana katılır mısınız? Şair bu duyguyu çok tatlı ve çarpıcı bir biçimde dile getiriyor değil mi? Hele üçüncü dördlükteki:

Benek benek mektuptadır nişanı

Göz yaşım mektupta pul deyi yazmış

mısraları, özlem duygusunun insanı ne kadar etkileyip sarstığını çok iyi anlatıyor. Sevgili, öylesine derin bir ayrılık acısı çekiyor ki, şaire mektup yazarken ağlıyor ve mektupta pul yerine gözyaşı dö-

küyor. Bu, başka şiirlerde benzeri pek görülmeyen çok güzel bir bu-
luştur.

Şairin dili ve anlatımı, çok açık, yalın, çarpıcı ve etkileyici değil mi?
Bu şiirde, Türkçe'mizin büyük anlatım gücünü, zengin özelliklerini
ve güzelliklerini bir kez daha görüyoruz.

5.2. PASTORAL ŞİİR

Doğa güzelliklerini, orman, yayla, dağ, köy ve çoban yaşayışını,
bunlara karşı duyulan sevgi ve özlemleri anlatan şiir türüdür. **Pas-
toral** kelimesi "çobanlara ilişkin" demektir. Batı edebiyatlarında
doğrudan doğruya doğa manzaralarını canlı bir biçimde anlatan şi-
irlere **idil**, konuşma biçiminde yazılan pastoral şiirlere de **eglog**
denir.

Türk edebiyatında, doğa ve kır güzelliklerini öven çok güzel halk şi-
irleri vardır. Tanzimat'tan sonra başlayan yeni edebiyatımızda,
özellikle Abdülhak Hamit Tarhan, şiirlerinde doğa ve kır güzellikle-
rine yer vermeye başlar.

Pastoral şiirin temel özelliklerini belirtiniz.

Şimdi, birlikte bir şiir okuyalım:

BİNGÖL ÇOBANLARI

Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum,
Bu dağların eskiden aşinasıdır soyum.
Bekçileri gibiyiz ebenced buraların,
Bu تنها derelerin, bu vahşi kayaların
Görmediği gün yoktur sürü peşinde bizi,
Her gün aynı pınardan doldurup destimizi
Kırlara açılırız çingiraklarımızla.

Okuma yok, yazma yok, bilmeyiz eski, yeni,
Kuzular bize söyler yılların geçtiğini,
Arzu, başarılarımızdan yıldızlar gibi yüksek;
Önümüzde bir sürü, yanımızda bir köpek,
Dolaştırıp dururuz aynı daüssılayı,
Her adım uyandırır acı bir hatırayı.

Anam bir yaz gecesi doğurmuş beni burda,
 Bu çamlıkta söylemiş son sözlerini babam;
 Şu karşiki bayırda verdim kuzuyu kurda,
 "Suna"nın başka köye gelin gittiği akşam.
 Gün biter, sürü yatar ve sararan bir ayla,
 Çoban hicranlarını basar bağrına yayla.
 - Kuru bir yaprak gibi kalbini eline al
 Diye hıçkırır kaval;
 Bir çoban parçasının, olmasan bile koyun,
 Daima egeceksin başkalarına boyun;
 Hülyana karışmasın ne şehir, ne de çarşı,
 Yamaçlarda her akşam batan güneşe karşı,
 Uçan kuşları düşün, geçen kervanları an.

Mademki kara bahtın adını koydu çoban!
 Nasıl yaşadığından, ne içip yediğinden,
 Çingirak seslerinin dağlara dediğinden
 Anlattı uzun uzun.
 Şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun
 Nadir duyabildiği taze bir heyecanla,
 Karıştım o gün bugün bu zavallı çobanla
 Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına,
 Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına.

Kemalettin KAMU

Şair bu şiirde, Anadolu insanını, kendi yaşayışı içinde ele alıyor. Çoban bu toprakların yerlisidir. Soyu "bu dağların eskiden beri aşinasıdır. Onlar buraların "ebenced" (babadan, dededen) bekçisidirler. "Tenhe derelerin, vahşi kayalann" onları sürü peşinde görmediği gün yoktur.

Şair, eserinin kahramanı olan çobanı, manzum hikaye tarzında deşil, kendisini konuşurma yoluyla tanıyor. Belki de şehrin gürültülü hayatından usanmış olan şair, bu Anadolu çocuğunun yaşayış tarzına imreniyor ve onun kişiliğiyle kaynaşiyor. Şair, kendi ben' ir büyük ölçüde siliyor. Bu şiirde, şairin bir Anadolu çocuğu olmasını (Bayburt' ta doğmuştur), çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Erzurum ve çevresinde geçirmesinin, ilk izlenimlerini, tıpkı şiirde anlattığı çoban gibi, Anadolu dağlarından ve yaylalarından almasının elbette büyük rolü vardır.

Bingöl çobanları okuma yazma bilmezler. Onlar için eski ve yeni diye bir şey yoktur. Takvimleri tabiattır. Yılların geçtiğini kuzulardan anlarlar.

Yenilmesi olanaksız görünen doğa ve sosyal şartlar, çobanda bir aşağılık duygusu uyandırır:

Bir çoban parçasının olmasan bile koyun

Daima egeceksin başkalarına boyun

Onun hayallerine ne şehir, ne de çarşı girer. Bu kara bahtlı insana düşen, yamaçlarda her akşam güneş batarken uzaklara giden şeyleri, "uçan kuşları", "geçen kervanları" düşünmektir.

Şair, Anadolu insanını dertli ve acılı gösteriyor. "Zavallı çoban" diyerek de, ona karşı bir acıma duygusu içinde olduğunu gösteriyor.

Dikkat edilirse bu şiirde, yalnızca doğa ve kır güzellikleri anlatılmıyor. Çetin doğa şartları içinde yaşayan bir çobanın yaşayışı dile getiriliyor. Bu yönüyle şiir, hem pastoral, hem de lirik özellikler taşımaktadır.

5.3. DİDAKTİK ŞİİR

Belli bir düşünceyi aşılıamak veya belli bir konuda öğüt, bilgi vermek, bir ahlak dersi çıkarmak amacıyla öğretici nitelikte yazılan, duygu yönü az olan şiir türüdür. Kısaca belirtmek istersek, **didaktik şiir, öğretici şiir demektir.** Türk edebiyatında ta'limî de aynı anlamda kullanılmıştır. Manzum hikayeler ve fabllar da bu gruba girer.

Eski çağlarda şairin öğretici, eğitici, yol gösterici olduğu kabul ediliyordu. Didaktik şiir; bilim, sanat, zanaat, felsefe, ahlak, din gibi konularda temel ilke ve kuralları öğretmek amacıyla yazılan şiirdir.

Türk edebiyatında başlıca didaktik şiir örnekleri hangi eserlerdir?

Didaktik şiir, Türk edebiyatında da çok yaygın olarak kullanılan türlerden biridir. Bu alanda toplum yönetimi kurallarından Türkçenin ilk büyük eserlerinden biri olan Yusuf Has- Hacib' in (XI. Yüzyıl) birey, toplum ve devlet hayatının düzenlenmesi üzerine bilgiler veren **Kutadgu Bilig** (Mutluluk veren bilgi) adlı eseri, bunların en eskisidir. Daha sonraki dönemlerde Aşık Paşa' nın Türklere tasavvuf öğretmek için yazdığı **Garibname**; ünlü Divan şairi Nabi' nin oğluna öğütler vermek amacıyla yazdığı **Hayriyye** adlı mesneviler, bu türün ünlü örnekleridir.

Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında Ziya Paşa' nın **Terkib-i Bend**, **Tevfik Fikret'in Haluk'un Defteri ve Şermin**, **Mehmet Akif'in Süleymaniye Kürsüsünde**, **Asım** adlı eserleri de, didaktik şiirin ünlü örnekleri arasında yer alır.

Didaktik şiir, akla seslenen bir tür olduğu için, duygudan çok akla dayanan yergi, fabl, manzum hikaye gibi başka şiir adlarını da içine almaktadır.

Şimdi bir didaktik şiir örneğini birlikte inceleyelim. Yunus Emre'nin çok güzel bir şiiri bu:

Sözünü bilen kişinin
 Yüzünü ağ ede bir söz
 Sözü pişirip diyenin
 İşini sağ ede bir söz
 Söz ola kese savaşı
 Söz ola kestire başı
 Söz ola ağulu aşı
 Balıla yağ ede bir söz
 Kişi bile söz demini
 Demeye sözün kemini
 Bu cihan cehennemini
 Sekiz uçmağ ede bir söz

Gerekirse bu ünitenin sonundaki sözlükten de yararlanarak ve bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını yerine koyup şiiri tekrar okuyarak şu soruya yanıt vermeye çalışın:

Bu şiirde şairin en çok vurguladığı şey nedir?

	Evet	Hayır
Sözünü bilen kişi	☐	☐
Sağlam kişinin sözü	☐	☐
Sözün büyük gücü	☐	☐
Sözün savaşı kesmesi	☐	☐
Sözün zamanını bilme	☐	☐

Kesin cevabınızı vermeden önce bu şiiri bir daha okuyun. İyice düşündükten sonra, cevabınızın üçüncü seçenek olacağına inanıyorum. Çünkü dikkatle bakınca, onun öteki seçeneklerden daha kapsamlı olduğunu ve şiiri tam olarak yansıttığını göreceksiniz.

Sözün değeri çok güzel dile getirilmemiş mi? Düşünerek, ölçüp tartarak söz söylemenin önemi ne kadar ustalıklı ve çarpıcı olarak belirtilmiş değil mi? Üstelik şair, güzel söz söylemenin çarpıcı bir örneğini vermiş olmuyor mu?

Soruları daha çoğaltabiliriz. Elbette ki, bu sorulara olumlu cevap vermek ve bana katılmak zorunda değilsiniz. Ama kesin yargıya varmadan önce şiiri ve soruları bir kez daha okuyun. Bir de şu soruya cevap vermek için düşünün:

"Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözüyle bu şiir arasında ilgi kurulabilir mi? Ne bakımdan?

Yunus'un bu güzel şiiri, bundan yedi yüz yıl önce yazdığını gözden uzak tutmayın. O büyük söz ustasının, Türk diline, edebiyatına ve kültürüne çok büyük hizmetlerde bulunduğunu biliyoruz. Gerçekten, Türkçe'mizin bağımsız bir dil olarak varlığını sürdürmesinde, Yunus'un unutulmaz bir payı vardır.

Okuduğunuz bu şiirde çok tatlı bir dil, çarpıcı bir anlatım hemen dikkatinizi çekiyor mu?

Cevabınızın "Evet" olduğuna kesinlikle inanıyorum. Ayrıca bu şiirle, yüzyıllar ötesinden bize ne güzel ve ne kadar anlamlı dersler verildiğini bir daha düşünür müsünüz?

Aynı yargıları paylaşmasak bile, şunu söyleyebiliriz: Şiirde kullanılan dili bugün bile kolayca anlıyor, çekici anlatımdan zevk alıyoruz. İşte Yunus'u büyük şair yapan özelliklerin başında bu geliyor.

Kuşkusuz, bu metni şiir yapan, yalnızca anlatım öğeleri değil. Şiirin güzelleşmesinde katkıları olan biçimsel özellikleri de var: Ölçü (vezin), uyak (kafiye), sözdizimi ve nazım şekli gibi.

Hemen dikkatimizi çektiği gibi, bu şiirde, gerek öz, gerekse biçim bakımından çok güzel bir kompozisyonla karşılaşmaktayız.

Görüldüğü gibi bu şiir, dörtlükler halinde yazılmıştır. Dörtlüklerdeki uyak (kafiye) düzeni çok sağlam ve ustaca kurulmuş değil mi? Ayrıca bu şiirin, sekizli hece ölçüsüyle yazıldığına da dikkat edin.

İkinci dördlükteki:

Söz ola kese savaşı

Söz ola kestire başı

mısralarını, bugünkü dille kurallı nesir cümlesi haline nasıl getirebiliriz? Önce kendiniz dikkatle düşünüp deneyin. Şöyle diyebilir miyiz? "Söz vardır savaşı keser. Söz vardır başı kestirir."

Bu sözler anlam bakımından doğru mudur? Tarih bilginizi şöyle bir yoklarsanız, bunların doğru olduğunu hemen onaylarsınız.

Şimdi yine birlikte düşünelim. Şair burada bize kuru ve sıkıcı öğütler mi veriyor? Öyle olsaydı bu parça bir şiir olur muydu? Ve biz yedi yüzyıl sonra onu zevkle okur muyduk? Görüldüğü gibi şair, vermek istediği dersi, şiir sanatının etkili gücünü ustaca kullanarak veriyor. Çarpıcı bir anlatımla veriyor.

Şimdi, şiiri aynı zamanda önemli bir eğitim aracı olarak gören iki büyük şairimizden birer didaktik parça verelim:

HALÛK' un VEDAI

(...)

Bu geçit işte böyle dar, dolaşık;
Ey güler yüzlü yolcu, sen yürü geç.
Sen bu çıkmazda kalma, sıçra, atıl,
Bir ışık kervanında yer bularak.
Gez, dolaş, gör düşünler evrenini
-Her zaman önde, her zaman yukarı!
Canla başla, yaşam ve güç verecek
Ne bulursan tut al: bilim, sanat,
Güven, istek, özen, cesaret, umut,
Hepsi lazım bu yurda, hepsi yarar.
Bize bol bol ışık kucakla getir.
Düşmek etrafı görmemektendir.

(...)

Ey Bizans'ın çürük, hemen düşecek
Kollarından, yücelme aşkıyla
Sıynlan yolcu, bakma arkana hiç;
Sana bir lahza vermesin heyecan
Onun ahlakı solduran bakışı
-Daima önde, daima yukarı!
İşte fermanı yükseliş gücünün
Uç git artık, sanat, bilim göğünün
O şafak rengi kanatlarında dolaş;
Gör ne var başka yerde ibretli
Ve yücelten, yürek veren, yaratan...
Topla, fırsat ne varsa, taş, iğne,

Şu muhitin uyuklayan başına.
 O biraz belki canlanır ve senin
 Zahmetin, erdemin, çalışman için
 Koyar elbet vatan, bu hasta nine
 Teri alınına bir sıcak öpücük...

Tevfik Fikret

(Halûk'un Defteri, 1911; Bugünkü dile çeviren Ahmet Muhip Dıranaş, Kırık Saz, 1975)

Ülkemizin ancak Batıdan alınacak bilim, fen, teknik vb. ile kalkınabileceğine inanan Tevfik Fikret, oğlu Haluk'u öğrenim için İngiltere'ye göndermişti. Şair oğlunu yolcu ettikten sonra yazdığı bu şiirde, toplumsal konulardaki görüşlerini, beklentilerini anlatmaktadır.

Şiiri bir daha dikkatle okuyun ve şairin verdiği öğütleri sıralayın.

SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE

(...)

Şarkı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
 Hem de oldukça görürdüm... kafa gezdirmezdim!
 Bu Arap'mış, bu Acem'miş, bu Tatar'mış, demedim;;
 Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.

(...)

Bir uzun boylu mesai, bu uzun boylu sefer,
 Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.
 O kanaat da şudur;

Sırr-ı terakkinizi siz

Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
 Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
 Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
 Alınız ilmini Garbın, alınız san'atini.
 Veriniz hem de mesainize son sür'atini.
 Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
 Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin, yalnız,
 İyi hatırdada tutun ettiğim ihtarı demin:
 Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için
 Kendi " mahiyyet-i rûhiyye" niz olsun kılavuz,
 Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz.

(...)

Mehmet Akif ERSOY

(Safahat, 2, kitap: Süleymaniye Kürsüsünde, 1912)

Şair bu eserde, bütün İslam ülkelerini gezip hepsinin geri kalmış durumunu gören bir din adamının, görüşlerini Süleymaniye Camii'nin vaaz kürsüsünde eleştirici bir dille gözler önüne sermesini, gerilikten kurtulmak için Batının bilim ve sanatını almak gerektiğini anlatmaktadır.

Gerekirse bu ünitenin sonundaki sözlüğe de bakarak bu şiiri bir daha iyice okuyun ve şairin verdiği dersleri belirtin.

5.4. EPİK ŞİİR

Konusu savaş, kahramanlık, yiğitlik ve yurt sevgisi olan ya da tarihsel bir olayı coşkulu bir anlatımla işleyen uzunca şiirlere epik şiir denir. Aynı anlamda destani şiir, hamasi şiir ve kahramanlık şiiri terimleri de kullanılır. Epik kelimesi, destansı, kahramanlıkla ilgili gibi anlamlara gelir.

Destan nedir, kaçta ayrılır?

Destan, bir milletin yaşayışını yakından ilgilendiren savaş, göç vb. gibi tarih ve toplum olaylarının çerçevesi içinde kahramanlık ve olağanüstülük üzerine kurulmuş uzun bir manzum hikayedir.

Destan, insanların yarattıkları ilk sanat ürünlerinden biridir. Destanın iki çeşidi vardır: Doğal destan, yapma destan.

Türk edebiyatında başlıca destanlar hangileridir?

Destan edebiyatı bakımından Türkler de çok zengin bir geçmişe sahiptir. Türklerin Saka Destanı, Su Destanı, Kun Destanı, Kök Destanı, Uygur Destanı gibi destanları vardır.

Türkler arasında, İslamıktan sonra da, Manas destanı, Battal Gazi destanı gibi yeni destanlar oluşmuştur. Çağdaş edebiyatımızda özellikle Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış destanlar vardır. Nazım Hikmet' in Kurtuluş Savaşı Destanı, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Üç Şehitler Destanı, Ceyhun Atuf Kansu'nun Sakarya Meydan Savaşı gibi eserleri bu arada sayılabilir. Bunlar yapma destan türüne girer. Biçim bakımından klasik destan yapısından ayrılırlar. İçerik bakımından da gerçek olaylar ve gerçek kişiler üzerine kurulmuşlardır.

Doğal destan ve yapma destanın ne olduğunu ve başlıca özelliklerini araştırınız.

ÜÇ ŞEHİTLER DESTANI'NDAN

Mehmetçik

Atıldı, bir Mehmetçik, büyüü bozdu,
Bir düşman süngüsüne, göğsünden,
Bu şehadetle kayalar yarıldı sanki,
Dipçik gürültüsünden.

Soruyordu herkes birbirine,
Parlayan şey bu mu?
Muzaffer oluyordu bileklerimizde,
Tarihin ilk dipçik hücumu.

Hayran oluyordu koca gökyüzü,
Göğüslerimizde büyüyen bahta,
28 Mart günü bir adsız tepede,
çeliğe karşı tahta.

Süngülerin ucunda

Son altmış adım bize bir yudum şer-
bet
Düşen kahramanın sevgisiyle al
Köyde mi görmüştük, ormanda mı,
Bizim içimize sığmış o kartal?

Son kırk adımın lezzeti daha hızlı;
Başladı hayatımızda şehitlerce bir yarış.
İlerledik cihan cihan,
Karış karış!

Son yirmi adım uçuyorduk,
Almıştı herkes dipçigini avucuna.
Yine bir duraklama,
Geldik düşman süngüsünün ucuna,

Tabur bir mucize içindeydi

Bir muhabbet sarmıştı her yönü,
Vatanı ve bizi seven.
Çoğalmıştık bir uçtan bir uca, rüya gi-
bi,
Büyüyordu ova kendiliğinden.

Neydi damarlarımızda
çoğalan, çoğalan,
Neydi bu tepenin ardı?
İçimizde sadece vatan değil,
Yeryüzü kadar bir şey vardı.

Ateş mi gelirmiş, yel mi esermiş,
Akıyoruz, hayatımız nerde
pek belli değil
Kurtulmuşuz bedenden artık,
Kimse ayaklı, elli değil.

Mustafa Kemallerce

Atılıyorduk kafire,
Hepimizin bir yanı hilal gibi,
Bir göz vardı üstümüzde göklerden.
Mustafa Kemal gibi!

Savaşırken yaşamak,
Anam südü kadar helal gibi,
Ölüm hem büyüktü, hem kolaydı,
Mustafa Kemal gibi.

Atılıyorduk bir devre,
Tarihlerden süzölmüş bir hal gibi:
Hepimiz, hepimiz,
Mustafa Kemal gibi!

Fazıl Hüsnü Dağlarca

Çağdaş edebiyatımızda, özellikle Kurtuluş Savaşımız üzerine epik şiirler yazıldığını söylemiştik. İşte bu şiir bunlardan biri. Şiiri yeniden okuyarak, gerçek kişilere ne ölçüde bağlı olduğunu, hangi yönleriyle epik şiir (destan) özelliği taşıdığını belirtiniz.

DRAMATİK ŞİİR

Üzerinde kısaca durduğumuz dört şiir çeşidinden başka, bir de dramatik şiir vardır. Dramatik kelimesi, Yunanca **drama**'dan türemiş bir terimdir. Drama, hareket halinde olay demektir. Oyun türü olarak ise **drama**, olayları oluş halinde gösteren eserdir.

Dramatik terimi, dramayla ilgili, sahne oyununa özgü anlamına gelir. **Dramatik şiir** ise, tragedya, komedy, dram gibi tiyatro türlerinde yazılmış şiirler için, nazım halinde yazılmış tiyatro eserleri için kullanılır.

Bugün dramatik şiir, tiyatro eseri içinde incelenir ve değerlendirilir.

ÖZET

Anlatım türleri denince, edebiyatta yer alan türler ve edebiyat değeri taşıyan yazılar amaçlanır. Edebiyat eserlerinin biçimlerine, teknik özelliklerine ve konularına göre ayrıldığı çeşitlere tür denir.

Edebiyat türleri, insanın duygu ve düşüncelerini dile getirme ihtiyacından doğmuştur. Tarih boyunca toplumlar kendi kendini gösteren gelişme ve değişmeler, yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına, bunların yazıya yansımaları da yeni anlatım türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bugün kullanılmakta olan anlatım türlerinin başlıcaları şunlardır: Şiir, tiyatro, hikaye, roman, mektup, gezi yazısı, anı, deneme, makale, fıkra, eleştiri, röportaj.

Şiir, en eski anlatım türüdür. Onun tarihi ilk insanlara kadar iner. Her toplumda önce şiir sanatı görülür. Nesir (düzyazı), ancak yazının bulunmasından sonra sanat alanına girmiştir.

Şiir, zengin hayallerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebiyat türüdür.

Şiir sanatı bakımından Türkler de çok eski bir geçmişe sahiptir. İslam'dan sonraki Türk şiiri, başlıca iki kol halinde gelişir: Halk şiiri, Divan şiiri. Bunların nazım şekilleri, dilleri, vezinleri farklıdır.

Şiir, dış yapı ve iç yapı bakımından olmak üzere iki yönlü incelenir. Dış görünüme nazım şekli, uyak (kafiye), ölçü (vezin), dil girer. İç yapı ise, şiirin öz derinliği demektir. Buna anlam, kapsam, iç ahenk, mecazlar, tema girer.

Başlıca şiir türleri şunlardır: **Lirik**, **pastoral**, **didaktik**, **epik**, **dramatik**. **Lirik şiir**: duyguları coşkulu bir dille anlatan şiirdir. **Pastoral şiir**: doğa güzelliklerini, kır ve çoban yaşayışını dile getirir. **Didaktik şiir**: öğretici şiir demektir. **Epik şiir**: destansı özellikler taşır. **Dramatik şiir** terimi nazım halinde yazılmış oyunlar için kullanılır.

Ancak bugün, şiirde böyle kesin bölümlenmeler pek geçerli değildir. Çünkü günümüzde şiir türlerini birbirinden ayırmak zordur. Bir şiirde birkaç türün özellikleri bulunabilir.

6. "Kişisel duyguların coşkulu ve etkili anlatımına denir."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
- a) Güzel söyleme b) Lirik şiir c) Dramatik şiir
d) Lirikizm e) Didaktizm
7. Doğa güzelliklerini, kır, köy ve çoban yaşayışını dile getiren şiire ne ad verilir?
- a) Lirik şiir b) Didaktik şiir c) Pastoral şiir
d) Epik şiir e) Dramatik şiir
8. " Şiirin en yaygın şekli, bireysel duyguları daha yoğun olarak dile getiren türüdür."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
- a) Epik b) Didaktik c) Pastoral
d) Dramatik e) Lirik
9. Türk edebiyatında didaktik türe giren ilk büyük eser hangisidir?
- a) Garibname b) Kutadgu Billig c) Hayriyye
d) Asım e) Halûk'un Defteri
10. Destani şiir, kahramanlık şiiri gibi adlarla da anılan şiir türü hangisidir?
- a) Epik şiir b) Didaktik şiir c) Lirik şiir
d) Dramatik şiir e) Pastoral şiir

ÖDEVLER

1. Burada şiirin niteliği, Türk şiiri ve şiir çeşitleri üzerine sınırlı bilgiler verilmiştir. Yararlanılabilecek çeşitli kaynaklara ulaşarak, daha geniş bilgi edininiz ve bol örnek okuyunuz.
2. Ünitadaki şiir örneklerini iyice okuyup inceleyiniz, öz ve biçim bakımından birbirleriyle karşılaştırınız.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Aksan Doğan: Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Ankara, 1993
2. Alkan Erdoğan, Şiir Sanatı, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1995
3. Dilçin Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1983
4. Fuat Mehmet, Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Adam Yayınları, İstanbul, 1993
5. Kabaklı Ahmet, Türk Edebiyatı, Cilt 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1965
6. Kaplan Mehmet, Şiir Tahlilleri, İst. Cilt 1:1963, Cilt 2:1965
7. Kudret Cevdet, Örneklerle Edebiyat Bilgileri, Cilt 2, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1980
8. Mutluay Rauf, 100 Soruda Edebiyat Bilgileri, İstanbul, 1972
9. Türk Dil Kurumu, Türk Dili- Türk Şiiri Özel Sayısı, Cilt 1-2, Ankara, 1986
10. Yetkin Suut Kemal, Şiir Üzerine Düşünceler, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969

SÖZLÜK VE KAVRAM DİZİNİ

ağ ede: Ak eder.

balıla: Bal ile.

dem: Zaman, an.

kem: Kötü, zararlı.

ola: Olur, vardır.

sırr-ı terakki: İlerleme sırrı.

uçmağ: Cennet.

ağulu: Ağılı, zehirli.

bile: Bilmeli.

edvar-ı terakki: İlerleme devirleri.

mahiyyet-i rûhiyye: Ruhsal nitelik.

sağ: Sağlam, sağlıklı.

taharri: Arama.

ümmid-i selamet: Kurtuluş umudu.

6. 2. HİKÂYE VE ROMAN

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Üniteyi çalışmadan önce, hikaye ve roman ile ilgili bilgilerinizi yoklayınız.
- Bugüne kadar okuyup beğendiğiniz öykü ve romanlardan beşer tanesinin adını ve yazarını bir yere yazınız.
- Türk edebiyatında en tanınmış romanlardan ve roman yazarlarından onar ad yazınız.
- Üniteyi çalışırken elinizin altında Türkçe sözlük bulundurunuz.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel amaç: Anlatım türleri arasında çok önemli ve yaygın bir yeri olan hikaye ve roman türlerini çeşitli yönleriyle tanıtmaktır.

Yan amaçlar:

- Hikaye ve romanın niteliğini ve çeşitlerini belirtmek,
- Türk edebiyatında hikaye ve roman türlerine göz atmak,
- Roman çeşitlerini kısaca tanıtmak,
- Roman ve öykünün nasıl incelendiğini göstermek,
- Öykü ve roman örnekleri vermektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Üniteyi, mümkün olduğu kadar sakın bir ortamda, acele etmeden ve önyargısız olarak okuyunuz.
- Konu içindeki soruları önce kendiniz cevaplandırmaya çalışınız, karşılığı ondan sonra inceleyiniz.
- Ödevleri tam olarak yapınız.
- Örnek metinleri özenle okuyarak, üniteye verilen bilgiler ışığında inceleyip değerlendiriniz.
- Üniteyle ilgili olarak siz de test soruları hazırlamaya çalışınız. Böyle yaparsanız daha çok başarılı olursunuz.
- Ünite sonundaki kaynaklara ve ansiklopedilere ulaşarak, yazarlar, eserler ve kavramlar hakkında daha geniş bilgiler edinmeye çalışınız.

1. GİRİŞ

Bundan önceki ünite, anlatım türlerinden "Şiir" konusunu ele almıştık. Şiiri çeşitli yönleri, özellikleri, gelişimi, çeşitleri ve örnekleri ile birlikte genel çizgileri ile incelemiştik. Bu ünite, "öykü ve roman" türlerini kısaca işleyecek, bundan sonraki ünite, ise "deneme" üzerinde duracağız.

Öykü ve roman, edebiyatın önemli ve çok yaygın anlatım türleri arasında yer alırlar. Bilindiği gibi, insanın kendisiyle, başkalarıyla ilişkilerini ve insanın serüvenlerini en çarpıcı biçimde anlatan türlerin başında roman ve öykü gelir. O bakımdan, bu anlatım türlerini çeşitli yönleriyle kısaca tanımak ve bilmek gerekir. İşte bu ünite, öykü ve romanın başlıca özellikleri, gelişimi, Türk edebiyatındaki görünümü, öykü ve romanın incelenmesi gibi konular genel çizgileri ile ele alınacak, örnekler verilecektir.

2.1. ÖYKÜNÜN (HİKAYE) TANIMI VE NİTELİĞİ

Diğer edebi türlerde olduğu gibi, öykü ya da eski adıyla hikaye için de değişik tanımlar geliştirilmiştir. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

- Öykü, olmuş ya da olabilecek olayları anlatan kısa edebiyat eseridir.
- Öykü, insan yaşamından değişik kesitler sunan, bunu yere ve zamana bağlayarak yapan kısa yazı türüdür.
- Öykü, olayları ve kişileri tek yönüyle ele alıp anlatan, romandan daha kısa yazıdır.

Bu tanımların sayısını daha da çoğaltabiliriz. Ancak, bunların hiç birisi değişmez, kesin tanımlar değildir. Toplumdaki gelişim ve değişim doğrultusunda yazınsal türler de gelişim ve değişim gösterirler.

Öykünün ne olduğunu anlamak için, önce yapısını oluşturan öğeleri tanımak gerekmektedir. Her öykünün yapısını oluşturan başlıca üç öğe vardır: **Kişiler, olay ve durum, yer**. Her öykü bir olay ya da duruma dayanır. Çarpışan kuvvetler, insanla insan, insanla hayvan, insanla kendi iradesi, insanla doğa kuvvetleri, insanla toplum olabilir. Durum ise bir şeyin içinde bulunduğu koşulların tümüdür.

Öykünün başat öğelerinden biri de insandır. Öyküde ele alınan kişiler, genellikle hayatlarının belli ve kısa bir anı içinde izlenir. Karakterlerinin yalnız bir yanı üzerinde durulur. Ayrıntılara girilmez.

Her öykünün bir iletisi vardır. İleti, bir olay ya da insanlık durumuna dönüştürülerek verilir. İleti gibi anlatım yöntemi de öyküyü oluşturan

temel öğelerden biridir. Genellikle öykülerde iki başat anlatım yöntemi kullanılır.

Olaylar, birinci kişi ağzıyla anlatılır. Birinci kişi,başından geçen olayları, gözlem ve izlenimlerini, duygularını ya da içinde bulunduğu bir durumu bize anlatır. Öyküyü anlatan birinci kişi, her zaman öykünün ana kişisi olmayabilir, yardımcı kişilerden biri de öyküyü anlatabilir.

Olaylar, genellikle üçüncü kişi ağzıyla anlatılır. Bu yöntemde öyküyü anlatan ortalıkta görünmez. Öyküyle okuyucu arasına bir anlatıcı girmiştir. Her şeyi gören, her şeyi bilen biri.

Öykü terimi bizim edebiyatımızda Tanzimat'tan sonra oluşup gelişen hikaye türü için kullanılır.

Öykünün başlıca özellikleri nelerdir?

Öykünün genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Romandan kısa olması, dar bir zaman parçasını kapsamaması, kişilerin sayıca az olması, kişilerin yaşayışının bir yanı üzerinde daha çok durulması. Ayrıca her öyküde önemli olan bir başlangıç, bir doruk noktası ve kesin bir son vardır.

Ancak hemen belirtelim ki, çağdaş öykü yazarları, olay, kişi, zaman, çevre gibi öğelere eski önemi vermiyorlar. Onlara bağlı kalmıyorlar. Dünyanın her yerinde şimdi "soyut" öyküler yazılıyor. Yazarlar, gerçeküstü, bilinçaltı dünyalarının gizli sırlarını araştırmaya ağırlık veriyorlar.

2.2 ÖYKÜ TÜRÜNÜN GELİŞMESİ

Öykü türü, masallardan günlük olayları anlatmaya geçiş yoluyla oluşmuştur. Bu tür, Rönesanstan bu yana, özellikle XIX. yüzyıldan beri gittikçe gelişerek, edebiyatın en yaygın türlerinden biri olmuştur.

İtalyan yazarı Boccaccio'nun **Decameron** hikayeleri, bu türün ilk örnekleri olarak kabul edilir.

Öykü, Avrupa edebiyatlarında en kalıcı örneklerini XIX. yüzyılda vermiştir. Bu dönemde yazılan öykülerde, öykü yazarı, olayların öncesini ve sonrasını bilen, kahramanların içini okuyan bir anlatıcıdır. Kahramanlar, olaya egemen ve hayatın üstesinden gelebilen kişilerdir. Kahramanların özellikleri, öykülerde tüm yönleriyle verilir.

XX. yüzyılın değişen hayat felsefesi, edebiyat sanatının düzyazı türlerinde de değişikliklere yol açmıştır. Kahraman imajı silinerek,

sıradan insanlar da öykülerde anlatılmaya başlanmış, zaman kavramı değişmiştir. Bu arada psikoloji biliminin kaydettiği gelişmeleri ve bunun edebiyata yansımaları unutmamak gerekiyor.

XX. yüzyılda küçük öykü türü önem kazanmıştır. Amerikan edebiyatının **Short Story** (kısa öykü) adıyla bu türü Dünya edebiyatına kazandırdığı kabul edilir.

Öykü ve küçük öykünün farklılıkları nelerdir?

Romandan kısa ve kurmaca olmalarının dışında aralarında benzerlik yoktur. Öykü yada eski adıyla hikaye belli biçim özellikleri gösterir: Giriş, gelişme, sonuç gibi olay örgüsü vardır. Öykü yazarı olayların öncesini ve sonrasını bilen bir anlatıcıdır. Küçük öyküde bu özelliklerin birçoğu bir arada bulunmayabilir. Küçük öykünün en belirgin özelliği, üsluptaki yoğunluktur. Bir başka deyişle az sözle çok şey anlatma ilkesidir. Anlatılanlarla gerçeği sezdirme söz konusudur. Bir durum, an ya da günlük hayattan bir kesit, hayatın bütünü hakkında sezgi uyandırmak üzere anlatılır. Öyküden daha kısadır. Belli bir başı ve kesin sonu yoktur.

Batı edebiyatının önde gelen yazarlarından birkaç isim verilebilir mi?

Batı edebiyatında öykü yazarı olarak ün yapan pek çok sanatçı vardır. Biz burada ancak birkaç isim vermekle yetinelim. İtalyan edebiyatında Boccaccio, Amerikan edebiyatında O'Henry, Rus edebiyatında Çehov, Fransız edebiyatında Maupassant bu alanda sayılabilecek ilk yazarlar arasında yer alırlar.

Küçük öykü türünde Amerikan edebiyatından Hemingway bu türün ustası olarak kabul edilir. Alman edebiyatında, küçük öykü yazarları olarak Borchert ve Böll vardır.

3. TÜRK EDEBİYATINDA HİKAYE

Türk edebiyatı tarihinde, geniş anlamıyla ilk hikaye örneklerinin ne zaman verildiği bilinmemektedir. Olay aktarımı olarak bir hikayeye dayanan destanlar ilk örnekler sayılabilir. Türk edebiyatının ilk yazılı metinleri olan Köktürk Yazıtları da hikaye niteliği taşımaktadır. Dede Korkut Hikayeleri ise, destandan hikayeye geçişin en özgün ürünleri arasındadır. Onlarda destan özellikleri ağır basar.

Halk hikayelerinin başlıca özellikleri nelerdir?

Konumuz bakımından halk hikayeleri de büyük önem taşır. Yeniçağ' da destanın yerini alan halk hikayesi, Anadolu'da XVI. yüzyıldan bu yana, sözlü halk geleneğinde sürüp gelmektedir. Hikayeci

aşıkların kahvelerde, köy odalarında, düğün gibi toplantılarda söylediği bu hikayelerde dış düşmanla savaşlar değil, toplum içi ilişkiler ele alınır. İnsanların birbirleriyle ilişkileri, çatışmaları anlatılır. Bunlarda olağanüstü öğeler azalmış, kişiler ve olaylar doğal boyutlara indirilmeye başlanmıştır. Bu hikayelerde olaylar nesirle anlatılır, aralara serpiştirilen türküler sazla söylenir.

Halk hikayelerinin başlıca çeşitleri nelerdir?

Uzunlukları farklı olan halk hikayeleri, konuları bakımından iki gruba ayrılır:

- **Aşk hikayeleri:** Bunlarda, birbirlerini sevip de bir türlü kavuşamayan sevgililerin başlarından geçenler anlatılır (Tahir ile Zühre, Arzu ile Kanber gibi). Bir de gerçekten yaşamış olan, ya da yaşamış olduklarına inanılan aşıkların (saz şairlerinin) aşk serüvenleri vardır (Aşık Garip, Kerem ile Aslı gibi).
- **Kahramanlık hikayeleri:** Bunlarda kahramanlık konuları işlenir. **Köroğlu Hikayesi** bunların başında gelir.

Bunlardan başka bir de **Meddah hikayesi** vardır.

Meddah hikayesi nedir? Başlıca özellikleri nelerdir?

Meddah, taklitlerle, hikaye ve fıkralarla halkı eğlendiren sanatçı demektir. **Meddah hikayesi**, meddah adı verilen bir anlatıcının, el, yüz ve ses taklitleriyle anlattığı hikayelerdir. Bunlar gerçekçi halk hikayeleridir. Bunlarda doğa dışı yaratıklar (devler, periler, vb.), insan-üstü güçleri olan kahramanlar ve olağanüstü olaylar yoktur. Toplum içinde her gün rastlanan insanların arasında geçen günlük olaylar anlatılır. Bu hikayelerde kullanılan dil de, günlük hayatta kullanılan konuşma dilidir.

Halk hikayesinin kasaba ve köylerde anlatılmasına karşılık meddah hikayesi büyük kentlerde anlatılırdı. Özellikle İstanbul'da uzun kış gecelerinde konaklarda düzenlenen sohbet toplantılarında, ramazan gecelerinde kahvelerde bu hikayeler geniş ilgi görürdü.

Bugünkü anlamda ilk Türk hikayeleri ne zaman yazılmaya başladı? İlk örnekleri hangileridir?

Türk edebiyatında çağdaş hikaye 1870'lerde görülmeye başlar. İlk hikaye kitabımız Emin Nihat'ın 1873'te yayımlanan **Müsameret-name**'sidir. Ahmet Mithat'ın yazdığı hikayelerden **Letaif-i Rivayat** da ilk hikayelerden birisi olarak kabul edilmektedir. İlk hikayelerde topluluk önünde anlatılan meddah hikayesinin etkisi ve tekniği görülür. Bu türün ilk sağlam ve güzel örneklerini Samipaşazade Sezai'nin **Küçük Şeyler** adlı eserinde buluruz. Nabizade Nazım'ın,

Anadolu köylü ve çiftçi hayatını dile getiren **Karabibik** adlı uzun hikayesi de bu arada yazılır.

Hikaye türü daha sonra nasıl bir gelişme gösterir?

Servet-i Fünun döneminin önemli çalışmalarından biri hikaye türündedir. Bu dönemde verilen örnekler çağdaş küçük hikaye türünün ülkemizdeki ilk örnekleridir. Milli edebiyat döneminde Ömer Seyfettin gibi güçlü ve büyük bir yazar hikaye türünün çok daha gelişip yaygınlaşmasını sağladı. Cumhuriyet döneminde ise Sait Faik gibi büyük yazarlar yetişti. Bugün Türk öykücülüğü çok gelişmiş bir düzeydedir. Bu dönemde, gözleme dayanan realizm, natüralizm, toplumcu gerçeklik, mizah ve ironi, korku ya da fantastik öğeler, çeşitli felsefi oluşumlar (egzistansiyalizm gibi) Türk öykücülüğüne zengin bir çeşitlilik kazandırmıştır.

Küçük öykü açısından da Türk edebiyatı oldukça zengindir. İfade-sindeki yoğunluk, çok küçük bir zaman kesitini ve sıradan insanları, olağan yaşantıları ele alması, belli bir başı ya da kesin bir sonu olmaması gibi özellikleriyle ayırt edilen küçük öykü türünde edebiyatımızda oldukça başarılı örnekler vardır.

Türk edebiyatında öykü türünün önde gelen yazarları kimlerdir?

Bu alanda ün yapmış yazarlarımızdan başlıcaları şunlardır: Ahmet Mithat, Sami Paşazade Sezai, Halit Ziya Uşaklıgil, Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Memduh Şevket Esenal, Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali, Haldun Taner, Aziz Nesin, Nezihe Meriç, Fakir Baykurt, Ferit Edgü, Peride Celal, Tomris Uyar, Ülkü Ayvaz, Muzaffer İzgü, Orhan Duru, Muzaffer Buyrukçu, Necati Cumalı, Ayla Kutlu, Nazlı Eray, Kemal Ateş, Feyza Hepçilingirler, Gülten Dayıoğlu...

4.1. ROMANIN TANIMI VE NİTELİĞİ

Roman, anlatım yolu olarak düzyazının kullanıldığı bir edebiyat türüdür. En genel anlamıyla, insanların serüvenlerini, iç dünyalarını, toplumsal bir olayı ya da durumu ayrıntılarıyla anlatan bir tür olarak tanımlanabilir.

Bir başka tanıma göre olmuş ya da olabilecek olayları anlatan uzun edebiyat eseridir.

Fransız sözlükçüsü Littré' roman sözcüğünü iki biçimde tanımlamıştır: "1- Roman dilinde koşuklu (şiiirle) ya da düzyazı halinde kaleme alınmış gerçek ya da uydurma bir olay. 2- Yazarın tutkuları, töreleri ya da serüvenleri betimlemek yoluyla okurların ilgisini çekmeye çalıştığı düzyazı ile kaleme alınmış uydurma öykü".

Verilen tüm bu tanımlara rağmen öykü türüyle ilgili olan yargılar roman türü için de geçerlidir.

Roman terimi nereden gelmektedir?

Roman terimi, Roma imparatorluğu içindeki halkların kullandıkları Latince'ye verilen addır. Latince'den türeyen bu dillere roman dilleri denilir. Roman dilleriyle yazılan ilk destan ve halk hikayelerine de roman denmiş; bu terim sonradan, belli bir edebiyat türünün adı olmuştur.

Romanın temel özellikleri sayılabilir mi?

Klasik tanımlara göre tür olarak romanın başlıca özellikleri ; uzun oluşu, kişilerin sayıca çokluğu, kişilerin ve özellikle başkişinin yaşayışının ayrıntılı anlatılması, genellikle geniş bir zaman parçasını kapsamasıdır. Öykü türü göz önünde tutularak sıralanan bu özellikler her roman için kesin ve belirleyici bir özellik sayılamaz.

Roman, olmuş ya da olabilecek olayları anlatan eserdir. Bu tanım, XIX. yüzyılda benimsenen klasik gerçekçi roman anlayışına uygun düşmektedir. Bu anlayışa göre "Roman, bir yol boyunca gezdirilen bir aynadır" (Stendhal). Karakterleri, olayları çevreyi inandırıcı kılmak gerçekçi yazarın temel kaygısıdır. Klasik gerçekçi romanın üç ana öğesi, olay örgüsü, karakter ve çevredir. Ancak XX. yüzyılın roman anlayışında bu öğeler büyük ölçüde önemini yitirmiştir.

Romanda kişiler nasıl ele alınır?

Romanda kişiler, genel olarak, geniş bir zaman çerçevesi içinde, hayatlarının baştan sona kadar akışıyla işlenir. Kişilerin, özellikle baş kişinin karakterinin her yönü üzerinde durulur. Her şey ayrıntılarıyla anlatılır. Kişilerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri ayrıntılı olarak verilir.

Romanda olaylar anlatılırken hangi yöntemlere başvurulur?

Olayların anlatılışı sırasında türlü yöntemler uygulanır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Olaylar genellikle üçüncü kişi ağzıyla, kimi zaman da birinci kişi ağzıyla anlatılır.

Roman, kişilerin birinin ya da birkaçının yazdığı anı defteri biçiminde anlatılır.

Roman, kişilerinin birbirlerine gönderdikleri mektuplarla anlatılır. Bu anlatım yöntemleri öyküler için de geçerlidir.

4.2. ROMAN TÜRÜNÜN GELİŞİMİ

Roman, diğer edebiyat türleriyle karşılaştırıldığında, oldukça yeni bir türdür. Nitekim roman sanatının ilk başarılı örneği sayılan Don Kişot XVII. yüzyılın ürünüdür. Yeni bir tür olduğu halde o kadar çok ve çeşitli anlayışta romanlar yazılmıştır ki, roman türüne giren eserlerin tek bir tanımını yapmak çok zorlaşmıştır. Yazar, eleştirmen ve kuramcıların roman üzerine yaptıkları tanımlar birbirini pek tutmaz.

Roman türü, asıl XVIII. ve XIX. yüzyıllarda gelişmiştir. Bu gelişimde, basın tekniğinin ilerlemesinin, okur-yazarlığın halk tabakası arasında yaygınlaşması sonucu yazarların halka yönelmesinin ve halktan kişilerin günlük yaşayışlarının ele alınmasının büyük payı vardır. Böylece roman sanatı, XIX. yüzyılda özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya'da önemli bir gelişme göstermiştir.

XIX. yüzyıl romanının en belirgin özellikleri, anlatımda ardardalık, olay örgüsü, çevre ve karakterlerin ayrıntılı işlenişidir. Klasik gerçekçi çizginin bütün özelliklerini taşıyan bu romanlar eleştirici bir anlatıma sahiptir.

XX. yüzyılda roman anlayışında önemli ölçüde değişimler olmuştur. XX. yüzyıl romanı, psikoloji, sosyoloji ve tarih alanlarındaki gelişmelerden etkilenmiştir. XX. yüzyıl romanını etkileyen önemli bir olgu da, Einstein'ın görecelik ilkesidir. Görecelik ilkesi, özellikle zaman konusunda roman sanatına yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu dönem romanlarında görülen bir başka özellik, yazarların genellikle dış dünyaya, topluma değil, insanın iç dünyasına yönelmesidir.

XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında M. Proust, H. James ve J. Conrad gibi yazarlar klasik gerçekçi roman anlayışından daha farklı bir roman geleneği başlatmıştır. Yeni roman, J. Joyce, F. Kafka, V. Wolf, W. Faulkner ve daha birçok yazar tarafından geliştirilerek, 1920'lerde doruğuna ulaşmıştır. Daha çok modernist olarak anılan yeni romanda, olay örgüsü, anlatımda ardardalık, karakter gibi öğeler önemlerini yitirerek, örüntü, simge, imge, ritm, bakış açısı gibi öğeler ön plana geçmiştir.

Modernist yazarlar, zaman kavramına da yeni boyutlar getirmiştir. Bu yazarlar, "insanın asıl önemli ve anlamlı yaşamının, saatlerce ölçülmeyen bilinç dünyasında geçtiğini" düşünerek, kişilerin zihinlerinde akıp giden duygu ve düşüncelere ağırlık vermişlerdir. Böylece modernist romanlarda, olayların kapsadığı zaman süresi son derece dar tutulmuştur.

1950-1960'lı yıllar roman alanında yeni gelişmelerin olduğu dönemdir. Post-modernist adı verilen çağdaş roman akımı ilk örneklerle

rini vermeye başlar. Post-modernist roman akımı, XIX. yüzyıl klasik gerçekçi roman anlayışını (20. Yüzyılda klasik gerçekçi romanlar da yazılmıştır) ve modernist roman anlayışını reddeder. Post-modernistlere göre, romanın işlevi, insan, toplum ya da dünya hakkında görüşler bildirmek, gerçekliği yansıtmak değildir. Modernistlerin biçim kaygıları da post-modernist romanda görülmez. Modern romanda anlatım teknikleri çok önemlidir. Post-modern roman ise konuya, içeriğe öncelik tanımaktadır.

Post modernist romanların genel özellikleri nelerdir?

- Sanatı bir tür oyun olarak görür.
- Gerçekçi romanın aksine, romanın uydurma ya da kurmaca olduğu olgusunu vurgular.
- Değişik anlatım tekniklerini aynı metin içinde kullanabilir.
- Post-modernist romanın genel özelliklerinden birisi de çok seslilik ve çoğulculuktur.

Çağdaş batı romanında kullanılan anlatım teknikleri nelerdir?

Çağdaş roman anlatım teknikleri açısından oldukça zengindir.

Aşağıda başlıca anlatım tekniklerinden bazıları verilmektedir:

- **Görece zaman anlayışı:** Romanda anlatılan konunun süresini, günlere, hatta saatlere indirgeme. Bu kısa zaman süresinde geriye dönüş tekniğiyle ikinci bir zaman alanı yaratma eğilimi. Adalet Ağaoğlu'nun "Ölmeye Yatmak" adlı romanı bu anlatım tekniğine çarpıcı bir örnektir.
- **Bilinç akımı:** Bu tekniğin temel özelliği, iç monologlara yer vermesidir. İç monologlar, mantık dizgesine oturtularak değil, gerçekte insan bilinci nasıl işliyorsa, parça parça ve dağınık çağrışımlar halinde yansıtılır. İrlandalı yazar James Joyce'un 1922 yılında yayınlanan "Ulysess" adlı romanı, bu tekniğin en çarpıcı örneği olarak kabul edilmektedir. Hiç noktasız sayfalarca süren anlatım, bilinç akımı tekniğinin ilginç bir örneğidir. Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" adlı romanı da bilinç akımı tekniği kullanılarak yazılmıştır.
- **Montaj tekniği:** Bu teknikte, daha önce dile getirilen farklı anlatım parçaları romanın bir parçası olarak kullanılır. Gazete kupürleri, radyo haberleri, reklamlar, farklı edebi metinler vs. roman kompozisyonuna dahil edilir ve değerlendirilir. Montaj tekniğinin modern romandaki uygulayıcısı, Alman edebiyatının us-

ta yazarı Alfred Döblin'dir. "Berlin Alexanderplatz" adlı romanında montaj tekniğini başarıyla kullanmıştır.

- **Leitmotiv tekniği:** Batı romanında sık başvurulan bir anlatım tekniğidir. Leitmotiv, bir alıntının, belli bir davranış biçiminin ya da belli bir özelliğin roman boyunca sürekli olarak tekrarlanmasıdır. Emine İşinsu'nun **Canbaz**, Atilla İlhan'ın **Dersaadet'te Sabah Ezanları** bu tekniğe örnek verilebilir.

Çağdaş romanlarda genellikle tek bir anlatım tekniğine başvurulmaz. Aynı romanda çok farklı anlatım teknikleri yer alabilir. Aynı şekilde yazar, anlatım biçimini de roman dokusu içinde değiştirebilmektedir.

Batı edebiyatının önde gelen yazarları kimlerdir?

Batı ülkelerinde roman türünün çok geliştiğini biliyoruz. Bu alanda ün yapmış pek çok yazar vardır. Biz burada birkaç ad vermekle yetineyim. İspanyol edebiyatında Cervantes; Fransız edebiyatında Stendhal, Balzac, Flaubert, Hugo, Zola; İngiliz edebiyatında Dickens, Joyce, Woolf; Alman edebiyatında Goethe, Mann, Döblin; Çek-Avusturya edebiyatında Kafka; Rus edebiyatında Gogol, Dostoyevski, Tolstoy bu alanda sayılabilecek yazarlar arasında yer alırlar.

5. TÜRK EDEBİYATINDA ROMAN

Türk edebiyatında çağdaş anlamda roman Tanzimat'tan sonra görülür. Tanzimat'tan önce, roman ve hikaye gereksinimini karşılayan, nazım ve nesir halinde eserler vardı (Halk hikayeleri, Leyla ve Mecnun gibi mesneviler, meddah hikayeleri vb.).

Tür olarak roman edebiyatımıza, batılılaşmanın bir parçası olarak, Batı edebiyatından yapılan çevirilerle girmiştir. Bu yolda ilk örnek, Fransız yazarı Fenelon'dan çevrilen **Telemak'tır** (1859). Onu **Robenson Cruzoe**, **Monte Kristo**, **Sefiller** gibi eserler izler.

Türk edebiyatında ilk yerli romanlar hangileridir?

Edebiyatımızda ilk yerli roman, Şemsettin Sami'nin **Taaşuk-ı Talât ve Fitnat** (1872) adlı eseridir. Ondandır, Namık Kemal'in **İntibah**, Ahmet Mithat'ın **Hasan Mellah**, Felatun Beyle Rakım Efendi adlı eserleri gelir.

Türk edebiyatında roman türü en olgun ve ilk büyük eserlerini ne zaman vermiştir?

Roman türü edebiyatımızda en olgun ve en büyük eserini ilk olarak Servet-i Fünun döneminde verir. Halit Ziya Uşaklıgil'in **Mavi ve Si-**

yah, **Aşk-ı Memnu** romanları her bakımdan başarılı olan ilk büyük örneklerdir.

Servet-i Fünun döneminde yazılan diğer romanlardan bazıları şunlardır: **Eylül** (Mehmet Rauf), **Kırık Hayatlar** (Halit Ziya).

Milli Edebiyat akımının, edebiyatımıza getirdiği yenilikler ve roman sanatına katkıları nelerdir?

Bu akımın iki temel özelliği vardır. Birincisi, yerli konulara önem vermek, romanlarda her sınıftan halkı anlatmak; ikincisi, sözlü gelenekten gelen halk edebiyatı ürünlerini (masal, destan, halk hikayeleri) yeniden canlandırmaktır. Ancak bu girişim 1950'den sonra daha etkili olmuştur. Milli edebiyat akımının Türk romanına en önemli katkılarından biri de, Anadolu sorununu, Anadolu insanını gündeme getirmesidir.

Servet-i Fünun'dan 1950'lere kadar uzanan dönemde Türk romanının temel özelliği nedir?

Halit Ziya Uşaklıgil ile başlayan çağdaş Türk romanının temel özelliği "**batılılaşma**" sorunu ile ilgili olmasıdır. Batılılaşma Türk romanının sadece ana sorunsalı olmakla kalmamış, aynı zamanda onun işlevini, kuruluşunu, konularını, tiplerini de belirlemiştir.

1950'lerden sonra Türk romanı nasıl bir gelişme izlemiştir?

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Tanzimat döneminde batılılaşma hareketinin bir parçası olarak başlayan Türk romanının temel özelliği, 1950'lere kadar batılılaşma sorununu, doğu-batı ikilemini merkeze almasıdır. 1950'den sonra ise Türk romanında ağırlık farklı yönler kaymaya başlamıştır.

1950 sonrası Türk romanında toplumsal gerçekçilik hakimdir. Romanlarda 1970'li yıllara kadar haksız düzen sorunları işlenmiştir.

1950'lerde, köy enstitülerinde yetişen yazarlar ve Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi Anadolu kökenli yazarlar Anadolu konusunu Türk romanının belirgin bir özelliği haline getirmişlerdir. Bu dönem romanlarında, Anadolu köy ve kasabalarındaki yaşam ve ezilen insanların karşılaştıkları sorunlar anlatılır. Anadolu romancıları çoğu kez, destan, halk hikayesi, masal ve efsane türlerinden yararlanmışlardır.

Bu dönem büyük ölçüde Anadolu ve köy romanları dönemi olmakla birlikte, daha farklı anlayışla yazılan romanlar da vardır. Anadolu romancıları haksız düzene başkaldırı gibi toplumsal sorunları işlerken, Oğuz Atay ve Yusuf Atılgan gibi yazarlar, bireyin sorunlarına eğilmişlerdir. Oğuz Atay, "**Tutunamayanlar**" adlı romanıyla,

Türk romanının geleneksel çizgisini aşarak, farklı bir romanı deneyen ilk Türk yazarıdır. **Tutunamayanlar**, Türk romanında o dönem geçerli olan XIX. yüzyıl gerçekçi roman anlayışına uymamaktadır.

1970'lerde Türk romanında ağırlık köyden şehire kaymaya başlamıştır. Yine ezilen sınıf, haksız düzen temaları işlenmektedir. Ancak Anadolu romanındaki ezen ağaların ve sömürülen köylülerin yerini kapitalist burjuva sınıfı ve ezilen işçi sınıfı alır. Ayrıca bu dönem romanlarında hapis, işkence ve üniversite olayları, dış göç, yurtdışındaki işçilerin çeşitli sorunları gibi konulara ağırlık verilmiştir.

1980'e kadar olan dönemde yazılan romanların genel özelliği konuların gerçekçi bir yöntemle işlenmesidir.

1980 sonrası Türk romanında ise köktenci bir değişiklik göze çarpmaktadır. Gerçekçilikten kaçış söz konusudur. Anlatım yöntem ve teknikleri, işlenen konular oldukça zengindir. Post-modern özellikler taşıyan romanlar yazılmaya başlanmıştır (Orhan Pamuk: **Kara Kitap, Yeni Hayat, Benim Adım Kırmızı**).

Çeviri, taklit ya da örnek alma dönemlerini geride bırakan Türk romanı, bugün her ölçüde batı romanlarıyla kıyaslanabilecek düzeydedir. Batı'nın anlatım tekniklerini yerli konulara uyarlama, geleneksel Türk edebiyatı anlatım yöntemlerini, çağdaş anlatım teknikleriyle kaynaştırma yoluyla ulusal sentezi gerçekleştirmiştir.

Türk edebiyatında en önde gelen roman yazarları kimlerdir?

Edebiyatımızın roman türünde ün yapmış çok sayıda yazar vardır. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz: Halit Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Peyami Safa, Refik Halit Karay, Ahmet Hamdi Tanpınar, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Tarık Buğra, Orhan Kemal, Atilla İlhan, Vedat Türkali, Oğuz Atay, Fakir Baykurt, Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Tarık Dursun K. ,Pınar Kür, Latife Tekin, Bilge Karasu, Nazlı Eray, Orhan Pamuk, Aysel Özakin, Mehmet Eroğlu, Leyla Erbil, Buket Uzuner, Ayla Kutlu, Selim İleri...

6. ROMAN ÇEŞİTLERİ

Romanın pek çok çeşidi vardır. Konuyla ilgili değişik kitaplara baktığımız zaman roman çeşitleri konusunda farklı sınıflandırmalar yapıldığını görürüz. Biz burada, romanları iki ana grup halinde inceleyebiliriz.

6.1. KONULARINA GÖRE ROMANLAR

Romanlar, konularına göre de çeşitlere ayrılır. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

- **Macera romanları:** Bu tür romanların temel özelliği, anlatılan olayların ve kişilerin olağanüstü olmasıdır. Alexander Dumas'ın **Üç Silahşörler** adlı romanı bu türün başarılı bir örneğidir.
- **Tarihi romanlar:** Konusunu geçmişten, tarihsel olay ve kişilerden alan romanlardır. Tarihi romanın belirleyici özelliği, geçmişle ilgili olması ve geçmişi bugüne getirmesidir (Namık Kemal'in **Cezmi**, Mithat Cemal'in **Üç İstanbul** adlı romanları gibi).
- **Tahlil romanı:** Buna psikolojik roman da denir. Esas olan, insan ruhunun derinlemesine incelenmesidir. Bizde, Mehmet Rauf'un **Eylül**, Peyami Safa' nın **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu** birer tahlil romanıdır.
- **Yaşamöyküsel roman:** Bu romanda öykü, gerçekten yaşamış bir insanın karakteri üzerine temellendirilir. Amaç, insanı inana tanıtmaktır. Oğuz Atay'ın **Bir Bilim Adamının Romanı** bu türün başarılı bir örneğidir.
- **Töre romanı:** Bir toplumun belli bir dönem ve çevre içindeki gelenek ve göreneklerini yansıtan romanlardır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları genelde bu türdedir.
- **Sosyal roman:** Bir toplumun sosyal sorunlarını ortaya koyan romanlardır (Halide Edip Adivar'ın **Sonsuz Panayır**, Yaşar Kemal'in **İnce Memet** romanları gibi).
- **Egzotik roman:** Konuları yabancı ülkelerde geçen romanlardır. Refik Halit Karay'ın **Nilgün** romanı gibi. Egzotik romanlar ülke içindeki azınlıkların hayatını da inceler. Örneğin Osman Cemal Kaygılı'nın **Çingeneler**'i bunun tipik bir örneğidir.

6.2. İŞLENİŞLERİNE GÖRE ROMANLAR

Romanlar işlenişlerine göre de çeşitlere ayrılır. Bunların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

- **Romantik roman:** Romantizm akımının etkisinde yazılan romanlardır. Bu tür romanlarda yazarın kendi duygu, hayal, anı ve izlenimleri ağırlığı oluşturur (Victor Hugo'nun **Sefiller** adlı romanı gibi).

- **Realist (gerçekçi) roman:** Realizm (gerçekçilik) akımına uygun olarak yazılan romanlardır. Gerçekçi roman, konularını günlük yaşamdan seçer. Bir bakıma toplum çözümlemesi yapar. Gerçekçi romanın baş yapıtları arasında Balzac'ın **Goriot Baba**, Stendhal'ın **Kızıl ile Kara**, Tolstoy'un **Savaş ve Barış** adlı eserlerini sayabiliriz.
- **Natüralist roman:** Natüralizm ilkelerine uygun biçimde yazılan romanlardır. Gerçekçiliğin izinden yürüyen natüralizmde, gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı kalma, yaşamı olduğu gibi, tam bir nesnellikle yansıtma söz konusudur. Doğa bilimleri için uygulanan yöntemleri temel alır (Emile Zola'nın **Germinal** adlı romanı gibi).
- **Fantastik roman:** Bizim gerçek dünyamızla birlikte, onun ötesinde doğa yasalarından farklı olan ikinci bir dünyanın varlığını kabul eden romanlardır. Olağan ve olağandışı bir aradadır. Olağandışı anlatılarda, doğaüstü varlıklar ve olaylar açıklanmasına gerek görülmeden ve sorgulanmadan kabul edilir. Bizde Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın **Gulyabani**, Peyami Safa'nın **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, Nazlı Eray'ın **Arzu Sapağında İnecek Var** romanları fantastik roman kategorisine girmektedirler.

Başlıca roman çeşitleri nelerdir?

7. ROMAN VE ÖYKÜ NASIL İNCELENİR

Bir romanı ya da öyküyü incelerken, şu temel öğeleri göz önünde bulundurmak ve eseri o yönleriyle değerlendirmek gerekir: Anafikir, konu, olaylar ve düğümler, kişiler (eserin kahramanları), betimleme (tasvir), tahlil (çözümleme), dil, anlatım (üslup). Bu öğeler, tiyatro eserleri için de büyük ölçüde geçerlidir.

Anafikir ve konu nedir?

Anafikir, bir eserin yazılış amacıdır. Her yazar, örneğin bir romancı, eseri bir amaçla yazar. Onun, eseriyle okuyucuya vermek istediği bir şey vardır. İşte buna anafikir ya da temel düşünce denir.

Konu, çoğu kez anafikirle karıştırılır. Anafikir yazılış nedeni, konu ise yazılma malzemesidir. Konu, bir eserde işlenmek istenen hammaddedir, malzemedir.

Olayların işlevi nedir? Bir eserde olay sayısı neye göre değişir?

Olay, eserde hareket ögesi demektir. Konunun işlenmesini, hareket haline getirilmesini olaylar sağlar. Bunlar konuyu harekete getirir, yürütür, durağan (statik) durumdan çıkarıp dinamik duruma geçirir.

Olayların her şeyden önce ilgi çekici olması gerekir. Yoksa eserin okunma şansı azalır. Bir romandaki olayların sayısı, hem romanın uzunluğuna kısalığına, hem de çeşidine göre değişir.

En çok olay macera romanlarında görülür. En az olaya ise tahlil romanlarında rastlanır. Çünkü bunlarda derinlemesine psikolojik ya da sosyolojik tahliller yapılır.

Düğüm nedir? Kaç çeşit düğüm vardır? Roman ve hikayede kaç bölüm bulunur?

Düğüm, merak uyandıran öge demektir. Nedeni belli olmayan ve nereye varacağı belirsiz olaylar, insanda merak uyandırır. İşte bu tür merak öğelerine düğüm diyoruz. Düğümün iki çeşidi vardır: Ana düğüm, ara düğümler. Ana düğüm, romanın başlarında atılan ve sonuna kadar sürüp en sonlarda çözülen düğümdür. Ara düğümler ise, ana düğüm devam ederken onu desteklemek için atılan ve bir süre sonra çözülen küçük merak öğeleridir.

Genel olarak bir roman veya hikaye üç bölüme ayrılır: Giriş, gelişme, sonuç. Giriş ve sonuç bölümleri, gelişme bölümüne göre çok daha dar olur. Gelişme bölümünde olayların ve düğümlerin sayısı giderek artar. Sona doğru ise azalır.

Ancak, soyut roman ve hikayelerde bu tür bölümlere rastlanmadığını belirtmeliyiz.

Roman ve hikayede kişilerin işlevi nedir? Kişiler hangi yönlerden incelenir?

Bir eserdeki olayları kişiler yaratır. Kişiler de ikiye ayrılır:

Başkişi, yardımcı kişiler. Baş kişiye baş kahraman veya ana kahraman da denir.

Başkişinin temel özellikleri şunlardır: Eserin hemen hemen tamamı bu kişiyle ilgilidir. Olaylar sürekli olarak onun çevresinde döner. Ana fikri o temsil eder. Ana düğüm de ana kahramana bağlıdır. Başkişi için temel ölçüt, ilgi çekici bir karakter ve kişilik taşımasıdır. Böyle karakterlere **tip** denir.

Bir insanı, dolayısıyla bir eser kahramanını iyi tanımak ve tanıtmak için üç yönden incelemek gerekir. Fizyolojik yön, sosyal yön, psikolojik yön.

Fizyolojik yön, kişinin göze görünen yanları ve özellikleri demektir (cinsiyet, yaş, boy ve ağırlık gibi beden özellikleri, sağlık durumu, rengi, giyimi, sesi...)

Sosyal yöne, kişinin ailesinin ve kendisinin toplumsal durumu, yetiştigi çevre, eğitim-öğretim durumu, mesleği, toplumdaki yeri, ekonomik durumu, medeni hali vb. girer.

Psikolojik yöne, psikolojik yapıya ilişkin kişilik özellikleri girer. Zeka, irade, huylar, zevkler, duygusal özellikler, sinirli ve sakin oluş, içe kapanık-dışa dönük, aktif-pasif, nazik-kaba, hoşgörü, çalışkanlık, bencillik, gurur, kibir vb.

Tasvir nedir? Kaç türlü yapılır?

Kişileri ve çevreyi tasvir yoluyla tanıır, anlar ve anlatabiliriz. **Tasvir** (betimleme) gözle görülen, kulakla duyulan veya dokunulan şeylerin anlatılmasıdır. Varlıkların dışı ile ilgilidir.

Tasvirler, anlattıkları varlığın çeşidine göre ad alırlar (Kişi tasviri, yer ve çevre tasviri, zaman tasviri, tabiat tasviri vb.).

Tasvir iki yöntemle yapılır: Objektif (nesnel) yöntem, sübjektif (öznel) yöntem. Yazar, gördüğünü objektif gibi gerçekçi olarak tasvir eder ve yansıtırsa bu tür tasvire objektif tasvir denir. Eğer yazar bir şeyi, kendi duygularını da katarak anlatırsa bu tür tasvire sübjektif tasvir denir.

Tasvirler teknik bakımından da iki biçimde yapılır:

- 1- Olayların akışını durdurarak, bir bütün halinde uzun ve ayrıntılı olarak.
- 2- Olayların akışını durdurmadan, parçalar halinde, kısa kısa ve aralara serpiştirerek.

Tahlil nedir ve kaç ayrıılır?

Kişilerin, olayların ve durumların görülmeyen yönlerinin anlatılmasına tahlil (çözümleme) denir. Roman ve hikayelerde tahliller ya psikolojik ya da sosyolojik olur. Tahliller de tıpkı tasvirler gibi iki ayrı yöntem ve teknikle yapılır.

Bir edebiyat eseri, dil ve anlatım bakımından nasıl incelenir?

Bir yazarın temel isteği okunmak olduğuna göre, eserin okunabilmesi için dilinin anlaşılması gerekir. Bundan dolayı dil, herkesin kolayca anlayabileceği bir nitelik taşımalı, ortak kullanılan dil olmalıdır. Anlatış biçimi ya da üslup denilince, bir yazarın kendine özgü söyleyiş biçimi anlaşılır. Yazının temel ögesi cümle olduğuna göre üslubun özelliğini de, en çok, cümle kuruş tarzı belirler. Kimi yazar-

lar kısa, kimileri uzun ve karmaşık, kimileri de devrik cümlelerden hoşlanırlar. Bir yazar, konuşma dilinin ortak anlatım özelliklerinden, ortak cümle kuruş biçimlerinden ne kadar yararlanırsa, o kadar çok okunur ve benimsenir.

Bunlardan başka, XX. yüzyılda ortaya çıkan çeşitli sanat ve edebiyat akımları vardır. Gerçeküstücülük (sürrealizm) ve varoluşçuluk (egzistansiyalizm) bunların başında gelir. Adı geçen akımlara göre yazılmış olan roman ve hikayelerde, üzerinde durduğumuz öğelerden bir kısmı yer almayabilir (Örneğin belli bir konu, anafikir, olaylar, düğümler vb.).

8. ÖYKÜ VE ROMAN ÖRNEKLERİ

Şimdi öykü ve roman örnekleri ele alalım ve onlar üzerinde kısaca duralım.

8.1.1. ÖYKÜ

SON KUŞLAR

Önce bir öykü okuyalım: Türk öykü edebiyatının büyük ustası Sait Faik' i hemen herkes bilir. Sait Faik, yurt içinde ve yurt dışında ün yapmış büyük yazarlarımızdan biridir. Onun her öyküsünden ayrı bir tat alabilirsiniz. Burada, yazarın **Son Kuşlar** adlı eserine kendi adını vermiş olan öyküyü kısaca ele alacağız. Önce öyküyü birlikte okuyalım:

"Kış, Ada'nın her tarafında yerleşebilmek için rüzgarlarını poyraz, yıldız, gündoğusu, batı karayel, karayel halinde seferber ettiği zaman; öteki yakada yaz, daha pılısını pırtısını toplamamış, bir kenara, oldukça mahzun bir göçmen gibi oturmuştur. Gitmekle gitmemek arasında sallanır bir halde, elinde bir pasaport, çıkınında üç beş altın, bekleyen bu güzel yüzlü göçmen tazeyi benden başka bu Ada' da seven hemen hiç kimse yoktur, diyebilirim. – Övünmek için değil!-

Herkesin yeni başlayacak olan altı yedi aylık soğuk hayata kendini şimdiden alıştırmak ve hazırlamak için bir şeyler yapmaya çalıştığı öyle günlerde ben, tembelliğim, hep kaçanı kovalayan huyumla yazın, o güzel göçmenin peşine düşmüşümdür. Nerede yakalarsam orada kucaklarım onu. Kimi bir çamın gölgesinde durgun ve gü-

neşsizdir. Kimi bir çalılığın kenarındaki çimenlikte bütün eski ihtişamıyla daha yeni başlamıştır.

Yazın daha parça parça, lime lime, bohça bohça eşyalarıyla gitmek için fazla telaş etmediği Ada'nın bu yakasında, hiç ev yoktur. Yalnız bir tek kır kahvesi vardır.

Bir küçük koyun hemen beş on metre yukarısında bir apartman terası kadar ufak bu kır kahvesinin tahta masaları üstünde, halâ karıncalar gezer. Halâ sinekler kahve fincanının etrafına konarlar. Bütün sesler kesilmiştir. Kimi gökyüzünden bir uçak homurtusu gelir. İçindeki, şimdi Yeşilköy'e incek yolcuları düşündüğüm, yalnız bu yazıyı yazarken oldu. Ondan evvel de uçaklar gelmişti. Ama, hiç içindeki yolcuların Yeşilköy'e neredeyse inceklerini, daha şu iki satırın sonunda inmiş bile olduklarını düşünmemiştim.

Kahvecinin kendisi sevimsiz bir adamdır. Kahveciden çok, ters bir devlet memuru hüviyeti taşır. Hastalıklı olmasa, doktorlar fazla yorulmamasını salık vermemiş olsalar, dünyada kahveci olamazdı. Tersine, ben bütün ömrümce iyi bir kahve bulamadığım için, kahveci olamamışımdır. Bir kır kahvesi, bir köyün kahvesinin üç beş gediklişi ... bundan güzel bir ömür mü olur, elli altmış senelik yaşama, bundan güzel başlar ve biter mi?

Ağaçtan ağaca serilmiş beyaz çamaşırlar bu kadar durgun, güneşsiz, ıslak bir şekilde ılık havada hiç kurumayacaklar. Bu kedi, tahta masanın üstüne çıkmış, köpeğime durmadan homurdanacak mı? Sandalyenin üstündeki vişne çürüğü rengindeki delik çoraplar... Asmanın yaprakları daha yemyeşil. Bizim bahçedeki kurudu bile.

Deniz, Bozburun' a doğru başını almış gidiyor. Uzaklarda görünen, İstanbul'un neresi kim bilir? Sesler neden gelmiyor?

Bir başka uçağın sesi gelmeye başladı. Bizim Ada, uçakların geçtikleri bir yol güzergahı olmalı ki, hep ya üstümden, ya solumdan geçip gidiyorlar. Kedi sustu. Köpeğim gözünü kapadı. Karga sesleri geliyor şimdi de. Vaktiyle bu Ada' ya bu zamanda kuşlar uğrardı. Cıvı cıvı öterlerdi. Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı.

İki senedir gelmiyorlar.

Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum.

Sonbahara doğru bir takım insanların çoluk çocuk ellerinde bir kafe,

Ada'nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm. İçim cız ederd.

Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış, pislik renginde acayip çomaklar vardı.

Bunlarla bir yeşil meydanın kenarına varır, bunları bir ufacık ağacın altına çığırkan kafesiyle bırakırlar, ağacın her dalına ökseleri bağ-larlardı. Hür kuşlar, kafesteki çığırkan kuşun feryadına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru bir küme gelirler. Çayırılıkta bir başka ağacın gölgesinde birikmiş çoluklu çocuklu kocaman herifler, bir müddet beklerler. Sonra kuşların üşüştüğü ağaca doğru, ya-vaş yavaş yürürlerdi. Ökselerden kurtulmuş dört beş kuş, bir başka ökseye doğru şimdilik uçup giderken, bir damlacık etleriyle birer ta-biat harikası olan kuşları toplarlar, hemen dişleriyle oracıkta boğar-lardı. Ve hemen canlı canlı yolarlardı.

Hele bir tanesi vardı, bir tanesi. Çocukları bu işe seferber eden de oydu. Ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da... Konstantin isminde bir herifti. Galata' da bir yazıhanesi vardı. Zahire tüccarıydı. Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan üstü kara kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...

O esmerle sarışın arası isketelerin bir damlacık etlerinden yapaca-ğı pilavın hazzıyla pırl pırl yanan krom dişleriyle nasıl koparırdı kuşun imiğini, bir görseydiniz...

Hani sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevazı adamdı da... Konu komşusu da severdi hani. Hiçbir şeye, hiçbir dedikoduya karışmazdı. Sabahleyin işine kısa kısa adımlarla koşarken, akşam filesini doldurmuş vapurdan çıkarken görseniz, iriliğine, sallapatiliğine, Ka-ramanlı ağız konuşuşuna, basit ama; hesaplı fikirlerine, iki kadeh atmışsa yine basit, sevimli şakalarına karşı, hakkında kötü bir hü-küm de veremezsiniz. Kendi halinde, işi yolunda, hesaplı yaşayan binbir tanesinden bir tanesiydi.

Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi. Akşam beş otuzbeş vapurunun arka tarafında yerleştiği iskemlesinde, de-nizin üstüne oldukça mülayim bakan gözlerini havaya kaldırır, eylül sonlarına doğru böyle şairane gökyüzüne bakardı. Birden yüzünün ve gözlerinin parladığını görürdünüz.

Havada ve denizdeki tirşe maviliğin üstünde birtakım esmer dam-lacıklar görünürdü. Sağa sola oynarlar, sonra bir istikamet tutturur, bu esmer lekeler gezip giderlerdi.

Konstantin Efendi onların çok uzaktan geçtiklerini görebilirdi. Göz-lerini kıstırdı. Esmer lekelerin Adalar istikametinde gittiklerini görür, etrafına bakar, bir tanıdık görececek olursa gözünü kırpar, gökyüzüne bir işaret çakar:

- Bizim pilavlıklar geldi! – derdi.

Kuşlar pek yakından geçmişse, seslerini taklit ederek kalın dudaklarıyla dişlerinin arasından onlara seslenirdi. Kuşların çoğunca al-dandıklarına, bu sesi duyarak, dost sesi sanıp vapur etrafında bir dönüp uzaklaştıklarına şahit olmuşumdur.

Havalar sertleşir, poyrazlar, lodoslar birbirini kovalar, günün birinde teşrinlerin sonlarına doğru, ılık, hiç rüzgarsız, parça parça oynamayan bulutlu, tatlı sümbüli günlerde, o, en çığırta kafes kuşunu nereden bulursa bulur, mahalle çocuklarını çağırır, bir tanesi 250 gram et vermeyen sakaları, isketeleri, floryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplardı.

Seneler var ki kuşlar gelmiyor. Daha doğrusu ben göremiyorum. Güzün o güzel günlerini pencereden görür görmez, Konstantin Efendi'nin bulunabileceği sırtları hesaplayarak yollara çıkıyorum. Bir kuş cıvıltısı duysam kanım donuyor, yüreğim atmıyor. Halbuki sonbahar kocayemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşilli ile kuşlarla beraber olunca, insana sulh, şiir, şair, edebiyat, resim, musiki, mesut insanlarla dolu anlaşmış, sevişmiş, açsız, hırssız bir dünya düşündürüyor. Her memlekette kıra çıkan her insan, kuş sesleriyle böyle şeyler düşünecektir. Konstantin Efendi mani oluyor. Zaten kuşlar da pek gelmiyorlar artık. Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek. Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir? Kuşlardan sonra şimdi de milletin yeşilliğine musallat oldular. Geçen gün yol kenarındaki yeşilliklere basmaya kıyamayarak yola çıkmışım. Konstantin Efendinin günlerinden bir gündü. Gökte hiç kuş gözüküyordu. Evden çıkarken isketemin kafesine bir incir yapıştırdım. İsketem tek gözünü verip bana dostlukta bakmış, incir çekirdeğini kırmaya çalışıyordu.

Onu, ev duvarının bir kenarına çaktığım çiviye asmış, yola çıkmıştım. Kuşlar yoktu şimdi havada ama, yolun kenarında yeşillikler vardı ya. Baktım; bu yeşilliklerin bazı yerleri sökülmüş. Biraz ileride dört çocuğa rastladım. Yürüyorlar. Yeşilliklerin en güzel yerinde duruyor, bir kaldırım taşı kadar büyük bir parçayı belle söküyorlar, bir çuvala dolduruyorlardı.

- Ne yapıyorsunuz yahu?- dedim.
- Sana ne?- dediler.

Fukara, üstleri yırtık pırtık yavrulardı.

- Canım, neden söküyorsunuz?- dedim.
- Mühendis Ahmet Bey söktürüyor.

- Ne yapacak bunları?
- Yukarıda deri tüccarı Hollandalı var ya hani, onun bahçesini düzeltiyorlar da...
- İngiliz çimi alsın, eksin, madem ki herif zengin...
- İngiliz çimiyle bu bir mi?
- Bu daha mı iyi?
- İyi de laf mı? Bunun üstüne çimen mi olur? Hollandalı öyle demiş.

Karakola koştum. Polislere haber verdim. Güya men ettiler. Gizli gizli, gene çimenler yer yer söküldü. Mühendis Ahmet Bey'e ceza bile kesilmedi. Belediye talimnamesinde, yol kenarlarındaki çimenleri sökmek cezayı mucip olmuyormuş.

Kuşları boğdular, çimenleri söktüler, yollar çamur içinde kaldı.

Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama, çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak. Benden hikayesi."

Şimdi, okuduğumuz bu öykü üzerinde konuşabilir, tartışabiliriz. Ama siz öyküyü bir kez daha okuyun.

- Yazarın burada anlattığı nedir? İyice okuduysanız, sorunun karşılığını kolayca verebilirsiniz. Yazarın amacı, İstanbul'un Adaları'ndan birindeki yaşantısını anlatmak mı? Kuşların ve çimlerin güzelliğini dile getirmek mi? Sevmediği kişileri sergilemek mi? Yoksa, doğal zenginlik ve güzelliklerin yok edilmesini anlatmak mı? Temel amaç sonuncu seçenektir dersem bana katılır mısınız? Niçin?
- Yazar bu temel amacını gerçekleştirebiliyor mu? Kesinlikle evet. Son derece başarılı bir gözlem ve anlatımla, çarpıcı ve etkileyici bir bitirişle yapıyor bunu. Sanatçı duyarlığını büyük bir güçle ortaya koyuyor. En son paragrafta yazar: " Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler (kuşlar) göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama, çocuklar, sizin için kötü olacak" derken, hem çok önemli sorunlara değiniyor, hem de şiiir-

sel bir anlatımın güzel bir örneğini veriyor. Bu görüşüme siz de katılırsınız umarım.

- Yazar bu öyküde hangi sorunlara parmak basıyor? Kuş neslinin tüketilişi ve yeşil alanların yok edilişi diyebilir miyiz?
- Bu tür sorunlara bugün ne diyoruz? **Çevre sorunları.** Çağımız insanını en çok rahatsız ve tedirgin eden sorunlardan biridir bu. Çevre sorunları denince aklımıza neler geliyor? Bir düşünün bakalım. Şimdi birlikte sayalım başlıcalarını: Hava kirliliği, orman yangınları ve orman kıyımı, deniz kirliliği, suların kirlenmesi ve zehirlenmesi, yeşil alan azlığı, gürültü, yolları ve yerleri kirlenme, parkların ve genel yerlerin kirlenmesi, radyasyon tehlikesi, doğal güzelliklerin ve zenginliklerin yok edilmesi. İşte bu sorunlardan birkaçına, yazarımız bundan 50 yıl önce parmak basıyor, bizleri ve ilgilileri daha o zamandan uyarıyor. Bu durum, sanatçının insanı ve toplumu bilinçlendirme, iyiye ve güzele yöneltme, yol gösterme bakımından yaptığı hizmetlere tipik bir örnektir.
- Ökse, kuşları tutmak için kullanılan bir tuzaktır. Bu tuzağı kullanıp kuş neslini tüketenlere karşı yazarın kızdığı belli oluyor mu? Sorunun karşılığını, " Hele bir tanesi vardı, bir tanesi" cümlesiyle başlayan paragrafta ve bir sonrakinde bulabilirsiniz. Hiç sevmediği, tiksindiği bir kişiyi yazar nasıl tasvir ediyor? Bu sözlerde duygusal bir tepki seziliyor mu?
- Yazarın "güler yüzlü göçmen" olarak nitelediği şey nedir? Karşılığı 1. ve 2. paragraflarda bulabilirsiniz.
- Sondan ikinci paragrafta yazar, " Kuşları boğdular, çimenleri söktüler" diyerek kimi, kimleri eleştiriyor? Sorunun karşılığını tam verebilmek için, öyküyü bir daha okumalısınız. Çevre sorunları konusunda birey olarak hepimize düşen görevler var mıdır? Elbette var değil mi? Her şeyi başkalarından beklemek yerine, çok dikkatli ve bilinçli olmalı, bize de çeşitli görev ve sorumluluklar düşüğünü çok iyi bilmeliyiz.
- Yazarın olmak isteyip de olamadığı şey nedir? Karşılığı 5. paragrafta bulabilirsiniz. Yazar, "Hikayeci olmasaydınız ne olmayı düşünürdünüz?" diye kendisine yöneltilen bir soruya şu ilgi çekici karşılığı vermişti: "Kahveci. Kahveci olmayı çok isterdim. Şöyle deniz kenarında sessiz bir kahvem olsun, oraya kim bilir ne çeşitli insanlar gelip gidecek, ben onları tanıyacak, seveceğim." Bu sözler, ondaki insan sevgisini bütün açıklığıyla göstermektedir. Sait Faik insanla, küçük adamla ilgilidir hep. Onun dünyasıyla, sorunlarıyla, sevinçleriyle, özlemleriyle. İnsana ya-

raşır duygularla, güzellik duygusuna ağırlık verir. Doğa güzelliklerinin düşüncesizce, acımasızca ve sorumsuzca yok edilmesini önlemeye çalışır.

- Yazarın anlatımında, genel olarak kısa sağlam cümleler hemen göze çarpıyor. Anlatımda konuşma diline yatkınlığı nedeniyle sık sık deyimlere başvurur: "pılsını pırtısını toplamak", "başını alıp gitmek", "için cız etmesi", "canavar kesilmek", "kannın donması"... Şimdi siz bu deyimlerin anlamlarını düşünün ve gerekirse Türkçe Sözlük'e bakarak bulun. Bu arada "esmer damlacıklar, esmer lekeler" (kuşlar), "toprak anamızın koyu yeşil saçları" (çimenler) gibi tamlamaların, öyküye güç ve güzellik katıp katmadığını düşünün.
- Görüldüğü gibi yazar kendini dinlemesini çok iyi bilen, çevresine olağanüstü bir dikkatle bakan, yaşama serüvenini derinliğine duyan ve Türkçemizi çok iyi kullanan bir sanatçıdır.
- Bu öykü ve yazarı için daha çok şey söylenebilir ama biz bu kadarla yetinmek durumundayız.

8.1.2. ÖYKÜ

Şimdi bir öykü daha okuyalım. Nazlı Eray, günümüzün tanınmış öykü yazarlarından biridir. Onun İçerdeki adlı çok ilgi çekici öyküsünü birlikte okuyalım:

İÇERDEKİ

Gündüzleri avareyim şu sıralarda. Kışın usul usul bastırıldığı; havanın erken karardığı; Ankara'daki yoğun hava kirliliğinin insanın gözlerini yakıp içine boğuntu verdiği şu günlerde sokaklarda dolaşıyorum. Kızılay'a inip kalabalığın içine karışıyorum, pasajlara girip çıkıyorum. Sakarya'daki dönerci kuyruklarına takılmak isteyip son anda vazgeçiyorum. Kitapçı vitrinlerine bakıyorum, arada berbere gidiyorum. Sıhhiye tarafına yönelip hastanelerin oralarda dolaniyorum.

Dediğim gibi, gündüzleri avareyim şu sıralarda.

Kenti satın alacakmışım gibi, her yanında dolaşıp duruyorum; yıllardır girmedığım ara sokaklara girip çıkıyorum. Caddelere, apartmanlara, yokuşlara; kötü yaya geçitlerine, trafik ışıklarına; yeni ko-

nan sokak lambalarına; her yana döşenen pembe kaldırımlara alıcı gözüyle bakıyorum.

Heykellere göz atıyorum; köylülerin yoğun olduğu kesimlere gidiyorum. Seyyar satıcılara; kentin içine sıkışmış tek tük yatır türbelerine; lojman binalarına, öğrenci yurtlarına hep satın alacakmışım gibi bakıyorum.

İş yok! Beğenmiyorum.

Bir otobüse atlayıp yukarı mahallelere uzanıyorum. Sefaret otolarına göz atıyorum; iki yanı ağaçlı yolları göz ucu ile izliyorum; Bakanlık binalarına uzun uzun bakıyorum; elimde mendil, burnumu siliyorum arada.

Yeni başlayan otel inşaatının oraya gidip derin temele göz atıyorum. Sinema afişlerini belleğimde tutuyorum; öğrenci otobüslerini gözlerimle takip ediyorum.

Yıl 1986.

Ankara'dayım.

Çoktandır yurtdışındaki dostlarıma mektup yazmıyorum; parkları, Amerikan pazarlarını, köşe başlarındaki yorgancı dükkanlarını, Ordu pazarlarını, manavları, ilkokul bahçelerini, dershane önlerini; kış sebzelerini, boş pazar alanlarını, kapalı otoparkları gözlerimle tarayıp çoğunluk öğleden sonraları dönüyorum evime...

Yoğun birtakım şeyler yaşıyorum. Yıllardır yalnız başıma voltaladığım kenti, artık birisiyle paylaşıyorum.

İşte bunun için, gündüzleri, herkes işyerlerinde kapalıyken, yeni bir yönünü bulmaya çalışıyorum kentin. Görürsem, değişik bir açıdan, bir şeyler yakalamaya niyetliyim.

Kent buna hiç olanak tanımıyor; otobüsleri, kirli dolmuş camlarının ardından izlediğim askeri yapıları, kebabçı dükkanları ve kirli havaıyla süpürüp gidiyor...

Böyle bir yürüyüşten sonra, oturduğum blok apartmanlardaki evime dönmüştüm. Elimde anahtarım, asansör düğmesine basacağım sırada, duvara asansörün yanına yapıştırılmış bir yazı ilişti gözüme. Kırmızı kalemle yazılmıştı, besbelli önemliydi.

Okumaya başladım:

"Blok sakinlerinin dikkatine!

A Blok 83 numaradaki hırsızlık olayından sonra, B 56 ve C 34 numaralı dairelere de maalesef hırsız girmiştir.

Hırsızın seyyar satıcı kılığında daire kapılarını çalıp inceleme yaptığı anlaşılmiştir. Şüpheli şahısların derhal apartman yöneticisine bildirilmesi rica olunur. Bloklara zorla giren satıcı, dilenci ve benzerleri derhal polise teslim edilecektir. Duyurulur. Müdüriyet.”

Anahtarımı şakırdatarak oturduğum üçüncü kata çıktım. Sildim ayaklarımı paspasa. Kapıyı açıp girdim içeriye.

Akşam loşluğu dolmuştu odalara. Bir iki ışık yaktım, sehpanın üstündeki lambanın fişini taktım, radyonun düğmesine dokundum. Ocağın üstündeki çaydanlığın altını yaktım. Terliklerimi bulup giydim.

Dosdoğru arka odaya gittim. Şöyle bir pencerenin içindeki çiçeklere su veriyordum ki, kapı üst üste iki kez çalındı.

Saatime bakıyorum, arkadaşımın gelmesine daha en az bir buçuk saat var. Hastaneden, ancak beş otuz’ da çıkar; trafik yoğunudur, altıyı az geçe gelir; anlatır bana günün olaylarını...

Çıkar dolaşırız biraz veya mutfakta bir şeyler hazırlarız... O, gazetelere bakar; ben geceki televizyon programlarını merak ederim.

Yakmış olduğum sigarayı bırakacak bir tabla aradım; koridoru geçip kapıya yönelmişim ki, sahanlıkta temiz yüzlü, kent soylu giyimli bir adamın irkilip bir adım gerilediğini gördüm.

Bir an şaşırın adam, kendini çarçabuk topladı.

“Özür dilerim”, dedi. “ Evde olduğunuzu bilmiyordum. Sizi korkutmak istemedim. Her zaman bu saatte evde bulunmazsınız...” Olduğum yerde kalakalmışım. Derinden gelen, çatallı bir ses: “Kim-siniz siz!? Nasıl girdiniz içeriye?” diye sordu.

Bir süre sonra tanıdım bu sesi; benim sesimdi bu:

Adam ceplerini karıştırıp duruyordu.

“ Af buyurun,” dedi. “Kartımı arıyorum”.

O sırada elindeki kese kağıdı patlamış, iki üç mandalina yere yuvarlanmıştı. Ceplerini karıştırmayı bıraktı bir an, eğildi topladı mandalinaları. Kapıyı usulca kapatmıştı. O denli rahat hareket ediyordu ki, bağıracaktım, bağıramadım. Vazgeçtim.

“Siz hırsızınız değil mi?” diye sordum.

Adam kırılmış bir sesle:

“Haşa! Hayır. Hırsız değilim efendim. Hırsızlıkla hiçbir ilgim, ilintim yok! Ufak bir araştırma yapıyorum. İlgili alanım şu günlerde bu blok-

lar ve burada oturan insanların dünyası. Bir dakika, işte kartım" dedi. Cebinden çıkarttığı kartını uzattı bana.

Alıp okudum.

"Recep Eğilmez

Araştırmacı."

Kartı geri uzattım. Alıp cebine koydu.

"Bizim bloklardaki dairelere giren hırsız sizsiniz değil mi Recep Bey?" diye sordum.

O, gözünü kırpmadan, güvercin göğsünü şişirerek baktı bana.

"Bloklardaki dairelere girip araştırma ve inceleme yapan benim. Ama hırsız değilim. Hiçbir şey çalmadım. Kimseyi ürkütmedim. Zaten kimse de görmüş değil beni. Yalnızca merak ettiğim bazı ipuçlarını aradım, girdiğim evlerdeki yaşamlarda. Geride bırakılan izlerde... Kitaplarda... Katlanmış gazetelerde, çözülmüş bulmacalarda. Kitaplarda. Ne bileyim ben, mutfakta o gün pişmiş olan yemeklerde..." dedi.

İlgimi çekmişti adamın bu söyledikleri.

Kılığına kıyafetine daha bir dikkatle baktım.

Yaşı otuz sekiz ya var, ya yoktu.

Acaba sosyoloji eğitiminden geçmiş bir kişi mi! Yoksa felsefe ile uğraşan biri mi, veya bir deli mi diye, anlayabilmek umudu ile, süzüyordum onu...

Duyarlıydı. Ne düşündüğümü anlamış gibi durduğu yerde dikleşti. Gömleğinin yakasını düzeltti; fare grisi pabuçlarını dolduran ayaklarını azıcık kıpırdattı, öylece durdu.

Tuhaf şey. Olsa olsa memur tipli bir adamdı bu.

Birden aklıma geldi:

"Nasıl açtınız kapıyı? Ya o mandalinalar?" diye sordum.

"Maymuncukla," dedi. Cebinden uzunca, bükük, spiral bir tel çıkarıp gösterdi bana.

"İlkin mandalinacı gibi çalıyorum kapıyı. Evde kimse yoksa, kapıyı bununla açıp giriyorum içeriye. Her gördüğümü algılamaya çalışıyorum; çevrede bırakılan dergilerden, yatak odalarındaki geceden kalma havadan; banyolardaki kokulardan, buzdolaplarının içindekilerden; pencerelerden görünen manzaralardan, müzik aletlerinde

dinlenen kasetlerden... Yaşamı incelemeye ve algılamaya çalışıyorum," dedi.

Adamın ayaküstü anlattıkları iyice ilgimi çekmeye başlamıştı. Artık ürkmüyordum ondan.

Onu salona buyur etmeden önce, bir iki soru daha sordum.

"Ne amaçla anlamaya çalışıyorsunuz ki; hiç bilmediğiniz, tanımadığınız, görmediğiniz insanların dünyasını?" dedim.

O çok sakindi.

"Takdir buyurursunuz ki, insanın her çevreye girebilmesi kolay değil. Bir takım sosyal bağlar edinmek gerekli. Tanıştırılmak, takdim edilmek, buna benzer daha pek çok şey. Ama evde kimse yokken, bir eve girmek, eğer düşünürseniz bir an, dünyanın en kolay işlerinden biri.

"Tanımadığım, görmediğim, hiç bilmediğim insanların dünyasını anlamaya çalışmanın bir nedeni şu; yaşamı, daha doğrusu yaşamın anlamını kavramaya çalışıyorum," dedi.

Olacak iş miydi bu!

Bir yandan onu dinliyor, bir yandan da yeleğimin kıvrımını düzeltip duruyordum.

"Ne denli soyut bir düşünce biçimi bu Recep Bey," dedim. "Şaşırtıyorsunuz beni. Yani insan boş bir evden, yaşamın anlamını nasıl çıkartabilir ki?"

"Hiçbir ev boş değil ki!" dedi o.

Hülyalanmıştı.

"Dopdolu oluyor her ev. Üstelik insanların atamadıkları o kadar çok işe yaramaz şey var ki... incelediğim her ev, yaşamın izleri ile dolu."

Devam etti:

"Bakın, şimdi Ankara'dayız. Şu ara, bu blokları seçtim inceleme alanım olarak. Ortanın biraz üstünde halli vakitli insanlar oturuyor burada çoğunluk, öyle değil mi? Ama çok varlıklı olan yoktur. Varlıklı kimse blok apartmanda oturmaz. Ne bileyim, Gaziosmanpaşa'da villada oturur, yeni yapılan apartman katlarında oturur... Dıştan zilli, ana kapı kapalı. Diyafon' la konuşuluyor filan... zaten bana yaramaz, ilgi alanım değil. Ben şu günlerde, orta halli insanların, belirli bir aydın kesiminin, belki de burjuva kökenli orta hallinin yaşamını, yaşama karşı nasıl direndiğini, bu olayın 1986 Ankara'sında nasıl olduğunu merak ediyorum."

"Eğitiminiz?" diye soracaktım ki, dudağımı ısırıp sustum.

"Buyurmaz mısınız içeriye?" dedim. "Buyurun bir de benim eve bakın bakalım."

Başını öne eğdi. Çok duygulanmıştı.

"Çok teşekkür ederim," dedi. "Hiç kimsenin anlayamayacağı bir şeyi siz anladınız. Ne denli teşekkür etsem size, azdır."

Salona girmiş, çevreye bakıyordu. İzliyordum onu. Çok dikkatliydi; birçok resim, kitap, belki yüzlerce ufak nesne ile dolu olan salonumda parlak gözleri son model bir fotoğraf makinesinin zoom yapan objektifi gibi dolanıp duruyordu.

"Ne çok kitap var..." diye mırıldandı.

Uzandı kitaplığa, kapağında Rimbaud' nun genç bir resmi olan kütaba bakıp özenle yeniden yerine koydu.

Yerlerdeki oymalı kutulara, duvarlardaki batiklere, Uzakdoğu biblolarına, Kabuki tiyatrosundan alınmış aynalı oyuncaklara, masanın üstünde üst üste yığılmış tozlu kitaplara, tavana yakın bir yerlerdeki Çin şemsiyesine, duvardaki maskelere büyük bir ilgi ile baktı, sonra döndü bana:

"İnanın şaşırdım," dedi. "Öyle çok şey var ki bu odada. Değişik bir dünyanın kulisi gibi burası. Kolay incelenemez. Ama sentezim hazır; çok yer gezmiş olmalısınız ve kitaplarla çok ilgilisiniz."

Başımı salladım.

"Doğru," dedim.

İzin isteyip koltuğa oturdu.

"Son incelediğim üç apartman dairesinde yaşama bakış, birbirine oldukça benzerdi, diyebilirim. Raflarda belirli kitaplara rastladım. Kadınların dikiş kutularından, ördükleri yünlerden veya dolaplardaki giysilerden, kaç yaşında olduklarını; sabah aynanın karşısına geçtiklerinde nasıl süslenip nasıl dudaklarını boyadıklarını bile hayal edebildim. Sonra, fakülteye giden gençlerin odalarını iyi tanırım. Mesela B blok 34 numaralı dairede öyle bir öğrenci var. Sosyolog olacak. Bu yıl kazanmış fakülteyi. Esmer güzelce bir kız arkadaşı var, fotoğrafı masasının üstündeydi... Yeni kitaplarına bir bir baktım. Aile, müzik seti almış ona. Odasında, köşedeydi. Mektuplar... Resimler... Ufak notlar... Biliyor musunuz, bunlar çok yardımcı oluyor insana."

Gümüş kutudan bir sigara ikram ettim. Alıp yaktı.

"Başka neler öğrendiniz bu incelemeleriniz sırasında?" diye sordum.

Durdu, düşündü. Sigarasının ucuna baktı bir. Sonra tablaya bıraktı.

"Yaşam kolay değil. Ekonomik açıdan... Bunu gördüm. Yalnız yaşayabilen de çok az. Gönül ister ki, bir süre sonra varlıklı kesimin evlerinde de sürdürebileyim bu araştırma ve incelemelerimi. Değişik evrenler görebilir insan. İçilen içkiler... Kullanılan müzik setleri... Kadın parfümleri... Ütü odaları... Çamaşır makineleri... Hepsi ne çok şey söyler," dedi.

Bir an düşündüm.

"Belki böyle bir araştırma için İstanbul kent olarak daha uygun olabilir. Ne dersiniz?" dedim.

"Kuşkusuz," dedi, sigarasının külünü silkeledi.

"Ama," dedim. "İnsanların arabalarını inceleyemezsiniz, değil mi? Yani evin dışındaki yaşamı..."

Çünkü o da çok önemli. İnsanların evlerinin dışında da çok önemli bir yaşam dilimleri var."

"Tabii, orası öyle," dedi. "Okullar, bankalar, hastanelerden tutun da özel sektör alanları, hanlardaki bürolar, muayenehaneler değil mi, demek istediğiniz?"

"Bambaşka bir inceleme alanı... Fakat takdir buyurursunuz ki, ev insanın kabuğudur ve benim araştırmamı da özgün kılan bu."

"Bir banka müdürünü her gün yüzlerce kişi görür bankada veya bir öğretim görevlisini binlerce öğrenci dinler günün içinde, ama bir hukukçunun terliklerini ve bornozunu, bir emekli dişçinin karısı ile karşılıklı oturdukları koltukları veya bir senatörün çekmecesindeki fotoğrafları, bir ev kadınının takvime işaretlediği özel günleri, ancak ben bilebilirim."

Belli belirsiz bir hayranlıkla dinliyordum Recep Eğilmez' in bana anlattıklarını.

O an aklına bir şey gelmişti. Heyecanlanmıştı. Öne doğru eğildi. Kulağıma fısıldarcasına anlatmaya başladı:

"Aşağı Ayrancı' da girdiğim bir evde gördüklerimi unutamıyorum. O dünyaya bir kez daha girebilmeyi, o gördüklerimi son bir kez daha görmeyi çok istedim. Artık o dünya kapalı bana; kapının kilidini değiştirmişler! Açamadığım bir kilit takılmış kapıya.

"Bir öğleden sonra girmiştim o daireye. Dinçtim, neşeliydim o gün. Sabah girdiğim bir başka apartman dairesinde eşsiz bir pul koleksiyonuna rastlamış, bir saate yakın bir zamanı, bu değişik, çok değerli pulları izlemekle geçirmiştim. Sanırım bir emekliye aitti bu pullar. Her neyse, sözü uzatmayayım; Aşağı Ayrancı'daki dairenin kapısını kolayca açtım. Kafamda halâ o eşsiz pul koleksiyonu vardı. İçeriye girdim. Loş koridorda bir iki adım attım ki, evde yalnız olmadığımı anladım.

"- Nasuhi, sen misin? Gel, sedirde yatıyorum. Yan odadayım. Sabahdan beri evde kimse yok. Öyle sıkıldım ki. Kalkamıyorum, hiçbir şey yapamıyorum.

" Usulca sesin geldiği odaya doğru gittim. Kapıda durdum. Sedirin üstünde genç bir kadın yatıyordu. Beni görünce şaşırdı.

"- Kimsiniz siz? Nasuhi sandım sizi. Hırsızsanız evde çalınacak bir şey yok. Bir süre önce bir trafik kazası geçirdim. Gördüğünüz gibi her yanımda sargılar içinde.

"Geçmiş olsun", dedim ona. Fazla bir şey söylemedim.

"- Hırsız değilim. Bir insanım işte. Bir şeyler arayan... Madem sabahdan beri kalkmadınız yerinizden, size nasıl yardımcı olabilirim? diye sordum.

"Yattığı yerde sakinleşmişti.

"- Hiçbir şey yapamazsınız, dedi kırık bir sesle.

"- Biliyor musunuz, belki bir ameliyat daha gerekecekmiş, yürüyebilmem için, dedi küskünlükle.

"Çok gençti. Güzel saçlarını, uzun kirpiklerini daha yakından görebiliyordum şimdi.

"- Bakın, dedi bana. Şuradaki teybin düğmesine basar mısınız? Biraz müzik dinlemek istiyorum.

"Teybin düğmesine dokundum. Odayı bir konçerto doldurdu.

"- Bütün gün işte bu müziği dinliyorum; Mozart'ın flüt konçertosunu, dedi kadın. Yattığı yerde yan dönmeye çabalıyordu. Koştum, yardım ettim ona. Daha rahatlamıştı sanki. Mozart ona huzur veriyordu, anlamıştım.

"Başka bir arzunuz var mı, gidiyorum, dedim.

"- Sağolun, başka bir şey istemiyorum. Teybi biraz yaklaştırırsanız bana, bant bittiğinde kasetin öteki yüzünü kendim çevirebilirim.

"Dediğini yaptım. Başka hiçbir şey söylemeden kapıyı çekip çıktım o evden.

"Ama o kadını, yatağa çakılmış yatan; Mozart dinlemek isteyen, belki bir daha hiç yürüyemeyecek olan o esmer kadını günlerce düşündüm. Aklıma takılmıştı. Bir akşamüstü yeniden o yolları bulup apartmanın kapısına geldiğimde, kapıya Hollanda malı bir kilit takılmış olduğunu dehşetle gördüm.

Sanki o an yüzüme bir tokat yedim. Yanağımı tutarak indim merdivenlerden aşağıya.

"Siyah saçlı, o güzel kadının tokadını tüm gün yüzümde hissettim."

Recep Eğilmez, besbelli duygusallığından utanmıştı bir an.

Tam o anda kapı çalındı.

Tedirgin olmuştu. Yerinde kıpırdandı. Uzaklaştığı yerlerden dönüvermişti odaya.

İşaret ettim, "oturun," dedim. "Sakin olun."

Gittim, kapıyı açtım.

Gelen üst kat komşumdu. Heyecan içindeydi. Kapıda anlatmaya başladı:

"Aman canım, çarpıntıdan öleceğim! Bir adam dadanmış bloklara. Korkunç bir şey! Yalnız kalmaya ürküyor insan. Aman kapını iyi kilitle."

Gözü içerde oturan Recep Eğilmez' e ilişmişti.

"Fakülteden bir dostum var içeride," dedim. "Bir araştırmacı... Kent, insan ve yaşam üstüne bir tez hazırlıyor şu sıralar. Sosyal antropolog. Gel, tanıştırayım.

Recep Eğilmez ayağa kalkmıştı. Saygıyla komşumun elini sıktı.

"Recep Bey... Hatice Hanım..." diye tanıştırdım onları.

Komşum bir koltuğa atmıştı kendini.

"Aman beyefendi; ne denli ilginçmiş araştırdığınız konu. Bilim adamı olmak ne güzel şey! İnanın öyle heyecanlıyım ki! Bir manyak dadanmış bu apartmanlara... Ben yalnız yaşayan bir insanım. İster istemez ürkütüm; çok etkilendim," dedi.

"Kimmiş bu manyak? Olay neymiş?" diye ilgiyle sordu Recep Eğilmez.

Hatice Hanım:

"Hırsız işte. Kapıları açıp evlere giriyormuş. Hem de güpegündüz. Evde kimseler yokken. Düşünebiliyor musunuz, ne korkunç bir şey. Aramızda dolaşan bir manyak!" dedi.

"Hırsız mıymış?" diye sordu Recep Eğilmez.

Hatice Hanım bir sigara yakmıştı.

"Bilmem... Soyguncu işte. Evlere giriyormuş," dedi.

Bacak bacak üstüne atmış, keyifle sigarasını tütürüyordu.

Onlara kahve yapmaya mutfağa gittim.

İyi anlaşmışlardı.

Konuşup duruyorlardı.

"Yaşamın tilsimi!"

"Evet ne ilginç..." gibi sözcükler.

"Akademik çalışmalar..."

"Fakat 1402..." gibi mırıltılar geliyordu kulağıma.

Elimde kahveler, içeriye döndüğümde, Recep Eğilmez sözlerini şöyle bağlıyordu:

"Hanımefendi... Yaşam bize verilen bir armağan. Yalnız, bu yaşamı hangi koşullarda geçireceğimizi belirleyen biz değiliz. Fakat gene de yaşamaya devam etmekteyiz.

"İşte beni büyüleyen konulardan biri. Tezimin ana teması... Tabii kent de var. Kent ve insan... Bağlantılı.

"Düşünün, hava kirliliği nasıl da etkiler insanı; bir akşamüstü Kızılay'a indiğinizde, önlenemeyen hava kirliliği birden anımsatıverir sizde, üçüncü dünyaya kaymakta olan bir ülkede yaşadığınızı... Ülkenin koşullarını... Öyle değil mi efendim?"

Kahvesini bir dikişte bitirdi. Saatine baktı. İzin istedi bizden.

"Bağışlayın. Kalkmalıyım. On dakika sonra başka bir yerde olmam gerek. Görüşmek üzere," dedi bana.

Hatice Hanımın elini sıktı.

"Çok sevindim sizi tanıdığımıza," dedi.

Açtım sokak kapısını.

Çıktı. Kendinden emin, asansörün düğmesine bastı. Gelen asansöre bindi ve gitti.

Salona döndüğümde, Hatice Hanım adamın boş bıraktığı koltuğa; hafif buruşmuş yastığa bakıyordu.

"Ne kadar şanslısın..." dedi, "Çevrende hep kaliteli insanlar... Bayıldım şu adama. Derya gibi. Neydi o anlattıkları öyle... Daha önce hiç düşünmemiştim."

Güldü.

Sigarasından derin bir nefes çekip dumanı rastgele üfledi.

"İnan, iyi oldu geldim, oturdum şurada. Ne değişik konular konuşuldu. Manyağı filan unuttuğum," dedi.

Birlikte birer fincan kahve daha içtik.

Ben bir sigara daha yaktım...

(Yoldan Geçen Öyküler, Can Yayinevi, İst. 1987)

Şimdi, okuduğunuz bu öykü üzerinde kısaca konuşabiliriz. Ama siz öyküyü bir kez daha okuyun. O zaman çok daha rahat konuşuruz.

Çok değişik, çok ilgi çekici bir öykü değil mi? Evdeki eşyaların biçimi, durumu ve düzeni, kişiyi nerelere kadar götürebiliyor? Bunu iyice düşünün.

8.2.1. ROMAN

YABAN

Yakup Kadri Karaosmanoğlu' nun **Yaban** romanı, anı defteri biçiminde yazılmıştır. Eserde köylüler, bir aydın olan başkahraman Ahmet Celal' i kendilerinden saymazlar, ona "yaban" derler. Aşağıdaki bölümde, Ahmet Celal' in köyde kendisini yalnız hissetmeye başladığı zamanki ruh hali anlatılmakta, aydın kimselerle köylüler arasındaki ayrılık üzerinde durulmaktadır. Metni dikkatle okuyalım:

"... Buraya geldiğimin bilmem kaçınıcı haftası idi. Mehmet Ali'ye sordum:

- Kadınlarınız niçin yalnız benden kaçıyorlar?
- Yabansın da ondan, beyim.

Bu 'yaban' sıfatı beni önce çok kızdırdı. Fakat sonra anladım ki, Anadolu'lular, Anadolu köylüleri, tıpkı kadim Yunanların kendilerinden başkasına 'barbar' lakabını vermesi gibi, her yabancıya 'yaban' diyorlar.

Bir gün... bir gün onlara ispat edebilecek miyim ki, ben bir 'yabancı' değilim; benim damarlarımdaki kan onların damarlarında işleyebilir; aynı dili söylemekteyiz, aynı tarihi ve coğrafi yollardan hep birlikte gelmişizdir. İspat edebilecek miyim ki, aynı Allah'ın kuluyuz, aynı siyasi mukadderat, aynı içtimai bağlar, bizi kardeşlik, evlatlık analık, babalık fevkinde bir yakınlıkla birbirimize bağlamıştır.

Lakin hangi sözlerle, hangi seslerle. Gündelik hayatın ufak tefek ihtiyaçlarını bile ancak ifadeye muktedir olabiliyorum. Nerede kalmış ki, onlarla bu kadar umumi bahisler üzerinde konuşabileceğim.

Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk "intellektüel" i, Türk okumuşu, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip münzevidir.

Bir münzevi mi? Hayır, bir "galat-i hilkat" demeliyim. Öyle ya, bir mahluk tasavvur edin ki, hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir; kendi vatani addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor; hissetmese bile etrafında hasıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi toprağından sökülmiş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu bildiriyor.

Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında aynı derin uçurum mevcut mudur? Bilmiyorum. Fakat, mektep görmüş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark, bir Londra'lı İngiliz'le bir Pencap' lı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.

Bunu yazarken elim titriyor.

Görüyorum ki, fikir ve tahayyül aleminden henüz yere inmiş değilim. Halbuki, ben İstanbul'dan çıkarken bütün ıztıraplarımin kaynağı kafamda olduğuna karar vermiştim. Ve onu orada bırakmak istemişim. Burada, hiçbir şey düşünmeyecek, metafiziğe tamamiyle veda edecek, ve bir köylü nasıl yaşarsa öyle yaşayacaktım. Tamamiyle onlara karışacaktım. Lakin işte görüyorum ki, bir çanak suda bir damla zeytinyağı gibiyim. Ne karışıyorum, ne de dibe çökülebiliyorum. Bize, bunun için cemiyetin kaymağı diyorlar galiba.

Lakin, Türkiye'nin münevver sınıfı, hakikaten bu cemiyetin kaymağı mıdır? Eğer öyle ise, bu Salih Ağalardan bu Bekir Çavuş'lardan, bu İsmail'lerden, bu Zeynep Kadın' dan bende bir şey bulunması lazım gelmez miydi? Halbuki ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınım. Onları, tiksinden, şefkatle sevmesini biliyorum ve bu sevgim onlara geçebiliyor. Boz eşek bana iyiden iyiye alışmıştır. Zira, onun başını koltuğumun altına alıp saatlerce okşarken, o tatlı tatlı bana bakar ve bazen ben yürüyünce kendiliğimden arkama takılır.

Halbuki, küçük İsmail, bana karşı hâlâ ilk geldiğim geceki yabancılığını, uzaklığını muhafaza etmektedir. Ona, dostluk ve sevgi göstermiyor muyum? Eski çamaşırlarımı hep ona vermiyor muyum? Avucuna mütemadiyen para sıkıştırıyor muyum? Yaptığım iyiliklerin hiç biri, hiç biri onu bana meylettirmiyor.

Geçen gün, Zeynep Kadın' ı, sokak kapısının önünde benden şikayet ederken yakalamayayım mı? Ben, onun bütün işlerini karıştırmışım. Salih Ağa ile aralarını bozmuşum. Zaten yanlarına geldiğim günden beri evlerinin beti-bereketi kalmamış. Mehmet Ali askere gitmiş. Başlarına şu arazi davası çıkmış. İsmail, şımarmış, kimseyi dinlemez olmuş.

Ben bunları işitmemezlikten geldim. Kapıdan çıkmak üzere iken ayaklarımın ucuna basarak ters yüzü odama döndüm. Şimdi başım ellerimin arasında, düşünüyorum.

Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi, bunların hepsini yaparım. Fakat, onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl, onlar gibi hissedebilirim?

Odama dolduran bütün bu kitapları yakmak.

Bu resimleri, bu levhaları ayaklarımın altına alıp ezmek.

Neye yarar? Hepsi benim içime girdiler. Bende, silinmez, kazılmaz, yıkanıp temizlenmez izlerini bıraktılar. Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, bezgiler, işaretler, renkler ve hiyerogliflerle doludur. Dış cephem değişmiş neye yarar? Ben, asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler, unsurlarla yuğrula yuğrula adeta sınaî, kimyevi bir şey halini almışım.

Geçen gün, kırlarda dolaşırken ayağım bir konserve kutusuna çarptı. Durdum. Baktım. Bu kutu Amerika'dan gelmiş bir kutu idi ve üstünde İngilizce bir şeyin adı yazılı idi. Bu kutuyu buraya hangi yolcular bıraktı? Kim bilir ne zamandan beri kaldı, bilmiyorum. Fakat, tuhaf bir alâka ile eğildim, elime aldım, baktım ve adeta bir eski aşınayı görür gibi oldum.

Ben, bu topraklarda, işte bu teneke kutunun eşiyim."

Aşağıdaki parçada, köylülerin tarladan dönüşü anlatılmaktadır:

"Teşbih, istiare... Teşbih, istiare...

Fakat hayatta öyle bir şey yok. Hayat ve hakikat Salih Ağanın ayaklarında, hayat ve hakikat Zeynep Kadının buruşuklarında, hayat ve hakikat muhtarın kırçıl sakalında, hayat ve hakikat İsmail'in küçük, yuvarlak gözlerindedir.

Kadınli erkekli, çoluklu çocuklu köylüler tarlalarından evlerine dönerlerken dibine oturduğum söğüt ağacının dallarından bütün hül-yalar ürkerek kaçışır. Çetin çalışma esnasında döktükleri iri ter taneleri toza toprağa karışarak yeniden balçıklaşan bu insanlar, küme küme, ikişer üçer, teker teker kerpiçten yuvalarına dönerlerken, ben kendimi, kendi köşemde her zamandan daha garip, daha anlayışsız, daha manasız, daha faydasız bulurum.

Bu balçıktan insanlar, aralarında hiç konuşmadan yürürler. Kiminin sırtında bir tutam çalı, kiminin bir çuval saman vardır. Kimi, bir keçi yavrusunu kucağına almıştır. Kimi, bir mandayı dürtüşleyerek önüne katmıştır. Boz eşek, İsmail'in ardından, başını önüne eğmiş, küçücük adımlarla yürür. Kadınların pek çoğunun omuzunda asılı bir torba içinde bir yavru, başi aşağıya sarkmış uyuklamaktadır. Yürüyebilenler hep köyde kalmıştır ve süprüntülüklerin içinden, paytak paytak, gelenlere doğru yürürler.

Bu manzara, Nuh'tan evvelki ilk insan kümelerinin manzarasıdır."

Romanın en önemli bölümlerinden olan bu iki parçayı bir daha okuyun. Daha önce izlediğimiz yöntemle metni inceleyin ve üzerinde iyice düşünün. Bugüne kadar Yaban romanının tamamını okumadıysanız ilk fırsatta okuyun.

8.2.2. ROMAN

FIRAT SUYU KAN AKIYOR BAKSANA

şimdi, Türk edebiyatının dünya çapında ün yapmış romancısı Yaşar Kemal'in bir eserine yer verelim. Yazarın 1998 yılında basılan bir romanı, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* (Bir Ada Hikayesi 1) adlı eseridir. Bu roman, çok yoğun bir insan sevgisini eksen alır. İnsanın özünü ve insana özgü değerleri yok eden savaşlara karşı çarpıcı tepkiler yer alır eserde. Kısımlara, zorunlu göçlere karşı çıkılır.

Aşağıdaki metinde, Birinci Dünya Savaşında Sarıkamış Cephesinde ölen doksan bin askerin yok oluğu anlatılmaktadır. Romanda önemli bir yer tutan Sarıkamış olaylarını yaşamış olan romanın baş kişi Vasili, eserde önemli bir yeri olan ve romana ayrı bir çekicilik katan bir kedi ile konuşuyor. Küçük bir adada yalnızlığı paylaştığı ve kendisini hayata bağlayan tek varlık kedi. İçinde yaşadığı ve tanık olduğu derin acıları anlatıyor kediye. Metni dikkatle okuyalım:

"Sen hiç Sarıkamış'ı gördün mü kedi? Sarıkamış içinde Aynalı Çarşı. Aynalı Çarşı cehennem. Sen Aynalı Çarşıda uçup da denize gömülen gemileri hiç gördün mü? İyi ki görmedin. Sen hiç parça parça olmuş, üst üste tepelerce yığılmış, siperleri, koyakları, çukurları ağzına kadar doldurmuş ölüleri gördün mü? Ovalar dolusu çürümüş, kokmuş, kokusu insanı boğan ölülerin üstünden hiç yürüyerek geçtin mi? Sarıkamış savaşını görmemiş, yaşamamış insan dünyada hiçbir şeyi görmemiş, yaşamamış demektir. Erzurum içinde Aynalı Çarşı. Sen kedi, sen kedi, sen hiç, uykucu, rahat, gerinen kedi, sen hiç Allahuekber dağında olup bitenleri gördün mü? İnsan boyu, iki insan boyu karın içinde yalınayak, başı kabak, pantolonu yırtılmış, kaputsuz, ceketsiz, koyunları bit dolu, donmuş elleriyle kaşınamayanları, Rus topçusunun karlı dağları ateşe, zindana çeviren güllerini, karla birlikte uçuşan kolları, bacakları, kollarla bacaklarla, gövdelerle birlikte gökten yağın kanları, Allahuekber dağlarının doruklarında fırtınaya, boraya tutulup donan, taş kesilen, donmuş kirpikleri, kaşları, donmuş gözleriyle bakan on binlerce askeri gördün mü hiç? Sen bunları görmediysen hiçbir şey görmedin demektir. Sen bunları görmediysen kedi, niçin bir tekneye binip de karşı kıyıda karaya çıkmıyorsun? Sen bunları görmediysen insanların yüzüne bakmaktan niçin utanasın? İstersen bir gün gel seni kıyıya bırakayım. Karaya çıkar, kokusunu aldığın ilk iyi adam sandığın kişinin bacaklarına, bütün sıcaklığın, tatlılığıyla sürünürsün. O da bundan hoşlanır ya... Balkan Harbi, Çanakkale, Sarıkamış, Amele Taburları, sen bunların hepsini birkaç yılda üst üste yaşadın mı kedi? Günlerce aç kaldın mı, günlerce susuz kalıp, kurtlu sular içtin mi? Dumlupınar 'da öldürülmüş binlerce kokmuş, çürümüş, liğme liğme olmuş ölüyü toplarken, toplar gömerken yüzlerce Amele Taburu askerinin öldüğünü duydun mu, gördün mü? Duymadıysan, görmediysen bu dünyada ne hiç bir şey duydun, ne de hiçbir şey gördün. Sen bir insan olsan bir daha şu insanların içine çıkar, bir daha onların yüzüne bakabilir misin?

Dur kedi, dur, sana bir buğulama levrek yapayım da gör, öyle bir buğulama yaparım ki sana levrekle birlikte parmaklarını da yersin. Türkler, bir yemeğin lezzetini anlatmak için böyle söylerler." (1998, S. 111-112)

Aşağıdaki parçada, insanların birbirini yok etmeleri şiddetle eleştirilen romanın adının nasıl oluştuğuna da tanık oluyoruz:

"Yezidi kırımalarını anlatırken o koskocaman hüznü ceren gözleri kısıyor, kapanıyor, acı içinde çırpınıyor, sesi kısılcaya kadar kendinden geçerek konuşuyor, sesi kısılıp çıkmaz olunca da susuyordu. 'Fırat,' diyordu, 'Fırat, günlerce, aylarca insan ölüleriyle dol-

du da taşıdı. Fırat suyu kan akıyor baksana. Dicle,' diyordu, 'Dicle günlerce, aylarca insan ölüleriyle doldu da taşıdı. Dünyanın bütün kartalları çöle indiler, çölde insan etiyle doydular.' Birden yüzü ışıyiveriyor, gözlerine sevinç, sevgi doluyor, ağız dolusu gülüyor sonra susuyor, ardından da patlarcasına konuşuyordu". (S. 224)

Nasıl, bu iki parçayı beğendiniz mi? Öncelikle çok ilginç ve çarpıcı değil mi metinler? Bu iki parçayı bir kez daha dikkatle okursanız, romanın havasına çok daha iyi giderseniz. O zaman da yapılması gereken en iyi iş, romanı bulup tamamını okumaktır. Bunu yaparsanız romanı çok sevecek ve daha sağlıklı değerlendireceksiniz.

ÖZET

Öykü ve roman, çok yaygın anlatım türleri arasında yer alırlar. İnsanın kendisiyle, çevresiyle ve doğa ile çatışmalarını ve ilişkilerini anlatır.

Öyküye hikaye de denir. Öykü, olmuş ya da olabilecek olayları anlatan kısa edebiyat eseridir. Bunda kişi sayısı az olur. Batıda **Decameron** hikayeleri, bu türün ilk örnekleri sayılır.

Hikaye türü bakımından Türk edebiyatı zengin bir geçmişe sahiptir. Bu alanda halk hikayeleri geniş bir yer tutar. Türk edebiyatında çağdaş öyküler, 1870'lerde görülmeye başlar ve günümüze kadar büyük gelişme gösterir.

Roman, öyküye göre daha uzun, kapsamlı ve ayrıntılıdır. Bunda kişiler sayıca fazla olur. Roman, öteki anlatım türlerine göre yeni bir türdür ve XVII. yüzyıldan sonra çok gelişir.

Roman türü, edebiyatımıza, Batı edebiyatından yapılan çevriler yoluyla ve Tanzimat'tan sonra girer. İlk yerli romanımız, Şemsettin Sami'nin yazdığı **Taaşuk-ı Talât ve Fitnat**'tır (1872).

Romanlar, konularına ve işlenişlerine göre olmak üzere çeşitlere ayrılır. Konularına göre; macera romanı, tarihi roman, tahlil romanı, töre romanı, sosyal roman, egzotik roman gibi çeşitler vardır. İşlenişlerine göre ise romanlar, romantik roman, realist roman, natüralist roman gibi çeşitlere ayrılır.

Bir romanı ya da öyküyü incelerken, aşağıdaki noktaları göz önünde tutmak gerekir: Konu, anafikir, olaylar ve düşümler, kişiler, tasvir, tahlil, dil, anlatım...

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanı bulunuz.

1. "Öykü terimi, bizim edebiyatımızda..... sonra oluşup gelişen hikaye türü için kullanılır."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
a) Cumhuriyetten
b) Tanzimat'tan
c) II. Meşrutiyetten
d) İslamlıktan
e) Servet-i Fünun'dan
2. Aşağıdakilerden hangisi, öykünün başlıca özelliklerinden biri değildir?
a) Romandan kısa olması
b) Dar bir zamanı kapsaması
c) Kişilerin tasvirlerine yer vermesi
d) Ayrıntılı tasvirlere yer vermesi
e) Kişilerin bir yönüne ağırlık verilmesi
3. "Türk edebiyatının ilk yazılı metinleri olan hikaye niteliğini taşır".
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
a) Dede Korkut Hikayeleri
b) Kutadgu Bilig
c) Divanü Lügatit Türk
d) Atabet ül Hakayık
e) Kök Türk Yazıtları
4. Çağdaş anlamda ilk öykü örnekleri sayılan Decameron hikayelerinin yazarı kimdir?
a) Cicero
b) Dante
c) Boccacio
d) Çehov
e) Maupassant

5. "....., taklitlerle, hikâye ve fıkralarla halkı eğlendiren sanatçı demektir."
- Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
- a) Meddah b) Aşık c) Saz şairi
d) Karagöz e) Köroğlu
6. Aşağıdakilerden hangisi küçük öykünün başlıca özelliklerinden birisi değildir?
- a) Öyküden daha kısadır
b) Az sözle çok şey anlatma ilkesine dayanır
c) Belli bir başı ve kesin bir sonu vardır
d) Anlatılanlarla gerçeği sezdirme söz konusudur
e) Üslup oldukça yoğundur
7. Aşağıdakilerden hangisi romanın başlıca özelliklerinden biri değildir?
- a) Uzun oluşu
b) Kişilerin ayrıntılı anlatılması
c) Geniş bir zamanı kavraması
d) Kişilerin sayıca çok oluşu
e) Baş kişinin bir yönüyle anlatılması
8. Aşağıdakilerden hangisi post-modernist romanın başlıca özelliklerinden biri değildir?
- a) Değişik anlatım tekniklerini aynı öykü içinde kullanır
b) Romanın bir uydurmaca olduğunu sürekli olarak vurgular
c) Biçimden çok içeriğe önem verir
d) Aynı anlatım içinde birden fazla öyküye yer verir
e) Karakter ve karakterlerin ayrıntılı işlenişi çok önemlidir

9. Türk edebiyatında ilk büyük romanların yazarı kimdir?
a) H. Ziya Uşaklıgil
b) R. Halit Karay
c) A.Hamdi Tanpınar
d) Reşat Nuri Güntekin
e) Halide Edip Adıvar
10. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, konusu bakımından hangi roman çeşidine girer?
a) Macera romanı
b) Tarihi roman
c) Töre romanı
d)Tahlil romanı
e) Sosyal roman
11. Nazlı Eray'ın **Arzu Sapağında İnecek Var** adlı romanı aşağıdaki roman türlerinden hangisine girmektedir?
a) Realist roman
b) Natüralist roman
c) Romantik roman
d) Fantastik roman
e) Yaşam-öyküsel roman
12. **Tutunamayanlar** adlı romanda kullanılan **anlatım tekniği** aşağıdakilerden hangisidir?
a) Montaj tekniği
b) Görece zaman anlayışı
c) Bilinç akımı
d) Leitmotiv tekniği
e) Alıntı tekniği
13. "Gözle.görülen, kulakla duyulan veya dokunulan şeylerin anlatılmasına denir."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
a) Tahlil
b) Tasvir
c) Sosyal yön
d) Kişi tasviri
e) Çevre tasviri

ÖDEVLER

1. Roman ve öykü incelemesi bölümünü bir daha okuyarak, ünite-
teki öyküleri ve roman türlerini; konu, anafikir, olaylar, dü-
ğümler, tasvir, tahlil, dil ve anlatım bakımından iyice inceleyi-
niz.
2. Ünite-
teki metinlerden yararlanarak, Yaban ve Fırat Suyu Kan
Akıyor Baksana'nın roman çeşitlerinden hangisine girebilece-
ğini nedenleri ile belirtiniz. Bu romanların tamamını okuyarak
yeniden bir durum değerlendirmesi yapınız.
3. Aşağıda çağdaş Türk Edebiyatı'nın seçkin örneklerinden olu-
şan bir okuma listesi verilmektedir. Bu öykü ve romanları oku-
maya çalışınız.

No	Eser Adı	Yazarı-Derleyen
1	Semaver	Sait Faik
2	İlk Gençlik Çağına Öyküler	(Hazırlayan) Selim İleri
3	Huzur	Ahmet Hamdi Tanpınar
4	İnce Memed	Yaşar Kemal
5	Tutunamayanlar	Oğuz Atay
6	Bir Düşün Gecesi	Adalet Ağaoğlu
7	Sevgili Arsız Ölüm	Latife Tekin
8	Yaşamın Ucuna Yolculuk	Tezer Özlü
9	Yeni Hayat	Orhan Pamuk
10	"O"	Ferid Edgü

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Akyüz Kenan; **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri** (1860-1923) Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1979.
2. Alangu Tahir; **Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman**, İstanbul, Cilt 1: 1959, Cilt 2 ve 3; 1965.
3. Ankara Üniversitesi TÖMER, **2000 Yılında Türk Öykü ve Romanı**, Ankara, 2000.
4. Aytaç Gürsel; **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
5. 4.; **Edebiyat Yazıları**, Gündoğan Yayınları, Cilt 3, Ankara, 1994.
6. Banarlı Nihad Sami; **Edebi Bilgiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1948.
7. Baraz Turhan; **Türk Dili**, 2. Fasikül Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.
8. Demiray Kemal; **Edebiyatta Türler**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1971.
9. Forster E.M. ; **Roman Sanatı**, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1971.
10. Kaplan Mehmet; **Hikaye Tahlilleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1971.
11. Kavcar Cahit; **Edebiyat ve Eğitim**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1994.
12. Kudret Cevdet; **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman**, Varlık Yayınevi, İstanbul, Cilt 1: 1965, Cilt 2: 1967, Cilt 3: İnkılap Kitabevi, 1990.
13. Moran Berna; **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt 1: 1983, Cilt 2: 1990, Cilt 3: 1994.
14. Özdemir Emin; **Yazı ve Yazınsal Türler**, Karacan Yayınları, İstanbul, 1981.
15. Türk Dil Kurumu, **Türk Dili-Roman Özel Sayısı**, sayı 154 ve 159, Ankara 1964.
16. Yüzbaşıoğlu Muammer, **Örneklerle Edebiyat Bilgileri**, Yeni Matbaa, İstanbul 1961.

SÖZLÜK VE KAVRAM DİZİNİ

- aşına:** Tanıdık
- biçim:** Bir sanat eserinin varlık görünümü
- fevk:** Üst
- galat-ı hilkat:** Yanlış yaratılmış
- hiyeroglif:** Resimyazı. Eski Mısırlıların, insan, hayvan, ve eşyaların basitleştirilmiş resimlerden oluşan yazısı.
- içerik:** Biçimi, ya da nasılı dolduran, onun içinde yer alan şey.
- İmge:** 1- Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hulya.
2- Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri.
3- (Ed) Yoğunlaştırılmış bir içeriği olan ve yorumlamaya, açıklamaya elverişli, çok katlı bir anlatım.
- intellektüel:** Aydın, entelektüel.
- ironi:** Kastedilenin tersini söyleme, sözlerle ve davranışlarla tersini ortaya koyma sanatı.
- iskete:** Serçegillerden, güzel sesli bir kuş.
- istiare:** Eğretileme, bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma. Eğretileme sanatı, sözcüklerin günlük anlamları dışında, aktarmalı anlamda kullanılmaları sanatıdır.
- kadim:** Eski.
- monolog:** Kişinin kendi kendine konuşması.
- mucip olmak:** Gerektirmek, gerekmek.
- münzevi:** İnsanlardan uzak bir köşeye çekilmiş, yalnız.
- ökse:** Kuş tutmakta kullanılan, yapışkan macunla bulanmış değnek.
- talimatname:** Yönetmelik.
- teşbih:** Benzetme, benzetme sanatı.

6.3. DENEME.

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Sözlüklerde " deneme" ,"denemeci" ve "denemecilik" kelimelerinin nasıl tanımlandığına bakınız.
- "Deneme" adı verilen yazı türüyle ilgili bilgilerinizi yoklayınız.
- Denemenin gerek biçim gerek içerik bakımından eleştiri, söyleşi ve fıkra gibi yazı türleriyle benzerlikler gösterdiğini unutmayınız.
- Edebiyatımızda deneme alanında ün yapmış olan yazarlarımızdan birkaçının adını hatırlamaya çalışınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: "Deneme" adı verilen yazı türünün belirgin özelliklerini anlatmak ve açıklamaktır.

Yan Amaçlar

- Denemeyle ilgili çeşitli görüşleri belirtmek,
- Türk edebiyatında deneme türünün gelişmesini anlatmak,
- Deneme türü ile diğer yazı türleri arasındaki ilişkileri açıklamak,
- Öğrencilere deneme türünden örnekler üzerinde alıştırmalar yaptırmaktır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Üniteyi bölüm bölüm okumadan önce tümüne bir göz atınız, böylece inceleyeceğimiz konu üzerinde genel bilgi edininiz.
- Yazarların anlatım özelliklerini ve Türkçeyi kullanım biçimlerini daha iyi anlamak için verilen örnekleri yüksek sesle okuyunuz.
- Ödevlerden hiç olmaz ise birini yapmaya çalışınız.
- Ünite üzerinde çalışırken yanınızda bir sözlük bulundurunuz.

1. GİRİŞ

İlgiyle okunan yazı türlerinden biri de "deneme"dir. Deneme, XVI. Yüzyıldan bu yana özellikle Fransız yazarlarından Montaigne'nin öncülüğüyle bağımsız bir edebiyat türü olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Günümüzde de pek çok yazar düşünce ve duygularını bu yazı türüyle anlatmaya çalışmaktadır.

Senli benli bir anlatım yoluyla kaleme alınan deneme yazılarının, okurları dinlendiren ve oyalayan yönleri vardır. Ancak bu tür yazıların, bu arada okurlara yeni anlayışlar, beğeniler ve görüşler de kazandırdığı unutulmamalıdır.

Deneme adı verilen yazı türünün, gerek biçim gerek öz bakımından anı, söyleşi, eleştiri, fıkra ve makale gibi çeşitli yazı türleriyle yakın bir benzerlik içinde olduğunu belirtmek gerekir. Bunun içindir ki bazı kimseler belli bir türe sokamadıkları her yazıya veya kitaba "deneme" adını vermektedirler. Bununla birlikte, deneme yazılarının da kendine özgü belirli nitelikleri vardır. Bu nitelikler zamanla belki de daha belirgin bir duruma gelecektir.

Bu bölümde deneme türünden yazıların niteliği açıklanacak, bu türün gelişmesiyle ilgili kısa bilgiler verilecek, edebiyatımızda deneme alanında ne gibi çalışmalar görüldüğü belirtilecek ve seçilmiş bazı örnekler üstünde durulacaktır.

2.1. DENEMENİN TANIMI VE NİTELİĞİ

Herhangi bir edebiyat, sanat veya bilim konusunu yeni ve kişisel görüşlerle ele alarak etkili bir anlatım içinde sunan düzyazılara eskiden "kalem tecrübesi" denilirdi.

Deneme türünden yazılarda, kesin sonuçlara erişme, bir savı benimsetmeye çalışma, kesin bir değerlendirmeye gitme gibi bir amaç söz konusu değildir. Deneme yazarı, iddiasız bir tutumla herhangi bir konu üzerinde bireysel düşüncelerini içtenlikle ve çok kez bir söyleşi havası içinde açıklamaya çalışır. Hatta bazı deneme yazılarında anılarda veya günlüklerde rastlanan bir içtenlik, bir gelişigüzellik havası vardır.

Deneme yazıları genellikle kısa bir makale veya köşe yazısı gibi bir solukta okunabilecek uzunlukta olur. Bununla birlikte, çok daha uzun denemelere de rastlanabilir. Deneme yazıları, bir inceleme veya makalede olduğu gibi belirli bir plana göre oluşmaz. Denemeci, duygu ve düşüncelerini rahat, serbest bir tutum içinde kendi kendisiyle konuşur gibi anlatır, bazen bir konudan öbürüne atlamakta sakınca görmez.

Deneme yazarlığı, geniş bir dünya görüşü ve zengin bir edebiyat, sanat veya felsefe kültürü ile birlikte açık, özgün ve sürükleyici bir anlatış özelliğine sahip olmayı gerektirir. Bu özellikleri taşıyan denemecilerin kaleminden çıkan yazılar okurun genel kültürünü artırır, onun önüne daha önce bilmediği veya sezemediği düşünce ve duygu ufukları açar.

Deneme türünde yazarın kişisel duyguları, düşünceleri inançları, tutkuları, beğenileri ön plandadır. Bu nedenle bu tür yazılarda gerçeklik, doğruluk, genellemelere varma, kural ve yöntemlere uymak gibi hususlar söz konusu değildir. Deneme yazarı birtakım felsefe öğretilerinden, edebiyat akımlarından ve sanat görüşlerinden yararlanmakla birlikte daha çok kişisel yaşantılarından esinlenir.

Deneme türünde yazıları eleştiriden ayıran özellik şu noktada kendini gösterir: Deneme yazılarında amaç, yaratıcılık ve özgünlüktür, eleştiri yazılarında ise amaç belirli sonuç veya yargılara varmaktır.

2.2. DENEME TÜRÜNÜN GELİŞMESİ

Geniş anlamda deneme biçiminde eserlere çok eskiden beri bütün dünya edebiyatlarında rastlanabilir. Hatta bazı edebiyat tarihçileri deneme türünün Avrupa'dan önce Japonya, Çin ve Hindistan gibi Doğu ülkelerinde başladığını öne sürmektedirler. Ancak, bu ünitenin giriş bölümünde de değindiğimiz gibi denemenin, bağımsız bir yazı türü olarak oluşmaya başlaması 16. yüzyıldan sonradır. Bu oluşmada Fransız yazarı Montaigne'in (1533-1592) büyük payı bulunduğunu bir kez daha belirtmek isteriz.

Gerçekten Montaigne ilk iki cildi 1580'de, üçüncü cildi de 1595'te yayımlanan "Essais" (Denemeler) adlı ünlü eseriyle bu türün hem öncüsü hem de en büyük temsilcilerinden biri olmuştur. Montaigne, denemelerinde yalın, akıcı ve içten bir anlatışla kendi gözlemlerine ve yaşantılarına dayanarak arkadaşlık, yalnızlık, yakarış, kitap, ahlâk, eğitim gibi çok değişik konular üzerinde kişisel görüşlerini dile getirir. Denemelerin tümünde onun huzur verici, sevecen kişiliği yansır.

Montaigne, denemelerini nasıl bir anlayışla ve ne gibi bir ortam içinde yazdığını şöyle anlatır:

- "Her yazar halka, kişisel ve acayip bir özellikle kendini tanıtır; ben ise gramerci, ya da şair, ya da hukukçu olarak değil, her şeyden önce kendi kalıbımla, Michel de Montaigne olarak tanıtmak isterim kendimi. Eğer insanlar, kendimden fazlasıyla söz açıyorum diye şikâyet ederlerse, ben de onlardan, kendi üzerle-

rine azıcık olsun eğilip düşünmediklerini ileri sürerek şikâyet ederim."

- "Evde bulunduğum zaman hayatım daha çok kitaplığımda geçer; oradan ev işlerini yönetmek imkânını da bulurum. Giriş kapısının hemen üstündeyim; hem bahçeyi, kümesi, avluyu görürüm, hem de evimin öteki bölümleri içinde sayılırım. Hiçbir düzene uymadan, hiçbir amaç gütmeyen bir bu kitabı, bir şu kitabı karıştırırım; zaman olur hayal kurarım, zaman olur kurduğum hayalleri ya kendim yazarım ya da bir aşağı bir yukarı dolaşarak başkasına yazdırırım." ("Denemeler" Türk Dili, sayı: 118, Temmuz 1961)

Montaigne'in açtığı yolda onu daha sonraki yıllarda İngiltere'de C. Lamb (1775-1834), W. Hazlitt (1778-1830), T. De Quincey (1785-1859), R.L. Stevenson (1850-1894) ile Amerika Birleşik Devletleri'nde R. V. Emerson (1803-1882) ve H. D. Thoreau (1817-1862) gibi ünlü yazarlar izlemişlerdir. Bu yazarlar, denemelerinde Montaigne gibi senli benli anlatım biçiminin özelliklerini sürdürmeye çalışmışlardır.

Montaigne'den sonra deneme türünün eser veren en ünlü edebiyatçılarından biri, İngiliz F. Bacon (1561-1626) dır. Bacon, "Denemeler" (1597,1612,1623) adlı eseriyle deneme türüne biçim, anlatım ve içerik bakımından daha başka bir nitelik kazandırmıştır. Onun derli toplu, özlü ve sağduyuyu yansıtan düşünce ve görüşlerini içeren denemeleri uzun süre hayatta başarı ve mutluluğun yollarını arayan kimseler için yol gösterici bir rol oynamıştır.

F. Bacon'un deneme türüne getirdiği ağır başlı havayı sürdürenler arasında İngiliz J. Addison (1672-1719) ile İskoçyalı J. Boswell (1740-1795) ve İrlandalı O. Goldsmith (1725-1774) gibi yazarları gösterebiliriz.

Çağdaş İngiliz yazarları arasında denemeleriyle de ün yapan şair ve yazarlar arasında T. S. Eliot (1888-1965) ve A. Huxley'yi (1894-1963) anmak gerekir.

XIX. yüzyılın sonlarında deneme, özellikle edebiyat ve sanat konularında eleştiri yönü ağır basan bir nitelik kazanmaya başlar. İngiltere'de yaygınlaşan deneme türü, etkisini Fransız edebiyatı üzerinde de gösterir. R. De Gourmont (1858-1915), C. Peguy (1873-1914), B. Julien (1867-1956), C. Maurras (1868-1952), A. Camus (1913-1960), E. C. Alain (1868-1951) ve J. P. Sartre (1905-1980) gibi yazarlar eserleriyle deneme türüne çağdaş bir içerik kazandırmışlardır.

Deneme, başka ülkelerin edebiyatlarında da önemli bir yazı türü olarak hızla gelişmiştir. Örneğin, M. De Unamuno (1864-1936), Ortega y Gasset (1883-1955) vb. İspanyol denemecilerinin eserleri bu çağda 20. yüzyılın en başarılı ürünleri arasında yer alır. Ayrıca, Alman filozoflarından Benedetto Croce (1866-1952), Alman romancısı T. Mann (1875-1959) ve yine Alman şairi R.M. Rilke (1875-1926) deneme türünde çok değerli eserler vermişlerdir.

3. DENEME ÇEŞİTLERİ

Deneme türünden eserleri içerik ve anlatım özellikleri bakımından "resmî benli" ("resmî olmayan" veya "kişisel") ve "düzenli" (resmî) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

"Resmî benli deneme" Fransa'da Montaigne ile başlamıştır denebilir. Bu çeşit deneme yazılarında genellikle yazarın önyargılarına, kesin fikir sonuca yönlendirici düşüncelerine ve belirli eğilimlere rastlanmaz. Bu gibi yazılarda canlı ve içten bir konuşma dili kullanılır; beğenilmeye, gülmeceli anlatmaya (mizaha) ve ince anlamlı sözlerle süslenmeye geniş yer verilir.

"Düzenli denemenin ilk örneklerini ise İngiltere'de Bacon vermiştir. Bu tür deneme yazılarında anlatım biçimi olabildiğince nesnel, yavaş, ciddi, kısa ve öz"dür. Bu çeşit deneme yazıları, zamanla ele alınan konular, anlatım biçimi ve uzunluk bakımından değişikliklere uğramış, başlangıçtaki özelliğini yitirmiştir. Bugün, düzenli denemelere özelliklerine göre daha çok "makale", "inceleme" veya "tez" adı verilmektedir.

Murullah Ataç, bir yazısında Montaigne ile Bacon'un denemelerini karşılaştırır ve şunları söyler:

(Montaigne) bilgelik taslamaz, insan olduğunu unutmaz, unutmak istemez. İnsanlığı ile, insanlar arasında Michel Eyquem de Montaigne adında bir insan olması ile ne övünür, ne de yerinir; kabul eder öyle olmayı; kabul eder de kimseye yol göstermeye, bir şey öğretmeye kalkmadan insanları, insanlar içinde en çok Michel Eyquem de Montaigne'i anlatır.

Bacon'da Montaigne'nin o halini bulamadım. O biliyor, öğretiyor, önem de insanın içine işleyerek değil; öğrettiği şeyleri bizim içimize dökmüş da öyle öğrenmişiz gibi bir hal vermeden, buna hiç özenmeden, kesip atarak öğretiyor. Bunun için de onun haklı olmasını: "Hayır, değil işte öyle!" diyebilmeyi istiyoruz. Ama bu da bizi düşünmeye, düşünerek kendi kendimizi bulmaya götüren bir yol değil midir? Montaigne ile giderken güle oynaya, bir taşla çarpıp ayağı-

mız acısa bile keyfimiz bozulmadan gidiyoruz; Bacon'la yürürken öfkeleniyoruz, sinirleniyoruz, keyfimiz kaçtığı çok oluyor, gene de dönmüyor, yürüyoruz onunla." ("Bacon'u Okurken", *Söyleşiler*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1964. S. 68.)

3. TÜRK EDEBİYATINDA DENEME

Edebiyatımızda bugünkü anlamıyla deneme türünde ilk yazılar ancak 20. yüzyılın başlarında görülür. Bu alanda öncülük edenlerin başında Ahmet Haşim' in geldiğini söyleyebiliriz. Onun, *Bize Göre* (1928) ve *Gurebâhâne-i Lâklâkan* (1920) adlı kitaplarında yer alan bazı parçalar birer örneksel deneme yazısıdır.

Eserleriyle çağdaş edebiyatımızda deneme türünün gelişmesine büyük katkılarda bulunan yazarlarımız arasında Suut Kemal Yetkin'i (1903-1980), Ahmet Hamdi Tanpınar'ı (1901-1962), Selâhattin Batu'yu (1905-1973), Nurullah Ataç'ı (1898-1957), Sabahattin Eyüboğlu'nu (1908-1972), Orhan Burian'ı (1914-1953) ve Mehmet Kaplan'ı (1915-1986) gösterebiliriz.

Yukarıda adları sayılan edebiyatçılarımız arasında Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin ve Sabahattin Eyüboğlu'nun eserleri edebiyatımızda deneme türünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Edebiyatımızda özellikle son yıllarda deneme türünde yazıların çoğaldığı bir gerçektir. Çeşitli yazı dallarında eser veren birçok şair ve yazarımız bazı konular üzerindeki düşünce ve görüşlerini deneme biçiminde anlatmaya çalışmışlardır. Düzyazımımızın gelişmesine de büyük ölçüde hizmet eden bu yazıların önemli bir bölümü kitap haline getirilmiş, böylece kalıcı bir nitelik de kazanmıştır.

Günümüzde deneme niteliği taşıyan yazılarıyla dikkati çeken yazarlarımız arasında şunları sayabiliriz: Melih Cevdet Anday, Vedat Günyol, Salâh Bırsel (1919-1999), Adnan Binyazar, Nermi Uygur, Oktay Akbal.

4. DENEME TÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Bu bölümde deneme türünde üç örnek yazı göreceksiniz. Bu yazılardan ilki Nurullah Ataç'a, ikincisi Suut Kemal Yetkin'e, üçüncüsü de Sabahattin Eyüboğlu'na aittir. Her üç yazar da edebiyatımızda deneme türünün önde gelen temsilcileri sayılır.

Ataç denemelerinde kendine özgü, arı, yalın, akıcı bir dil kullanır. O, bu tür yazılarında hiçbir sanat öğretisine bağlı kalmadan daima doğruyu, güzeli ve iyiyi arayış içinde görünür. Yetkin'in köklü bir

kültürden kaynaklanan ve duru bir Türkçe ile yazılmış denemeleri özlü düşünceleri içerir. Eyüboğlu da çeşitli dergilerde yayımlanan denemelerinde kendine özgü açık bir anlatımla ulusal kültür değerlerimizin değişik yönlerine ışık tutmaya çalışmıştır.

- Ataç'ın aşağıda okuyacağınız yazısı 1950'de Ulus gazetesinde yayımlanmıştır. Yazar, bu yazısında soğuk kış günlerini niçin sevmediğini anlatmaya çalışıyor. Bu duygusunu hiç kendini zorlamadan, birkaç anısına değinerek, içten sözlerle belirtiyor. Hatta yazısının sonunda da "Neye yazdım bu satırları?" diye kendi kendine soruyor. Bu yazıda deneme türünün birçok özelliklerini görebilirsiniz. Dikkatle okuyunuz.

GELDİĞİ GİBİ

Şu kış günleri yok mu sevemiyorum bir türlü... Her yıl bir boy:

"İnsanların en çok çalıştıkları, en çok düşündükleri, en çok eğlendikleri mevsim kıştır. Uzun gecelerde ocak başına büzülüp ne yapacağını şaşırان kişi oğlu aklını işletmiş, hakikatleri sırları araştırmış, masallar uydurmuş, inançlar yasalar kurmuş. Medeniyeti kışın getirdiği ihtiyaçlar yaratmış değil mi?" derim ama olmuyor işte boşuna. Ta gençliğimde Remy de Gourmont'un bilmem hangi kitabında okuduklarımdan kalma bu yankı kandıramıyor beni. Doğru sözler doğru ya, beni avutmağa, güz sonu içimi sarmağa başlayan o korkuyu andırır perişanlığı gidermeğe yetmiyor.

Soğuklardan yakınacak değilim. Ne yalan söyleyeyim. Öyle çok üşümedim ömrümde, serinlikler basınca sırtımı pekiştirmenin, oturduğum yeri ısıtmanın bir çaresini bulurum. Üşümenin, şöyle biraz üşümenin de bir tadı vardır doğrusu. Kar altında beş on dakika yarı saat yürüdükten sonra sıcak bir odaya girip parmaklarınızı hohlamanın zevkine doyulur mu? Gözlerinizin içi parlar. "Vu-u-u-u! Üşüdüm!" diyerek mangala, sobaya yaklaşırken gülümsememek, gülmemek elinizde midir? Keyifle hatırlarsanız üşüdüğünüzü... Ben en çok bir gece, otuz beş yıl oluyor, Sofya'da üşümüştüm, trenden inmiş, açık arabayla bir otele giriyorduk, bir soğuk ki öyle paltoydu, atkıydı dinlemiyor, bıçak gibi işliyor insanın içine. Ertesi sabah öğrendik: Meğer o gece sıfırın altında kırkı, kırk biri boylamış... Aklıma geldikçe hâlâ titrerim. Hasretle anmıyorum o günü. "Öyle bir soğukla, ah! Bir daha karşılaşısam" demiyorum, neme lâzım? Özenilecek şey mi? Gene de memnunum o soğuğu bir kere çektiğime... Belki çektiğime değil de, çekmeği geçirmiş olduğuma memnunum. Acayıptır hatıra, bakarsanız, en büyük sıkıntılara, sadece geçtikleri için, geçmişe karıştıkları için bir güzellik veriverir.

Kışı, gündüzleri kısacık olduğu için sevmem. Sabahleyin bir türlü doğmak bilmeyen güneş erkenden de çekip gider. Hele şimdi saat dördü biraz geçti mi, ortalık kararveriyor. Ne anladım ben ondan? Pencereden bakıyorum, tertemiz bir hava berrak... Bir çekicilik vardır Ankara'nın ışığında, İstanbul'unki gibi öyle baygın değildir, yarı sevdalı, yarı hüzünlü hülyalar kurmağa sürüklemeyen insanı, çıkıp gezmeğe çağırır. Ama nereye gideceksin? Sen daha biraz yürümeden sular karacak, çevreni seçemez olacaksın. Lambaların ışığı ne kadar parlak olursa olsun, gezmelere elverişli değildir.

Aylı gecelerde, hatta büsbütün karanlıkta yürümenin de zevki yoktur demedim. Düşüncelerine dalar, belki kendin de pek farketmezsin hafiften bir türkü tutturur, öyle uzun uzun gidersin. Sonunda nereye varacaksın? Bilmezsin onu, kim bilir? Belki kendi kendine varacaksın... Ama onun için artık ortalık تنها olmalı, herkes evlerine çekildikten, yattıktan sonra, saat akşamın beşinde altısında öyle mi? Sokaklar kalabalık gün daha bitmemiş... Gün daha bitmemiş ama gündüz bitmiş... ne ad takacağınızı bilmediğiniz bir zaman: Ne gündüz, ne de gece; ne gündüzün ışığı var, ne de gecenin sükunu, sessizliği. İster istemez içine karıştığınız anlaşılmaz haller gibi sinirlendirir sizi. Bir kurtulsanız, evinize mi gireceksiniz, nereye girecekseniz girsanız de bir kurtulsanız. Kış günlerinin o saatlerinde günü tamamlamak için geceden kesilip eklenen saatlerinde, siz de öyle misiniz bilmiyorum, ben bir şaşkına dönerim. Vakti anlayamam bir türlü. Erken desem, değil ortalık kararmış; geç de desem değil, şehrin insanları daha işlerini, alışverişini bitirmemiş, sofralarına oturmamışlar. Kış insanoğluna gündüzünü gecesini şaşkırtan bir mevsimdir.

"Yaşlandın sen artık, kocadın, yarım saat dolaşsan yoruluyorun, dizlerin tutmuyor, bir de gezme sözü mü edeceksiniz. Haklısınız. Evet, yürüyemiyorum artık, çabucak bir kesiklik geliyor. Ama yaşlandım diye benim gezme, uzun uzun gezme hülyaları kurmamı da yasak edecek değilsiniz ya! Bırakın, unutuvereyim yaşlandığımı, unutayım da yaz gelince, o uzun günlerde dilediğimce gezebileceğimi umayım... Hem ben ışığı, ışıklı günleri yalnız gezmek, yürümek için sevmem ki! Bir yerde oturup çevrenize, ta uzaklara bakmanın da tadı yok mu? Gözlerinizin görebildiği bütün yerler sizindir; şu tepelerdeki ağaçlar, bir sıraya dizilmiş şu renk renk evler, şu uzaklaşan insan, şu yaklaştıkça yüzü beliren gölge, hepsi sizindir, sizindir de değil, sizsiniz onlar... Onlara baktıkça, onları gördükçe benliğinizin genişlediğini, zenginleştiğini duyarsınız. Yalnız değilsiniz, çevrenizde gözünüzün görebildiği kadar uzaklarda hayat var, hepsini sevebilir, hepsini düşünebilirsiniz. Kışın ise öyle mi? Daralır, küçülür çevreniz. O kısacık günler, bu yer-

yüzünün varlıklarıyla beslenmenize yetmez, uzun gecelerde ise kendi kendinizle baş başa kalır, gündüz toplayabildiğiniz azıcık şeyi de çabucak tüketirsiniz. Ah! Bu kış geceleri, bitmek bilmeyen, insanı kendi kendine, hep kendi kendini düşünmeye sürükleyen kış geceleri! Size hep kendi kendinizi düşündürdüğü için de benliğinizi göz önünde büyütür, büyütür. İçinizde tükenmez hazineler bulunduğunu sandırır... Evet, medeniyeti belki kışın getirdiği ihtiyaçlar yaratmıştır, kış geceleri belki hakikatleri araştırmağa, sırları çözümlenmeğe, masallar uydurmağa, inançlar, yasalar kurmağa elverişlidir, ama bizi kendi kendimizle uğraşmağa, kendimizi beğenmeğe sürükleyen de odur...

Neye yazdım bu satırları? Hiç... Işığa hasretimi, ışıklı yaz günlerine hasretimi söylemek istedim, işte o kadar. Böyle geldi böyle yazdım.

- Bu yazıyı, Ataç'ın önceden tasarlanmış bir plana göre yazdığını söyleyemeyiz. Gerçekten Ataç, soğuk kış günlerine karşı duygu ve düşüncelerini içine doğduğu gibi veya kendi deyimiyle kalemine "geldiği gibi" yazmıştır.

Yazarın anlatım bakımından da söyleşiyi andıran bir yol tuttuğu açıktır. Cümlelerin kısalığı, hatta bazen birkaç kelimedenden oluşması, yer yer okuyucuya soru sorar gibi ifadeler kullanılması yazıya bir canlılık katmaktadır.

Yazıyı yeniden okuyunuz. Yazarla paylaşacağınız düşünce ve duyguları belirtmeye çalışınız.

- Aşağıda okuyacağınız parça Yetkin'in **Edebiyat Üzerine (Denemeler)** adlı kitabından alınmıştır. Yazar, bu yazısında gecenin geç saatlerinde neler yaptığını, neler duyup düşündüğünü anlatıyor.

BİR GECE YARISI

Gecenin geç saatlerinde, her şeyin sustuğu, havanın durulduğu anlarda, bir köşeye çekilip şiir okurum. İçime dolan dizelerde, onların atan kalbini duyarım. Bu duyuş, beni benden alır götürür. Kapalı pencereler ansızın açılır, uyuklayan perdeler uçuşmaya başlar. Odaya ilkbahar meltemiyle birlikte taze bir ışık dolar. Bu dünyadan değilmişim gibi kendimi hafiflemiş bulurum.

Şairlerim, beni en çok bu saatlerde çağırır. İşte yıllardır okuduğum şiirler! Her defasında başka görünüyorlar ve insanı alıp götürmesini biliyorlar. Ne var bu şiirlerde? Neden çevremdeki sınırlar birden böyle akiverdi? Bilmiyorum. Yalnız onlarda, sessizliğin verdiği bir şey var. Belli ki bu şiirler sessizlikten doğmuşlar, onun için de bu kadar sonsuzluğa gidiyorlar.

Şairin içi de, odası gibi sessizlikle dolunca, uyuklayan her şey uyanır, oda, o zamana kadar bilinmeyen bir varlığı yaşamaya koyulur. İskemlede unutulmuş bir mektup, bir köşeye atılmış bir oyuncak, havaya savrulan bir sigara dumanı, saatin çalışması, havada perde perde sönüşü, insanlık macerasını anlatan birer şiire döner.

Gürültü, insanın kendini kaybettiği yerde başlar, bulunduğu yerde biter. Bu yerde, dakikalar, saat yelkovanının ötelerinde atar, görünen şeyler görünmez olur, ama için için duyulur. Biliyorum, kendi dışlarında yaşayan bazı kişiler, "Yine mi fildişinden kule!" diyecekler. Bunlar, kendi içlerinde yaşayan şairleri, insanlardan onların alın yazısından kopmuş sanacak kadar uykudadırlar. Doğa sevgisinin, insan sevgisinin, Tanrı sevgisi gibi derinleşen bir sessizlik ve yalnızlık içinde gelişip serpildiğini görmezler.

Orta malı sözcüklere sonsuzluk veren o sessizliği şair yaşamadıkça, dışta olup bitenlerin şiir olamayacağını anlamazlar.

Şiir, yalnız dudaklardan çıkan sözcüklerle değil, onlarla birlikte dudaklarda sönüp giden, ama sönmeyenleri zenginleştiren sözcüklerle yazılır. Bu bakımdan şiir de sevgi gibidir. Hangi sessizlik, sevişen iki varlığın susup birbirlerine bakmalarından daha canlı, daha konuşkandır? Okuyucuyu alıp götüren, onu genişleten şiirler, sessizlikle dokunmuş olanlardır. Şair yalnızlığı içinde, kendini dinleyebildiği oranda, insan onunla birlikte şiiri bulur. Bunun içindir ki Fuzuli'nin, "Ne açar kimse kapım bad-ı sabadan gayri" dizesinde, sadece yalnızlığı değil, şiiri de yaşıyoruz. Şu var ki, biriken yalnızlığın sessizliğinden doğan ve insanı içinden kavrayan böyle dizeler, her zaman yazılamıyor. Şairin bir yandan böyle bir yalnızlığı her zaman yaşayamaması, bir yandan kendini çevreleyen bayağı gerçekleri de paylaşmak zorunda kalması yüzünden olsa gerek böylesine şiir yüklü dizeler, ancak zaman zaman, yer yer parlıyor, içimizi garip bir ışıkla kamaştırarak bizi bilinmeyen iklimlere götürüyor. Şiirin bütününe havasını veren bunlardır.

Karanlığı, düşü, sessizliği sevmeyen bir çağda yaşıyoruz. Şiirde de, Rembrandt'ın resimlerinde olduğu gibi, ışığın karanlıklar içinden, bir rahmet gibi doğabileceğini hiç düşünmüyoruz.

Uzun yıllar var ki, insanı gürültüden, sokaktan koparıp kendi derinliklerine götüren şiirler pek görülmüyor. Neden? Sessizlikler mi çekildi? Neredesiniz, içimize bir ateş damlası gibi düşerek bizi düşle gerçeğin birleştiği, acının bile lezzet olduğu yerlere götüren şiirler! Elim rasgele kitaplığa götürdüm. Yunus, bakışlarının bütün tatlılığı ile yanıma yaklaştı, bana derinden gelen sesiyle şiirlerini okumaya başladı.

Yalnızlığın ve şiirin dostu! Kaç şair senin kadar insanı ve alinyazısını okumaya çalışmış, kuşku ve tereddüt karanlığını yaşamış, uçurumun kenarından aydınlığa doğru atılmıştır? Senin şiirlerinde ışık varsa, karanlıklar içinde insana eğildiğin içindir. Senin ışığın karanlıktan doğuyor.

Gecenin bu saatlerinden havanın uçup giden şeylerle titrediği bir anda, bir köşeye çekilip Yunus'u okumaktan daha büyük bir mutluluk olur mu?

İçime bir ateş gibi damlayan, beni benden alıp uzaklara götüren şiirlerini okuyarak gecemi kapıyorum.

- **Yetkin'in yazısını okudunuz. Bu yazıyla ilgili şu soruları cevaplamaya çalışınız:**

1. Yazarın "şiir" ve "şair" üzerine söylediklerini bir kez daha okuyunuz. Bu düşünceleri siz de benimsiyor musunuz?
2. Yazarın en çok dikkatinizi çeken özelliği nedir? Bu özelliği kısaca açıklayınız.
3. Yazıyı, dil ve anlatım bakımından Ataç'ın yazısıyla karşılaştırınız. Bu karşılaştırmada neler bulduğunuzu anlatınız.
4. Yazarın "Karanlığı, düşü, sessizliği sevmeyen bir çağda yaşıyoruz." sözüyle neyi anlatmak istediğini söyleyebilir misiniz?

- Deneme türünde üçüncü örnek parça, Eyüboğlu'nun **Denemeler** adlı eserinden kısaltılarak alınmıştır ve resim sanatıyla ilgilidir. Yazar, bu yazısında öz resme nasıl ulaşabileceğini anlatmaktadır.

ÖZ RESME DOĞRU

Yeni ve eski çatışması hiçbir yerde, resimdeki kadar apaçık değildir. Öbür sanatlar bütün devrimci atılımlara rağmen her zamanki öz amaçlarından ayrılmamışlardır. Mimaride, müzikte, süsleme sanatlarında ve hatta şiirde yapılan yenilikler, nihayet bu sanatların sınırlarını genişletmek ve teknik alanlarını artırmakla kalmıştır. Oysa resimde daha köklü bir devrim olmuş ve yeni resim eski değer ölçüleriyle açıklanamaz hale gelmiştir. Bu devrim resim tekniğinden çok resim anlayışını değiştirmiştir. Onun içindir ki, hiçbir sanatçı bugün

kendini kabul ettirmekte ressam kadar güçlük çekmemektedir. Bütün özelliklerine rağmen tamamıyla âciz kalan seyircilere özellikle resim dünyasında rastlıyoruz. Öbür sanatlarda "güzel" ya da "çirkin" yargıları verilebildiği halde, yeni resimler karşısında anlaşmazlığın çok ciddi ve devrimin çok kapsamlı olduğunu görmeye yeter. Yeni bir anlayış taşıyan eserler her zaman acayip görünmüşlerdir.

Avrupa'da resim son zamanlara kadar tiyatro, şiir heykel gibi "temsili" diyebileceğimiz sanatlar arasında bulunmaktaydı. Temsili sanatlar güzelliği doğaya uygun ölçüler içinde yaratmak ve gerçeğe az çok uymak zorundaydılar. Bu sanatlarda açık veya kapalı var olan veya hayali bir model vardır, yani eser mutlaka bir şeyin ifadesidir. Oysa, müzik, mimarilik ve süsleme sanatlarında model yoktur. Bir senfoni veya bir cami, dış âlemde hiçbir şeyi karşılamaz, doğayı taklit etmez, uyumdan başka bir amaç gütmeyiz. Tam anlamıyla yaratıcı olan sanatlar bunlardır. Temsili sanatlar, Pascal'ın dediği gibi "suretin suretini" yapmakta, Tanrının yapısını taklit etmektedirler.

Yeni resmin ideali temsili olmayan sanatlar arasına girmek, müzik ve mimari güzelliği kendi içinde bulmak, heykel ve edebiyatla tamamıyla ilgisini kesmektir. Bu ideal pek doğal olarak yeni değer ölçüleri yaratmıştır. Resmin doğaya benzeyen ya da anlam ifade eden yanı ikinci plana inmiştir. Hatta amaç, benzetmemek ve anlam ifade etmemek olmuştur. Yeni anlayışa göre bir tabloya yapılacak en büyük hakaret, onu fotoğrafa ya da edebiyata yakın görmektir.

Yeni resim temsili değerlerden uzaklaşınca süsleme sanatlarından uzaklaşmıştır. Tablo ile halı gittikçe birbirine daha fazla yaklaşıyorlar. Halı desenlerini en büyük ressamın yapacağı günler uzak değildir. Yarının tablosu, en yüksek estetik heyecanlarımıza seslenebilecek bir halı olacaktır. Eski resim haliye benzememekten çok yeni resmin haliye benzemesi, içimizde dert ve esrarlı müziğin nefis bir çiçek, sonsuz bir arabesk halinde tecellisidir. İnsanın yapıcı gücü, temsili olmayan bütün öbür sanatlarda olduğu gibi süslemede de en büyük özgürlüğüne kavuşur. Bu bakımdan süsleme insanın en yüksek çabaları arasındadır. Arabesk sanatçının doğa dışında düzenin bir imgesidir.

Kısaca, yeni resim doğa ve anlamdan soyunarak temsili sanatlardan ve fotoğraftan ayrı bir sanat haline gelmektedir. Resmin bu yönünü en kolaylıkla benimseyecek olan memleketlerden birisi de şüphesiz Türkiye olacaktır. Çünkü biz süsleyici değerlerin sırrını yüzyıllarca araştırmış bir ulusuz. Yazıyı bile içeriğinden ayırarak süsleyici bir değer yapmış olan Türkler tasvir ve temsilden uzaklaşan batı resmini batılılardan daha az yadırgayacaklardır. İnsan be-

denini dekor içinde eriterek minyatürlere yakın bir resim dünyasına giden Matisse' in, ya da doğayı tamamıyla zihinsel araştırmalarla stilize ederek soyut bir sanat güzelliğine varan Picasso' nun bizde daha az direnç görmesi gerekir. Şüphesiz yeni resim geriye dönerek basit bir minyatür haline gelmeyecektir. Süsleyici değerlere önem vermek eski anlamı ile süsleyici bir sanat haline gelmek değildir. Yeni resim yalnız göze değil, aynı zamanda zihne seslenen yüksek bir süsleme yaratacaktır. Minyatür ve halı "düz yüzey" üzerinde kaldıkları halde, dekoratif tabloda derinlikten, hacimlerden ve görüngelerden yararlanacaktır. Yani minyatürle Avrupa resmi birleşecektir.

Modern resimleri anlaşılabilir birer biçim dünyası, birer bilmece olarak görenler bu resimlere eski resim anlayışı ile, yani tasvir ve anlam arayarak bakarlardır. Bu resimlere, bir camiye bakar gibi bakmaya alışmalıyız.

Ressamın fotoğrafçı veya şair olmasını istemeye hakkımız yoktur. Modern ressam süsleyici değerleri birinci plana getirmekle eskisinden çok daha geniş bir kitleye seslenmekte ve halkın daha kolaylıkla hoşlanabileceği bir sanat yaratmaktadır. Klasikleri tam anlamıyla anlamak, yenileri anlamaktan çok daha güçtür.

Çünkü, klasikler mitolojiyi ve doğa taklidinin inceliklerini kavramış seçkin bir zümreye sesleniyorlardı. Halkın onlardan aldığı zevk, bugün bizim fotoğraftan aldığımız zevke yakın ve gerçek sanat zevki değildi. Modern ressamla halk arasında büyük bir anlaşmazlık olduğu yadsınamaz. Ama bu anlaşmazlık resme bakış tarzının değişmesiyle kısmen ortadan kalkacaktır. Tamamıyla demiyorum. Çünkü, sanatla halk arasında bir mesele bulunması doğal ve zorunludur. Hiçbir güzellik "harcıâlem" olmaya razı değildir.

- "Öz Resme Doğru" başlıklı yazıyı okuduktan sonra şu soruların cevaplarını veriniz:

1. Eyüboğlu'nun deneme yazısını dil, cümle yapısı ve anlam bakımından nasıl buluyorsunuz?
2. Yazıda sizi etkileyen ve düşündürten en ilginç görüş nedir? Belirtir misiniz?
3. Yazar, yazısının sonlarında "Ressamın fotoğrafçı veya şair olmasını istemeye hakkımız yoktur" diyor. Bu sözün anlamını açıklayabilir misiniz?

ÖZET

Denemenin kesin tanımını yapmak güçtür. Bir yazı türü olarak denemeyi, herhangi bir konuda kaleme alınmış orta uzunlukta bir düzyazı biçimi olarak da tanımlayabiliriz.

Denemelerde genellikle bir gelişigüzelik havası vardır. Sanki yazar aklına geleni kağıda döküyormuş gibi bir tutum içindedir. Ancak, bu senli benli yazışın arkasında yazarın anlatmaya, açıklamaya hatta benimsetmeye çalıştığı bir takım düşünce ve görüşlerin doğruluğu, gerçekliği üzerinde ısrar etmez.

Çok geniş anlamda düşünöldüğünde deneme sayılabilecek yazı ve kitaplara çok eski yüzyıllarda da rastlandığı söylenebilir. Fakat, bu türün on altıncı yüzyılın sonlarında Montaigne ve Bacon'ın eserleriyle başladığını ve onları izleyen birçok edebiyat ve sanat adamının çabalarıyla geliştiğini belirtmek gerekir.

Deneme 20. yüzyılda ayrı bir yazı türü olarak daha belirgin bir özellik ve önem kazanmıştır. En başarılı denemelerin 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana geldiği söylenebilir.

Edebiyatımızda da deneme türü son otuz- kırk yıl içinde büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeye önemli katkılarda bulunan yazarlarımız arasında şunları sıralayabiliriz: S.K. Yetkin, A.H. Tanpınar, S. Batu, N. Ataç, O. Burian, S. Eyüboğlu ve M. Kaplan.

Günümüzde ise M.C. Anday, V. Günyol, S. Birsnel, O. Akbal, N. Uygur ve A. Binyazar gibi yazarlarımız deneme türünde değerli yazı ve eserleriyle dikkati çekmektedirler.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin beş seçenekten doğru olanını bulunuz.

- Deneme, aşağıda adları yazılı yazarlardan hangisinin öncülüğüyle bağımsız bir yazı türü haline gelmiştir?
 - A. Huxley
 - H.D. Thoreau
 - M.E.de Montaigne
 - O. Goldsmith
 - R.V. Emerson
- Aşağıda belirtilen özelliklerden hangisi deneme türünün özellikleri arasında sayılır?
 - Konunun sınırlı oluşu
 - Öğretici olmak
 - Belge ve kanıtlara dayanma
 - Planlı olmak
 - Yaratıcılığa önem verilmesi

3. Deneme türünde yazılar için hangi anlatım biçimi uygun görülür?
- Kuru ve ağırbaşlı bir anlatım
 - Canlı ve içten bir anlatım
 - Uzun cümlelere dayalı bir anlatım
 - Karşılıklı konuşmaya yer veren bir anlatım
 - Bilimsel verileri açıklayan bir anlatım
4. Batı' da Montaigne' den kısa bir süre sonra deneme türünde eser veren en ünlü yazar kimdir?
- . de Gourmont
 - T.S. Eliot
 - J. Addison
 - F. Bacon
 - E.C. Alain
5. Aşağıdaki edebiyatçılarımızdan hangisi deneme yazarı sayılmaz?
- Ahmet H. Tanpınar
 - Nurullah Ataç
 - Selahâttin Batu
 - Suut Kemal Yetkin
 - Fazıl Hüsnü Dağlarca
6. Edebiyatımızda bugünkü anlamıyla deneme türünde eser veren ilk yazarımız kimdir?
- Mehmet Kaplan
 - Ahmet Haşim
 - Orhan Burian
 - Salâh Birsal
 - Sabahattin Eyüboğlu
7. Aşağıdakileri ifadelerden hangisi deneme türü için geçerli değildir?
- Kesin bir değerlendirmeye gitmek
 - Bir konudan başkasına atlamak
 - Kişisel beğenileri ön plana almak
 - Kendisiyle konuşur gibi yazmak
 - Belirli kalıpların dışına çıkmak

SÖZLÜK VE KAVRAMLAR DİZİNİ

arabesk: Girişik bezeme.

bâd-ı sabâ: Gündoğusundan esen hafif rüzgar.

âciz kalmak: Bir işle uğraşıp sonunda o işi yapamamak.

Fuzuli (1495-1556): Divan edebiyatımızın içten gazelleri ve Leyla ve Mecnun adlı mesnevisiyle tanınan ünlü şairi.

Gourmont, Remy de (1858-1915): Karşılaştırmalı dilbilim, estetik ve Avrupa folklorü üzerinde çalışmalarıyla tanınan ünlü Fransız eleştirmeni.

gayri: Başka.

görünge: Perspektif.

Harcâlem: Hiçbir özelliği olmayan, basmakalıp.

Matisse, Henri (1869-1954): Resimlerinde yaşama sevincini, doğanın aydınlığını yansıtan ünlü Fransız ressamı.

macera: Baştan geçen heyecanlı olay, serüven.

meltem: Yazın karadan denize doğru esen mevsim rüzgarı.

mitoloji: Tarih öncesine dayanan efsaneleri inceleyen bilim.

Pascal, Blasie (1623-1662): Ünlü Fransız yazar ve bilim adamı.

Picasso, Pablo (1881- 1973): Yirminci yüzyıl resim sanatının en önemli temsilcilerinden biri olan İspanyolı ressam.

rahmet: Yağmur.

stilize etmek: Biçimlendirmek, yeni bir nitelik kazandırmak.

suret: Yazı veya resim kopyası.

tecellî: Belime, görünme.

temsili: Simgesel.

Yunus (Emre): XIII. Yüzyılda yaşamış olan ünlü tasavvuf şairimiz.

6.4. ELEŞTİRİ

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Sözlüklerden "eleştiri" ve "eleştirmen" kelimelerinin tanımlarını bulup bir yere not ediniz.
- "Eleştiri" kelimesinin sadece yanlış arama, beğenmeme, değersiz bulma gibi olumsuz anlamlar taşımadığını hatırdan çıkarmayınız.
- Edebiyatçılarımız arasında eleştiri alanında ün yapmış yazarlarımızdan kimleri sayabilirsiniz?

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Yazı türlerinden biri olan eleştirinin başlıca özelliklerini anlatmak, edebiyat ve sanat eserlerinin değerlendirilmesinde bu tür yazıların oynadığı rolü açıklamaktır.

Yan Amaçlar

- Eleştiriyle ilgili çeşitli görüşleri tanıtmak.
- Türk edebiyatında eleştiri türünün gösterdiği gelişmeyi belirtmek.
- Eleştiri çeşitleri üzerinde genel bir bilgi kazandırmak.
- Eleştiri türünden bazı örnekler üzerinde alıştırmalar yaptırmaktır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Eleştiri adı verilen yazıların, çok kez biçim bakımından makale, fıkra, deneme ve söyleşi gibi yazı türleriyle yakın bir benzerlik gösterdiğini unutmayınız.
- Gazete ve dergilerde yayımlanan birkaç eleştiri türünde yazıyı, bu üniteye verilen bilgilerin ışığı altında inceleyiniz.
- Seçtiğiniz bir edebiyat veya sanat eserini bir veya birkaç arkadaşınızla birlikte eleştirmeye çalışınız.
- Örnek parçaları dikkatle okuyunuz, anlamını bilmediğiniz söz ve kavramlar için bölümün sonundaki dizinden yararlanınız.

1. GİRİŞ

Yazı türleri arasında eleştirinin önemli bir yeri vardır. Biz okuyucu olarak sanat ve edebiyat ürünlerini her zaman gereği gibi değerlendiremeyiz. Yazar ve şairlerin neyi anlatmak istediklerini, hangi düşünce ve duyguyu iletmeye çalıştıklarını belki tam olarak kavrayamayız. Bir şiirin, bir hikâye veya romanın şiir, hikâye veya roman sanatının bütünlüğü içindeki yerini görmekte güçlük çekebiliriz.

İşte eleştiri türünden yazılar, okur olarak bize bu konularda yardımcı olurlar. Okuyucuya yeni düşünce ufukları açarlar, edebiyat ve sanat eserlerini eleştirici bir bakışla okuma alışkanlığı kazandırır. Böyle bir alışkanlık, bize elimize aldığımız herhangi bir yazı veya kitaptan daha çok zevk alma veya yararlanma imkânı sağlar.

Bu ünite eleştirinin tanımı ve niteliği anlatılacak, edebiyatımızda eleştiri türünün gelişmesine değinilecek, bazı eleştiri çeşitleri açıklanacak ve eleştiri türünden seçilmiş örnekler üzerinde durulacaktır.

2.1. ELEŞTİRİNİN TANIMI VE NİTELİĞİ

Bir edebiyat ve sanat eserini çeşitli yönleriyle inceleyip açıklamak, anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazılara "eleştiri" denilir. Bu tür yazılara eskiden "tenkit" ve bu alanda sürekli eser veren yazarlara da "münekkit" denilirdi. Bugün eleştiri yazarlarına "eleştirmen" veya "eleştirici" diyoruz.

Eleştiri, "edebiyat ve sanat eserlerini açıklama ve yargılama sanatı" diye de tanımlanabilir. Bu durumda, eleştirmen de başkalarının yazılarını yargılamakla kendini görevli sayan bir yazardır.

Eleştiri yazılarında bir edebiyat ve sanat eseri tanıtılır, biçim ve öz bakımından özelliği açıklanır, edebiyat veya sanat tarihi bakımından önem ve değeri belirtilir; bu arada yetersizlikleri de ortaya konur. Başka bir deyişle bir edebiyat veya sanat eseri üzerinde yorum ve değerlendirmeler yapılır.

Eleştiri, yalnız bir eserle ilgili olabileceği gibi bir yazarın bir bölümünü veya bütün eserlerini kapsayacak biçimde de olabilir. İleriki sayfalarda bazı yazarlarımızdan alınmış eleştiri yazılarında bunun somut örneklerini göreceksiniz.

Bir yazı türü olarak eleştirinin, edebiyat tarihi ile yakın ilişkisi bulunduğunu burada belirtmek isteriz. Ancak, eleştiri ile edebiyat tarihi arasında önemli bir fark vardır. Edebiyat tarihçisi de tarihî bir bakışla sanatçılar ve eserleri üzerinde bir değerlendirme yapar, ancak o daha çok tarihî önem taşıyan eserleri ve sanatçıları ele alır. Edebiyat ve sanat eleştirmeni ise daha çok yeni kitaplarla ilgilenir, çağ-

daş sanatçıların eserlerini tanımaya ve tanıtmaya çalışır. Eleştirmenin bu bakımdan, edebiyat tarihçisine göre yaratıcılık yönü ağır basar.

Eleştiri yöntemleri üzerinde değişik görüşler vardır. Bu konudaki tartışmalar bugün de edebiyatçılar ve sanatçılar arasında sürüp gitmektedir. Eleştiri türünün gelişmesinden söz edilirken bu konuya kısaca değinilecektir. Yalnız burada bazı eleştirmenlerin kuralcı veya nesnel bir yaklaşımdan yana olduklarını, bazı eleştirmenlerin ise kuraldan uzak veya öznel bir yaklaşımı benimsediklerini söylemek isteriz.

Eleştiri yazılarının sanat değeri taşıması, eleştirmenin kişiliğine bağlıdır. Düşünce, görüş, seziş, sanat birikimi bakımından kendini yetiştirmiş ve ayrıca özgün ve etkili bir anlatım özelliğine sahip eleştirmenlerin kalemlerinden çıkan yazılar, yazı sanatı bakımından da üzerinde durulmaya değer. Bu gibi yazılar güzel bir şiir, deneme veya roman gibi zevkle okunabilir.

2.2. ELEŞTİRİ TÜRÜNÜN GELİŞMESİ

Bugünkü anlamda eleştiri türünün önce Batı edebiyatında başladığını söyleyebiliriz. Eserleriyle bu yazı türünün gelişmesine katkıda bulunan ilk yazarlar arasında -hepsi Fransız- Nicolas Boileau (1636-1711), Charles Augustin Saint-Beuve (1804-1869), Hippolyte Taine (1804-1893) ve Ferdinand Brunetiére (1849-1906) edebiyat ve sanatta eleştiri çalışmalarını büyük çapta etkilemişlerdir.

Felsefe, tarih, sanat tarihi, estetik gibi alanlarda değerli eserler vermiş olan Taine, edebî eserlerin de bilimsel ilkelerle açıklanabileceğine inanmıştı. Ona göre, "insanla eserleri arasında, en gelişigüzel, en ele avuca sığmaz görünen, rüzgâr gibi keyfince estiğine insanın inanacağı gelen sanat eserinin bile, esen rüzgâr gibi açık şartları ve değişmez kanunları vardır. Mesele onları bulup açığa çıkarmaktır."

Eleştiriye, kişisel beğeniye bağlı olmaktan kurtarıp onu değişmeyen nesnel ilke ve kurallara bağlamaya çalışan bir başka yazar da Brunetiére'dir. Makaleleri, kitapları ve konuşmaları (konferansları) ile zamanında Fransız edebiyatını derinden etkileyen Brunetiére'e göre eleştirinin konusu, edebiyat ve sanat eserlerini açıklamak, sınıflandırmak ve yargılamaktır. O, önce bir eserin genel edebiyat tarihi içinde o eseri doğuran çevresel şartları ve yazarı ile bağlantılarını göz önünde bulundurarak açıklanmasından yana idi. Sınıflandırma ve yargılama ise tamamıyla nesnel bir çalışmayı gerektirmeli idi.

Brunetiére, eserlerin değişmeyen genel yüzleriyle değer taşıdıkları, eleştirmenin de bir eser üzerinde onun kendi türü içinde sınıflandırılışına göre bir yargıya varabileceği düşüncesinde idi. Bu yargılama-
masında başvuracağı ölçü de aklın ölçüsü olmalıydı.

Eleştiriyle ilgili bu nesnel veya bilimsel yaklaşım karşısında daha sonraki yıllarda izlenimcilik (emresyonizm) adıyla bir başka görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşün, Fransız edebiyatında başlıca temsilcileri Jules Lemaître (1853-1914) ile Anatole France (1844-1924) dir.

Lemaître, eleştiriye, bir yazarın "kitaplarından zevk almak, onlarla duyuları inceltmek ve zenginleştirmek sanatı" olarak tanımlar. Ona göre eleştiride kuralların, öğretilerin ve değişmez yöntemlerin yeri yoktur. Beğenmek, sevmek, değerli görmek hoş gitmenin sonucu olduğundan bugün tutulan bir eserin gelecekte de tutulacağı kesin bir biçimde ileri sürülemez.

Anatole France da nesnel eleştiri olamayacağı görüşündedir. Ona göre eleştiri bir bilim eseri değil, bir sanat eseridir. A. France, eleştiri anlayışını çok kısa olarak şöyle açıklar: "Bir eserin verdiği zevk, değerinin tek ölçüsüdür."

Şüphesiz yukarıda açıklanan birbirine karşı iki eleştiri görüşü veya akımın bugün de yandaşları vardır. Ancak çağımız eleştirmenlerinin çoğu bu iki anlayış arasında ılımlı bir yol tutmayı tercih eder.

Bu noktada kendi kendimize iyi bir eleştirmenin nasıl davranması gerektiğini sorabiliriz?

Bu soruya, zamanımızda bir eleştirmende aranılan bazı özellikleri sıralayarak karşılık verebiliriz. Bu özellikler şunlardır:

1. Eleştirmen, edebiyat ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmeleri iyice kavramış olmalı, çağdaş akımları da bilmelidir.
2. Eleştirmen, kendi ülkesine ve diline ait eserleri geniş bir bakış açısından inceleyip değerlendirebilmek için yabancı ülkelerdeki edebiyat ve sanat hareketlerini izleyebilmelidir.
3. Eleştirmen, ele aldığı bir eseri birçok yönden irdeleyebilmek için tarih, toplumbilim, ruhbilim, felsefe, estetik vb. bilim dallarında temel bilgi ve görüşlere sahip olmalıdır.
4. Eleştirmen, önyargılardan kendini uzak tutabilmeli, yorum ve kararlarında olabildiğince nesnel kalmaya çalışmalıdır.
5. Eleştirmen, okuduğu bir eseri değerlendirirken belirli kalıplara bağlı kalmak yerine o eserin özgün yönlerini ortaya çıkarmaya ve eser sahibinin sanat anlayışını belirtmeye ağırlık vermelidir.

Her eleştirmenin yukarıda sayılan özelliklerin tümünü taşıması imkânsızdır. Öte yandan, çoğu eleştirmenlerin, eleştiri anlayışları bakımından yazılarında bu özelliklerden bir veya birkaçına daha çok ağırlık verecekleri unutulmamalıdır.

2.3. ELEŞTİRİ ÇEŞİTLERİ

Eleştiri yazıları ele alınan konuya, izlenen yöneme ve büyük ölçüde eleştirmenin benimsediği yaklaşıma göre birtakım çeşitlere ayrılabilir. Başlıca eleştiri çeşitleri şunlardır:

1. **Tarihî eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde üzerinde durulan edebiyat ve sanat eseri, kaleme alındığı çağ veya dönemin özellikleri dikkate alınarak incelenir. Eserin edebî ve estetik niteliği, yazarının görüş ve düşünceleri ait olduğu zaman diliminin zevk ve anlayışına göre açıklanır, yorumlanır. Bu çeşit eleştirilerde, yazarın yaşamı ve çağdaşları ile olan ilişkileri de açıklanmaya çalışılır. Tarihî eleştirilerde yazar sık sık temel kaynaklara başvurur, bazen de özgün belgelerden yararlanma yollarını arar.
2. **Toplumbilimsel eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde, ele alınan bir edebiyat ve sanat eserinin, toplumsal şartlar ve değerler bakımından incelendiğini görürüz. Eleştirmen, incelediği esere yazıldığı zamanın toplumsal özelliklerini yansıtması gereken bir belge olarak bakar. Yargılarında daima bir takım toplumsal olay ve olguları dikkate alır, değerlendirme yaparken bunları birer ölçüt olarak kullanılır.
3. **Özyaşamsal (biyografik) eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde yazar ile eseri arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına önem verilir. Eleştirmen, edebiyat ve sanat adamının yaşamını ayrıntılarıyla incelemeye, üzerinde durulan eserin ne gibi kişisel dürtüler veya etmenler altında oluştuğunu açıklamaya çalışır. Özyaşamsal eleştiri ile ruhbilimsel eleştiri arasında bu noktada bir benzerlik vardır. Ancak özyaşamsal eleştirilerde, eleştirmen yazarın ruhsal durumunu derinliğine incelemekten çok, yazarın yaşayış özellikleriyle eseri arasındaki birtakım bağlantıları belirtmeye çalışır.
4. **Ruhbilimsel eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde, eserle yazarın ruhsal yaşantısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanır. Eleştirmen eseri yaratan sanatçının duygularını, yönelimlerini, sezişlerini, içgüdülerini açıklamakla yetinmez, ayrıca eserde anlatılan kişilerin durum ve davranışlarını da yine ruhsal açıdan betimlemeye çalışır. Gerek yazarın gerek eserde yer alan kişilerin her

türlü söz ve eylemlerini belirli ruhbilim öğretilerine veya ilkelerine dayanarak değerlendirmek ister.

5. **İzlenimci eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde belirli ölçülere uyma zorunluluğu yoktur. Eleştirmen, ele aldığı eseri incelerken kendisini tamamıyla bağımsız ve özgür hisseder. Onun, dayandığı tek ölçüt kişisel beğenisidir. Okuduğu, incelediği eserden zevk almış veya onu bazı yönlerden beğenmiş ise eseri o duygular içinde anlatmaya çalışır. İzlenimci eleştiri, bu duygusal yanılla çoğu kez deneme türünden bir yazı olarak da okunur ve değerlendirilir.
6. **Dilbilimsel eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde eser, tarihî, toplumsal ve ulusal etmenlerle birlikte yazarın kişiliği de bir yana bırakılarak her şeyden önce bir "dil ürünü" olarak ele alınır. Eser, dilbilim açısından dikkatli bir biçimde gözden geçirilir. Eserde yer alan örneksi (tipik) kelime, deyim ve terimlerin durumu incelenerek yazarın anlatım özellikleri belirlenir. Eserin diğer nitelikleri üzerinde metin incelemesinin verdiği imkan ölçüsünde durulur. "Yapısal eleştiri" adı da verilen bu yeni eleştiri çeşidinin ancak son yıllarda belirli bir gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz.
7. **Çok yönlü (eklektik) eleştiri:** Bu çeşit eleştirilerde edebiyat ve sanat eserleri değişik yönlerden değerlendirilir. Eleştirmen, ele aldığı eseri değerlendirirken tek bir öğretilen, ilke veya görüş-ten hareket etmez. Tarih, toplumbilim, ruhbilim vb. bilim dallarına özgü yaklaşım ve yöntemleri sırası geldikçe kullanır. Eleştirmen gerekirse eserin yazıldığı zamanı, çevresel durumu, yazarın kişisel eğilimlerini, anlatım özelliklerini incelemeye çalışır. Çok yönlü bir değerlendirme yapmak isteyen bir eleştirmen, incelediği eseri değerlendirirken yalnız insan bilimlerinden yararlanmakla kalmaz, doğal ve deneysel bilimlerin ortaya koyduğu gerçeklerden de yararlanma yollarını arar.

3. TÜRK EDEBİYATINDA ELEŞTİRİ

Eski edebiyatımızda, eleştiri türünden yazı ve eserlere çok az rastlanır. Şairlerin, çağdaşları için söyledikleri şeyler genellikle basit bir yergidir. Bazı şair ve yazarlarla ilgili ilk eleştiri örneklerini ise o dönemin edebiyat tarihleri olarak kabul edilen "tezkireler" de görebiliriz.

Türk edebiyatında eleştiri alanında daha yeni bir anlayışın ürünü olan yazı ve eserlerin ortaya çıkışı Tanzimat ile başlamıştır. Bugünkü bilgilerimize göre ilk eleştiri yazısı Şinasi'ye (1826-1871) ait-

tir. Onu, "Edebiyatımız Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir" başlığı altındaki yazısıyla (1866) Namık Kemal (1822-1895) ve "Şiir ve İn-şa" makalesiyle (1868) Ziya Paşa (1825-1880) izlemişlerdir. Namık Kemal ve Ziya Paşa, yazdıkları bu makalelerde edebiyatımızın ve Türkçenin genel durumuyla ilgili düşünce ve görüşlerini belirtmişler, edebiyatımıza biçim ve öz bakımından yeni bir yön verecek önerilerde bulunmuşlardır.

Daha sonraki yıllarda Cevdet Paşa'nın (1822-1895) Belagat-i Osmaniye ve Recai-zâde Mahmut Ekrem'in (1847-1914) Talim-i Edebiyat adlı kitapları eleştiri alanında değişik görüşlerin ortaya çıkmasına, hatta kalem kavgalarına yol açmıştır. Muallim Naci (1850-1893) ile Recai-zâde Ekrem arasında başlayan ve araya başka yazarların da katılmasıyla uzun bir süre devam eden ve özellikle şiir konusunda yoğunlaşan tartışmalar, edebiyatımızda eleştiri türünün gelişmesine yardım etmiştir.

"Edebiyat-ı Cedide" döneminde eleştiri alanında daha belirgin bir canlılığa rastlarız. Bu dönemde tanınmış birçok şair ve yazar sık sık eleştiri türünde yazılar yazmışlardır. O yıllarda eleştirileriyle dikkat çeken edebiyatçılar arasında Tefvik Fikret'i (1867-1915), Halit Ziya Uşaklıgil'i (1866-1945), Cenap Şahabettin'i (1870-1934), Mehmet Rauf'u (1875-1931), Hüseyin Cahit Yalçın'ı (1874-1957) ve Ahmet Şuayip'i (1876-1910) sayabiliriz.

Ancak, edebiyatımızda eleştiri türü Batıdaki anlamıyla 1908'den sonra gelişmeye başlamıştır. "Yeni Lisan", "Milli Edebiyat", "Milli Vezin" gibi önemli sorunlar kimi şair ve yazarları bu konularda eleştirel yazılar yazmaya yöneltmiştir. Fuat Köprülü (1890-1966) ve Ali Canip Yöntem (1877-1967) gibi yazarlarla başlayan bu hareket, daha sonraki yıllarda Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963) ile devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde eleştiri alanındaki uğraşlar şiir, roman, tiyatro ve sinema gibi çeşitli sanat dallarını da kapsayacak biçimde yoğunlaşmıştır. Nurullah Ataç (1898-1957), Refik Ahmet Sevengil (1903-1970), Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968) Hikmet Dizdaroğlu (1917-1981), Mehmet Kaplan (1915-1986), Lütfi Ay (1911-1995), Vedat Günyol gibi yazarlarımız eserleriyle eleştiri türünün gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Daha sonra yetişen, çeşitli gazete ve dergilerde yazdıkları eleştiri yazılarıyla tanınan günümüz eleştirmenleri arasında şunları sıralayabiliriz: Adnan Benk (1922-1988), Rauf Mutluay (1925-1995), Mehmet Fuat, Metin And, Asım Bezirci (1927-1993), Fethi Naci, Nejat Özön, Emin Özdemir ve Doğan Hızlan.

4. ELEŞTİRİ TÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Bu bölümde eleştiri türüne örnek olmak üzere üç yazı göreceksiniz. Bunlardan biri Mehmet Kaplan'ın, ikincisi Hikmet Dizdaroğlu'nun, üçüncüsü ise Asım Bezirci'nin değişik şair ve yazarlarımızla ilgili eleştirileridir.

Mehmet Kaplan, Tanzimat sonrası ve bugünkü edebiyatımızla ilgili konular ve sanatçılar üzerinde yaptığı inceleme, eleştiri ve denemeleri ile tanınan yazarlarımızdan biridir. Hikmet Dizdaroğlu çeşitli sanat ve edebiyat dergilerinde yayımlanan, inceleme ve eleştiri türünden yazılarıyla ün kazanmış bir yazardır. Asım Bezirci ise eski ve yeni edebiyatımıza ilişkin nesnel inceleme, araştırma ve değerlendirmeleriyle dikkati çeken bir yazarımızdır.

- Aşağıda okuyacağınız ilk örnek yazı, Kaplan'ın 1963'te yayımlanan **Tanpınar'ın Şiir Dünyası** adlı kitabının "Son Söz" bölümünden kısaltılarak alınmıştır. Kaplan, bu kitabında Tanpınar'ın şiirlerini "tem, kompozisyon ve üslup bakımlarından" incelemiş, bu şiirlerin estetik açıdan ve Türk şiir tarihi bakımından taşıdığı değerler üzerinde birtakım sonuçlara varmıştır. Yazıyı dikkatle okuyunuz, anlamını bilmediğiniz kelime ve deyimler için ünitenin sonundaki Sözlük ve Kavramlar Dizini'ne bakınız.

TANPINAR'IN ŞİİR DÜNYASI

Tanpınar'ın şiirleri bizde ilk bakışta plastik ve müzikal bir tesir bırakır. Aynı zamanda hem gözümüzü, hem kulağımızı tatmin eden şair, dış âlemi ve hayallerini statik veya dinamik, yahut her iki tasvir tarzını birleştiren şiirler yazmıştır. Fakat onların kendilerine has ahenkleri olduğu da inkâr edilemez. O bu suretle okuyucuda, kendi tabiriyle "bir rüya hali" yaratmak istemiştir. Olgunluk çağında yazdığı şiirler hep bu gayeye göredir. Ve kanaatimize göre bu gayesine ulaşmıştır.

Kelimelerin fonetik imkânlarından ziyade, mısralar içindeki değişik dalgalanmalarından doğan gizli bir iç ahenge refakat eden renkli ve zengin bir hayaller silsilesi... Tanpınar'ın şiiri böyle bir formül ile tarif olunabilir.

Yalnız hepsi bunlardan ibaret değildir. Bu akan musikinin ve hayallerin arasından bir insan konuşur ve bize aşk, ızdırap, neşe, korku, ümit ve özleyişlerinden bahseder. Biraz dikkat edince, kelimelerle oynar gibi gözükken bu virtüöz veya estetin "çırpınan bir ruh"u olduğunu fark ederiz.

Tanpınar'ın şiirlerini okurken ben zaman zaman şuna kani olmuşumdur: Onda güzellik veya estetizm "bin hasretle delik deşik" kalbinin yaralarını sarmak için maharetle kullandığı bir vasıttan başka bir şey değildir. O, bazen en gizli ve derin olanını okuyucunun kelime oyunu sayabileceği imajlar arkasına saklar. Hatta kendisi de yaptığı işin bir oyun olduğunu sanır. Fakat gayrişuur şuuru da bir vasıta olarak kullanmaz mı? "Akşam" şiirini tahlil ederken bunu kuvvetle hissettim. "Siyah, dağınık bir bulut' u, Boğaz' ın tenha suları üzerinde yüzen bir yıldız haline getiren bu şiir, ilk bakışta bir hayal oyunu intibai verir. Fakat şiiri tahlil ederken de belirtmeğe çalıştığım gibi, burada, alelâde hayatı aşarak ebediyeti özleyen bir insanın gizli iştiyakı saklıdır.

Tanpınar bütün şiirlerinde gökyüzüne, yıldızlar âlemine doğru gitmek ister. Acaba neden? Bu sadece şairane bir davranış tarzı mıdır?

Yoksa Tanrı'sı ile buluşmak için gök katlarını aşan peygamberin miracına benzer bir iştiyakın ifadesi midir?

Ben bu ikinci fikre inanıyorum.

Evelce de birkaç kere belirtmiştim, Tanpınar, güzelliği dinin yerine koymak istemiştir. Fakat dinin de, güzelliğin de kaynağı, insanoğlunun içinde kendisini durmadan rahatsız eden, şairimizin deyimini kullanarak söyleyelim, "imkânsız" iştiyakların ne olduğunu bizzat açık ve seçik olarak bilmediği birtakım ideal hedeflere doğru atılışındır. Şair de, rakkase gibi, oyununu "sonsuz varlığın eşiğinde" yahut "karşısında" oynar. Ve rakkase nasıl her an değişen hareketleri, "savrulan yüzü, çılgın kolları" ile bir şeyi "ümitsizce" ele geçirmeğe çalışıyorsa, şair de, kelimeleri ve hayalleri ile kaybolmuş veya var olduğunu hissettiği bir varlığı bulmaya savaşıyor. "Her san'atın temelinde bir Orfeus efsanesi vardır" diyen Tanpınar'ın bu sözünü, hiç olmazsa, kendi şiirleri bakımından doğru buluyor, rüya ve hayallerinin boş birer fantezi, yahut lâlettayin bir oyun olduğuna inanmıyorum.

(...)

Bizi doğrudan doğruya ilgilendiren estetik kıymet bakımından kat'i olarak ileri sürülebilecek hüküm şudur: Tanpınar'ın şiirleri aşk, ölüm, hayat, tabiat ve san'at gibi insan hayatını çok yakından ilgilendiren hadiseler ve vakıalar karşısında duyulmuş hisleri ahenkli ve plastik mısralarla ifade eden "güzel", "mükemmel" kelimeleriyle vasıflandırmaktan çekinilmeyecek hakikî şiirlerdir.

Tanpınar, mizacı bakımından sosyal problemlerden çok, psikolojik ve estetik meselelere daha bağlı idi. Onu sosyal meselelere karşı sırt çevirdi diye itham etmenin doğru olduğuna kani değilim. Pek çok örnek gösteriyor ki, kimse zorla şu veya bu tipte mükemmel bir şair olamaz. Her şair, eğer kabiliyeti varsa bunu işlemek suretiyle kendine göre bir özellik yaratır. Goethe, Spinoza'nın şu cümlesini sık sık tekrarlamış: "Her insan kendi sahasında ebedidir."

Tanpınar'ın başarısı, kendisini keşfettikten sonra hayatı boyunca mizacına bağlı kalmış olması ve onu aynı istikamette kültürü ve yaşayışı ile geliştirmesidir. İşte bu üç şeyin, mizaç, kültür ve çalışmanın birleşmesidir ki, onu neslinin en kuvvetli ve en mükemmel şairi yapmıştır. Serbest vezinle yazdığı şiirlerinde, hatta nesirlerinde dahi kendi kendisidir.

(Tanpınar'ın Şiir Dünyası, 1963, s: 160-163)

- Kaplan'ın bu yazıda Tanpınar'ın şiir dünyasını salt estetik açıdan, bir başka deyişle "şiir sanatı" açısından incelemiş olduğunu görüyoruz. İnceleme böyle bir yaklaşımla yapıldığı için yazıda müzik, plastik sanatlar ve mitolojiyle ilgili bazı sıfatlara, adlara ve benzetmelere rastlıyoruz.

Siz de yazıda bu duruma örnek olabilecek kelimeleri gösterebilir misiniz?

Bu yazının bir başka özelliği, eleştiricinin, şiirlerini incelediği şairin iç dünyasını çözümlmeye, onun ruhsal özelliklerini araştırmaya ve şairin mizacı ile şiirleri arasında bir ilişki kurmaya çalışmasıdır.

Bu bakımdan bu eleştiri yazısına ruhbilimsel bir eleştiri diyebilir miyiz? Düşününüz?

- Eleştiri türüne ikinci örnek olarak şimdi Hikmet Dizdaroğlu'nun ünlü bir hikâyecimizin dünya görüşünü ve sanat anlayışını inceleyen bir yazısını okuyacaksınız.

(M.Ş. Esendal'ın (1883-1952)

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL

"Ben, insanlara yaşamak için ümit, kuvvet ve neşe veren yazılardan hoşlanırım. İnsanları yuğunmuş mutfak paçavrasına çeviren ve umutsuzluğa düşüren yazılardan hoşlanmam. Zaten tam bir refah içinde yaşamıyoruz. Bir de karanlık, kötü şeylerden bahsederlerse bize, onları okursak... Bu, insanları bir havana koyup ezmeye ben-

zer... Halbuki insanların içlerinde bir umut olmalı... Yaşama umudu, neşe vermeli insanlara okudukları."

Bu sözler, Esendal'ın hikâyecilikteki tutumunu, dünya görüşünü ve sanat anlayışını özetler niteliktedir. Gerçekten, Esendal'ın sanatı iyimserliğe dayanır. Alphonse Daudet gibi, o da, sivrilikleri ve aşırılıkları törpüleyerek, içine biraz da mizah katıp, hayatı vermeye çalışmıştır. Hayatta acılar yok mu, insanın başını bin türlü derde sokan terslikler yok mu? Var, hepsi var, hem bol bol. Ama, bunlar var diye, kendi dar dünyaları içinde bunalıp kalmış, umutlarını yitirmiş, iyimserlikten ve yaşama gücünden yoksun kişilerin dramlarını enine boyuna anlatmanın gereği ne? İnsan, hayata bağlı olduğu sürece anlamlıdır yaşaması; kendinde savaşıma, zorlukları yenme gücü bulunduğu sürece sorumludur davranışlarından. Umut kapıları, ancak bu soy kişilerin direnme, dayanma, tepki gösterme sonucu aranabilir. Onlar yalnız kendi alinyazılarını değiştirmekle kalmaz, bizlere de örneklik ederler, gidiş yolunu gösterirler.

Esendal'ın kişilerinin sert, yıkıcı, kırıcı oldukları sanılmasın. Tersine, yumuşak huylu ve uysaldırlar. Kalenderce bir umursamazlık içindedirler. Olayların gidişine ayak uydururlar. Onların dayanış ve direnişleri, aslında bir "uyuma" ve "katlanma"dır. Çünkü, insan, duruk bir direnme ile de kendini çıkmazdan kurtarabilir. Onlar, öldürüsiye bir çatışma, kurulu düzeni tersine çevirme, geleneksel akışı başka yöne kaydırma gibi eğilimler taşımazlar. Yaratıcıları da onlar gibi düşünür, kökten değişikliğe karşıdır. Bundan dolayı Esendal, hikâyelerinde ne bireysel, ne de toplumsal sorunlara eğilmiştir. Onun amacı sorunları çözmek ya da onlara çözüm yolu bulmak değil, hayatın bir kesitini vermektir. Onun için hikâyelerinde çatışmalara (kişinin kendisiyle, kişinin kişiyle, kişinin toplumla) rastlamayız. Bu çatışmalar olmadan da, hayat, özü değiştirilmeden, yansıtılabilir. Esendal, gözlerini düşler dünyasına çevirmemiş, gerçeklere yönelmiş, kaynağını orada bulmuştur.

Ancak, Esendal'ın konularını köyden ve köylüden alan hikâyeleri özel bir anlam taşımaz. Esendal, köy gerçeklerini, köylünün davranışlarını belirtmek, bunları bilmeyenleri uyarmak için yazmamıştır. Konu seçiminde orta çizgiyi aşmayan hikâyecimiz, köye de uzanmış, bunu gerekli görmüştür kendince. Bu çeşit hikâyeler yazışını başka nedenlere bağlamak doğru olmaz. Nedir ki, hikâyenin yapısı içinde köy insanının düşüncelerini, şive özelliklerini yazıya aktarmadan çok iyi yansıtmıştır.

Esendal'ın hikâyelerinde ağır basan yön ne kuruluşlarında, ne çözümlerinde, ne de başka yanlarında aranmalıdır. Bunların her birinde ondan ileride olan hikâyecilerimiz vardır. Esendal'ın asıl ba-

şarısı, "hikâye etme" sanatında kendisini gösterir. Hikâyelerini okurken, olayları biz de "yaşarız", kitabın sayfaları bizi hayatın içine iter. Kendimizi olayların ortasında ve hikâye kahramanlarının arasında buluruz, onlardan biri oluruz. Canlı, yoğun, hareketli bir anlatış bu. Hikâye de, aslında, bir "anlatma sanatı" değil midir? Esendal, işte bu sanatın ustasıdır. Ömer Seyfettin'le aralarında anlatış yönünden benzerlik görülürse de, bunun izleme ve etki sonucu olduğunu söylemek güçtür.

Somerset Maugham, okuma sanatı üzerine yazdığı bir inceleme-sinde, şöyle diyor: "Herhangi bir eserin okunabilir olması için, hiç olmazsa, zaman zaman, sizin için bir anlam taşıması gerekir, buy-sa, hem eserin hem okuyucunun kişisel ilgilerinden doğan bir niteliklidir". Esendal'ın hikâyelerinin de "insana özgü ilgileri olan her bireyin" hoşlanacağı özellikleri vardır. Bunları görmezlikten gelemes-siniz, çünkü hikâye ile okur arasında ruhsal bağlantı kurmasını pek iyi bilir. Üstelik "inandırıcı"dır da. İnanırcılık ise, çağdaş hikayenin en köklü yanıdır. S. Maugham'ın deyişiyle "Bugün artık hikâyelerimizden inanılabilir olma niteliğini istiyoruz ve yalnız sağduyunun kullanılmasıyla giderilebilen zorluklara sadece sinirleniyoruz."

Esendal'ın hikâyeleri, ilk bakışta, kolayca yazılıvermiş izlenimini uyandırır. Oysa, çok titiz bir yazardı. "... Yazacağı hikâyeleri çok düşünürdü. Günlerce ve hatta yıllarca bu hikâyelerin kahramanları üzerinde durur, fırsat buldukça onları anlatırdı. Bazen hikâyesine vereceği adı günlerce arardı". Hikâyelerinden çıkan kolayca yazılı-verme izlenimi, bu soy özenli ve dikkatli çalışmanın sonucudur.

Esendal iki türlü sanatçı kabul eder. Topluma öncülük edenler, yol gösterenler (Ahmet Haşim'in Münekkit adlı parçasında tanımladığı, "gelecek şafaklara doğru yürüyen topluluğun ta önünde, ümidin bayraklarını dalgalandıran" sanatçı), bir de toplumun ardından gidenler. "Toplumun önünde giden sanatçı, o topluma yeni bir dünya görüşü getirir. Bir toplum düzeni kurar. Koşullarını saptar. Topluma eserleriyle nasıl yaşamaları, nasıl çalışmalarını gerektiğini söyler. Bu iş, aynı zamanda bir düşünür işidir de..." "Toplumu arkadan izleyen sanatçı, olan'ı saptar. Topluma ayna tutar. Toplumun nasıl bir gidi-şi, yaşayışı olduğunu gösterir." Bu bölümlemeye karşılık, ikisi arasında bir yeğleme yapmaz. Gerçi öncü sanatçı az yetişir, güç yetişir. İş zordur. Fakat ötekisi de küçümsenemez, izleyici sanatçı da ihmal edilemez. Öncü olmak da, izleyici olmak da sanatçının yaratılışına ve gücüne bağlıdır. Kendindeki gücün ölçüsüne göre ya öncü, çığır açıcı olur, ya da izleyici. Sanatçıyı başarısızlığa götüren etmenlerden biri de, gücünün ve yeteneklerinin sınırını bilmemesi-

dir. İlle baş olayım, öne geçeyim diye direnmek, sanatçı da o yetenek yoksa, kendini harcamak demektir.

Sözlerinden öyle anlaşılıyor ki, hikâyecimiz "öncü" niteliğinde bir kişi saymıyor kendini. Ama, yaptığı işin önemini biliyor. Toplumun önüne geçmeyen sanatçıya da ölçüsünde değer verişinin nedeni bu olsa gerek.

Acaba, ta küçük yaştan, edebiyata ilgi duyuyor muydu? Bir yazar olmak arzusunu taşıyor muydu? Bu isteği içinde duysa bile, ona hazırlıklı mıydı? Olumlu karşılık veremeyeceğiz bunlara. Bakınız ne diyor bunlar için: "Edebiyatı, sanatı bilmem... Alâkam yok bunlarla... Edebiyatı bilmek bir iştir. Hiç meşgul olmadım bunlarla... Usulünü, kaidesini doğru dürüst beceremem... Meselâ, istiare neye derler, deseniz cevap veremem...Okuduğum roman veya hikâye, romantik midir, realist midir, natüralist midir, hangisidir ayırt edemem. Bilmem bunları. Nasıl olursa romantiktir, nasıl olursa realisttir, haberim bile yoktur. "Esendal'ın yazarlığının püf noktası burada, "edebiyatı bilmeyiş"indedir. Bir başka deyimle o, Ömer Seyfettin'in onca özlediği "edebiyatsız edebiyat"ı gerçekleştiren yazarlardandır. Söz oyunlarından, laf ebeliğinden, üslup özentilerinden uzak, yalın, ölçülü, süssüz bir anlatım. Bu bakımdan, edebiyatın kuramsal yanını bilmeyiş kendisi için hayırlı olmuştur, denebilir. Böyle olmasaydı, belki de, öykündüğü bir yazarın ardından gidecek, ona benzemeye çalışacak, kişilikten yoksun bir yazar durumuna düşecekti.

Esendal, yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrımı azaltmakla kalmamış, konuşma dilini yazı dili haline getirmiştir. Hikâyelerinde, bir edebî türün örneğini vermiyor da bir anısını, bir gözlemini anlatıyor gibidir. Dilimizin sadeleşmesi yolunda emeği geçen sayılı yazarlarımızdan biridir. Ataç, Esendal'ın bu yanına şöyle değiniyor: "Memduh Şevket Esendal, dilimizin arınmasına, açıklaşmasına en büyük yararlıkları dokunmuş yazarlarımızdan biridir. Hatta Ömer Seyfettin'den sonra bu yolda en çok çalışmış olan odur. Şunu söylemek istiyorum: Ömer Seyfettin dilimizi Edebiyat-ı Cedide'nin eski insanın yapma bezeklerinden kurtarmıştı, ondan sonra gelenler, onun sanatını sevmeseler de, açtığı yoldan gittiler; Memduh Şevket Esendal bir adım daha attı, yazı dilimizi konuşma dilimize yaklaştırmak istedi." Biz ekleyelim: İstedi değil, bunu gerçekleştirdi.

Her sanatçı, kendi kalemıyla alınyazısını çizer, yarınlara seslenir. Esendal hiçbir iddia taşımadan, hikâyeler yazdı. Bunları yazarken, bir sanatçı olduğunu, bir edebiyat adamı olduğunu düşünmedi; sanatçı olmaya, edebiyat adamı olmaya heves etmedi. Köşeciğinde, yetmiş üç yıllık ömrün sinamalarını, gözlemlerini, anılarını kâğıda geçirdi. Ama bu geçiriş öylesine sağlam ve güçlüdür ki, yaşadığı

sürece olduğu gibi, gelecek kuşaklar da hikâyelerini okurken, "İşte bir yazar!" diye, saygı ile karışık hayranlık duygularını açığa vurmaktan kendilerini alıkoyamayacaklardır.

Sanat anlayışlarının, beğenilerin gelecekte değişebileceği, değerlendirme ölçülerinin bugünkülerden ayrı olabileceği öne sürülebilir. O zaman biz de deriz ki: "Bir sanat eserinin hakkını vermek istiyorsak, onu iyice kavramamız, kendi yapısı içinde yaşamamız lâzımdır. Çünkü her şey o yapıdadır." (Suut Kemal Yetkin, Edebiyat Üzerine, s.14). Bu açıdan bakınca, Esendal'ın hikâyelerinin, kişisel beğenilerimizin üstünde bir değer taşıdıklarından şüphe etmemelidir. Yine Yetkin' in deyişiyle "sanatta değer yargılarımız zevklerimize değil, sanat eserlerinin kendilerine bağlıdır. "Bunu unutmayalım."

- Dizdaroğlu'nun, hikâyecilerimizden Esendal ile ilgili yazısını okudunuz. Şimdi, şu sorulara cevap vermeye çalışınız:

1. Bu yazının "giriş", "gelişme" ve "sonuç" bölümlerini belirleyip gösterebilir misiniz?
2. Dizdaroğlu, Esendal'ın hikayeciliğini incelerken hangi hususlara değinmektedir? Sırasıyla anlatınız.
3. Esendal'ın "sanatçı" anlayışını nasıl buluyorsunuz? Onunla aynı düşüncede misiniz? Niçin?
4. Bu yazı ile Tanpınar'ın şiir dünyasını anlatan yazıyı karşılaştırınız. İki eleştiri arasında ne gibi ayrılıklar bulunmaktadır? Açıklayınız.

- Eleştiriye örnek üçüncü yazı, Asım Bezirci'nin 1967'de yayımlanmış olan **Ahmet Haşim** adlı eserinden alınmıştır. Ahmet Haşim'in yaşamının, kişiliğinin ve tüm şiirlerinin incelendiği bu eserden biz şairin belirli bir şiirinin incelendiği bölümden kısa bir alıntı yapmakla yetineceğiz.

AHMET HAŞİM'in MERDİVEN ŞİİRİ

Piyale'deki şiirlerden simgeciliğe en yakın olanı **Merdiven'dir**:

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak...
Sular sarardı... yüzün perde perde solmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller,
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer?
Bu bir lisân-ı hafidir ki ruha dolmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

Merdiven, dışardan bakınca açık, anlaşılır bir şiir: Bir kadın merdivenlerden ağır ağır çıkıyor, bu sırada akşam oluyor. Şair bu olayı renkli bir tablo halinde tasvir ediyor. Fakat, şiire içerden bakınca iş değişiyor. Merakla kendi kendimize sormaya başlıyoruz: Merdiven neyi temsil ediyor? Kadın kimdir? Niçin merdivenlerden ağır ağır çıkıyor? Eteklerindeki ateş rengi yaprak nedir? Neden gökyüzüne ağlayarak bakmaktadır? Güller neden yere eğilmiştir, neden durmaksızın kanamaktadır?

Bu sorulara hepimizin üzerinde birleşeceği kesin birer karşılık vermek zor. Her birimiz ancak kendimize göre bir karşılık verebiliriz. Örneğin, kimimize göre sema sözcüğü O Belde' nin, kimimize göre ülkünün, kimimize göre de ölümün simgesidir; merdiven sözcüğü ise ya hayatın, ya zamanın ya da ülküye, O Belde' ye giden yolun simgesi olabilir. Kimimize göre kadının eteklerindeki yapraklar anıları, kimimize göre umutları, kimimize göre de pişmanlıkları temsil edebilir. Kadının ağlayışı O Belde' ye varamayıştan ya da ölüme yaklaşmasından ileri gelebilir. Kısacası, herkes kendi eğilimine ve hayal gücüne göre bir yorum yapabilir. Çünkü şiir, "muhtelif tefsirata müsait bir vüsat ve şumulü haiz"dir. Bu durum hem simgeciliğe, hem de şairin önsözde savunduğu anlayışa uygundur.

Merdiven'in ölçülü bir yapısı var. İçerik aşama aşama oluşarak sonuca varıyor. Birinci aşamada merdivenlerden çıkan bir kadın tasvir ediliyor. İkinci aşamada tabiatın o andaki görünümü belirtiliyor. Üçüncü aşamada bu görünüm ruhsal durumun enikonu bir yansıta halini alıyor. Tabiatla insan arasında gizli bir konuşma başlıyor.

Merdiven'in dili de oldukça sade. Haşim o sıralar gittikçe güçlenen özleşme akımının etkisiyle dilini yabancı sözcüklerden ve tamlamalardan temizlemeğe çalışmış. Aynı çalışmanın izleri kitaptaki öbür şiirlerde de kendini gösteriyor. Bu yanıyla **Piyale**, Haşim'in öteki eserlerinden ayrılıyor.

Bir başka ayrılık da renk bildiren sıfatlarda ortaya çıkıyor: Bilindiği gibi, **Şi'r-i Kamer**'de sarı, **Göl Saatleri**'nde kara renkler ağır basıyordu. **Piyale**'de ise kızıl renk öbür renklerin üstüne çıkıyor. Bunu **Merdiven** şiirinde de görmek mümkün: Kızıl havalar, alev gibi dallar, kanlı bülbüller, kanayan güller, tunca benzeyen mermer...

Elbette, gerçekte böyle bir tabiat yoktur. Haşim kullandığı sıfatlara imgesel ve öznel bir tabiat yaratmaktadır. (Aynı özelliği **Göl Saatleri**'nde de görmüştük.) Tabiatı aldığı duyum verilerini gönlündeki çağrışımlarla yoğurmakta, iç evrenine uyan bir dış evren kurmaktadır. Böylece, tabiatı anlatırken-simgecilerde olduğu gibi-dolayısıyla kendini de anlatmış olmaktadır. Bu açıdan bakınca, şiirdeki kana bulunmuş dünyanın, şairin kan ağlayan benliğinin bir yansıması olduğu düşünülebilir. Belki de bu kanlı kızılık, onun içindeki o sonu gelmeyen trajedinin bir simgesidir. Nitekim, şiirin sonunda yer alan,

Bu bir lisân-ı haf'idir ki ruha dolmakta,

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

mısraları, bize bu konuda bazı ipuçları vermektedir.

Merdiven'in bir önemli özelliği de, **Servet-i Fünun** şiirinden iyice uzaklaşmış olmasıdır. Zaten Haşim daha 1910 yıllarında Edebiyat-ı Cedide'yi eleştirmeye koyulmuştu: "...Her devrin bir hususî havası vardır ki, orada ancak muayyen bir hassasiyet semeredar olabilir... Edebiyat-ı Cedide artık devrini doldurmuştur. Yeni hisleri ifadeye muktedir değildir..." diye yazmış , sonra yavaş yavaş **Servet-i Fünun**'dan uzaklaşmaya başlamıştır. **Göl Saatleri**'yle su yüzüne çıkan bu uzaklaşma **Piyale**'de hedefine varmıştır. Böylece Haşim dil, anlatım ve imge örgüsü yönünden yeni bir döneme girmiştir. Bu girişle birlikte, gündün güne gelişen kişiliği tam kıvamını bulmuştur. Gerçi **Piyale**'de de başkalarından gelen bazı izler yok değildir, ama Haşim bunları adamakıllı özümsemiş, kendi benliğinin teknesinde yoğurarak yeniden yaratmıştır.

- Siz de farkına varmışsınızdır, **Bezirci**'nin bu yazısı daha önce okuyup incelediğiniz iki eleştiri yazısından oldukça değişiktir. Bu değişikliğin nereden kaynaklandığını açıklayabilir misiniz?

Şu iki soruya da cevap vermeye çalışınız:

1. Eleştirmene göre "Merdiven" şiirinin başlıca özellikleri nelerdir? Özetleyebilir misiniz?
2. Bu yazıyı okuduktan sonra, belki daha önce de birçok kez okuduğunuz "Merdiven" şiirini yüksek sesle bir kez daha okuyunuz. Şiirin anlamını ve güzelliğini daha derinden kavradığımızı söyleyebilir misiniz?

ÖZET

Edebiyat ve sanat eserlerini çeşitli yönleriyle inceleyip açıklayarak onların anlaşılmasına yardımcı olmak ve değerlendirmek için kaleme alınan yazılara "eleştiri" denilir. Bu tür yazı yazmayı kendisi için sürekli bir uğraş konusu yapan yazarlara da "eleştirmen" adı verilir.

Eleştirmen düşünce ve görüşleriyle yazar ve sanatçıları teşvik eder, onların kendi alanlarında gelişmelerine katkıda bulunur. Öte yandan, okuyucu ile eser yazarı veya yaratıcı arasında yakın bir ilişki kurulmasını sağlar. Yaptığı açıklamalar ve yorumlar ile okuyucuların dikkat ve ilgilerini bazı edebiyat ve sanat sorunları üzerine çeker.

Eleştiri yazılarında izlenecek yöntem konusunda on dokuzuncu yüzyıldan bu yana birtakım tartışmaların sürdüğüne tanık olmaktadır. Bu tartışmalar, zaman içinde, eleştiri bakımından değişik yaklaşımların doğmasına da yol açmış bulunmaktadır. Yapılan tartışmaların genellikle "eleştiride nesnellik" ve "eleştiride öznelilik" ilkeleri çerçevesinde toplandığını görmekteyiz.

Çağımızda edebiyat ve sanat eserleriyle ilgili eleştiri yazılarını, izlenen yöntem açısından, yediye ayırabiliriz: (1) tarihî eleştiriler, (2) toplumbilimsel eleştiriler, (3) özyaşamsal-eleştiriler, (4) ruhbilimsel eleştiriler, (5) izlenimci eleştiriler, (6) dilbilimsel eleştiriler, (7) çok yönlü (eklektik) eleştiriler.

Edebiyatımızda eleştiri türünden ilk yazı ve eserlerin Tanzimat döneminde ortaya çıktığını biliyoruz. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın makaleleriyle başlayan eleştiri yazıları "Edebiyat-ı Cedide" döneminde oldukça artmıştır. Bu yazı türünde 1908'den sonra daha da hızlı bir gelişme sağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde eleştiri alanında önemli gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu türde çağdaş anlamda yazı ve eserlerin son yirmi yirmibeş yıl içinde yoğunlaştığını da belirtmek isteriz.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin beş seçenekten doğru olanını bulunuz.

1. Aşağıdaki ifadelerden hangisiyle eleştiri türü arasında sıkı bir bağlantı kurulabilir?
 - a) Bir edebiyat eserini okumak
 - b) Bir sanat eserini izlemek
 - c) Bir şiiri yüksek sesle okumak
 - d) Bir romanı inceleyip değerlendirmek
 - e) Bir hikâyeyi özetlemeye çalışmak
2. Eleştirinin aşağıda sayılan yazı türlerinden hangisiyle yakın bir ilişkisi vardır?
 - a) Gezi
 - b) Deneme
 - c) Roman
 - d) Makale
3. Eleştiri türünün gelişmesinde etkili olan, ancak eleştiride nesnel ilke ve kurallara bağlı kalınmasını isteyen yazar kimdir?
 - a) N. Boileau
 - b) F. Brunettière
 - c) A. France
 - d) J. Lemaître
 - e) A. Saint-Beuve
4. Yazar ile eseri arasındaki ilişkileri belirtmek amacıyla yazılan eleştiri yazılarına ne ad verilir?
 - a) Ruhbilimsel eleştiri
 - b) Tarihî eleştiri
 - c) Özyaşamsal eleştiri
 - d) Dilbilimsel eleştiri
 - e) Toplumbilimsel eleştiri
5. Edebiyatımızda eleştiri türünde ilk yazı, hangi yazarımızın kaleminden çıkmıştır?
 - a) Ziya Paşa
 - b) Mehmet Rauf
 - c) Namık Kemal
 - d) Cevdet Paşa
 - e) Şinasi

6. "Edebiyat-ı Cedide" döneminde eleştiri türünde yazılarıyla dikkati çeken yazarımız kimdir?
- a) Vedat Günyol
b) Ali Canip Yöntem
c) Cenap Şehabettin
d) Lütfi Ay
e) Reşat Nuri Güntekin
7. Recaizâde Mahmut Ekrem'in eleştiri alanında değişik görüşlerin ortaya çıkmasına yol açan kitabının adı nedir?
- a) Şiir ve İnşa
b) Talim-i Edebiyat
c) Gurebâhane-i Lâklakân
d) Belâgat-i Osmaniye
e) Bize Göre
8. "Bir eserin verdiği zevk, değerinin tek ölçüsüdür" sözü nasıl bir eleştiri anlayışının ifadesidir?
- a) İzlenimci
b) Dilbilimsel
c) Nesnel
d) Toplumbilimsel
e) Çok-yönlü

ÖDEVLER

Aşağıda eleştiri konusuyla ilgili olarak iki yazardan bazı alıntılar göreceksiniz. Bu alıntıları dikkatle okuyunuz, ileri sürülen görüşler üzerinde düşüncelerinizi kısa bir yazıyla belirtiniz.

- "Sanatçıya yol göstermek isteyen eleştirmen yolunu şaşırmıştır. Acırım ona. Olsa olsa yolunu şaşıran sanatçıların kılavuzudur o. (...) Olsa olsa kişiliksiz yazarların, basmakalıp ozanların, yenilikten yoksun romancıların işine yarayabilir. Kuramsal soyutlamalara, soyutlamaların tutarlığına, çekiciliğine güvenerek sanatı belli bir yörengeye yerleştirmek gülünç bir çaba doğrusu."

"Benim tasarladığım, özlediğim, rastlayınca ayrılmadığım eleştirmen bir tutku insanı. Okumayı, edebiyat ürünlerini okumayı bir ödevi yerine getirmek, diyelim ki bir sorunu aydınlatmak için değil, salt tat aldığı için seven, varoluşun nedenini bu sevgiye dayatan bir okur. Düpedüz okurlardan ayrılığı eylemli olması, okudukları üzerinde yazmasıdır." (Nermi Uygur, "Arttan Gelen Yaratıcı", *Türk Dili*, Sayı: 142, Temmuz 1963. S. 721-726)

- "Modern eleştiride, edebiyat sanatı geçmiş dönemlerde sanıldığı gibi töresel bir eğitim yolu, bir eğlence türü olmaktan çıkmıştır. Sanat yapıtı birçok bağları içinde ele alınır, o bağlarla anlam kazanır. Bundan dolayı, modern eleştirmenler kılı kırk yararcasına çalışır, eski eleştirmenler gibi yapıtın yalnız anlamı, ne ölçüde iyi ya da kötü olduğu üzerinde durmakla kalmaz, o yapıtın sanatçının yaşamıyla, toplumsal koşullara ilgisini, sanata ne sağladığını, okura ne sağladığını, geçmiş çağların, kendi çağının yapıtlarıyla, dünya görüşleriyle ilgisini, imgelerini, sözcüklerini, biçim örgüsünü, kuruluş düzenini inceler. Amacı bir yapıtta bulunduğu değerleri okurların da bulmasına yardımcı olmaktır."

"Bugün hiçbir eleştirmen elini kolunu bağlayıp rahat rahat söylev çekmez artık. Kolay eleştiri yazarlar bir güçlüğü kavramış olanlardır". (Akşit Göktürk, "İngiliz Eleştirisine Bir Bakış", *Türk Dili*, sayı: 142, Temmuz 1963. S.639-643)

YARARLANILAN VE BAŞVURULBİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Ankara Üniversitesi TÖMER. Haz. Hüseyin Atabaş. Türkiye'de Eleştiri ve Deneme. Ankara, 2002.
2. Bezirci, Asım. Ahmet Haşim. İstanbul, Kitapçılık Ortaklığı Yayınları, 1967.
3. Büyük Lûgat ve Ansiklopedi. (XII. Cilt) İstanbul, Meydan Yayınevi, 1970.
4. Demiray, Kemal. Edebiyatta Türler. İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1971.s. 101-112.
5. Dizdaroğlu, Hikmet (Düzenleyen). Dilcilere Saygı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1966.
6. Kantemir, Enise. Yazılı ve Sözlü Anlatım. (I. Yazılı Anlatım) Ankara, Ank. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, 1972.s. 255-249.
7. Kaplan, Mehmet. Tanpınar'ın Şiir Dünyası. İstanbul, İst. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963.
8. Moran, Berna. Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul, Cem Yayınevi, 1988.
9. Moran, Berna. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul, İletişim Yayınları, 3 cilt.
10. Mutluay, Rauf. 100 Soruda Türk Edebiyatı. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.

11. Mutluay, Rauf. 50 yılın Türk Edebiyatı. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.s. 661-685.
12. Özdemir, Emin. Yazı ve Yazınsal Türler. İstanbul, Varlık Yayınları, 1983.s. 141-146.
13. Türk Dil Kurumu. Türk Dili (Eleştiri Özel Sayısı), Sayı:142, Temmuz 1963.
14. Türk Dil Kurumu. Türk Dili (Eleştiri Özel Sayısı II). Sayı: 234, Mart 1971.
15. Türk Dil Kurumu. Türk Dili (Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Dili ve Yazını Özel Sayısı). Sayı: 266, Kasım 1973.

SÖZLÜK VE KAVRAMLAR DİZİNİ

alelade: Olağan.

Daudet, Alphonse (1840-1897): Olayları gerçekçi bir gözle gören ve eserlerini yalın bir dille yazan ünlü Fransız romancısı.

estet: Estetikçi, güzel duyucu.

estetizm: Güzelduyuculuk.

ebediyet: Sonsuzluk.

fantezi: Değişik heves, beğeni veya düşünüş

fonetik: sesçil, sesle ilgili.

gayrişuur: Bilinçdışı.

Göl Saatleri: Ahmet Haşim'in 1921'de yayımlanan şiir kitabı.

Goethe, Johann Wolfgang Von (1749-1832): Ünlü Alman şair, romancı ve tiyatro yazarı.

has: Özgü.

imaj: İmge, görüntü.

iştiyak: Özlem.

intiba: İzlenim.

kani olmak: İnanmak

itham etmek: Suçlamak.

Lâlettayin: Gelişigüzel.

lisan-ı hafî: Gizli dil.

miraç: Göğe çıkma.

mizaç: Yaradılış.

Maugham, Somerset (1874-1965): Çağdaş bir İngiliz romancısı.

Orfeus efsanesi: Eşini bulmakta başarısızlığa uğrayan büyük bir müzisyenin serüvenini anlatan eski bir Yunan efsanesi.

Piyale: Ahmet Haşim'in 1926 yılında yayımlanan şiir kitabı.

plastik: İstenilen biçim verilebilen nitelikte.

refakat etmek: Eşlik etmek.

sema: Gökyüzü.

semeredar olmak: Verimli olmak.

Spinoza, Baruch (1632-1677): Hollandalı tümtanrıci bir filozof.

statik: Duruk, durağan.

şuur: Bilinç.

şümul: Kapsam.

tabir: Deyim.

tefsirat: Yorumlar.

virtüöz: Herhangi bir müzik aracını büyük ustalıkla çalabilen sanatçı.

vakıa: Olmuş bir iş, olgu.

vüsat: genişlik.

6.5. ANI

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Üniteyi çalışmaya başlamadan önce, anı ile ilgili bilgilerinizi yoklayınız ve insanın niçin anı yazdığını düşününüz.
- Sözlüklerden ve ansiklopedilerden, anı, günlük kelimelerinin anlamlarını yazarak, çalışırken yanınızda bulundurunuz.
- Anı türünde eser vermiş Türk yazarlarından birkaç isim hatırlamaya çalışınız.
- Üniteye çalışırken elinizin altında Türkçe Sözlük bulundurunuz.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel amaç: Anlatım türleri arasında önemli bir yeri olan anı türünü çeşitli yönleriyle ve örneklerle tanıtmaktır.

Yan amaçlar

- Anı'nın niteliğini ve anı türünün gelişimini anlatmak,
- Türk edebiyatında anı türüne göz atmak,
- Anı ve günlük örnekleri vermektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Ünite içindeki ve sonundaki soruları kesinlikle ve dikkatle çözünüz. Gerekliğinde ünitedeki ilgili yerleri yeniden okuyunuz.
- Ödevleri tam olarak yapınız.
- Örnek metinleri özenle okuyarak, üniteye verilen bilgiler ışığında inceleyip değerlendiriniz.
- Üniteyle ilgili olarak siz de test soruları hazırlamaya çalışınız. Eğer sınavlara bu şekilde hazırlanırsanız, başarılı olma şansınız çok artar.

1. GİRİŞ

Bundan önceki ünite de "Eleştiri" türü üzerinde durulmuş, bu konu çeşitli yönleriyle işlenmiş, eleştiri örnekleri verilmişti. Bu ünite de "Anı", bundan sonraki ünite de ise "Gezi" türleri ele alınacaktır.

Bilindiği gibi insanın yaşamı, başlıca üç kesime ayrılır. Bunlar, geçmiş, bugün, gelecektir. Aslında bu kesimler, toplum için de geçerlidir. İnsan, geçmiş, geçmişteki yaşantılarını sık sık anar. Bu yaşantıların bir kısmını üzüntüyle, bir kısmını da sevinç ve özlemle hatırlar. Tanınmış Divan şairi Hayali'nin deyişiyle, "Geçmiş zaman olur ki hayâli cihan değer".

Görüldüğü gibi "geçmiş", yani "dün", insan yaşamının çok önemli bir parçasıdır. Geçmiş ise anılar oluşturur. İşte "anı" türü, bu nedenle büyük önem taşımaktadır ve edebiyat türlerinin en yaygın olanlarından biridir.

Anı nedir, nasıl doğmuştur? Bu türün başlıca nitelikleri nelerdir? İnsanlar niçin anı yazar? Anı ile günlük arasında ne gibi farklar vardır? Türk edebiyatında anı türü nasıl bir gelişim çizgisi gösterir? Başlıca anı yazarları kimlerdir?

İşte bu ünite de, bunlar ve benzeri sorulara karşılık verilecek, önemli bir anlatım türü olan anı, çeşitli yönleriyle ele alınacaktır.

2.1. ANININ TANIMI VE NİTELİĞİ

Bir kimsenin kendi başından geçenleri veya tanık olduğu olayları anlattığı esere anı (hatıra) denir. Anı, bir kimsenin kendi başından geçen ya da kendi döneminde ortaya çıkan olay ve durumları gözlemlerine, bilgilerine dayanarak anlattığı yazı türüdür. Bu tanıma biraz daha kısaltarak şöyle diyebiliriz: Anı, yaşanmış olayları anlatan yazı türüdür.

Anı türü nasıl doğmuştur?

Anı, edebiyat türlerinin en yaygınlarından biridir. Öteki edebiyat türlerinde olduğu gibi, anı da insanoğlunun yaşantılarını başkalarıyla paylaşma ihtiyacından doğmuştur. Böylece insan, geçmiş çeşitli yönleriyle yeniden yaşar.

Bilindiği gibi insanoğlu, zamanı üç dilime ayırmıştır: Geçmiş, bugün, gelecek. Buna; "dün, bugün, yarın" da diyebiliriz. Geçmiş anılar, geleceği de umutlar oluşturur. Anıların da, umutların da yaşı, çağı olmaz. Anılar, yaşanan olayların, durumların insan belleğinde bıraktığı izlerdir. Anı yazarı, gücünü belleğinden,

gözlemlerinden alır. Zaman zaman değerlendirmelere, yorumlara da girişir.

Bir anı yazısının başlıca nitelikleri nelerdir?

Anı yazıları, içtenlik ve gerçeklik üzerine temellenir. Bunlardan yoksun olanlar okunmaz ve yaşamaz. İçtenlik ve gerçeğe bağlı kalmak güç bir iştir. Doğruluk, yüreklilik, açık sözlülük gibi bir takım erdemler gerektirir. Anı yazılarının okunmasını ve yaşamasını sağlayan ana etkenlerden biri de dildir. Yaşanılan ya da gözlemlenen olaylar ne kadar ilgi çekici olursa olsun, dilin anlatım gücüyle biçimlendirilmezse ilginçliğini yitirir. Bundan dolayı anı yazarının, güçlü bir bellek, gözlem gücü yanında; incelmış bir dil zevkine de erişmesi gerekir.

İnsanlar niçin anı yazar?

Anı edebiyatına baktığımız zaman, anı yazmanın nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Kişinin kaybolup gitmesine gönüllü razı olmadığı bir gerçeği ortaya koymak.
- Yazma alışkanlığı içinde bulunmak.
- Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek.
- Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkarmak.
- Gelecek kuşaklara uyarılarda bulunmak, ders vermek.

Anıların ne gibi yararları vardır? Anı türünün temel işlevi nedir?

Anılar, sadece belli kişilerin serüvenlerini dile getirmez. Aynı zamanda o kişilerin yaşadıkları çağların toplumsal durumuna, kültürel özelliklerine ilişkin önemli gözlem ve bilgileri de kapsar. Bu bakımdan, anı türünde yazılmış eserler, çoğu kez okurlara birçok tarihi olayları da canlı olarak anlatırlar.

Anı, tanınmış kimselerin geçmişinde olup biten olayları güzel bir anlatımla kaleme almalarından doğan bir yazı türüdür. Anı, onu yazanın mesleğine, huyuna ve eğilimlerine göre siyasi, edebî, askerî ve sosyal nitelikler taşıyabilir. Bu çeşitlerin hepsi de tarihin, sanatın ve eleştirinin birer köşesine ışık tutarlar.

Anı türünün doğuş nedenini ve insanların niçin anı yazma gereği duyduklarını belirtiniz.

2.2. ANI VE GÜNLÜK

Anıyı günlükten ayırmak gerekir. Günlük, günü gününe yazılan olaylar, düşünceler, duygularla oluşur. Anı ise genellikle, üstünden uzun yıllar geçmiş olayları durumları dile getirir. Bundan dolayı, gerçeğe uygunluk bakımından günlüklerin daha inandırıcı olma şansı vardır. Hele geçmişte yapılan konuşmaları aktaran anı yazarlarının, uzun yıllar sonra bunları olduğu gibi anlatmaları hiç de kolay değildir.

Anı ile günlük arasındaki farkı bir yazarımız şöyle belirtiyor: "Günlük, ileriye doğru gider, hatıra geriye doğru iner. Biri yaşarken, öbürü yaşadıktan sonra yazılır." (Suut Kemal Yetkin, Günlerin Götürdüğü)

Anı ile günlük arasındaki temel farkı, kendi sözlerinizle ve bir cümle ile belirtiniz.

2.3. ANI TÜRÜNÜN GELİŞMESİ

Anı, Batı edebiyatının en yaygın türlerinden biridir. Eski Yunan edebiyatında Ksenophon (M.Ö. aşağı yukarı 427-355)'ün **Anabasis** adlı eseri, bu türün ilk örneklerinden sayılır. Batıda, Rönesans'tan bu yana pek çok sanat ve siyaset adamı bu yolda eser vermiştir. Fransız edebiyatında Saint-Simon, Rousseau, Chateaubriand; İtalyan edebiyatında Silvio Pellico bunların en ünlüleridir.

Anı türü, özellikle XVII. yüzyılda önem kazanmıştır. Bu yüzyılda anıların birdenbire çoğaldığı görülür. Bu gelişmeler, daha sonraları anı biçiminde roman yazılmasına da yol açar.

Anı türü bugün çok yaygınlaşmıştır. Hemen her ay, çeşitli anı kitapları yayımlanır. Bunlara sık sık gazetecilerin de anıları katılır.

Tanınmış sanat, düşünce, bilim ve siyaset adamlarının anıları, onların yaşamlarını ve dönemlerini aydınlatması bakımından önemli belgelerdir.

Anı türünün ilk örneği olarak gösterilen eser hangisidir?

3. TÜRK EDEBİYATINDA ANI

Türk edebiyatının ilk yazılı örnekleri olan Orhun yazıtları, kağanların üzerlerine aldıkları görevleri uluslarına karşı nasıl yerine getirdiklerini anlatmakla başlamaktadır. Bu anıların, daha sonraki dö-

nemlerde gidilecek yolu belirlemesi bakımından da büyük önemi vardır.

Türk edebiyatında anı türüne giren ilk eserler hangileridir?

Eski edebiyatımızda bu türün ilk önemli eseri, Babür Şah'ın (1480-1530) anılarını kapsayan **Babürname**'dir. Hükümdar, komutan ve aynı zamanda edebiyatçı olan Babür Şah bu eserinde yaşamını, gördüğü yerleri ve yaptıklarını anlatır. Ebülgazi Bahadır Han'ın **Şecere-i Türki**'si de bir anı kitabıdır.

Eski Türk edebiyatında başlı başına anı adını taşıyan eserlere pek rastlanmaz. Ama anılarını yazmak geleneği başka adlar altında sürdürülür. Sözelimi tezkire yazarları, özellikle Aşık Çelebi, tanındığı şairleri, onlarla olan en küçük ilişkilerine varıncaya kadar anlatır.

Anı türü Tanzimat'tan sonra nasıl bir gelişme gösterir?

Yeni edebiyatımızda anı türünde eserler, Tanzimat'tan sonra yazılmaya başlanmıştır.

Anı edebiyatımızda adı hiçbir zaman unutulmayacak yazarlarımızdan biri Ahmet Rasim'dir. Bu yazar, ömrü boyunca yazmış, kendini bu toplumu okutmaya, yetiştirmeye adanmış bir sanat ve kültür adamıdır. Onun **Gecelerim**, **Falaka**, **Fuhş-ı Atik** gibi çok değerli anı kitapları vardır.

Büyük Türk yazarı Halit Ziya Uşaklıgil'in **Kırk Yıl**, **Saray ve Ötesi**, **Bir Acı Hikaye**, Hüseyin Cahit Yalçın'ın **Edebi Hatıralar** gibi çok önemli eserleri vardır. Bu eserleri, anı edebiyatına değerli katkılar olarak görüyoruz.

Edebiyat alanına 1908'den sonra katılan şair ve yazarlarımızdan kimler anı yazmıştır?

Edebiyat alanına 1908'den sonra katılan şair ve yazarlarımızın pek çoğu, anılarını yazmayı ihmal etmemişlerdir. Bu anıların her birini dikkatle okuyup çağdaşlarının yazdıklarıyla karşılaştırarak yapılacak araştırmalar, edebiyat tarihimiz için çok ve sağlam veriler ortaya koyacaktır.

Bunlar arasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yahya Kemal Beyatlı, Halide Edip Adıvar, Refik Halit Karay, Abdülhak Şinasi Hisar, Halit Fahri Ozonsoy, Reşat Nuri Güntekin, Yusuf Ziya Ortaç gibi yazar ve şairlerimiz, kendi sanat çevrelerini, yetişme koşullarını başarıyla bir biçimde anlatmışlardır. Genellikle olgun çağlarında yazdıkları bu anılarda olaylara daha rahat bir ortamdan bakarak, onları tatlı ve sürükleyici bir anlatımla verebilmişlerdir.

Anı türündeki eserleriyle de ün yapan büyük yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anı yazma konusundaki görüşleri nelerdir?

Türk edebiyatına **Anamın Kitabı**, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, **Vatan Yolunda** (Milli Mücadele Hatıraları), **Zoraki Diplomat**, **Politikada 45 Yıl** gibi çok değerli anı kitapları kazandırmış olan Yakup Kadri, bu anılarını niçin yazdığını ve yazarken nasıl bir yol izlediğini şöyle anlatıyor:

"Ben bu hatıralarımda, benim gençlik hayatıma karışmış olan edebî hadiseleri gözden geçiriyorum. Bundan, gözden geçirmekten maksadım, her ihtiyarlayan edebiyatçı gibi, eski gençlik hatıralarını tazeleyerek, "Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer" dedikleri bir zevke kapılmak değildir; aynı zamanda memleket gençliğine edebiyat tarihi bakımından bir hizmette bulunmak fikriyle bunları kaleme almış bulunuyorum. O zamanki büyük şahsiyetleri, hem insan olarak, hem yazar olarak, kendi görüşüme göre tahlil ediyorum.

Yazılarım bir edebiyat dersi telakki edilmemelidir. Aksi halde, sıkıcı bir şey olurdu. Bir edebiyat öğretmeni gibi davranmadım, hatıralarıma roman havası verdim." (**Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**)

Edebiyatımızda anı türüne giren birkaç eser daha sayılabilir mi?

Aslında bu alanda birçok eser sayılabilir, ama burada birkaç örnek vermekle yetinelim. Anı türünde Yahya Kemal'in **Siyasi ve Edebî Portreler** (1968), **Edebiyata Dair** (1971); **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebî Hatıralarım** (1973); Halide Edip Adıvar'ın **İstiklal Savaşı** anılarını veren **Türkün Ateşle İmtihanı** (1962), çocukluk anılarını içine alan **Mor Salkımlı Ev** (1963); Yusuf Ziya Ortaç'ın **Portreler** (1960), **Bizim Yokuş** (1966), Samet Ağa-oğlu'nun **Babamın Arkadaşları** (1958), **Aşına Yüzler** (1965), Aziz Nesin'in **Böyle Gelmiş Böyle Gitmez** (4 cilt) Oktay Akbal'in **Şair Dostlarım** (1964), Salâh Birsnel'in **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu** (1976) adlı eserlerini de bu arada sayabiliriz.

Türk edebiyatında Atatürk'ü, onun unutulmaz yanlarını ve büyük atılımlarını anlatan çok sayıda anı vardır. Bu konularda en çok anı yayımlayanlar, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Ünaydın, Afet İnan, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Atatürk'le uzun süre bir arada bulunan mutlu kişiler olmuştur.

Edebiyatçılarımızın yanında, Cumhuriyet'ten önce ve sonra bazı devlet adamlarımızla gazetecilerimizin de anıları yayımlanmıştır.

Türkiye'de son yıllarda çok geniş yankılar uyandıran, yaygın ilgi gören birkaç anı kitabının da burada adlarını vermek uygun olur. Bu

çarpıcı ve renkli eserlerden biri Mina Urgan'ın **Bir Dinozorun Anıları** (ilk baskı Mart 1998, 48. Baskı Mart 1999), biri Erdal İnönü'nün **Anılar ve Düşünceler** (1996, 2 Cilt, 1. Cildin 20. baskısı Aralık 1998), biri de Emre Kongar'ın **Ben Müsteşarken** (ilk baskı 1996, 6. baskı 1999) adlı eserleridir.

Büyük bir zenginlik gösteren Türk anı edebiyatından beş yazar ve on eser adı söyleyiniz.

4. ANI ÖRNEKLERİ

Şimdi birlikte, ilgi çekici birkaç anı okuyalım ve onları kısaca inceleyelim.

4.1. TÜRK'ÜN ATEŞLE İMTİHANI

Türk edebiyatının en önde gelen yazarlarından biri olan Halide Edip Adıvar'ın bu eserini daha önce anmıştık. Yazar, Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'ya geçmiş ve onbaşı rütbesiyle ordu karargâhında görev yapmış, çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. İçinde yaşadığı Kurtuluş Savaşı ile ilgili anılarını, bu eserinde çarpıcı bir biçimde dile getirmektedir.

İşte şimdi, bu değerli eserden bir bölüm okuyacağız. Aşağıdaki parçada, savaşın son günlerinde tutsak (esir) düşen Yunan ordusu başkomutanı general Trikopis ile general Dionis'in Mustafa Kemal Paşa huzuruna getirilişleri anlatılmaktadır:

"Eylülün ikinci günü, Mustafa Kemal Paşa, Fevzi ve İsmet Paşaları Uşak'ta bir masanın etrafında bulduk. General Trikopis ile general Dionis Türklere teslim olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna, Nurettin Paşayla Kemalettin Paşanın arasında geldiler. Eğer korunmasalardı Uşak halkı onları da parçalayacaktı. Uşaklılar onları, sevgililerini öldürenler, evlerini barklarını yıkanlar arasında sayıyorlar, mevkilerine hiç önem vermiyorlardı.

Yunan generallerini getirdikleri zaman Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ile İsmet Paşa'nın arasında duruyordu. Benim için bu, birinci derecede militer bir dramdı. Onun için büyük bir ilgiyle onları seyrettim ve dinledim. Bizimkilerin üniformaları erlerinki kadar sade, yüzleri sakın ve hareketsizdi. Buna karşılık, Yunan'lar sırmalı üniformalar giymişlerdi; yüzleri ve elleri son derece sinirli olduklarını gösteriyordu. Fevzi paşa bir Buda heykeli gibi sakindi, fakat belki de içinde "Bu herifler gerçek asker olamaz, adeta dans eder gibi sıçrayıp selam veriyorlar" diyordu. İsmet Paşa, gözlerindeki öfkeyi

göstermemeğe çalışıyordu; o, askerden daha başka birşeydi; o bölgede yerli halka yapılan zulme katlanamıyordu.

Fevzi Paşa'yla İsmet Paşa eğildiler, fakat ellerini vermediler. Mustafa Kemal Paşa bu sahnenin egemen karakteriydi. Askerlik alanında bir büyük sanatçı ve oyunun kurallarına uyan bir sporcuydu. O, Yunan generallerinin kılıklarına ve yanındakilerin yaptıkları kötülöklere hiç önem vermiyor. Trikopis, onun bu oyundaki rakibi. Bu askerlik oyununda yere vurduğu adama kurala uygun olan hareketi yapıyor; sırtını yere getirdiği pehlivanın elini sıkın yenmiş bir pehlivan gibi. Trikopis'in elini yakaladı, sıradan bir el sıkış süresinden daha çok tuttu:

- Oturun, general, yorulmuş olacaksınız.

Bundan sonra sigara tablasını uzattı, kahve ısırladı. General Dionis'e de nezakette davranmakla birlikte, gözleri Trikopis'in gözlerinde. Trikopis de ona açık bir hayranlıkla bakıyor. Elli yaşlarında kadar, sinirli, hastalıklı, tiyatro sahnesindeymiş gibi giyinmiş adam.

- Ben sizin bu kadar genç olduğunuzu bilmiyordum, general.

Bundan sonra masanın çevresine oturdular. Mustafa Kemal Paşa, askerlik alanında oynadıkları oyunu tartışmak için sabırsızlanıyordu. Ona âdeta halkın ısıkladığı bir piyesin yazarına bakar gibi bakıyor. Önce, bir Rum tercümanla lâfa başlandı. Yanılmıyorsam, bu "Tetkik-i Mezalim" şubemde Yunan gazetelerini çeviren adamdı. Ben Rumca'yı o günlerde hâlâ iyi anlarsam da, çeviremezdim. Konuşma, daha sonraları Fransızca olarak sürdü. General Trikopis, derterini profesyonelle döken bir amatör gibi konuşuyordu. Yunan ordusunun kötü durumunu, bundan sorumlu olan deli komutan Hacı Anesti'nin kusurlarını, durumu anlamadan ordusuna emirler verdiğini anlatıyordu. Bütün haberleşmeler Türk süvarisi tarafından kesildiği için, Yunan ordusunun çeşitli parçaları birbiriyle anlaşamamışlardı. Bundan başka da Yunan ordusundaki Venizelos'çu ve Konstantin'ci bölümler birbirine girmişti. İnsan, Afyon'daki Yunan ordusunun neden paniğe uğradığını seziyordu. General Trikopis, Çobanlar'dan bir karşı saldırı yapmayı düşündüğünü söyleyince, Mustafa Kemal Paşa da kendisinin nasıl karşı koyacağını anlattı. Bu aralık, iki Yunan generali arasında da sert bir tartışma başlamıştı. Çünkü, Dionis, Trikopis'in emirlerine uymamıştı.

Yunan generalleri, askerliğe yakışmaz bir biçimde tartışmaya girmişlerdi. Bunu bizim paşaların, askerlik sanatının, nereden gelirse gelsin, şerefine aykırı gördükleri belliydi.

Buluşma bitince, Mustafa Kemal Paşa ayağa kalktı:

- Sizin için bir şey yapabilir miyim? diye sordu.

Trikopis:

- İstanbul'daki karıma durumumdan haber verilmesini isterim, diye yanıt verdi.

O zaman Mustafa Kemal Paşa, Trikopis'in elini yine uzunca süre elinde tutarak dedi ki:

- Savaş bir talih oyunudur, general. Kimi zaman, en ustası da yenilir. Siz görevinizi yaptınız.

Sorumluluk talihten geliyor. Üzülmeiniz

General Trikopis, ellerini sallayarak:

- Ah, general! En son yapmam gereken şeyi yapamadım, dedi.

Bu anlaşılan, intihara cesaret edememiş olması sorunuydu.

Yunan generalleri gittikten sonra, Mustafa Kemal Paşa hayal kırıklığına uğramış gibiydi: Adeta uluslar arası bir sahnede doğmuşmuş olduğu ve şampiyonluğu kazandığı oyundaki muhalifini kendine la-yık görmüyor gibiydi."

Bu metni ilgi çekici bulduğunuz ve sevdiğinizi umarım. Bu metinle, bir yandan büyük yazar Halide Edip Adivar'ı, bir yandan da eşsiz bir komutan olan Mustafa Kemal Paşa'yı daha yakından tanıyoruz. Öte yandan ise, tarihimizin dönüm noktalarından canlı ve çarpıcı bir tablo izliyor, ilginç bilgiler ediniyoruz.

Şimdi, metni daha yakından incelemeye çalışalım birlikte.

- Uşak halkı, kimlere, niçin kızgındır? Sorunun karşılığını ilk paragrafta buluyoruz. Buradan ülkemizin bağımsızlığa ne büyük acılar ve sıkıntılar sonunda kavuştuğu anlaşılıyor mu? Yazar, bu durumu birkaç satırla gözler önüne seriyor. Hem de büyük bir ustalıkla.
- İsmet Paşa'nın öfkesinin kaynağı nedir? Karşılığı ikinci paragrafta bulacaksınız. Bu soru ile, bir önceki soru arasında sıkı bir ilgi kurulabilir mi? Kesinlikle evet değil mi? Bir daha okuyun ve gerekli ilgiyi, bağlantıyı kurun.
- Yazara göre, "Askerlik alanında bir büyük sanatçı ve oyunun kurallarına uyan bir sporcu" olan kimdir? Askerlikle sanatçılık nasıl bağdaşır? Burada "sanatçı" sözcüğü güzel sanatlarla ilgili olarak mı kullanılmıştır? Üçüncü paragrafı bir daha okuyarak karşılığı bulabilirsiniz.

- Masanın çevresine oturdukları zaman, Mustafa Kemal Paşa niçin sabırsızlanıyor? Beşinci paragrafı yeniden inceleyin.
- Mustafa Kemal Paşa'nın Trikopolis'e, "sizin için bir şey yapabilir miyim?" diye sorması, onun hangi özelliğini göstermektedir? Acıma duygusunu mu, tepeden bakmasını mı, yardım etme isteğini mi, alçak gönüllü oluşunu mu, insana değer vermesini mi? Birbirlerine karşı amansız ve uzun savaşlar veren iki komutandan birinin ötekine böyle davranışta bulunması, olanları unutmuş görünmesi, insana verilen değeri gösteren ve kişiyi yücelten bir tutumdur. Paşa, "savaşın bir talih oyunu olduğunu" söylemekle neyi amaçlamış olabilir? Savaş gerçekten bir şans oyunu mudur? Sonlarda yer alan o paragrafı bir daha okuyun.

Paragrafın anadüşünce cümlesi hangisidir? Her yazının olduğu gibi, her paragrafın da bir ana düşüncesi olduğunu, bunun kimi zaman bir cümle ile açıkça belirtildiğini unutmamalıyız. Bundan dolayı, bir yazıyı bölümleri ve bütünü ile anlayıp kavramaya özen göstermeliyiz.

Söz konusu paragrafta, tek kelimededen oluşan "üzülmeyiniz" cümlesi, ana düşünce cümlesidir dersem bana katılır mısınız? Öyle ise Paşa'nın gerçek niyeti, çok güç durumda bulunan karşısındaki komutanı avutmak diyebilir miyiz? Bu durum, Atatürk 'ün ne kadar olgun ve yüce bir kişiliğe sahip olduğunu açık seçik göstermektedir.

- Trikopolis'in yapması gerekip de yapamadığı şey nedir? Karşılığını son bölümde bulabiliriz.
- En son paragrafta yazar bir olay mı anlatıyor, bir gözlemini mi dile getiriyor, özet mi yapıyor, yorum mu? Bu sözlerle yazar yorum yapıyor. Sözlüklere de bakıp düşünerek özet ile yorum arasındaki ayrılıkları iyice belleğiniz.
- Başarılı bir anı yazısındaki iki temel özelliğin, gözlem ve yaşanmışlık olduğunu söylemiştik. Bu metinde, söz konusu iki özellik var mı? Yani yazar, anlattıklarını görmüş ve yaşamış mı, yoksa birinden mi duymuş? Görmüş ve yaşamış değil mi? Görüp yaşadıklarını güzel bir anlatımla yazıya dökünce, böyle etkileyici bir edebiyat eseri çıkıyor ortaya. Yazarın Türkçeyi kullanmadaki ustalığı ve başarısı büyük. Beşinci paragraftaki, "Ona, adeta halkın ısıkladığı bir piyesin yazarına bakar gibi bakıyor" cümlesindeki derin anlama, güçlü çağrışıma dikkat edin. Siz de daha başka örnekler bulun.

4.2. ATATÜRK SÜNNET DÜĞÜNÜNDE

Şimdi, modern Türkiye'nin kurucusu Büyük Önder Atatürk'ün kişiliğini bir başka yönüyle tanıtan bir anıyı okuyalım:

* Atatürk bir yaz gecesi Acar motoru ile Boğaz'da gezintiye çıkmıştı. Kanlıca önlerine geldiler. Yalılarından birinin bahçesi renkli elektrik, krepon kağıtları ve çiçeklerle donatılmıştı. Anlaşıldığına göre orada büyük bir topluluk eğleniyordu.

Acar motorunun gürültüsünü duydular. Kadın erkek, çoluk çocuk alkışla sevgi gösterisinde bulundular. Atatürk çok duygulandı, yalıya yanaşılmasını emretti.

Bir sünnet düğünü vardı. Bir vatandaşın mutlu bir gününe katılmaktan doğan sevinç, Atatürk'ün yüzünden açıkça okunuyordu. Sünnet olan çocukların ve anne ile babanın göğüsleri kıvanç ve öğünçle doldu. Herkesin yüreğini bir neşe kapladı. Ortalığı bir bayram havası sardı.

Atatürk ayrılacağı sırada çocukların babasını çağırdı. Bir çek uzattı:

- Buraya uğrayacağımızı bilmediğimiz için hazırlıksız geldik, dedi. Yarın bankaya uğrar, sonra benim adıma çocuklara birer armağan alırsınız.

Baba çeki saygıyla aldı.

- Atam, dedi alınacak hiçbir armağan sizin imzanızı taşıyan bu çek değerinde olamaz. İzin verin, biz bunu çocuklarımızın sonsuz bir övüncü olarak saklayalım.

Bu ince düşünüş ve tok gözlülükten son derece duygulanan Atatürk:

- Pekil Siz bu çeki saklayın, ama yarın bankaya uğrayın ve çocukları benim adıma sevindirin! diyerek ikinci bir çek verdi."

(Nafiz Edgüler, Atatürk'ten Anılar)

- Bu anıdan, Atatürk'ün gerçek bir halk adamı olduğu, halkı tarafından çok sevildiği anlaşılıyor mu? Cevabınızın "evet" olacağını sanıyorum.
- Anlatılan olay, bir büyük devlet adamının karakter inceliğini açıkça gösteriyor mu?
- Çocukların babasının davranışını nasıl değerlendiriyorsunuz? Onun yerinde siz olsaydınız ne yapardınız? Aynı davranışı gösterir miydiniz?

- "Tok gözlülük" ne demektir? Sözlüklerden arayıp bulun. Bu yapı bakımından nasıl bir kelimedir? Yalın (basit) mı, türemiş mi, birleşik mi? Üçüncü şıkkı seçtiniz sanırım. Nedenini iyice düşünün. Bu kelimenin karşıt anlamlısı nedir? Aç, açlık, doymazlık, hırslılık, tamahkârlık, açgözlülük. Sizce en uygunu hangisidir? Sonuncuyu seçmiş olmanız gerekir.

4.3. AHMET HAŞİM ÜZERİNE

Şimdi, edebiyatımızın bir başka büyük ustasından bir anı okuyalım: Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

Bu ünitenin başlarında "anı türü" üzerine açıklamalar yaparken, bu büyük yazarımızdan da söz etmiş, onun anı türü hakkındaki görüşlerine de kısaca yer vermiştik. O bölümü bir daha okuyun ve yazarın görüşlerini, anı yazarken nasıl bir yol izlediğini hatırlayın.

Artık şimdi, onun, Türk edebiyatının büyük şairlerinden biri olan Ahmet Haşim 'le ilgili anılarından bir bölümü birlikte okuyabilirsiniz:

" Fakat, ne çare ki, Haşim bir şeye, bir kimseye kızdı mı bütün bildiklerini unuturdu. Ne özür dinler, ne de insafa gelirdi. Böyle anlarında onu bir müddet kendi haline bırakmak ve sınırlarının yatışmasını beklemek gerekirdi. Benim de kullandığım tedbir bu oldu. Böylece, birbirimizden ayrı yaşamamız üzerinden kaç gün, kaç hafta geçti bilmiyorum, ona bir öğle sonu Kordonboyu'nda Cafe de Paris denilen bir gazinonun taraçasında rastlayıp, görmemezlikten gelecek gazinonun iç tarafına girmekte iken, güya aramızda hiçbir şey olmamışçasına arkamdan seslendiğini işitmeyeyim mi? Döndüm, baktım: Oturduğu yerden ayağa kalkmış, elinde bir nargile marpuçunun kocaman kehribar ağızlığıyla bana işaret ediyordu.

Yanına gittiğim vakit, sanki, biraz önce yarıda bıraktığı bir sözünü tamamlıyormuş gibi:

"Azizim" dedi, "bu saat Cafe de Paris'in en sevdiğim saatidir. Nargilenin fokurtusundan, denizin fışkırtılarından başka bir ses duymuyorum. Akşam üstü, Frenk mahallesinin, Punta'nın yaygaracı Rum ve levanten kalabalığı buraya dolar dolmaz ben başımı alır giderim."

"Nereye gidersin?"

Ahmet Haşim, mahzun mahzun önüne baktı:

"Bilir misin nereye giderim? Otelime" dedi. "Otel sahibi F. Bey'i tanırsın. Basit, basit olduğu için de insana rahatlık veren bir adamdır. Onunla laf atarız İzmir ahvaline dair dedikodular ederiz. Bazen de birlikte İkinci Kordon gezintilerine çıkarız. Ha, söylemeyi unuttum,

son günlerde otele, kâh Belçikalı, kâh Kanadalı olduğunu iddia eden bir acayip kimse geldi. Bir gözü kara bir bandajla örtülü, öbür gözünün ise nereye baktığı bilinmez. İlk görünüşte bu meçhul şahıs, F. Bey 'le bana pek emniyet vermemişti ama, şimdi kırk yıllık ahbab gibi olduk. Bize 'Frapp' diye bir kağıt oyunu öğretti. Akşam yemeklerimizi yedikten sonra salondaki yuvarlak masanın başına geçiyoruz ve bazen ta gece yarısına kadar bu oyunu oynuyoruz. Zaten, Belçikalı arkadaşımız gündüzleri odasından hiç dışarı çıkmaz. F. Bey de arada birçok kuşkulandır bu halinden. Kat garsonlarına sorar durur, ne yapar ne eder? diye. Fakat, kendini tatmin edici bir cevap alamaz. Peki, İzmir'e neden gelmiş? Turist midir? Hayır, İzmir'in hiçbir tarafını gezdiği yok. İşadamı mıdır? Benimle otel sahibinden başka hiç kimseyle temas ettiğini görmedik. Ama doğrusu, herifi ben asıl bu esrarlı tarafıyla enteresan buluyordum. Ne merak uyandırıcı bir polis romanı yazılabilir onun üzerine. Sen ki bir tip yaratıcısı, onu tanımanı isterdim."

Ahmet Haşim bu sözleriyle, sanırım ki, Kordonboyu'ndaki hayatını cazip göstermeye ve Karşıyaka'ya gönlümlü bağlı olduğumu bildiği halde beni de yanına çekmeğe çalışıyordu. Bütün bunları söylerken keyifle nargilesini fokurdattı da unutmuyordu. Dedim ki:

"Senin nargile içtiğini hiç görmemiştim."

"Çoktan beri içerim. Sen benim İstanbul'daki hayatımı bilmezsin ki... Boş vakitlerimi hep çayhane, kahvehane köşelerinde tanımadığım kimselerle hoş beş ederek çay, kahve ve nargile içmekle geçirirdim. Sade bir halk adamı gibi yaşamak ne kadar rahat vericidir. Evet, halk adamı kültürsüzdür, bilgisizdir ama, bu kültürsüzlük, bu bilgisizlik onu hayatı 'complice' etmekten korumuştur. Entelektüel dediğimiz mahluk ise sonu gelmeyen kafa tedirginlikleri içinde kıvranan bir zavallıdır ve kendini beğenmişliği, kendini herkesten üstün görüşü onu gülünç bir kukla haline sokmuştur."

Ahmet Haşim biraz durdu, düşündü:

"Bu kuklaların en tipik örneklerini ben Fecri Ati'de gördüm" dedi. "Bunlar kendilerine, son zamanlarda bir de 'academicien' süsü vermişlerdi. Yeni seçilen azaları Fransız Akademisi'nde olduğu gibi karşılıklı nutuklar söyleyerek merasimle kabul ediyorlardı. Hatta, bir defasında bu maymunluğu yapmak felaketi benim başıma gelmişti. Muhababım Neyyir'di.* Beni dinleyenler arasında Cenap Şahabet-

* Neyyir, eski nazırlardan bir paşanın torunu idi. Paris'te kimya tahsil etmişti. Bununla beraber, "Nevin" imzalı birçok şiirleriyle edebiyata intisap etmiş bulunuyordu. Aynı zamanda geniş ve çeşitli kültürü vardı. Bundan

tin'le Süleyman Nazif de vardı. Neyir'den başka hiç kimse ne demek istediğimi anlayamadı. Anlayamadıkları için de benimle alay etmeğe kalkıştılar. Bunun üzerine, ben de söğüp sayarak toplantıyı terk edip çıktım gittim. Sen o sıralarda, yine İstanbul'da değildin; ya İzmir'de, ya da Manisa'da idin. Fakat, o kuklalar sana bu hadiseyi mutlaka anlatmışlardır ve kim bilir beni ne kadar gülünç bir hale sokarak..."

Belli ki, Ahmet Haşim eskisi gibi, yine benimle dertleşmek ihtiyacı içinde idi. Fakat, ben bunu fırsat bilip son hadiseye dair bir yargılaşmaya girmek istemedim; sırf henüz kapanmamış olduğunu tahmin ettiğim yarasını deşmemek için. Zaten, biraz sonra buna hiç lüzum olmadığını da anlayacaktım. Haşim'le benim aramda hiçbir şey geçmemiş gibiydi ve o da büsbütün başka bir bahse atlamıştı:

."Şu İzmir'in garip bir füsunu var." demişti, "her saat başka renge giriyor; hoş'a gitmek için kâh ipeklere, kâh tüllere bürünen şuh bir kadın gibi. Acaba, içimi gıcıklayıp duran şehvani hisler bu benze-yiştten mi geliyor? Hele şu denize bak. İstanbul'da deniz bu kadar canlı, bu kadar hareketli midir? Ben şimdi, unuttum bile İstanbul'u. Halbuki, bir zamanlar, oradan başka bir yerde yaşamam sanırdım. Ya manzaraları mı diyeceksin? Bırak canım; İstanbul manzaralarının en alâsını profesyonel bir fotoğrafçının çektiği boyalı kartpostal-larda da bulabilirsin. İzmir'de ise şu deniz, şu ufuklar, şu karşı sa-hiller dahi bir ressamın kendi ruhundan bir şeyler katarak meydana getirdiği tablolar gibidir. Geçen gün, civarda Halkapınar denilen bir yere gitmişim. Suların, ağaçların, kuşların nasıl dile geldiğini ben orada gördüm."

Oysa benim bildiğim Halkapınar, ara sıra birkaç leyleğin, kıyıları cılız sazlarla çevrili su birikintilerine konduğu bir kırdan ibaretti. Ama, gel gör ki kısa bir zaman sonra, Ahmet Haşim o yarı çıplak kırdan Göl Saatleri'nin çiçeklerini derleyecekti ve o leylekler:

Kenarı âba dizilmiş sükûn ile bekler.

Füsünü mâha dalan pür hayal leylekler.

olacaktı ve şair o cılız sazlara bakarak:

Akşam, yine akşam, yine akşam

Göllerde bu dem bir kamış olsam.

diyecekti."

dolayı, Ahmet Haşim bahsettiği nutkunda, onu dört beş gözlü bir yaratığa benzetmişti

Anı yazma, bir ihtiyaçtır. Günlük hayatın yankıları, gözlemleri, duyguları, düşünceleri bir anı defterine yazılır ve yayımlanırsa çok yararlı olur. İşte yukarıdaki metinde, bu özellikleri buluyoruz.

Edebiyat değeri olan anıları okurken, o kimsenin bilgi, görgü, duygu ve düşüncelerinin çekiciliği, güzelliği karşısında estetik bir zevk duyarız. Sevdiğimiz bir sanatçının yaşantılarını, çocukluk ve gençlik anılarını, heyecanlarını oturup yazması, bizim için büyük bir ilgiyle okunacak bir eser hazırlaması demektir. Edebiyat anıları, yazarların gelişimini, karakterini belirten en değerli belgelerdir.

- Bu metinde Ahmet Haşim'in hangi karakter özelliği hakkında bilgi ediniyoruz? Özellikle birinci ve ikinci paragrafı yeniden okuyun. Kalabalıktan hoşlanmayışı, kalabalık saatlerde otele çekilişi, çok az sayıda kişi ile ilişki kurması, Ahmet Haşim'in aynı zamanda içe dönük ve yalnız yaşayan bir kişi olduğunu gösterir değil mi? İşte böyle bilgileri, ancak bu tür anılar yoluyla edinebiliriz.
- Ahmet Haşim, üçüncü paragrafın sonunda, " Sen ki bir tip yaratıcısısin, onu tanımanı isterdim" derken, Yakup Kadri'nin hangi özelliğini belirtiyor? Bu bir tek cümle yerine, "Sen büyük bir yazarsın. Romanlarında çok önemli karakterler, tipler yaratıyorsun..." diye uzun uzun konuşsa mı daha iyi olurdu? Elbette ki hayır. İşte sanatçıyı sıradan insana göre farklı kılan özelliklerden biri, az sözle çok şey söyleyebilme ve güzel söyleyebilme gücüdür.
- Ahmet Haşim, aydınlarımızı nasıl bir gözle görüyor? Sorunun karşılığı için beşinci paragrafta bir daha bakmalısınız. Altıncı paragrafta da süren ağır ve haklı eleştirilerin kaynağında ne yatıyor? Taklitçilik ve ona karşı oluş diyebilir miyiz? Özenti ve taklitle bir yere varılamaz dersem bana katılır mısınız?
- Ahmet Haşim, İzmir'i niçin "şuh bir kadın" gibi buluyor? Sorunun karşılığı için sondan ikinci paragrafı dikkatle okuyun.
- Göl Saatleri, Ahmet Haşim'in önemli eserlerinden biridir. Yakup Kadri'ye göre, bu eserin oluşmasında Halkapınar'ın rolü var mı? Son paragrafı bir daha gözden geçirin.

4.4. BİR DİNOZORUN ANILARI

Türk anı edebiyatının son yıllardaki en çok ilgi gören ve geniş yankılar uyandıran örneklerinden biri, emekli öğretim üyesi Mina Urgan'ın *Bir Dinozorun Anıları*_(1998) adlı eseridir. Bu ilginç eserin

tin'le Süleyman Nazif de vardı. Neyir'den başka hiç kimse ne demek istediğimi anlayamadı. Anlayamadıkları için de benimle alay etmeğe kalkıştılar. Bunun üzerine, ben de söğüp sayarak toplantıyı terk edip çıktım gittim. Sen o sıralarda, yine İstanbul'da değildin; ya İzmir'de, ya da Manisa'da idin. Fakat, o kuklalar sana bu hadiseyi mutlaka anlatmışlardır ve kim bilir beni ne kadar gülünç bir hale sokarak..."

Belli ki, Ahmet Haşim eskisi gibi, yine benimle dertleşmek ihtiyacı içinde idi. Fakat, ben bunu fırsat bilip son hadiseye dair bir yargılaşmaya girmek istemedim; sırf henüz kapanmamış olduğunu tahmin ettiğim yarasını deşmemek için. Zaten, biraz sonra buna hiç lüzum olmadığını da anlayacaktım. Haşim'le benim aramda hiçbir şey geçmemiş gibiydi ve o da büsbütün başka bir bahse atlamıştı:

."Şu İzmir'in garip bir füsunu var." demişti, "her saat başka renge giriyor; hoş'a gitmek için kâh ipeklere, kâh tüllere bürünen şuh bir kadın gibi. Acaba, içimi gıcıklayıp duran şehvani hisler bu benze-yiştten mi geliyor? Hele şu denize bak. İstanbul'da deniz bu kadar canlı, bu kadar hareketli midir? Ben şimdi, unuttum bile İstanbul'u. Halbuki, bir zamanlar, oradan başka bir yerde yaşamam sanırdım. Ya manzaraları mı diyeceksin? Bırak canım; İstanbul manzaralarının en alâsını profesyonel bir fotoğrafçının çektiği boyalı kartpostal-larda da bulabilirsin. İzmir'de ise şu deniz, şu ufuklar, şu karşı sa-hiller dahi bir ressamın kendi ruhundan bir şeyler katarak meydana getirdiği tablolar gibidir. Geçen gün, civarda Halkapınar denilen bir yere gitmiştim. Suların, ağaçların, kuşların nasıl dile geldiğini ben orada gördüm."

Oysa benim bildiğim Halkapınar, ara sıra birkaç leyleğin, kıyıları cılız sazlarla çevrili su birikintilerine konduğu bir kırdan ibaretti. Ama, gel gör ki kısa bir zaman sonra, Ahmet Haşim o yarı çıplak kırdan Göl Saatleri'nin çiçeklerini derleyecekti ve o leylekler:

Kenarı âba dizilmiş sükûn ile bekler.

Füsünü mâha dalan pür hayal leylekler.

olacaktı ve şair o cılız sazlara bakarak:

Akşam, yine akşam, yine akşam

Göllerde bu dem bir kamış olsam.

diyecekti."

dolayı, Ahmet Haşim bahsettiği nutkunda, onu dört beş gözlü bir yaratığa benzetmişti

Anı yazma, bir ihtiyaçtır. Günlük hayatın yankıları, gözlemleri, duyguları, düşünceleri bir anı defterine yazılır ve yayımlanırsa çok yararlı olur. İşte yukarıdaki metinde, bu özellikleri buluyoruz.

Edebiyat değeri olan anıları okurken, o kimsenin bilgi, görgü, duygu ve düşüncelerinin çekiciliği, güzelliği karşısında estetik bir zevk duyarız. Sevdiğimiz bir sanatçının yaşantılarını, çocukluk ve gençlik anılarını, heyecanlarını oturup yazması, bizim için büyük bir ilgiyle okunacak bir eser hazırlaması demektir. Edebiyat anıları, yazarların gelişimini, karakterini belirten en değerli belgelerdir.

- Bu metinde Ahmet Haşim'in hangi karakter özelliği hakkında bilgi ediniyoruz? Özellikle birinci ve ikinci paragrafı yeniden okuyun. Kalabalıktan hoşlanmayı, kalabalık saatlerde otele çekilişi, çok az sayıda kişi ile ilişki kurması, Ahmet Haşim'in aynı zamanda içe dönük ve yalnız yaşayan bir kişi olduğunu gösterir değil mi? İşte böyle bilgileri, ancak bu tür anılar yoluyla edinebiliriz.
- Ahmet Haşim, üçüncü paragrafın sonunda, " Sen ki bir tip yaratıcısın, onu tanımanı isterdim" derken, Yakup Kadri'nin hangi özelliğini belirtiyor? Bu bir tek cümle yerine, "Sen büyük bir yatarsın. Romanlarında çok önemli karakterler, tipler yaratıyorsun..." diye uzun uzun konuşsa mı daha iyi olurdu? Elbette ki hayır. İşte sanatçıyı sıradan insana göre farklı kılan özelliklerden biri, az sözle çok şey söyleyebilme ve güzel söyleyebilme gücüdür.
- Ahmet Haşim, aydınlarımızı nasıl bir gözle görüyor? Sorunun karşılığı için beşinci paragrafta bir daha bakmalısınız. Altıncı paragrafta da süren ağır ve haklı eleştirilerin kaynağında ne yatıyor? Taklitçilik ve ona karşı oluş diyebilir miyiz? Özentî ve taklitle bir yere varılamaz dersem bana katılır mısınız?
- Ahmet Haşim, İzmir'i niçin "şuh bir kadın" gibi buluyor? Sorunun karşılığı için sondan ikinci paragrafı dikkatle okuyun.
- Göl Saatleri, Ahmet Haşim'in önemli eserlerinden biridir. Yakup Kadri'ye göre, bu eserin oluşmasında Halkapınar'ın rolü var mı? Son paragrafı bir daha gözden geçirin.

4.4. BİR DİNOZORUN ANILARI

Türk anı edebiyatının son yıllardaki en çok ilgi gören ve geniş yankılar uyandıran örneklerinden biri, emekli öğretim üyesi Mina Urgan'ın **Bir Dinozorun Anıları**_(1998) adlı eseridir. Bu ilginç eserin

ilk baskısı Mart 1998'de yapılmış, bir yıl sonra Mart 1999'da ise 48. baskıya ulaşılmıştır. Bu, inanılması gerçekten güç, çarpıcı bir sayıdır ve nerdeyse haftada bir baskı demektir.

Yazarın olağanüstü içtenliği, zengin birikimi, renkli kişiliği, her şeyi açık açık yazması, küçük ayrıntıları bile yakalayıp yansıtmaları, Türkçeyi büyük bir ustalıklarla kullanışı, esere ayrı bir çekicilik katmaktadır.

Yaşlanmanın dünyanın sonu demek olmadığını, her dönemin kendine özgü güzellikleri ve sıkıntıları bulunduğunu vurgulayan yazar, zaman zaman filozofça tavırlar almaktadır.

Yaşlanmayla her şey biter mi? Gençlik dönemi insan yaşamında gerçekten en mutlu dönem midir? En azından bu durum herkes için geçerli midir? Yaşlanmakla yaş almak aynı şeyler midir? Yaşlanmak utanılacak ya da üzülecek bir durum mudur? Bir insanın yaşamında en güzel yıllar yazara göre hangi yıllardır? Yaşlılıkta nasıl mutlu olunabilir? Kendisi İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü olan yazar, yabancı dille eğitim gibi çok önemli bir konuda neler düşünmekte, neler söylemektedir?

Eserin tamamını okumanın gerekli olduğunu vurgulayalım ve yukarıdaki sorular hakkında biraz fikir edinebilmek, eserin havasına girebilmek için aşağıdaki parçaları dikkatle okuyalım:

"Anılarıma başlarken, her şeyden önce, gençliğin bir mutluluk, yaşlılığın ise bir mutsuzluk dönemi olduğu mitosunu yıkmak istiyorum. Gençliğin mutluluğu, gençlerin kendileri dışında neredeyse herkesin inandığı koca bir yalandır. Hiçbir gencin, "genç olduğum için aman ne mutluyum" dediği duyulmamıştır. Ama her nedense ihtiyarlar "ah! gençken ne mutluydum!" diyerek kendilerini aldatıp dururlar. Ailesi ve çevresi tarafından az çok korunan bir çocuk, on altı on yedi yaşına varıp, kimliği henüz gelişmeden, kendisini savunma mekanizması henüz işlemeye başlamadan; toplumun, insanların, cinselliğin gerçekleriyle ansızın karşı karşıya gelince, nasıl mutlu olabilir ki?

Bir hayli dirençli, iyimser bir insan olduğum için, bu uzun ömrüm boyunca başıma gelen felaketselere dayanabildim ama, on beş ile yirmi beş yaşları arasında çektiklerime bir daha dayanmam gibi geliyor bana. Dertlerime, beni şaşırtan yoğun sevinçler de karşıyordu elbette. Ne var ki, dertler, sevinçlerden ağır basıyordu her zaman. Çünkü kişisel sorunlarım bir yana, dünyanın felaketlerinden, toplumsal düzenin haksızlıklarından, insanların birbirlerine acımasızlığından sorumluyum; bunlara bir çare bulmam gerekiyormuş gibi bir duyguya kapılmıştım. Bu yükümlülüğü her zaman

duymakla birlikte, gençliğimde kendimi yalnız sanırdım. Oysa yükümü benimle paylaşan başka insanlar da olduğunu biliyorum artık.

Gençliğimde çok acı çektim, ama şimdiki gençlerin acıları benimkinden bin beter herhalde. Çünkü benim kuşağım, gençliğini ve gençliğin sorunlarını umutlu bir dönemde yaşadı hiç olmazsa. O birinci ve tek cumhuriyet gözümüzün önünde kurulmaktaydı. Eğer çalışırsak, doğru dürüst eğitim görürsek, aç biilaç ortalarda kalmayacağımızı biliyorduk. Güçlü bir umut içimize öyle derin kökler salmıştı ki, şimdi yaşadığımız toplumsal felaketler, hortlayan gericilik bile, benim gibi dinozorları halâ yıldıramadı.”(17. Baskı, Haziran 1998, sayfa:10)

* Gençliği bir mutluluk dönemi sanmak yanılgısına düşenler, ihtiyarlığı da, acıklı, hatta biraz ayıp bir dönem sayıyorlar. “ Artık ben ihtiyarladım” deyince, “Hayır ihtiyarlamadınız, sadece yaşlandınız” diyorlar. Sanki yaşlanmakla ihtiyarlamak aynı anlama gelmiyormuş gibi, “ihtiyarlamak” hafifçe müstehçen bir sözcükmüş gibi. Bir de “sizi çok iyi gördüm” lafı var. Benden genç olanlar, benimle karşılaşır karşılaşmaz, “sizi çok iyi gördüm” diyorlar selam yerine. Bunu otomatik olarak söylerken, iyi niyetliler, “vah zavallı! Amma da çökmüş!” diye düşünüyorlar. Kötü niyetliler de, “bu moruk da halâ ayakta kaldı” diyorlar içlerinden.

Oysa ihtiyarlamak, hiç utanılacak bir durum değil, üzülecek bir durum da değil. Bernard Shaw, yaşını açıkça söyleyen bir kadından korkulması gerektiğini; çünkü bunu açıklayan bir kadının her şeyi açıklayabileceğini söyler. Yaşımı bildirmekten hiçbir zaman çekinmedim. Hatta iyice ihtiyarladıktan sonra, biraz gururla, neredeyse övünerek ilan etmeye başladım tam kaç yaşında olduğumu. Onun için, yüzlerine bir maske takarcasına ağır makyajlarla yaşlarını gizlemeye çalışan kadınları pek anlayamıyorum. Belirli bir yaşa kadar makyaja hiç de karşı değilim. “Otuzuma basınca, ben de makyaja başlayacağım” derdim kendi kendime. Ama bu iş çok vakit aldığı için, üşendim, başlayamadım. Sonra otuz beşe erteledim makyajı, sonra kırka. Kırktan sonra da iş işten geçti zaten.

On yıl kadar önce, annemin gençlik arkadaşı Bedia Muvahhit’le karşılaşmıştım bir lokantada. Yanına gittim, eğildim, “Bedia Teyze, yetmişimi aştım” diye fısıldadım kulağına. Bu münasebetsiz lafımla onun da yetmişini çoktan aştığını söylemek istediğimi hemen anladı. “ Sus terbiyesiz kız!” diye beni şakadan azarladı. Bedia Muvahhit, pek beğenmediğim o ağır makyaj malzemelerini yüzüne geçirirdi ama, zekasına da, esprilerine de diyecek yoktu.

Bana kalırsa, bir insanın yaşamında en güzel yıllar gençlik değil, otuz beş ile kırk beş arasındır. Gençliğin sıkıntılarından kurtulmuş, yaşlılığın sorunlarıyla henüz karşılaşmamışsınızdır. Ne çare ki, o güzel yıllar da geçer, her şeyin gelip geçtiği gibi. Altmışından sonra, çok güç bir dönem başlar. Artık genç olamadığınız, orta yaşlı da sayılmayacağınız, yaşlanmaya yüz tuttuğunuz gerçeğine kalkanmak zorunda kalırsınız. Hiç de kolay değildir bu. Ama bu acı gerçeğe katlananlar, "artık ben yaşıyım" diyenler, aklın alamayacağı bir rahatlığa kavuşurlar. Eğer sağlık durumları az çok yerindeyse, hiç kimseye muhtaç olmadan bir evde yalnız yaşayabiliyorlarsa, yaşlılığın huzurlu, hatta mutlu bir dönem olabileceğini anlarlar. Bunu anladıktan sonra da, yaşlılığın nimetlerinden yararlanabilmenin yolunu arayabilirler. Örneğin, yaşlandıklarını bahane ederek şımarabilirler. Gençliğimde ve orta yaşlıyken pek şımarık değildim. Ama baktım ki, yaşlılığında, "şunu yapmak istiyorum, bunu yapmak istiyorum, şunu yemek istiyorum, bunu yemek istiyorum" diye tutturunca, yakınlarım, sekiz yaşında bir çocuğun isteklerini yerine getirdikleri gibi, bu seksenlik ihtiyarın da isteklerini yerine getiriyorlar. Ben de hiç utanmadan, elimden geldiğince sömürüyorum bu durumu. Şımarıklık numaralarımı ancak kızım Zeynep'e yutturamıyorum. "Şımarığın gene" diyerek beni şakadan azarlıyor. Zaten belirli bir yaşa kadar siz çocuklarınızı azarlarsınız, ondan sonra çocuklarınız sizi azarlamaya başlar.

"Dinç" denilen türden bir ihtiyar olarak ayakta kalabilmem, talihimden başka bir şey değil aslında. Bunu ben de çok iyi biliyorum. Ama şımarıklığımdan ötürü, bunu yalnız talihim değil, kendi marifetim saymaya başladım. Övünmek gibi olmasın ama, belki de biraz kendi marifetimdir dinçliğim. Çünkü "iyi ihtiyarlamak için yiğit olmak gerekir" sloganını benimsedim. Öteki ihtiyarların çoğu gibi, saatlerce sağlık durumumdan yakınlıkla kimsenin kafasını şişirmiyorum. "Şuram ağrıyor, buram sızlıyor" demiyorum, gerçekten de şuram ağrıdığı buram sızladığı halde." (sayfa 11-13)

(...)

"Üniversite eğitimiyle ilgili, beni çok üzen başka bir konuya da kısaca değinmek istiyorum: Üniversitelerimizde Türkçe yerine İngilizce eğitim yapılması tam bir rezalettir bence. Yabancı diller elbette ki öğretilmelidir; hem de çocuk küçükken ilkokulda başlayarak lise öğrenimi süresince devamlı öğretilmelidir. Ama üniversitelerde ancak yabancı filolojilerdeki Türk hocalar yabancı dil kullanabilir. Örneğin, İngiliz edebiyatı dersi verirken, bir öğretim üyesi İngilizce konuşmayı, ötekisi Türkçe konuşmayı yeğ tutabilir. (Nitekim ben kendim, öğrencilerim İngiliz edebiyatı okuduklarına göre, mümkün olduğu ka-

dar bu dili duymaları için, İngilizce ders verirdim.) Ama şimdi birçok üniversitede yapıldığı gibi, bütün derslerin İngilizce verilmesinin, bunun "Globalleşme" denilen yutturmacanın doğal bir sonucu sayılmasının, sömürge olduğumuzu resmen kabul etmekten başka bir anlamı olamaz. Avrupa ülkeleri de globalleşiyor sözde. Gelgelelim, Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da İngilizce eğitim yapan bir tek üniversite yok. Ne acıdır ki, ancak bizim memleketimizde var böyle bir kepezelik. Üstelik anladığım kadarıyla yabancı dilde yüksek öğretim görenler, ne o dili doğru dürüst öğrenebiliyorlar, ne de kendi ana dillerini. İngilizceleri de yarıyamalak kalıyor, Türkçeleri de" (s. 252-253)

(...)

"Taksim meydanına gelip Marmara Oteli değil de "The Marmara Hotel" denilmesine hâlâ alışamadığım (o "the" kadar gülünç bir züppelik olamaz) otelin önüne gelince, bizi durdurdular." (sayfa 312)

Nasıl, eserin havasına biraz da olsa girebildiniz mi? Metinlerde neler vurgulanıyor? Özellikle son iki alıntıda Türkçemizle ilgili ne tür sorunlara yer veriliyor? Metinleri bir kez daha dikkatle okuyun.

5. GÜNLÜK VE ÖRNEKLER

Anı örneklerinden sonra, şimdi de günlük ile ilgili iki kısa yazı ve üç örnek verelim. Böylece iki türü, daha iyi tanıyabilecek, aralarındaki benzerlik ve ayrılıkları daha iyi göreceksiniz. Ünitede kullandığımız yöntemle bu örnekleri de inceleyin.

GÜNLÜK ÜZERİNE

İnsanın içini dökmeden edemediği dakikalar olur. Bir dost, bu dakikalarda erişilmez bir değer kazanır. Ama her şey bir dosta söyle-nemez ki! Onun için, hele bu insan bir yazarsa, içinin gizli kıvrımlarını görmesini biliyorsa, masanın başına geçip kalemını eline almadan edemez. İşte "günlük" dediğimiz, yazarın kendi kendisiyle alçak sesle konuşmasından başka bir şey olmayan, o günü gününe tutulmuş anılar bu iç dökme gerekmesinden doğmuştur. Böyle bir yazar, kendisi için günlüğünü tutar.

Burada sırası gelmişken iki türlü günlük olduğunu söylemeliyim: Bazı günlükler, dışa dönük olan yazarların elinden çıkmıştır; bunlar, daha çok, türlü dış olayları, sanat, edebiyat, siyaset adamları üzerindeki düşünceleri, dedikoduları, yerilen ya da beğenilen şeyleri

anlatır. Bazı günlükler ise, içe dönük yazarların adeta içlerinden kopmuş yapraklardır; bunlar, bilincin alacakaranlığından, iç dünyanın derinliklerinden kopmuş hayaletler, parıltılar, ayaklanmalar, tartışmalarla doludur; insafsız bir iç çözümlenmesi, bu sonuçun günlüklerin belli başlı özelliği olarak görülür.

Yayınlanmak üzere tutulan, okuyucu gözetmeyen günlükler basılıp da geniş ilgi toplayınca, irili ufaklı yazarların günlük tuttıkları ve sağlıklarında bunları yayınladıkları görüldü. Günlük, artık mektup gibi bir edebiyat türü sayılmaktadır. (..) Okuyucu için yazılan günlük, yazarın gerçeğini elbette olduğu gibi göstermez; ama böyle bile olsa, bizi sanatçıya yaklaştıran, onu türlü yönleriyle bize tanıtan yine odur. (...)

Şimdiye kadar, hiçbir Türk yazarının elinden çıkmış ve yayınlanmış bir günlük gördüğümü hatırlamıyorum. Olgunlaşan bir hayatın sonlarına doğru, geçmiş günlerden derlenmiş anılar var. Halit Ziya'nın Kırk Yılı, Hüseyin Cahit'in Edebi Hatıralar'ı ilk akla gelenler arasında. Ama bunları günlük ile karıştırmamalı. Günlük, ileriye doğru gider, anı geriye doğru iner. Biri yaşarken, öbürü yaşadıktan sonra yazılır. (...)

(Suut Kemal Yetkin, *Günlerin Götürdüğü*, 1958)

YAŞADIKÇA YAZILAN

Yaşadıkça yazılan günlük'te, ömrün sonuna doğru yazılan anılardan daha çok gerçek payı vardır. Kişi, günlükte kendi hayat hikayesini günü gününe yazmış gibidir: İyi ve kötü yanlarıyla göstermiştir kişiliğini; yaşadığını apaçık koymuştur günlüğüne, sonradan değiştirmemiştir. Anılar'da ise yazar geriye bakıyordur; hatırlamaya çalıştığı olayları, kişileri, sözleri, düşünceleri yarım yamalak bulacaktır belki; ya da hiç bulamayacaktır, çünkü büsbütün unutmuştur; belki onları unutmayı seçmiştir; hayatını yaşamış ve geniş deney edinmiş bir anılar yazarı, herhalde eski olayları yeni bir görüşle yorumlayacaktır; kaldı ki, anılarda, varlıkları sona ermek üzere olan yazarlar kişiliklerini ve eserlerini haklı göstermek çabasına girerler ister istemez.

Bir insanı en açık, en çıplak, en gerçek haliyle gösterebilen tür, günlük türüdür. Yaşadıkça yazılarda gerçek vardır.

(Talat S. Halman, "Yaşadıkça Yazılan", *Türk Dili*, c. XI, 1962, no. 127)

GÜNLÜK

24 Ocak 1916

Dün akşam gün batımı, hiç görmediğim bir güzellikteydi. Pembe, turuncu bir buğu vardı gökte. Hele mavunaların geçtiği Seine üzerinde gök öyle bir göründü ki, Grenelle köprüsünde ürperdim. Tramvayda baktım; kimse ama hiç kimse görmüyor bu güzelliği. Farkında olan, kendinden geçen, tedirgin olan bir yüz yok... Ama, diye düşündüm, güzelliği bulmak için yolculuğa kalkar, uzaklara giderler. Güzelliği bile satın almağa alışmışlar; parasız oldu mu görmüyorlar.

(Andre Gide, Günlük; çev. N. Aslan)

RUZNÂME

(Balkan Savaşı Günlüğü)13 Kanunievvel (Aralık) 1328 (1912)

Bu sabah saat beşte yola çıktık. Yunan'a savaşa gidiyormuşuz. Oysa her erde yüz fişek bile yok. Bu kadar cepbane ile savaşa değil ava bile gidilmez.

Bundan başka, topumuz yok, süvarimiz yok. Kısacası, tümenin ekmeğe, tuza varıncaya kadar hiçbir şeyi yok.

Bu yoksul tümenimizle akşama doğru Permedin önünden geçtik. Burası her Arnavut kasabası gibi soğuk ve taştan idi. Uzaktan görüne bir sürgün yeri hissi veriyordu. Köprü yıkık olduğu için girmek olasılığı yoktu. Uzaktan, büyücek bir yapının üzerinde Arnavutların kara kartallı bağımsızlık bayrakları sallanıyordu. Halk, derenin öbür yanında öbek öbek toplanmıştı. Tâ uzaktan, eğlendiklerini, bizim perişanlığımıza sevindiklerini hep anladık.

(Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri*, c. VIII, 1971)

GÜNLÜK

Antep, 16 Aralık 1954

Lisede bir konferans verdim.

Öğrenciler üzerinde bir etkim oldu mu olmadı mı kestiremiyorum. Nedir ki, öğretmenlerinin yanında, hepsi de ağızlarını açmadan sözlerimi dinlediler.

Edim ki: "Herhangi bir şiiri yazdıktan sonra bakın, bir çok gereksiz şeyler bulursunuz. Her şiirin hiç değilse onda dokuzu atılabilir. Atmaktan korkmayın, atın,atın. Şiire atmakla ulaşılabilir."

Bu söz Erdoğan Bozdoğan adında bir genç ozanın ilgisini çekmiş; konferanstan sonra, yolda yanıma geldi, her şiirin ille de onda dokuzunun atılmasının zorunlu olup olmadığını sordu.

"Hayır, diye yanıtladım, bazı şiirlerin atılacak parçası yoktur. Ama siz atın. O atılmayacakları da atın. Şiir, herşeyden kurtulduktan sonra geride kalan şeydir."

(Salah Birsal, Günlük, 1955)

ÖZET

İnsanın hayatı üç zaman dilimine ayrılır: **Geçmiş, bugün, gelecek.** Bu dilimlere, dün, bugün, yarın da diyebiliriz. Söz konusu bu kesimler, toplumlar ve uluslar için de geçerlidir.

İnsan, geçmiş, geçmişteki yaşantılarını sık sık anar. Geçmiş, insan hayatının çok önemli bir parçasıdır. Geçmiş ise **anılar** oluşturur. Bu nedenle anı türü büyük önem taşır ve edebiyat türlerinin en yaygın olanlarından biridir. Geçmiş anılar, geleceği umutlar oluşturur. Bir kimsenin kendi başından geçenleri ya da tanık olduğu olayları anlattığı esere **anı** diyoruz. Kısacası **anı, yaşanmış olayları anlatan yazı türüdür.** Anılar yoluyla insan, geçmiş çeşitli yönleriyle yeniden yaşar. Anı yazıları, içtenlik ve gerçeklik üzerine temellenir. Bunlardan yoksun olan anılar okunmaz ve yaşamaz.

Anılar, yalnızca belli kişilerin yaşantılarını ve serüvenlerini dile getirmez. Aynı zamanda o kişilerin yaşadıkları dönemin toplumsal durumuna, kültürel özelliklerine ilişkin önemli gözlem ve bilgileri de kapsar. Bundan dolayı anılar, tarihin, kültür ve sanatın çeşitli yönlerine ışık tutar. Anı ile günlük farklı türlerdir.

Anı türü, özellikle XVII. yüzyıldan sonra büyük gelişme göstermiştir. Türk edebiyatı da, anı eserleri bakımından büyük bir zenginlik gösterir. Özellikle Tanzimat'tan sonra bu alanda önemli yazarlar, değerli eserler görülür. Cumhuriyet döneminde de çok sayıda anı yazarı ve eseri ile karşılaşırız.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanını bulunuz.

1. "İnsanın geçmişioluşturur."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
 - a) Anı
 - b) Olaylar
 - c) Anılar
 - d) Umutlar
 - e) Gözlemler

2. Aşağıdakilerden hangisi, anı yazmanın nedenleri arasında **yer almaz**?
 - a) Bazı gerçekleri ortaya koymak
 - b) Yazma alışkanlığı içinde bulunmak
 - c) Birlikte yaşadığı kişileri tanıtmak
 - d) Gelecekle ilgili tasarıları ortaya koymak
 - e) Gelecek kuşaklara uyarılarda bulunmak

3. Anılar, yaşanan olayların, durumların insan belleğinde bıraktığı
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
 - a) Bilgilerdir
 - b) Gözlemlerdir
 - c) Belgelerdir
 - d) Olaylardır
 - e) İzlerdir

4. Anı türünde Türk edebiyatının ilk önemli eseri hangisidir?
 - a) Babürname
 - b) Fuḫş-ı Atik
 - c) Şecere-i Türki
 - d) Kırk Yıl
 - e) Falaka

ÖDEVLER

1. Bu ünite de adı geçen anı kitaplarından üç tanesini bularak iyice okuyunuz. O zaman, anı türünü çok daha iyi tanıyıp öğreneceksiniz.
2. Ünite de, edebiyatçılarımızdan başka, Cumhuriyet'ten önce ve sonra kimi devlet adamlarımızla askerlerimizin de anılar yazdığını ve bunların da yayımlandığını söylemiştik. Bu alanda küçük bir araştırma yapınız ve üç yazar, beş eser adı belleyiniz.
3. Ünitening sonundaki anı ve günlük örneklerini iyice inceleyiniz ve birbirleriyle karşılaştırınız.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Çağdaş Türk Dili, Günlük Özel Sayısı I-II. 2004, Sayı 197-198.
2. Kudret Cevdet; Örneklerle Edebiyat Bilgileri, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1980.
3. NecatigilBehçet; Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1970
4. Türk Dil Kurumu; Türk Dili-Anı Özel Sayısı, Sayı 246, Ankara, 1972.
5. Türk Dil Kurumu; Türk Dili-Günlük Özel Sayısı, Sayı 127, Ankara, 1962.

SÖZLÜK VE KAVRAM DİZİNİ

academicién (akademisyen): Akademi üyesi

complique (komplike): Anlaşılması güç, çözümlenmesi güç, karmaşık

entellektüel: Aydın

mavuna: Mavna; gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan, güverte-siz büyük tekne

militer (Fr. Militaire): Askeri

ruzname: Günlük

Tetkik-i Mezalim Şubesi: Zulümleri inceleme şubesi. Sakarya Savaşı sırasında Yunanlıların o yörede ve köylerde yaptıkları zulümleri incelemekle görevlendirilen kurul. Halide Edip, bu şubeyi yönetmekle görevlendirilmişti.

6.6. GEZİ

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Sözlüklerde "gezi" ve "gezgin" kelimelerini bulunuz ve nasıl tanımlanmış olduklarına bakınız.
- Yurt içinde veya dışında herhangi bir gezi yapmanın insana sağlayacağı kültürel yararlar üzerinde düşününüz.
- Gezmekle ilgili iki atasözümüz vardır: "Çok gezen çok bilir", "Çok yaşayan bilmez çok gezen bilir". Bu atasözlerinin anlamlarını açıklamaya çalışınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Gezi yazılarının önem ve işlevini anlatmak, bu tür yazıların özelliklerini belirtmektir.

Yan Amaçlar

- Edebiyatımızda gezi türünün gelişmesi ve bugünkü durumu üzerinde bilgi vermek,
- Gezi yazılarının çeşitlerini ve başlıca gezi yazarlarını tanıtmak,
- Gezi türünde yazılmış eserlerden seçilen örnekler üzerinde okuma alıştırmaları yaptırmaktır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Gezi türü ile "anı" ve "röportaj" türleri arasında bazı benzerlikler ve ilişkiler vardır. Bunun için bu üniteyi incelemeye başlamadan önce beşinci üniteye bir göz atmanız yararlı olacaktır.
- Bu üniteyi bitirdikten sonra bir gezi kitabı edinerek o kitaptaki yazıların tümünü okuyunuz.
- Gezi yazılarını okurken ülke, kent veya yer adlarına bakmak için elinizin altında bir atlas veya ansiklopedi bulundurunuz.

1. GİRİŞ

Bu ünitemiz yurt içinde ve dışında yapılan gezilerde görülenlerin anlatıldığı eserlerle ilgili bir yazı türüne ayrılmıştır. Eskiden "seyahatname" adıyla anılan, bugün "gezi kitabı" veya "gezi yazıları" dediğimiz bu türden eserlerin birer edebiyat ürünü sayılabilmeleri için anlatım sanatı bakımından da bazı özellikler taşımaları gerekir.

Bu tür yazılarda belirli toplumların yaşayışları, gelenek ve görenekleri, özgün yönleri anlatılmaya çalışılır.

İletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle insanların başka yerleri ve başka toplumları tanıma ihtiyaç ve isteği de artmış durumdadır. Bunun doğal bir sonucu olarak birçok yazar ve sanatçı bugün sık sık ya kendi ülkelerinde geziye çıkmakta ya da yabancı ülkeleri gezip dolaşmakta, izlenimlerini okuyucuyla paylaşmak istemektedirler. Zamanımızda gezi yazıları büyük bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekmektedir.

Bu bölümde gezi yazılarının tanımı ve niteliği üzerinde durulduktan sonra, gezi türünün genel olarak gelişmesi gözden geçirilerek, edebiyatımızda bu türün durumu belirtilecek ve seçilmiş birkaç örnek üzerinde okuma çalışmaları yapılacaktır.

2.1. GEZİ YAZILARININ TANIMI VE NİTELİĞİ

Bir yazarın gezdiği, gördüğü ve incelediği yerlerden edindiği bilgi, görgü ve izlenimleri yansıtan yazıya "gezi yazısı" denir.

Gezi yazılarında yalnız gezilip görülen yerlerin doğal özelliklerinin belirtilmesiyle yetinilmez. O yerlerdeki insanların gelenek, görenek ve zevkleri de tanıtılmaya çalışılır. Doğru bilgi ve gözlemlere dayalı gezi yazıları tarih, coğrafya, toplumbilim gibi bilim dalları için de yararlı birer kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu tür yazılar, ayrıca, okurların genel kültürlerini artırmada önemli bir rol oynar.

İnsanlar, kendi yakın çevreleri dışında olup bitenleri öğrenmek isterler. Kitaplarda okudukları, haritalarda gördükleri kıta, ülke veya kentlerde yaşayan insanların gelenek ve göreneklerini merak ederler. Görmeyi hayal ettikleri yerleri, usta yazarların eserleri aracılığıyla tanımaktan, "gezer gibi olmaktan" zevk duyarlar. Kendisi de gezi türünde eser vermiş olan Ahmet Hâşim bu duyguyu şöyle dile getirir:

"....Seyahatname okumanın tadını öteden beri bilirim. Bütün çocukluğum onları okumakla geçti. Kış geceleri dışarıda rüzgâr olurken, bir gaz lambasının ışığını göz bebeklerimde, iki altın nokta gibi ta-

şıyarak zengin bir ateş karşısında, rahat bir koltukta okuduğum o Afrika ve Amerika seyahatnamelerinin masum ve namuslu üslubundan aldığım tadı bana pek az edebiyat eseri verebilmiştir.” (Bize Göre, Gurebâhâne-i Lâklakan, Frankfurt Seyahatnamesi, s.170)

Gezi yazıları gerçekten yaşanmış bir hayat kesiminin ürünüdür. Bu tür yazıların ağır basan yönü, anlatılanların dikkatli bir gözleme dayanmış olmasıdır. Yazar, şüphesiz, gördüklerini anlatırken anılarından söz edebilir, birtakım yazılı veya sözel kaynaklardan yararlanabilir, karşılaştırmalar ve çözümler yapabilir. Ancak tüm bu çabaların keskin ve sağlam bir gözlem gücünden kaynaklanması şarttır. Biz buna “görmesini bilme yeteneği” de diyebiliriz.

Gezi yazarları, uzun bir süre, daha çok insanların hiç gezip görme fırsatı bulamadıkları ülkeleri, bölge ve kentleri tanıtma amacını gütmüşlerdir. Kutuplar, Afrika'nın balta girmemiş ormanları ile Orta Asya, Hindistan ve Çin gibi egzotik yerleri anlatan yazı ve eserlerin bugün de ilgi ve zevkle okunduğunu görüyoruz.

Zamanımızda artık dünyanın her köşesi gezi yazarları için bir konu kaynağı olabilmektedir. Bugün gazete ve dergi sayfalarında Afrika, Asya, Güney Amerika gibi kıtalarda yaşayan insan topluluklarının ilginç yaşayış biçimlerini tanıtan gezi yazılarının yanında New York, Tokyo, Paris, Londra gibi büyük şehirleri anlatan yazılara da rastlanmaktadır.

Bir gezi yazısının kendi türünde değerli olabilmesi, bazı nitelikler taşımasına bağlıdır. Bu niteliklerden biri, okuyucu için ilginç görünüm, durum veya olayları kapsayabilmesidir. İkinci nitelik, gezilen yerler ile görülen şeylerin dış görünüşünden çok öze inen ve insanların iç dünyalarını yansıtan-belki bazı okurlar için ayrıntı sayılabilir-hususları gözler önüne sürebilmesidir. Üçüncü nitelik ise görülen yer ve insanları, edinilen izlenimleri yalın, sürükleyici ve renkli bir dille anlatabilmesidir.

Gezi yazılarının, ele alınan konular ve anlatım bakımından “anı” ve “röportaj” türünden yazılara benzer bazı yönlerinin bulunduğunu hatırlatmak isteriz. Çünkü “gezi”, “anı” ve “röportaj” diye adlandırılan yazılar geniş ölçüde yazarların gözlem, izlenim ve yorumlarına dayanır. Bu nedenle bu türlerde yazılmış eserleri bir sınıflamaya tabi tutmak bazen güçtür. Bununla birlikte, her üç türün de birtakım ayırıcı özellikleri vardır. İyi bir okur bu özellikleri bilir veya bu özellikleri belirlemede güçlük çekmez.

2.2. GEZİ TÜRÜNÜN GELİŞMESİ

Gezi türünün uzun bir geçmişi vardır. Bugünkü tanımına ve niteliğine tam uymasa da çok eski çağlarda gezi türünden sayılabilecek bazı eserlerin bulunduğu bilinmektedir. Eski Yunanistan'dan başlayarak, günümüze kadar çeşitli ülkelerden birçok gezgin, elçi, şair ve yazar gezip gördükleri yerleri anlatan eserler meydana getirmişlerdir.

Başka ülkelere yapılan yolculuklarla ilgili ilk gezi yazılarına örnek olmak üzere M.S. 448'de Hun hükümdarı Atilla'ya gönderilen elçilik heyetinde görevli tarihçi Priskos'un eseri ile M.S. 568'de Kilikyalı Zemarkhos'un Göktürkler ülkesinde Bizans İmparatorluğu elçisi iken tuttuğu notları gösterebiliriz.

İranlı şair ve din adamı Nasır Hüsrev'in (1003-1061) hac maksadıyla yaptığı Mekke gezisini ve bu arada Mısır ve Anadolu'nun doğusunda gördüklerini anlatan "Sefername" adlı eserini de ilk gezi kitapları arasında sayabiliriz.

Gezi türünün ilk önemli eserlerini verenlerin başında şüphesiz Venedikli ünlü gezgin Marco Polo (1245-1324) ile yine ünlü Arap gezgini İbn Batuta'yı (1304-1369) anmamız gerekir.

Marco Polo, Yakın Doğu ve Orta Asya ülkelerini kapsayan uzun bir yolculuğa çıkmış ve bu yolculuğunda gezip gördüğü yerleri anlatan bir eser yazmıştır. Birçok dillere çevrilen bu eser gezi edebiyatının ilk klasik örneklerinden biri sayılır. Arap gezgini İbn Batuta da Anadolu, Harezmi, Maveraünnehir ve Horasan'ı dolaşarak oralarda yaşayan Türklerin teknik ve toplumsal özelliklerini anlatan bir kitap yazmıştır.

Önceleri daha çok tarihçilerin ilgi gösterdikleri bu eserler, sonradan edebiyatçıların da dikkatini çekmiştir. Ele alınan konular, kullanılan dil, yazarların gözlem ve anlatım özellikleri bakımından gezi yazısı ve kitapları artık edebiyatın bir kolu, bir başka deyişle bir yazı türü özelliğini kazanmıştır. Yakın yüzyıllarda gezi türünde eserlerin sayısı hızla artmaya başlamıştır.

2.3. GEZİ YAZILARININ ÇEŞİTLERİ

Gezi yazılarını, yolculuk yapılan yer bakımından ikiye ayırmak mümkündür: (a) yurtiçi gezi yazıları ve (b) yurtdışı gezi yazıları.

Yurtiçi gezi yazıları, bir yazarın herhangi bir amaçla kendi ülkesinde yaptığı bir yolculuk sırasında gezip gördüğü yerleri ve edindiği izlenimleri anlattığı yazılardır. Bu tür gezi yazılarına, Reşat Nuri Güntekin'in (1889-1956) **Anadolu Notları'nı** (1945) gösterebiliriz.

Yurtdışı gezi yazıları ise bir yazarın kendi ülkesi dışında yaptığı gezi ve incelemelerin bir ürünüdür. Bu tür gezi yazısına da Falih Rıfkı atay'ın (1894-1971) **Deniz Aşırı**(1931) adlı eseri örnek olarak gösterilebilir.

Gezi yazılarını, gezi türünde eser veren kimselerin durumları bakımından da ikiye ayırabiliriz: (a) Uğraşları yazarlık olan kimselerin kaleminden çıkan gezi yazıları ve(b) uğraşları yazarlık olmayan kimselerin ortaya koydukları gezi yazıları.

Yazarlığı bir meslek olarak benimsemiş kimselerin eserlerinde gezilen görülen yerler, değinilen konular, insanlarla ilgili gözlemler yazı sanatının birçok özelliğini yansıtan renkli bir dille anlatılır.

İkinci kategoriye giren yazılar, genellikle yazarlıkla ilgili olmayan, fakat yurt içinde veya dışında bazı yerleri görmek üzere geziye çıkanların veya geçici görevlerle bir yabancı ülkelerde oturanların kalem aldıkları yazılardır. Bu gibi kimselerin eserlerinde anlatım kuru ve renksiz olabilir. Ancak bu tür eserlerde bazen çok ilginç gözlemlere, sağlam bilgilere ve mantıklı yorumlara rastlayabiliriz. Örneğin, ünlü Türk denizcisi Piri Reis'in (1465-1554) **Bahriye** (1554) adlı kitabı bu bakımdan ilginçtir. Bu kitap Akdeniz'i çevreleyen karalar, ormanlar, dağlar, kentler üzerinde verdiği bilgilerle hem bir deniz atlası, hem de bir gezi kitabı niteliği taşır.

Gezi yazılarını amaç ve yazılış biçimi bakımından da üçe ayırmak mümkündür: (a) günü gününe alınmış notlara dayalı gezi yazıları; (b) mektup biçiminde yazılan gezi yazıları ve (c) bir ülkeyi daha nesnel ve derinlemesine tanıtmayı amaçlayan gezi yazıları.

Kimi yazarlar, gezip gördükleri yerleri günü gününe veya aralıklı olarak tuttıkları notlardan yararlanarak anlatırlar. Bu gibi gezi yazıları çok kez anı türünün de özelliklerini taşır. Bu çeşit gezi yazılarına Burhan Arpad'ın (1910-1994) **Gezi Günlüğü** (1962) adlı eseri örnek olabilir.

Kimi yazarlar da gezi izlenimlerini belirli aralıklarla arkadaşlarına yazdıkları mektuplarda anlatırlar. Bu gibi gezi yazılarında anlatım bakımından "mektup" türünün hemen hemen tüm özelliklerini görebiliriz. Bu çeşit gezi yazılarına Celâlettin Ezine'nin (1901-1972) **Amerika Mektupları** (1964) örnek olarak gösterilebilir.

Üçüncü tür gezi yazıları, yazarın kişisel gözlemleri yanında daha başka bilgi ve belgelere dayalı tasvir ve yorumları içerir. Örneğin, Falih Rıfkı Atay'ın gezi kitapları genellikle bu biçimde yazılmış eserlerdir.

3. TÜRK EDEBİYETİNDE GEZİ YAZILARI

Bugünkü bilgilerimize göre Türkçe yazılan ilk gezi kitabı, tanınmış denizcilerimizden Seydi Ali Reis'in (?-1562) *Miratül-Memalik* adlı eseridir. Eser, Portekizlilere karşı savaşırken Hint denizinde fırtınaya yakalanıp Gücerat'ta karaya çıkan Seydi Ali Reis'in Hindistan, Afganistan, Buhara ve Maverünnehir yoluyla Edirne'ye dönüşü sırasında başından geçen serüvenleri kapsar.

Ünlü bilginlerimizden Katip Çelebi'nin (1609-1657) *Cihannüma* adlı eseri de gezi yazılarında rastlanan birtakım özellikleri içermektedir. Katip Çelebi, Osmanlı ülkesinin birçok yerlerini dolaşmış ve eserinde, gördüğü bu yerlerle ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Edebiyatımızda gezi türünde ilk büyük ve önemli eserin yazarı Evliya Çelebi (1611-1682) dir. *Tarih-i Seyyah* adını taşıyan on ciltlik eserinde Evliya Çelebi, Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde ve dışında gezip gördüğü yerleri anlatır. Bu yerler arasında Bursa, İzmir, Trabzon gibi şehirlerimiz yanında Avusturya, Hicaz, Mısır, Habeşistan ve Dağıstan gibi yabancı ülkeler de bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin gezi kitabından XVII. yüzyıl toplumumuzun zengin kültür özelliklerini öğrenmek mümkündür. Anlatımdaki sadelik, içtenlik ve söyleşi havası da bunlar gezi yazılarında aranılan niteliklerdir- eser için ayrı bir üstünlük sayılır.

XVII. yüzyılda Hac yolculuklarını anlatan birtakım gezi kitapları ile birlikte Avrupa ve Yakın Doğu ülkelerine gönderilen elçilerimizin yazdıkları "sefaretname" leri de birer gezi eseri sayabiliriz. Bu eserler arasında gezi türünün özelliklerini en belirgin bir biçimde taşıyanı, Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin (?-1732) *Fransa Sefaretnamesi*'dir. Yazar, bu eserinde Lâle Devri'nde Fransa'da elçilik yaparken gördüklerini tatlı bir dille anlatmıştır.

Edebiyatımızda gezi türünden yazılara ilginin arttığını daha çok XIX. yüzyılda görüyoruz. Birtakım denizcilerimizin, ülke dışındaki Müslümanların eğitilmesi için görevlendirilmiş din adamlarımızın ve gezginlerimizin görevle veya kendi istekleriyle gezip gördükleri yerleri anlatan eserlerini burada anmak gerekir. Bu eserlerde Orta Asya, Uzak Doğu, Afrika, Güney Amerika üzerinde ilginç gözlem ve izlenimlere dayalı bilgiler sergilenmiş bulunmaktadır.

3.1. TANZİMATTAN SONRAKİ GELİŞMELER

XIX. yüzyılın sonlarında yayımlanan ve gerçek bir gezi yazısı niteliği taşıyan eser, Ahmet Mithat Efendi (1844-1912)'nin *Avrupa'da*

Bir **Cevelan** adlı kitabı (1891) olmuştur. Yazar, bu eserinde İstanbul'dan Stockholm' a kadar yaptığı tren yolculuğuna ve dönüşünde uğradığı birçok Avrupa kentlerine ilişkin gözlem ve izlenimlerini anlatır. Âli Bey'in (1844-1899) **Seyahat Jurnalı** adlı kitabı (1897) da bu yüzyılın önemli gezi eserleri arasında sayılır.

1908'den sonra gezi türünden eserlerin sayısında önemli bir gelişme görülmektedir. Bunda okur sayısının artışı yanında, yabancı gezi kitaplarının Türkçe'ye çevrilmeye başlamasının da etkisi olmuştur. Bu dönemin tanınmış şair ve yazarlarından Cenap Şahabettin'in (1870-1934) Hicaz yolculuğunu anlatan **Hac Yolunda** (1909), Suriye ve Irak'tan söz eden **Afâk-ı Irak** (1915) ve bir Avrupa gezisinde gördüklerini yansıtan **Avrupa Mektupları** (1919) adlı eserlerini Türkçe gezi türünün başarılı örnekleri arasında gösterebiliriz.

3.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE VE GÜNÜMÜZDE GEZİ YAZILARI

Cumhuriyet döneminde edebiyatımızda gezi türünde nicelik ve nitelik yönünden büyük bir ilerleme sağlanmıştır. Bu dönemin tanınmış gezi yazarları arasında önce Falih Rıfkı Atay'ı (1894-1971) anmamız gerekir. Atay'ın **Deniz aşırı** (1931), **Taymis Kıyıları** (1934), **Bizim Akdeniz** (1934), **Tuna Kıyıları** (1938), **Hind** (1944), **Yolcu Defteri**, "**Gezerek Gördüklerim**" ele alınan konular ile gerek gözlem gerek anlatım ustalığı bakımından ilginç ve değerli eserlerdir.

Cumhuriyet döneminde gezi türünde eser veren diğer yazarlar arasında İstanbul'dan Londra'ya **Şileple Yolculuk** (1934) ve Akdeniz'de **Bir Yaz Gezintisi** (1936) adlı kitaplarıyla Faik Sabri Duran'ı (1883-1943), Finlandiya (1935) adlı kitabıyla Şükûfe Nihal'i (1896-1973), **Bir Vagon Penceresinden** (1934) ve **Ankara-Bükreş** (1938) adlı kitaplarıyla Sadri Ertem'i (1898-1943), **Tuna'dan Batıya** ve **Yurttan Yazılar** (1943) adlı kitaplarıyla İsmail Habib Sevük'ü (1892-1954), **Anadolu Notları** (1945-1969) adlı iki ciltlik kitabıyla Reşat Nuri Güntekin'i (1886-1956), **Anadolu Manzaraları** adlı kitabıyla Hikmet Birand'ı (1906-1972), **Gezi Günlüğü** ve **Avusturya Günlüğü** (1963) adlı kitaplarıyla Burhan Arpad'ı sayabiliriz.

Son yıllarda gezi edebiyatımız yeni eserlerle daha da zenginleşmiştir. Yabancı ülkelerle kültürel ilişkilerin artması ve bireysel gezi imkanlarının çoğalması sonucu olarak bu türde eser yazarların sayısında da bir artış görülmektedir.

Günümüz yazarları arasında gezi yazı ve kitaplarıyla ün yapmış olanlar arasında **Mavi Yolculuk** ve **Mavi Anadolu** adlı eserleriyle

Azra Erhat'ı (1915-1982), *Düşsem Yollara Yollara* adlı eseriyle Haldun Taner'i (1916-1986), *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan* adlı eseriyle Melih Cevdet Anday'ı, *Sam Amcanın Evinde ve Bir Garip Ada* adlı eserleriyle Badîi Faik Akın'ı, *Canım Anadolu* adlı eseriyle Bedri Rahmi Eyüboğlu'nu (1913-1975), *Şu Bizim Rumeli* adlı eseriyle Yılmaz Çeliner'i ve *Almanya Beyleri İle Portekiz'in Bahçeleri* adlı eseriyle Nevzat Üstün'ü (1924-1979) sayabiliriz.

4. GEZİ YAZILARINDAN ÖRNEKLER

Bu bölümde gezi türüne örnek olarak üç yazı bulacaksınız. Bu yazılar sırasıyla Falih Rıfki Atay; Reşat Nuri Güntekin ve Haldun Taner'in eserlerindendir seçilmiştir.

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının gezi türünde en güçlü ve verimli yazarlarından biridir. Onun gezi yazıları sağlam ve çarpıcı gözlemlere dayanır. Reşat Nuri Güntekin ise daha çok bir romancı olarak ün yapmakla birlikte gezi türünde de renkli ve canlı örnekler vermiştir. Onun Anadolu'yu anlatan gezi yıllarında ince, duyarlı ve bazen de mizaha kaçan bir sanatçı kişiliğinin belirtilerini görürüz. Haldun Taner de hikâye, piyes, fıkra yazarlığı yanında gezi türünde yazıları ile dikkati çeken yazarlarımızdan biridir.

- Aşağıda okuyacağınız ilk yazı Atay'ın *Gezerek Gördüklerim* adıyla 1970'de yayımlanan kitabından biraz kısaltılarak alınmıştır. Atay, bu yazısında 1927'de yaptığı bir Güney Amerika gezisinde gördüğü Rio de Janeiro şehrini anlatmaktadır.

RİO DE JANEİRO

İstanbul şehri ile Rio De Janeiro'yu kıyaslayan coğrafya kitaplarını okumuşsunuzdur. Bu kıyasların bana verdiği fikir şu idi: "Güney Amerika'sında İstanbul'a benzeyen bir şehir var."

(...)

Güvertede Rio ufuklarına bakıyorum. Rio'nun müjdecileri gibi... Kıyıda sırt üstü dev hayaletleri yatıyor. Azametli bir dağ hemen deniz kenarından, sert bir kalkışla dikleşiyor. Hepsi ormanlarla, Brezilya'nın yaban ormanları ile örtülü... Beyaz İsviçre'yi, yeşil ve sıcak düşününüz: İşte o Rio şehrine giden kıyıların ilk görünüşü...

İki adayı geçtik. Ortalık iyiden iyiye karardı; biraz önümüzde, körfezin önünde iki ada daha var. İki kıyının ucu bu iki adayı bizim bayrağımızdaki ayın uçları gibi tutuyor.

Birden uzakta, uzun bir yalıyı, bütün kıvrıkları, sırtları, kavisleri ile çizen ışıklar görüldü: sanki bir donanma gecesine gidiyoruz. Gördüğüm şehirlerden hiçbiri bu kadar aydınlık değildi.

Yavaş yavaş körfeze sokuluyoruz: Solumuzda biri yayvan, biri dik sivri iki dağ var. Bu iki karanlık dağın tepesinde biri geniş, biri dar iki ışık tacı yanıyor. İki tepe arasında asılı bir yıldız gidip geliyor. Meşhur Şekerkülâhı dağı işte bu sivrisidir. Gördüğümüz yıldız bir tepeden öbürüne kablo üzerinden seyirci taşıyan hava arabasıdır.

Kıyıya eşsiz Baira Mar caddesinin ışıkları, şehir kavisini tamamlayarak dağların eteğinden Okyanusa çıkıyor.

Düşünün, bu cadde otuz beş kilometre uzunluğundadır. Ve sabaha kadar bütün fenerleri yanar.

Şimdi daha yakında körfezin içindeyiz: İşte' sağımızda Üsküdar, karşıda Sarayburnu, içeriye doğru Haliç, arkasında Beyoğlu sırtı, o kadar ışıklı ki İstanbul'un kim bilir hangi kuşağa nasip olacak bir şenlik gecesini rüyada görüyor gibiyim.

Fakat İstanbul'un Eskisaray'ı, kubbeleri, minarelerinde kabaran azametli profil nerede?

Öyle şehirler vardır ki her görüşte yeniden hatırlarsınız: Berlin gibi. Öyle şehirler vardır ki beş dakika görmek, bütün ömrümüzde onu unutmamaya değer: İstanbul gibi... Rio da böyledir. İşte şimdilik iki şehir arasında bulduğum yakınlıklardan biri...

Güvertede herkes zevk ve hayret içinde: İstanbul'a Boğaz veya Marmara'dan giren ilk yolcular gibi.

Rio'nun şubatındayız. Kışın en sert ayı... Güvertede hava, durgunluktan ve sıcaktan yanıyor. Körfezde bizim Haliç suyunun durgunluğu var. İstanbul'da olsaydık, şimdi o mevsimler cennetinin soğuk nefesleri alnımızı okşayacaktı. İşte o Rio'nun şimdilik İstanbul'a hiç benzemeyen tarafı!

İstanbul ile Rio'nun bir benzerliği daha var: Gümrük ve polis sıkıntısı... Rio gümrüğü de bizimki gibi herkese şüphe ile bakar.

Gerçi biz delegeler erken kurtulduk. Yani iki saat kadar doktor ve polis önünde devir yaparak!

Arlanza rıhtıma yanaştı. Medenî ve düzenli liman cihazı, ne kayık, ne hamal ne mavuna. Merdivenler, vinçler, her şey ve bütün malzeme bir mekanizma ile işliyor. Vapur İstanbul'a göre meselâ Beyoğlu caddesinin Taksim ağzına yanaşıyor. Ayağınızı yere basınca şehrin en kalabalık caddesinin içinde ve merkezindediniz.

-Kendimi takdim edeyim: Meclis kâtiplerindenim. Sizin hizmetinize memurum.

Eşyalarımızı kamaralarda bırakarak bir otomobile bindik ve otele doğrulduk. Aydınlık bir caddeden kıyı caddesine geçiyoruz. Yuvarlak fenerlerin arasından uzun palmiyeler yükseliyor. İki tarafta büyük yapılar var.

Otel, Avrupa otellerinin en güzelleri kadar iyidir. Geniş bir hol, büyük salonlar, işlek ve gürültüsüz bir servis, geniş ve banyolu bir oda, telefon bütün otelin kulaklarını odanıza bağlamış.

Kâtip pencereyi açtı: Tam körfezin üstündeyiz. Portekiz kelimeleri karışık Fransızcası ile anlatmağa başladı:

- Şurada büyük bir dağ vardı. Şehir iyi nefes alamadığı için yıktık ve denize attık. Caddenin o kısmındaki genişliğin sebebi budur... Elektrikimiz nasıl? Şehrin aydınlığı için tam on iki milyon Fransız fransı harcıyoruz. Burası bir katlı bir koloni kasabası idi: Ne görürsünüz on on beş yıllık. Asıl büyük işleri ise dört senede yaptık.

Hepsi sevimli ve nazik adamlar, yalnız size daima Rio'yu anlatacaklardır. Ve sizden dinleyip beğenmekten başka bekledikleri yok.

İlk duygularımı olduğu gibi toplamak için sabahleyin kendi kendime çıkıp dolaşmağa karar verdim.

Büyük bulvarı, kıyı caddesini, dağ yollarını, yaban ormanını dolaşım. Korkovada'ya, Şekerkülâhı dağına çıktım. Eğer İstanbul limanı ile Rio körfezinin haritalarını yan yana koyarsanız, iki harita arasındaki benzeyişe hayret edersiniz. Fakat bu harita üzerinde iki şehrin tabiatını kabartırsanız benzeyiş sifıra iner.

Rio'ya bir yüksek tepeden baktığınız vakit, deniz üstünde adalar gibi, toprak üstünde öyle dağlar görürsünüz. Bu dağlar baştan başa orman kaplıdır. İstanbul'un sayısız değişiklikleri yerine monoton bir haşmet!

Rio dağ tabiatı; dağlar silme kaya veya tek parça koru halindedir. İstanbul tarafını dümdüz yapınız: bu düzlük üzerinde birbirinden ayrı çeşitli yükseklikte dağlar ve tepeler koyunuz, tepeleri ağaçlayınız ve şurasına burasına köşkler dağıtınız, kâh dar, kâh geniş olan tepeler ve dağ aralarını uzun ve düz caddeler, muntazam köşklere bölünüz. İşte Rio...

Birçok teşbihler gibi, Rio ve İstanbul benzeyişini de aslına benzetemedim. Yalnız şunu söyleyeyim ki biz nasıl İstanbul'da tabiatı bozmak için elimizden geleni yapmışsak Rio belediyesi bilâkis tabii

güzelliği hâkim kılmak için fennin, sanatın ve zevkin bütün hükümlerini dinlemiştir.

Sevgili İstanbul'un ne bu dağları ne bu denizleri, fakat arkasında birkaç kahve çiftliği ile bir kauçuk ormanı eksik, bir de hiç görmediği Avrupa şehirciliği!

(Gezerek Gördüklerim, s. 264-272.)

- Atay, okuduğunuz bu yazısında Rio De Janeiro şehrinin en çarpıcı özelliklerini duru ve etkili bir anlatımla tanıtmak istemiştir.

Yazar, önce "Arlanza" adını taşıyan gemiyle Rio körfezine girişi anlatıyor. Onun ilk ilginç gözlemleri arasında yüksek dağların oluşturduğu doğa yapısı ve şehrin aydınlığı var. Yazar, sonra ilk kez gördüğü bu şehri İstanbul ile kıyaslamaya başlıyor ve bu kıyaslama yazının sonuna kadar sürüyor. Bu arada bazı benzerlikler yazarda ilginç çağrışımlara yol açıyor.

Atay, bu kısa yazı içinde büyük bir şehrin başlıca özelliklerini bir çırpıda gözlerimizin önüne seriyor. Bu niteliği Atay'ın öteki gezi yazılarında da görmek mümkündür.

Siz, bu yazıda gezi türünün başka ne gibi niteliklerini buldunuz? Açıklayınız.

- Gezi türüne örnek olarak okuyacağınız ikinci yazı, Güntekin'in 1976'da yeniden yayımlanan **Anadolu Notları** (Cilt 1) adlı eserinden biraz kısaltılarak alınan bir parçadır. Yazar, bu yazısında Doğu Anadolu'da kış mevsiminde yaptığı bir yolculuk sırasında konaklamış olduğu bir otelde geçirdiği bir iki günün izlenimlerini dile getirmektedir.

OTEL

Şark yolu üzerinde en güzel vilâyetlerimizden birinin merkezindeyim. Şık bir istasyonu, kübik binaları, sineması, parkı, elektrik fabrikası, hasılı her şeyi var.

Böyle olunca birkaç günlük yorgunluğumu dinlendirecek temiz ve rahat bir oteli olacağı da muhakkak...

Beni istasyondan şehre götüren şoför:

"Otelden yana hiç korkmayın"dedi. "Her keseye göre çeşit çeşit oteller var. Sizi S... oteline götürürdüm ama belki istemezsiniz... biraz tuhafçıdır..."

"Ne gibi?"

"Yok, hani bir parça fazla lüktür. Asridir de ... gazinoda çalgı çalan şantözler falan oturur... Gireni çıkkanı çokçadır. Eh eğlentileri de eksik olmaz. Edep dairesinde eğlenmesini bilmeyen bazı haşa huzur efendi kılıklı hırtlara vukuat çıkardığı da olur. En iyisi ben gene sizi H.İ. nin oteline götüreyim... Sizin gibi zatlar oraya inerler. Sahibi son yıllarda çok para kazanmış yerli bir yeni zengindir. Otel kız gibi donattı."

Kız gibi donanmış asri otel bildiğimiz eski zincirli hanlardan biri. Yan yana iki araba geçecek genişlikte kemerli bir kapı... Birinci kat dükkân, kahve, depo, ahır gibi şeyler. Bunlardan bazılarının yüzü sokağa, bazılarınıniki içeriki toprak avluya çevrilmiş...

Kapının yanındaki iki tahta merdivenden hangisini beğenirseniz ondan ikinci kata, yani otel dairesine çıkıyorsunuz. Burada uzun ve karanlık bir koridor... Koridorun ön tarafına gelen kısmı penceresiz bir kale duvarı, sıra sıra oda kapıları...

Bana bu odaların en lüksünü açtılar. Güzel gardrop ve lavabo... Bir daire koltuğu... üstünde kristal bir hokka takımı bulunan bir şık masa...

Pencerenin iki tarafında iki karyola... odaya başkasını koymamaları için bunların ikisini de tuttum. Otel garsonu misafirlerden bazılarının böyle boş yere iki yatak parası vermelerindeki hikmeti bir türlü anlamıyor, şirin şirin gülümseyerek:

"Varsın ötekine de başkası yatsın... Adam adamı yiyecek değil ya... İki lakırdı eder." diyordu.

İki karyolam var. İkisi de ayrı biçimde. Birincisinin ortası eski coğrafyada hatt-ı taksim-i miyah dediğimiz şekilde yüksek, kenarları alçak... öteki onun tamamıyla tersine çevrilmiş şekli; yani ortası çökük, kenarları yüksek...

Otel hizmetçisi "Hangisinin çarşaflarını değiştireyim?" diye soruyor. Parasını vereceğim için ikisinin de temizlenmesini istemeğe hakkım olduğu halde bunu akıl edemeyerek derin derin düşünüyorum: Birincide yatmak, dam tepesinde yatmak gibi bir şey; ikincide çukura girmiş gibi olacağım. Herhalde bunlardan hangisinin rahat olacağını bir gecelik tecrübeden evvel kestirmek mümkün değil...

Bu böyle olmakla beraber benim gözüm ne yatakları görüyor, ne şık mobilyayı... Karakış ortasındayız. Sokaklar kar içinde... pence-resiz koridorun Arnavut kaldırımına benzeyen taşları ayak kaydıracak derecede buz tutmuş...

Bu odaya gelip gittikçe soba başında pişercesine ısınmalıyım ki benden bir iş çıksın.

Fakat sobayı gözüm bir türlü tutmuyor. Yüksek bir kahve masası, üstünde mini mini bir saç soba... Ağzından samanla karışık tahta parçaları, üst kapağından yaprağı düşmemiş bir dal çıkıyor.

Bu soba bir kibritte bomba gibi ateş aldı. Çatırtılar, sarsıntılarla yanmağa başladı.

Bu âlâ. Fakat bu gidişle ateş on dakika bile dayanmayacak. Birçok otellerde idare günde ancak iki ağız soba yakmakla mükelleftir. Bunu bildiğim için garsona:

"Bana bak oğlum. Ben çok üşürüm. Beni hiç odunsuz bırakmayacaksın. Parasını veririm."diyorum.

Odanın süslü eşyası arasında bir de zil var. Garson düğmeye dokunduğum gibi geleceğini ve ateşi tazeleyeceğini vaat ediyor.

Bu delikanlı otelin oda başı olacak. Fakat asrî bir müessesede olduğumuz için garson daha doğrusu karsun diye çağırıyorlar.

Hadi ben de öyle söyleyeyim. Karsun yirmibeş yaşlarında son derece iyi bir delikanlı. Bu soğukta gündüzleri aba pantolon üzerine tiril tiril bir mintanla geziyor.

Gece olunca üniforma değişiyor. Soğuğun bir kat daha artmasına karşı o aba pantolonu da çıkarıyor, çağırdığım zaman iç donu ve çorapsız şıpidik pabuçla geliyor; dışarıda bir yere gönderecek olursam o kıyafetle gidiyor. Bu çocuk soğuk gibi yorgunluğun da ne olduğunu fark edemiyor.

İkide bir de; "Aman oğlum odun..." dediğim zaman hiç yüksünmüyor, surat asmıyor, günde kim bilir kaç yüz defa inip çıktığı merdivenlerden iniyor; kim bilir nerelerde dolaşıyor, kim bilir hangi viranelerden, tarlalardan, bahçelerden sandık kırığından filizi üstünde dallara kadar kucak dolusu odun, çalı toplayıp getiriyor.

Fakat benim soba doymak bilmez bir canavar. Bunları bir anda harlatıp yakıyor; yalnız bazen yaş ağaçlar çoksa ateş ağırlaşıyor. Kaynayan suyun buharı değnekleri birer düdük haline getirerek hazin hazin öttürüyor. Alamo lavabo ile karşı karşıya bu musikiyi dinleyerek birbirimize bakıyoruz...

"Karsun efendi evlâdım... Bu şimdi gene bitecek... Acaba şöyle bir esaslı odun bulamayız mı?"

O bütün emellerinin bir anda harlayıp kül olması karşısında hiçbir teessür duymuyor:

"Sen korkma. Ben gene gider getiririm. Allah'ın odunu yakmakla tükenir mi?" diyor...

Otele geldiğimin üçüncü günü... Sokaktan odun yüklü bir katır geçiyor: Kalbim çarparak pencereyi sürüyorum.

"Satılık mı?" diye soruyorum.

"Satılık..."

"Kaça?"

"Otuz kuruşa."

"Aman dur..."

Acele garsonu çağırıyorum:

"Şu katırı yıktır çabuk." Garson bana akıl öğretmeye kalkıyor:

"Vazgeç efendi, vazgeç... Çok pahalı. Sen parayı sokakta mı buldun? Günah... Allah razı olmaz... Ben seni odunsuz kodum mu? Hem sen yarın öbür gün gideceksin... Odunlar kalacak... Satsan satamazsın... Yazık olur...?"

Garsonu bir türlü aşağı inmeğe razı edemiyorum. Öyle sanıyorum ki biz burada beyhude münakaşalarla vakit kaybederken katır karnat açıp havalanacak. Bir türlü odunların arkasından yetişemeyeceğiz.

Neyse odunlar geldi, koridora, oda kapımın karşısına yığıldı.

Allah şimdiye kadar bana ev almak nasip etmedi. Fakat bir gün öyle bir şey olsa sanırım ki evin tapusu beni odunlar kadar sevindir-meyecek.

Kısa bir zaman sonra anladım ki bu odun derdi otelde sade benim derdim değildir. Oda komşularım koridordan geçerken: "Yahu bu odunlar kimin?" diye sorduğunu işitiyorum, oturduğum yerde koltuklarım kabarıyor. Komşularım tabii benden para ile odun almayı teklif edecek değiller. Garson da, para sayıp aldığım bir malı başkalarına kaptırmaz.

Geceleri bazı kapıların yavaşça açıldığını, komşularımın terliklerinin ucuna basarak odun çalmağa geldiklerini duyuyorum.

Ben de onların yerinde olsam aynı şeyi yapmayacak mıydım?

Birkaç gün sonra ben odada bavulumu bağlarken garson söyleniyordu.

"Ben demedim mi? Bak odunlar kaldı... Ne yapacaksın şimdi onları? Yazık oldu paraya..."

Bitirmeden bu otelin bir hususiyetini daha kaydedeyim:

İstasyona gideceğim zaman hanın avlusundan sokağa vekil ve sefir otomobillerine taş çıkartacak bir lüks otomobil yürüdü, parlak livrelili bir şoför sırma şeritli kasketini çıkararak bana kapıyı açtı.

Otomobil otel sahibininmiş. Yalnız hatırlı misafirler istasyona gideceği zaman garajından çıkar, şoför de bu tören şerefine gündelik elbiselerini çıkararak bu kılığa girermiş...

(Anadolu Notları, 1976, s.51-57)

- Güntekin'in yazısıyla ilgili şu soruları cevaplamaya çalışınız:

- 1- Yazıyı beğendiniz mi? Beğendiyseniz, hangi yönlerden beğendiğinizi anlatınız.
- 2- Atay'ın yazısı ile bu yazı arasında konu dışında hangi noktalarda benzemezlikler görüyorsunuz? Kısaca açıklayınız.
- 3- Bu yazıda Güntekin'in romancı kişiliğinden gelen özelliklerin neler olduğunu söyleyebilir misiniz?

- Son olarak inceleyeceğimiz yazı, Taner'in 1979'da yayımlanan **Düşsem Yollara Yollara** adlı gezi kitabından alınmış bir parçadır. Taner, bu yazısında bize 1977 yılında yaptığı bir İsveç gezisi sırasında gördüğü Stockholm'ü tanıtıyor.

STOCKHOLM TEPEDEN

Önce tepeden bir adalar kümesi görüyorsunuz. Sonra görkemi ile Stockholm beliriyor. Selma Lagerlöf'ün "Deniz Üstünde Yüzen Ülke", turistik reklamların "Kuzey'in Venedik'i" dedikleri kent. Zaten Stockholm sözcüğü etimolojik bakımdan da stock-ağaçlık, holm-ada kökenlerinden oluşmuş.

Bizi Stockholm'de Uludağ havası gibi saydam, tertemiz bir gökyüzü karşıladı.

Vakit akşamın onu idi. Her yan gündüz gibi aydınlık. Saat on bir oldu sokakta gazete okuyabiliyordunuz. Hani "İngiltere İmparatorlu-

ğunda güneş batmaz" diye bir laf vardır ya, yaz aylarında İsveç'te de güneş kolay kolay batmıyor. Ancak on ikiye doğru hava karardı. Elektrikler yandı. Yol yorgunu olduğum için bir banyo yapıp kendimi yatağa attım. Günlük güneşlik şıkır şıkır günle uyandım. Saatime baktım ki, gecenin üçü. Kışın gündüzsüz geceler, yazın gecesiz gündüzler ülkesi olan İsveç'in bu enlem şakasına aklınız yatsa da başka türlü bir koşullamanın ürünü vücudunuz şaşkınlıktan bir türlü kurtulamıyor. Sabaha kadar daha doğrusu bizim alışageldiğimiz saatin yedisinde başlaması gereken sabaha kadar sağdan sola dönüp duruyorsunuz. Bir geç kalmışlık kompleksinden bilinçaltınızı kurtaramıyorsunuz.

İsveç'in yaşam üslubu Kuzey kutbuna yakın bu enlem koşullarına göre nitelenmiş.

Kış ayları sürekli karanlık ve soğuk, insanları atavik bir hüzne ve yalnızlığa boğuyormuş. Bizler güneş yüzünü bir hafta görmesek, güneş sönmekte, neredeyse dünya da tükenecek duygusuna kapılır, bunalım geçirmeye başlarız. Orada aylar ve aylarca insanlar sabahsız geceler içinde yaşamak zorundalar.

Öğleye doğru bulutlar arasında alaca karanlığa benzer iki saatlik bir aydınlık olmuş ki, bununla yetinmek zorundalar. İsveçlilerin çok sigara içtiklerini, kumara, alkole, uyuşturucu maddelere düşkün oluşlarını, kendilerini alabildiğine sekse verdiklerinin bir gerekçesi de galiba bu uzun ve karanlık kış.

"İsveç'te bir kış geçirmek intiharın eşiğine varmaktır" diyenler pek haksız olmasalar gerek. İntiharların orada, her ülkedekinden yüksek oranı da bunu destekliyor. Uzun ve karanlık kışın bu sakıncaları yanında bazı yararları da olmuyor değil. İnsanları sıcak yuvasına daha bağlıyor. İklimin ve mevsimin dondurduğu ruhları ve beyinleri kültürel içeriklerle, sanatsal içeriklerle ısıtma gereksinmesini doğuruyor. İsveç tiyatrosunun bu kadar zengin, köklü ve gelişkin oluşunu, İsveç filmciliğinin bunca alıp yürüyüşünü başka türlü nasıl açıklamalı?

Evi, günün sonunda İsveçliye, karanlık ve soğuk kışla yaptığı ruh savaşımanın ucunda sıpsıcak ve tatlı barınak oluyor.

Bahar Bayramı

Baharın gelişi işte bundan ötürü dünyanın başka hiçbir ülkesinde görülmeyen bir büyük bayram sevinciyle kutlanıyor. Bahar, çünkü tam o zamanını yaşadık, İsveç'in doğa ile birlikte insanın da yeni doğuşa ulaştığı şenlik oluyor. Ağaçlarla birlikte yaşam da tomurcuklanıyor. Yeryüzü güneşin sıcak nefesi ile yeni ve taptaze bir yaşama başlıyor. Ruhlara sonu gelmeyecek bir yenilgi psikoza sindi-

ren kıştan karanlıkla birlikte hüzün ve umutsuzluk mikropları da uçup gidiyor. Yapraklar açıyor, doğa açılıp saçılıyor, yeşillikler, korular yeşil yelpazesinin tüm renk ayrıcalıklarını kazanıyorlar. Kadınlar çıplak omuzlarını ve bacaklarını ilk rıhtım sırasında güneşin ışınlarına seriyorlar.

Stockholm'un en gözde yeri Strand Wagen denen sahil bulvarı, tüm güngörmüş büyük oteller, büyük müzeler, malikâneler, lüks apartmanlar, karşı kıyıda pek güzel denemeyecek bir yapı olan Kraliyet Sarayı da bu bölgede.

Stockholm'de insanın dikkatini çeken şeylerin başında kentle doğanın el ele oluşları geliyor. Sanki kentte değil de, bir sayfiye yerinde gibisiniz. Kentin her yanına sokulmuş körfezin lacivert suları her an gözünüze bir ferahlık katıyor, içinizi açıyor.

Sonra alabildiğine yeşil alanlar, parklar, korular. Sokaklarda kalabalıktan eser yok. Bu tenhalık duygusu doğanın görkemine ayrı bir yücelik ekliyor. İnsanların konserve gibi üst üste doluğu Avrupa caddelerinden sonra, bu kaldırımlarını bile korur gibi yürüyen seyrek yayalar büyük kentlerdeki robotlara hiç benzemiyorlar. Doğaları ile övünür bir halleri bile var. Bir kere her an onun farkındalar. Saydam bir hava teneffüs ediyorlar. Toz, duman, egzoz yok. Hava temizliği konusunda İsveçliler o kadar meraklı ki, rüzgâr akımı olmayan bazı semtlerde hava egzozdan kirlenmesin diye trafiği kapıyor, otomobilleri başka yollardan geçiriyorlar.

Ekolojinin en iyi bilinçlendiği ülkelerin başında İsveç geliyor. Sanaşleşmiş ve tıkkışık büyük Avrupa kentlerinde bir ölüm kalım sorunu olarak ortaya çıkan kırsal bölgelere, doğaya dönüş akımı, İsveç kentlerinin hiç böyle gereksinmeye gerek bırakılmayacak sağlıklı düzenine karşın burada yine de revaçta.

İsveçli insan, kadın, erkek güzel bir soy oluşturuyor. Vikinglerin torunu olmakla övünen dinasti ile demokrasiyi, sosyalizmle bireyciliği en iyi bağdaştırmış bir düzen kurmakla övünen, çimentosu ile çeliği ile deniz ticareti filosu ile yüksek elektrik enerjisi ile uygar konforu ile telefonları ile insan ve iyilik severliği ile övünen İsveç, tuhaf değil mi alçak gönüllülüğün ve çok mutlak bir demokratik eşitliğin de ülkesi.

(Düşsem Yollara Yollara, 1979. s.736-439)

- Taner'in, bir gezi izlenimlerini anlatan yukarıdaki yazısını okuduktan sonra aşağıdaki sorulara cevap vermeye çalışınız.

1. Taner'in yazısı ile Atay'ın yıllarca önce yapmış olduğu bir geziyi anlatan yazısını karşılaştırınız. İki yazıyı dil ve anlatım biçimleri (hikâye etme, betimleme, açıklama vb.) bakımından inceleyiniz.
2. Atay ve Taner'in bir gezi yazarı olarak ortak yönlerini belirtmeye çalışınız.
3. Bu gezi yazısında sizin için en ilginç durum veya görünüm-ler nelerdir?
4. Bu yazı sizde İsveç'in başkenti Stockholm'ü görme isteği uyandırdı mı? Anlatınız.

ÖZET

Bir yazarın gezip gördüğü yerlerle ilgili gözlem ve izlenimlerini anlatan yazı türüne gezi yazısı denilir.

Gezi yazıları, genellikle gezilen yerlerin doğal durumunu, fiziki koşullarını ve oralarda yaşayan insanların toplumsal ve kültürel özelliklerini de kapsadığı için okurların genel kültürlerini arttırmada önemli rol oynar. Bu tür eserler, ele alınan konular ve verilen ayrıntılı bilgiler nedeniyle tarihçilerin, toplumbilimcilerin ve insanbilim (antropoloji) uzmanlarının da ilgisini çeker. Bu bakımdan gezi yazıları çok kez gelecek kuşaklar için tarihî bir belge niteliği de taşır.

Edebiyatta gezi türünün eski çağlara kadar uzanan uzun bir geçmişi vardır. Ancak bugünkü anlayışımıza uygun örneklerin XIII. ve XIV. yüzyıllarda ortaya çıktığını görmekteyiz. Daha sonraki yüzyıllarda ulaşım araçlarının gelişmesi, ülkeler arasında siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması ile gezi türünde yazılan eser sayısı da artmıştır.

Bizim edebiyatımızda gezi kitaplarının yazılmasına XVI. yüzyılda başlanmıştır diyebiliriz. Bu türde ilk eser veren yazarlarımız şunlardır: Seydi Ali Reis, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Yirmi Sekiz Mehmet Efendi.

Türk edebiyatında gezi türüne ilgi XIX. yüzyılda artmıştır. Özellikle bu yüzyılın sonlarında birçok ünlü yazarımız Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde ve dışında yaptıkları geziler sonunda gözlem ve izlenimlerini ya gazete ve dergilerde yayınlamışlardır ya da kitap haline getirmişlerdir. Özellikle 1908'den sonra gezi yazılarının çoğaldığını görmekteyiz. Bu dönemin ön- de gelen gezi yazarlarından biri şair Cenap Şehabettin'dir.

Cumhuriyet döneminde diğer yazı türlerinde olduğu gibi gezi türünde de dikkate değer gelişmeler olmuştur. Bu dönemde, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu türde eser verenlerin başında Falih Rıfkı Atay gelir. Daha sonraki yıllarda gerek yurt içinde gerek yurt dışında geziye çıkma fırsatlarının artışıyla birlikte birçok yazarımız özel veya resmî gezileri sonunda değerli eserler ortaya koymuşlardır.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin beş seçenekten doğru olanını bulunuz.

1. Gezi yazarları uzun bir süre daha çok ne gibi yerleri tanıtmaya çalışmışlardır?
 - a) Hindistan ve Çin gibi egzotik yerleri
 - b) Yıldızların yer aldığı uzay âlemini
 - c) Okyanuslarda bulunan küçük adaları
 - d) New York ve Londra gibi büyük kentleri
 - e) Yaşadıkları semt ve mahalleleri
2. Bir gezi yazısının değerli sayılabilmesi hangi niteliklerin bulunmasına bağlıdır?
 - a) İlginç durum ve olayları anlatmak
 - b) İnsanların iç dünyalarını yansıtmak
 - c) Sağlam gözlemlere dayanmak
 - d) Renkli ve sürükleyici bir dil kullanmak
 - e) Yukarıda sayılan tüm nitelikleri kapsamış olmak
3. Gezi yazıları konu ve anlatım özellikleri bakımından başka hangi yazı türlerine benzer?
 - a) Makale
 - b) Röportaj
 - c) Fıkra
 - d) Eleştiri
 - e) Tiyatro
4. On dördüncü yüzyılda Orta Asya'da yaşayan Türklerin oturdukları yerleri dolaşarak onların etnik ve toplumsal özelliklerini anlatan bir kitap yazan ünlü gezgin kimdir?
 - a) Marco Polo
 - b) Nâsır Batuta
 - c) İbn Batuta
 - d) Priskos
 - e) Zemarkhos
5. Aşağıdaki eserlerden hangisi yurtiçi gezi yazılarına bir örnek olabilir?
 - a) Ankara-Bükreş (S.Ertem)
 - b) Bahriye (Piri Reis)
 - c) Anadolu Notları (R.N. Güntekin)
 - d) Denizaşırı (F.R.Atay)
 - e) Tuna'dan Batıya (İ. H. Sevük)

6. Edebiyatımızda gezi türünde ilk büyük ve önemli eser sayılan ve **Tarih-i Seyyah** adıyla da anılan eserin yazarı kimdir?
 a) Seydi Ali Reis b) Ahmet Mithat Efendi c) Evliya Çelebi
 d) Kâtip Çelebi e) Âli Bey
7. **Afâk-ı Irak, Avrupa Mektupları, Hac Yolunda** gibi kitaplarıyla gezi türünde değerli eserler vermiş olan yazarımız kimdir?
 a) Mehmet Akif b) Burhan Arpad c) Mehmet Rauf
 d) Cenap Şehabettin e) Hikmet Birand
8. Yeni edebiyatımızda gezi türünün başarılı örnekleri arasında sayılan **Mavi Yolculuk** ve **Mavi Anadolu** adlı kitapları kim yazmıştır?
 a) Haldun Taner b) Bedîî Faik c) Nevzat Üstün
 d) Melih Cevdet anday e) Azra Erhat

ÖDEVLER

- Oturduğunuz yerde yararlanabileceğiniz bir kütüphane varsa kitap kataloğunu inceleyiniz. Gezi türünde hangi eserlerin bulunduğunu tespit ediniz. İlgilendiğiniz bir kitabı okumak için alınız.
- Bir kütüphaneden aldığınız veya kişisel olarak edindiğiniz bir gezi kitabını aşağıdaki sorulara karşılık verecek biçimde inceleyiniz.
 - Eserin yazarı kimdir?
 - Eser hangi tarihte yayımlanmıştır?
 - Eser yurtiçi veya yurtdışı bir geziyle mi ilgilidir?
 - Yazar hangi ülkeleri veya kentleri gezip görmüştür?
 - Yazar, eserini anılara mı, günlük notlara mı dayanarak yazmıştır?
 - Yazarın anlattıkları bugün için de geçerli sayılabilir mi?
 - Eserde en çok hangi bölümü beğendiniz? Niçin?
 - Yazarın gözlem ve değerlendirmelerinde ne derece inandırıcı olduğunu düşünüyorsunuz?

- i) Yazarın anlatımında ne gibi özellikler buldunuz? Böyle bir anlatım biçimi sizin hoşunuza gitti mi?
 - j) Yazarın gezip dolaştığı ülkeleri veya kentleri siz de fırsat bulursanız gezip görmek ister misiniz?
 - k) Okuduğunuz eseri, okuması için bir başka arkadaşınıza tavsiye eder misiniz?
3. Yakın bir zaman içinde gezip gördüğünüz bir yeri "mektup" biçiminde bir arkadaşınıza tanıtmaya çalışınız.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Atay Falih Rıfki. Gezerek Gördüklerim. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1970.
2. Atsız (Düzenleyen). Evlîya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1971.
3. Güntekin, Reşat Nuri. Anadolu Notları, (Cilt I), İstanbul, Semih Kitabevi, 1945; (Cilt II), İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1969.
4. Mutluay Rauf. 100 Soruda Türk Edebiyatı. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.
5. Mutluay Rauf. 50 Yılın Türk Edebiyatı. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1976. S: 686 –697.
6. Özdemir, Emin. Yazı ve Yazınsal Türler. İstanbul, Varlık Yayınları, 1983. S. 175-179.
7. Parmaksızoğlu, İsmet. İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
8. Türk Dil Kurumu. Türk Dili (Gezi Özel Sayısı). Sayı: 258, Mart 1973.
9. Taner, Haldun. Düşsem Yollara Yollara. İstanbul, Tekin Yayınevi, 1979.

SÖZLÜK VE KAVRAMLAR DİZİNİ

azametli: Çalılımlı, kurumlu.

aba: Bir çeşit kalın kaba yün kumaş.

atavik: Dedelerden, ninelerden gelen (özellik).

beyhude: Boşuna, yararsız

dinasti: Hükümdar veya devlet büyüğü gibi bir kişiye dayanan soy, hanedan.

ekoloji: Canlı varlıklarla çevreleri arasındaki ilişkileri ve etkileşimi inceleyen bilim dalı.

Hatt-ı taksim-i miyah: Su bölümü çizgisi.

Lagerlöf, Selma (1858-1940): İsveçli ünlü kadın romancı.

livre: Büyük konaklarda uşakların giydikleri özel elbise.

malikâne: Evi, tarlası, ormanı ile bir bütün oluşturan geniş arazi.

profil: Yandan görünüş.

psikoz: Ruhsal bir sarsıntıya bağlı olarak ortaya çıkan ruh durumu.

sefir: elçi.

sayfiye: Yazlık.

şıpidik: Ökçesiz ve arkalıksız (terlik):

teşbih: Benzetme.

vekil: Bakan.

Wikingler: Sekizinci ve onuncu yüzyıllar arasında Norveç'ten çıkan korsanlar, Vikingler.

6.7. MEKTUP

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Üniteyi çalışmaya başlamadan önce, niçin mektup yazdığımızı ve mektubun işlevlerini düşününüz.
- Mektup türünde ün yapmış sanatçılardan birkaç isim yazınız.
- Mektup türünde ün yapmış şair ve yazarlarımızdan birkaç isim yazınız.
- Üniteyi çalışırken elinizin altında Türkçe Sözlük bulundurunuz.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel amaç: Anlatım türleri arasında özel bir yeri olan mektup türünü çeşitli yönleriyle tanıtmak.

Yan amaçlar

- Mektubun niteliğini ve mektup türünün gelişimini belirtmek,
- Başlıca mektup çeşitlerini tanıtmak,
- Türk edebiyatında mektup türüne göz atmak,
- Mektubun diğer anlatım türleriyle ilgisini anlatmak,
- Mektup örnekleri vermektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki soruları cevaplandırırken acele etmeyiniz.
- Ödevleri tam olarak yapınız.
- Sondaki test sorularını kesinlikle çözünüz. Üniteyle ilgili sorular, onların benzeri ve ödevlerle ilgili olacaktır.
- Mektup örneklerini özenle okuyarak, üniteye verilen bilgiler ışığında değerlendiriniz.
- Gerekliğinde sözlük ve ansiklopedilere de bakarak, konuyu çeşitli yönleriyle ve geniş olarak kavrayınız.

1. GİRİŞ

Bundan önceki ünite, anlatım türlerinden "gezi yazıları" üzerinde durmuş, o konuyu çeşitli yönleriyle ve örneklerle birlikte ele almıştık. İnsanlığın ilk çağlarına kadar uzanan anlatım türlerinden biri de mektup türüdür. Mektup günlük yaşantımızda önemini kaybetmiş görünse de bir yer tutar. Telefon, telgraf, faks, internet, elmek (elektronik posta) gibi iletişim araçları ne kadar gelişip yaygınlaşsa da, mektubun insan yaşayışında ayrı ve özel bir yeri vardır. Bundan dolayı, mektup türünün niteliğini, gelişimini, mektup çeşitlerini, Türk edebiyatında mektup türünü, mektubun öteki edebiyat türleriyle ilişkisini genel çizgileriyle bilmek gerekir. Bu arada çeşitli mektup örneklerini gözden geçirmek yararlı olacaktır. İşte bu ünite mektup türünü çeşitli yönleri, özellikleri ve örnekleriyle birlikte ele alacağız.

2.1. MEKTUBUN TANIMI VE NİTELİĞİ

Bir haberi, dileği veya duyguyu yanımızda olmayan birine iletmek amacıyla yazılan yazıya mektup denir. Mektupların sanat değeri taşıyanları, edebiyatta "mektup türü" ne girer.

Mektup, en eski haberleşme araçlarından biridir. Sosyal yaşantımızda her zaman başvurmak zorunda kaldığımız yazılı bir anlatım türüdür. Mektuplarda her çeşit dilek, amaç bulunabilir, buna göre de çeşitlere ayrılır. Mektup, insanların anlaşmalarını sağlayan yazılı bir "konuşma" dır.

Mektup türü nasıl doğmuştur?

Mektup, insanın duygularını, düşüncelerini, sorunlarını, çevresinde olup bitenleri yakınlarına bildirme ihtiyacından doğmuştur. Birbirleriyle ilişkisi bulunan kimselerin birbirlerine yazdıkları özel mektuplarla, herhangi bir düşüncenin, bir görüşün açıklandığı mektuplar edebiyat kapsamına girmektedir.

Mektup türünün belli kuralları var mıdır?

Her şeyden önce, başka edebiyat türleri arasında mektupların kurallarını değişmez biçimde belirtmek, onların her zaman, her yerde geçerli özelliklerinin bir çeşit reçetesini vermek çok güçtür.

Şiir, roman, tiyatro, eleştiri, hatta deneme için geçerli sayılabilecek değerler, ölçüler, kurallar, ilkeler üç aşağı beş yukarı sayılabilir. Buna karşılık, mektup türünün özelliklerini belirlemek, şöyle olur, böyle olur diye kesin ilkeler koymaya kalkışmak pek kolay bir iş değildir.

Güzel mektup yazmak için birtakım kurallar ve ilkeler belirtmenin zaten bir işe yaramadığı da anlaşılmıştır. Bununla birlikte, denilebilir ki, genel olarak mektup türünün daha doğrusu mektupların değerinin, onları yazan kişilerin yetişmelerine, kişiliklerine, dünyayı anlama gücüne, görgülerine, kültürlerine bağlı bulunduğu bir gerçek.

Mektubun başlıca özellikleri nelerdir?

Mektup türünün başlıca özelliklerine gelince, bunlar şöyle özetlenebilir: Özentiye düşmeden, yapmacıklığa kaçmadan, içtenlikle yazmak. Her mektubun, onu yazanın kişiliğine, huyuna ve birikimine göre değişmesi.

Şartlar ne kadar değişirse değişsin, telefon, cep telefonu, telgraf, faks, internet gibi araçlar ne kadar kullanılırsa kullanılsın, mektup, kişinin ve yazarın sığındığı, sıkıntılarını unuttuğu, ya da onları sayıp dökmekle dinlendiği bir tatlı alan olarak kalacaktır.

Mektupların değerinin neye bağlı olduğunu ve bu türün başlıca özelliklerini belirtiniz.

2.2. MEKTUP TÜRÜNÜN GELİŞİMİ

Mektup, yazının bulunduğu tarihe kadar uzanan en eski edebiyat türlerinden biridir. Eldeki en eski örnekler, Mısır firavunlarının diplomatik mektupları (M.Ö. XV.- XIV. yüzyıllar) ile Hitit krallarının Hattuşaş (Boğazköy) arşivinde bulunan mektuplarıdır.

Mektup, bir edebiyat türü olarak, özellikle Romalılarda gelişip yaygınlaşmıştır. Bu alanda yazarların başlıcaları, nesirle, Cicero (M.Ö. 106-43), nazımla Horatius (M.Ö. 65-8)'tur. Cicero'nun mektuplarından yararlanarak Cesar devri Roma toplumunun canlı ve derin incelemesini yapanlar bile vardır.

Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sında da mektubun önemli bir yeri olduğu gerçek. Rönesans'tan bu yana, Avrupa'da çeşitli ülkelerde (İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya, vb.) bu türün yaygınlaştığı görülür. Özellikle Fransa'da, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda mektup türü büyük bir gelişme göstermiş, yalnız mektup türünde yazan yazarlar bile yetişmiştir.

Batıda mektup türünün en tanınmış yazarları kimlerdir?

Batıda mektup türünü en yüksek noktaya ulaştıran üç yazar gösterilir: Latin yazarı Cicero, Fransız yazarları Madam de Sévigné ve Voltaire. Bunların dışında, mektup türünde eser veren pek çok yazar vardır.

İnsanın sevdiklerine, yakınlarına, onlardan ayrı düştüğü, onlara içini dökmek, açılmak istediği zamanlarda duyduğunu, düşündüğünü mektuplarına aktarmasını ancak yeni çağlarda, XVI. yüzyılda görüyoruz. Daha önceleri mektup sadece haberleşme için kullanılıyor, bir anlamda gazetenin yerini tutuyordu.

Mektup türü en çok ne zaman gelişmiştir?

Mektup türü, bir edebiyat sanatı olarak XVII. yüzyılda gelişmeye başlar. Daha önceleri toplum hayatının değişik görünüşlerini veren tarih belgeleri niteliğinden öteye pek gidemediğini görürüz. Onlarda, birbirinden ayrılmış, uzak düşmüş insanların özlemlerini, duygularını, düşüncelerini bulamayız.

Bu türün en büyük ustalarının başında gelen Voltaire'in 18000 mektubu vardır ve türün rekoru ondadır.

Bir edebiyat türü olarak mektubun ilk olarak nerede gelişip yaygınlaştığını ve bu türün en tanınmış sanatçıların belirtiniz.

3. MEKTUP ÇEŞİTLERİ

Mektupları, kullandıkları alanlara ve amaçlarına göre başlıca şu çeşitlere ayırabiliriz:

3.1. ÖZEL MEKTUPLAR

- Yakınlar ve tanıdıklarla haberleşme mektupları.
- Teşekkür, başsağlığı, özür dileme, davet, tebrik mektupları.
- Tebrikler: bayram ve yılbaşı tebrikleri.

3.2. İŞ MEKTUPLARI

- Dilekçeler.
- Resmi dairelere ve özel kuruluşlara yazılan mektuplar.
- Ticaret mektupları.
- Telgraflar.
- İlanlar.

3.3. EDEBİ VE FELSEFİ MEKTUPLAR

Bunlar, bir görüş, düşünce açıklamak ve bir tezi savunmak amacıyla yazılan mektuplardır.

Özel mektup nedir? Temel niteliği nasıl belirtilebilir?

Özel mektup birbirleriyle ilişkisi bulunan kimselerin birbirlerine gönderdikleri mektuptur. Özel mektubun konusu, sınırsız denecek kadar çeşitlidir. Duygular, düşünceler, gözlemler, haberler, izlenimler, dedikodular vb. mektup konusu olabilir.

Özel mektupların en belirgin niteliği, her türlü yapmacıktan uzak, özentisiz, içten geldiği gibi yazılmış olmalarıdır. Özel mektup yazarı, yazdıklarının yayımlanmayacağı kanısında olduğu için, edebiyat ve toplum kurallarından sıyrılarak, demek istediklerini tam bir rahatlıkla söyler.

Özel mektuplar ne bakımdan önem taşır?

Sanat, düşünce, bilim, siyaset adamı ve büyük komutanların özel mektupları, onların duygu, düşünce ve hayatlarının aydınlanmasına yaradığı ve yaşadıkları dönem ve çevre üzerine bilgi edinmemizi sağladıkları için, önemli belgelerdir.

İş mektubu nedir?

İş mektupları, bir işle ilgili olarak yazılan mektuplardır. İş mektubunun amacı bir iş gerçekleştirmektir. Bunların başında, günlük yaşamımızda sık sık yazdığımız dilekçenin geldiğini biliyoruz.

Edebi ve felsefi mektup nedir? Başlıca özellikleri nasıl sayılabilir?

Edebi ve felsefi mektup, herhangi bir düşüncenin, bir görüşün açıklanması, bir tezin savunulması için yazılan mektuptur. Bu yoldaki mektuplar, sanat amacı güdülerek, bir görüşün açıklanması ve savunulması amacıyla yazılır. Bunların da çeşitleri vardır. Kişiden kişiye gönderilmek üzere yazılanlar olduğu gibi; kişiden kişiye seslenmekle birlikte, bir gazete ya da dergide yayımlanmak üzere yazılmış olanlar da bulunur. Bir basın-yayın organında yayımlamak üzere yazılmış mektuba açık mektup denir. Ülkemizde Milli Edebiyat Akımı'nın (1911-1923) önde gelen yazarlarından Ali Canip Yöntem'in, Milli Edebiyat Meselesi ve Cenap Beyle Münakaşaların (1918) adlı bir eseri vardır. Cenap Şehabettin'le yapılan tartışmalara geniş olarak yer veren bu eser, açık mektuplardan oluşmaktadır.

Özel mektuplardan bazıları da edebi mektup türüne girebilir.

Mektup çeşitlerinin neler olduğunu ve bunların başlıca özelliklerini belirtiniz.

4. TÜRK EDEBİYATINDA MEKTUP

Mektup türünün Türk edebiyatında da uzun bir geçmişi vardır. Divan edebiyatında nesir biçimindeki yazıya inşo, nesir yazarına da münşi deniyordu. Nesir halindeki yazıların bir araya toplanmasından meydana gelen eserlere münşeot adı verilirdi. Tanzimat'tan önce kimi şair ve yazarlarımızın münşeotlarında resmi ve özel mektuplara geniş yer verilirdi. Bunlar, yazı hüneri göstermek amacıyla, çok süslü ve ağır bir dille yazılmış yazılardır. Büyük divan şairi Fuzulî'nin ünlü Şikayetname'si büyük ölçüde anlaşılır dille yazılmış, edebiyatımızın ünlü mektuplarından biridir.

Tanzimat'tan sonra yazılan mektupların temel özelliği nedir?

Tanzimat edebiyatı döneminde Şinasi'nin öncülüğüyle başlayan düz ve yalın anlatım akımı, mektuplarda da etkisini göstermiştir. Tanzimat'tan bu yana yazılan mektuplarda sanat kaygısından uzak, yapmacıksız, doğal bir anlatım kullanılır.

Yeni Türk edebiyatının kurucusu olan Şinasi'nin Paris'ten annesine yazdığı mektup, bu alanda ilk örneklerden biridir.

Yeni edebiyatımızda mektupları kitap halinde toplanan başlıca sanat ve düşünce adamlarımız kimlerdir?

Tanzimat'tan sonraki edebiyatımızda mektupları kitap halinde toplanan çok sayıda sanat ve düşünce adamımız vardır. Bunların başlıcalarını şöyle sayabiliriz: Namık Kemal (Namık Kemal'in Hususi Mektupları, 3 cilt), Abdülhak Hamit Tarhan (Mektuplar, 2 cilt), Ahmet Mithat – Muallim Naci (Muhaberat ve Muhaverat), Ziya Gökalp (Limni ve Malta Mektupları), Cahit Sıtkı Tarancı (Ziya'ya Mektuplar), Ahmet Hamdi Tanpınar (Mektuplar).

Bu yazarlardan kimilerinin mektupları ne gibi özellikler taşır?

Türk mektuplarının en güzellerini Namık Kemal'de okumaya başladığımızı söyleyebiliriz. Onlarda yazarın coşkun ruhunu, keskin gerçeklik duygusunu, kültürünün sağlamlığını, çeşitliliğini buluruz. Batılı anlamda eleştiriyi bize mektuplarıyla onun getirdiğini belirtmeliyiz.

Ziya Gökalp, İstanbul'un işgali üzerine İngilizler tarafından sürüldüğü Malta'dan gönderdiği mektuplarda, bulunduğu yerlerle ilgili kısa ayrıntılar vermekte, ailesine üzülmelerini için tesellide bulunmaktadır; bazı mektuplarında da felsefi, sosyal ve eğitim konularına eğilmektedir.

Cumhuriyet döneminin önde gelen şairlerinden Cahit Sıtkı Tarancı'nın Diyarbakır'dan, öğrenci olarak bulunduğu Paris'ten, askerli-

ğini yaptığı Burhaniye ve Ilıca'dan arkadaşı şair Ziya Osman Saba'ya 1930-1946 yılları arasında yazdığı mektuplar, Cumhuriyet döneminde yayımlanmış bu tür kitapların en genişleri arasında yer alır. Şair bu mektuplarında şiire olan tutkusunu, şiir çalışmalarını çöşku ile anlatmakta, kendi kuşağından olan şair arkadaşlarından söz etmekte, yer yer onlarla ilgili yargılarını dile getirmektedir.

Bunlardan başka Halit Ziya Uşaklıgil, Yahya Kemal Beyatlı, Ömer Seyfettin, Ziya Osman Saba, Nazım Hikmet, Orhan Veli Kanık, Halikarnas Ballıkçısı ve Aziz Nesin'in de çok değerli, ilgi çekici mektupları vardır.

Türk edebiyatında mektup türünün Tanzimat'tan sonraki gelişimini kısaca belirterek, mektupları kitap halinde yayımlanan yazarlarımızdan üç ad yazınız.

5. MEKTUP VE DİĞER EDEBİYAT TÜRLERİ

Mektubun gücünden ve özelliğinden yararlanarak yazılan başka edebiyat eserleri de vardır. Bu yolda yazılan çok sayıda roman, öykü, sohbet, deneme, eleştiri, tartışma, gezi yazıları vb. görüyoruz.

Mektup türünden yararlanarak yazılmış roman ve öykülerden hangi örnekler verilebilir?

Roman ve öykülerde, kişilerin yaşamlarını ruh hallerini kendi ağızlarından anlatmak daha etkili bir yol olduğu için mektuptan yararlanılabilir. Bundan dolayı, yalnızca mektuplaşmalar üstüne kurulmuş roman ve öyküler çoktur. Batı edebiyatında, ünlü Alman yazarı Goethe'nin Genç Werther'in Acıları adlı romanı bu duruma tipik bir örnektir. Bizim edebiyatımızda Halide Edip Adıvar'ın Handan, (1910), Reşat Nuri Güntekin'in Bir Kadın Düşmanı (1927), Leyla Erbil'in Mektup Aşkları (1988) adlı romanları da mektuplardan oluşur.

Türk edebiyatında bu anlatım yolunu ilk kez Hüseyin Rahmi Gürpınar, karı-koca geçimsizliğini işlediği Mutallaka romanında denemiştir. Yazar, Sevda Peşinde romanının ikinci bölümünde de mektuplardan yararlanır.

1908'den sonraki öykü yazarlarımızdan Ömer Seyfettin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Sait Faik Abasıyanık gibi bir çoğunda, mektup biçiminde yazılmış öykülere rastlamaktayız.

Mektup türünden yararlanarak yazılmış eleştiri ve tartışmalar var mıdır?

Mektup biçiminde yazılmış eleştiriler, tartışmalar da vardır. Ziya Paşa'nın Harabat adlı antolojisi için Namık Kemal'in yazdığı Tahrir-i Harabat ile Takib-i Harabat adlı eserleri bu tür mektuplar arasında yer alır.

1908'den sonra Ali Canip ile Cenap Şehabettin "sade lisan" (yeni dil) ve Türkçülük, Milli Edebiyat konularında, mektup biçimindeki yazılarıyla tartışmışlardır.

Cumhuriyet dönemi yazarlarından Nurullah Ataç, mektup biçimindeki eleştiri ve denemelerini Okuruma Mektuplar adıyla yayımlamıştır.

Mektup biçiminde fıkra ve sohbet yazılır mı?

Ahmet Rasim'in, fıkra ve sohbetlerinden oluşan dört ciltlik Şehir Mektupları adlı önemli bir eseri vardır.

Mektuplar biçiminde yazılan gezi yazıları var mıdır?

Gezi izlenimlerini okurlarına anlatmak isteyen kimi yazarlarımız da mektup biçiminde bir anlatımdan yararlanmışlardır. Cenap Şahabettin (Hac Yolunda), Falih Rıfki Atay (Londra Konferansı Mektupları), Ahmet Rasim (Romanya Mektupları), bu konudaki örneklerden birkaçıdır.

Mektup türüyle şiir arasında da ilişki görülür mü?

Şiir biçiminde mektuplar da vardır. Ancak bunun yaygın olduğu pek söylenemez. Namık Kemal, Aka Gündüz, Halit Fahri Ozansoy, Ziya Gökalp, Orhan Veli gibi kimi şairlerimiz, mektup biçiminde şiirler yazmışlardır.

Mektup türünden yararlanan başlıca edebiyat türlerini yazınız ve niçin böyle yola gidilmiş olabileceğini belirtiniz.

6. MEKTUP PLANI

Anlatım türlerinin birçoğunda olduğu gibi, mektup da üç bölüm halinde yazılır: Giriş, gelişme, sonuç.

Mektubun giriş bölümüne, yazılan kişiyle ilgi derecemize göre bir hitapla, gönül alıcı sözlerle girilir, istekler kısaca ortaya konur. Hitap başlıkları, mektup yazarla alacak olan arasındaki yakınlık, içtenlik derecesine göre ayarlanmalıdır. Samimi olduğumuz bir kimseye yazdığımız mektupla, resmi olduğumuz bir kimseye yazacağımız mektup arasında büyük anlatım ayrılıkları görülür: Sevgili kardeşim, Canım kardeşim, Sayın bayan, Sayın bay vb. gibi.

Mektupta hitaplardan sonra bir virgül konulmalıdır. Ünlem işareti, noktalı virgül, başka noktalama işaretleri koymak yanlıştır.

Gelişme bölümünde, isteklerimizin hemen hepsini belirtiriz. Sevinçlerimiz, üzüntülerimiz, isteklerimiz, tartışmalarımız, bilgi ve haber vermelerimiz hep bu bölümde anlatılır. Mektubun niçin yazıldığını, ne istendiğini çoğunlukla gelişme bölümü ortaya koyar.

Sonuç bölümü, çoğunlukla belirli sözlerle, aradaki ilgi ve yakınlık durumuna uygun olarak sevgiyle, saygıyla, öğütle dilekle, selamla son bulur. Bu bölüm, yakınlıklar göz önünde bulundurularak; ellerinizden öperim, gözlerinizden öperim, selamlar, sevgiler, saygılar, derin saygılar vb. gibi kalıplaşmış sözlere çokça yer veren bir bölümdür. Bununla birlikte, mektubun hoş giden sözlerle bitirilmesi, yazılan kişi üzerinde iyi etkiler bırakır.

Nelere dikkat edilmeli?

Mektupların anlatımı, yazana, amaca ve mektup gönderilen kişiye göre değişir. Bir mektup, konusu ne olursa olsun, açık ve sade olmalıdır. Çekici bir nezaketle başlamalı, öyle bitmelidir.

Mektup, hayatta en çok kullandığımız yazı çeşitlerinden, anlatım türlerinden biridir. Her türlü konu mektuba girebilir. Mektubu, konuşmanın yazıya çevrilişi olarak kabul edebiliriz. Bunun için, süslü, karmaşık ve uzun cümleler kurmaktan, yazılan kimsenin samimiyet derecesine uymayan hitaptan; kurşun kalemle, çizintili, yanlış ve okunaksız yazmaktan, saygı ve selamda aşırılıktan kaçınmalıyız.

7. MEKTUP ÖRNEKLERİ

Bundan önceki bölümde planı ve bölümleri üzerinde kısaca durmuştuk. Şimdi birkaç mektup örneği okuyalım ve onlara bir göz atalım.

7.1. AHMET HAMDİ TANPINAR'dan AHMET KUTSİ TECER'e

Paris, 27 Temmuz 1959

Kutsiciğim,

Kaç defa başladım, bir türlü olmadı, aramıza muhakkak birisi girdi. Seni çektiğim köşede tutamadım. Bugün İstanbul'dan çıkışımın tam ayı. Böyle on bir tane daha bitti mi, elveda hürriyete, elveda Paris'e... Bana bu bir aydır ne yaptın diye sorma. Sadece Paris'teydim. Ara sıra gittim, geldim, okudum, yazı yazmaya çalıştım.

Ama asıl yaptığım sadece Paris'te olmaktı. Ve şimdi ki, saat tam dört buçuktur, yani uçağın hareketine yarım saat vardır, bu bir ayda yalnız Paris'teydim demekten başka cevap veremem. Memnun oldum mu? Pek söyleyemem. Bazen yalnızlık çok ağır basıyor, birer evi olmamanın acayıplığı insana çeşitli sabırsızlıklar veriyor. Muhayyile, başından reddettiğimiz bir takım şeylerin etrafında dönüyor. Bütün mesele şu ki sıcaklar ve otel odamın kötülüğü çalışmama, istediğim gibi çalışmama imkan vermediler. Ve insan çalışmıyınca da her şeyi kaybediyor. Kaç defa "Bu Paris bitti, yenisini getirin!" diyeceğim geldi. Halbuki ne görmesini o kadar düşündüğüm şeyleri görebilmiş, ne bildiğim ve seveceğimi sandığım şeyleri tanımıştım.

Bununla beraber epeyce yer gezdim ve epeyce film ve tiyatro gördüm. Tiyatrolar fazla değildi. Fakat senin de hoşlanacağın şeylerdi, yani "routine"nin dışına çıkmış şeyler Strindberg'in "Alacakallılar" ile Ionesco'nun "La Cantatrice Chauve"u ve "Riyaziye Dersi". Bittabi oyun ikisinde de güzeldi. Strindberg sahnede iyi oynanırsa değişiyor. Muazzam bir şey çıkabilir bu piyesten. Çünkü daha çok iyi oynanması da kabildir. Ionesco daha başka türlü. Tiyatro muharrii değil. Tradition'un dışında kendisine bir iklim aramış ve sembolik diyeceğim komiği bulmuş. Konuşuruz daha. Hiçbir zaman kendisini kabul ettiremeyecek, hiçbir zaman da tam unutulmayacak. "Limbes" lerde, tam şeklini bulmamış şeylerin arasında dolaşacak. Asıl şayanı dikkat olan tarafı, bu zalim olmaya çalışan gülüşün arkasında yahut önünde hiçbir şey bulunmaması. Niye gülüyor? Niçin gülüyor? Neyi teşhir ediyor? Her an ciddi bir takım şeyleri kastettiğimi zannediyorsunuz, sonra böyle bir şeyin mevcut olmadığını anlıyorsunuz. Ionesco, boş basamaklarla inilen ve çıkılan merdivene benzer. Tabii insan ve cemiyet düşmanı Ionesco'dan başka kimseyi sevmiyor, beğenmiyor. Hiçbir koz kendisi için değildir. Köksüz ve topraksız, hatta gölgesiz... Tabii Aristo'dan çıkılınca böyle oluyor. Semboller tek başlarına kalıyorlar.

Sinemada daha güzel şeyler gördüm. Mesela dün Courteline'in Şu Memurlarını. Harika bir maskaralık. Onun yanı başında Dostoyevski'nin Ruslar tarafından yapılan "Idiot" su. Bilir misiniz bu film beni günlerce meşgul etti. Çünkü müthiş bir tezadı var. Bir taraftan yalnız Ruslar tarafından Rusya'da çevrilebildi. Peyzaj atmosfer, musiki, müthiş mahalli sahneler ki insanı hakikaten şaşırtıyorlar. Hakikaten mes'uttum seyrederken, demek istiyorum. Diğer taraftan kitabın birinci kısmı ile iktifa edilmiş. Diğer üç kısım atılmış. Dostoyevski, bu bakımdan biraz da dışarda kalmış. Fakat, garip şey ama, muvaffak da olmuş. Çünkü Dostoyevski'deki azabı, düşünceyi, eşya, çehrelere, musikiye falan geçirmiş. Roman olarak, yahut

Alexandre Dumas Fils'in iktifa edebileceği bir senaryo kalıyor. Ve insan bu filmi görünce doğrusunu istersen, Ruslardan ziyade Fransızların elinden çıkması icabeden bu filmi görünce demem lazım, çünkü ortaya atılan mesele Bourget taraftarlarıyla Rus romanı taraftarlarının arasında o kadar münakaşaya sebep olan meseledir; bu münakaşaların büyük bir kısmı gençliğimizde geçti-hem Dostoyevski'nin hareket noktalarını hem de (biraz da yokluğuyla) biraz da kendi dehasını görüyor. Yalnız bir yerde asla sadıklar: yani "Idiat" İsa'ya, generalin Katibi şeytana benziyor. Fakat Rogojin'le prenses arasındaki o korkunç sahne, Holbein tablosu arasındaki konuşma onlar kaybolmuş. Hülasa kompozisyon meselesini büsbütün başka plana nakleden acayip bir eser ki, insan na-mütenahi üzerinde konuşabilir.

Yarın Allah kısmet ederse Londra'ya gideceğim. Sen ne haldesin? Meliha Hanım, çocuklar nasıl? Fakülteye gidiyor musun? Kızın tezi nasıl oldu? Ben daha fakülteden doğru dürüst bir havadis mektubu alamadım.

Aziz Kutsiciğim, yapacak bir yığın iş var, (var mı acaba?) onun için mektubu burada kesiyorum. Gözlerinden, hepinizin gözlerinizden öperim, aziz kardeşim.

A.H. TANPINAR

Uzunca bir mektup okudunuz. Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatının önde gelen sanatçılarından biridir. Şair, yazar ve düşünce adamı olarak ün yapmıştır. Yazarın mektupları da bir kitap halinde yayımlanmıştır.

- Bu mektupta yazar ne anlatıyor? Sevdiği bir arkadaşına Paris'teki yaşantıları, izlediği tiyatro ve filmler hakkında bilgiler veriyor, yorumlar yapıyor diyebilir miyiz?
- Bu mektup kaç paragraftan oluşuyor ve bölümlere nasıl ayrılır? Bir daha göz atın. Mektup üçü uzun ve ikisi kısa olmak üzere beş paragraftan oluşuyor. Dikkat edilirse, ilk paragrafın giriş, 2. ve 3. paragrafların gelişme, son iki paragrafın da sonuç bölümü olduğu görülür.
- Mektubun niteliklerinden söz ederken, "Her mektup, onu yazanın kişiliğine, huyuna ve birikimine göre değişir" demiştik. Burada mektubu yazan kişinin sözlerine ve ilgi alanına bakarak, onun bir kültür ve sanat adamı olduğunu hemen söyleyebilir miyiz? Kesinlikle evet değil mi? Yazarın adını bilmesek bile bunu kolayca söyleyebiliriz.

- Gelişme bölümünde yazar ne anlatıyor? İkinci ve üçüncü paragraflarda ayrıntılı bilgiler veriliyor, gördüğü tiyatro ve filmler üzerine yorumlar yapıyor değil mi?
- Yazar, izlediği filmi ne bakımdan şaşırtıcı buluyor? Karşılık için üçüncü paragrafa bakmalısınız.
- Bu mektubun çok yakın bir kişiye yazıldığı açık dersem bana katılır mısınız? Niçin? Hitaba ve son cümleye bakmanız yeterli sanırım. Ayrıca mektup, büyük bir içtenlik taşıyor.

7.2. CAHİT SITKI TARANCI'dan ZİYA OSMAN SABA'ya

Burhaniye, 15.3.1942

Ziyacığım,

Son mektubunu aldığım zaman-önceki akşam-yemeğe oturmak üzereydim. Mektubun güzel bir salata yerine geçti. Bir dost mektubunun insanın iştahı üzerinde hayırlı etkileri olabileceğini bundan önceki deneylerimle bildiğim için şaşmadım. Sadece, Valery'nin, ağıza atılan lokmayla o anda duyduğumuz ve düşündüğümüz şeyler arasında karşılıklı etki bakımından sıkı bir ilişki bulunduğu sözünü hatırlayarak, insan psikolojisine gene en doğru gözlemlerin yapılması işine sevindim. Hani şu bahtsız dünyamızın yönetimini de şairlere bıraksalar diyeceğim geliyor. Yeryüzü, hülya ile gerçeğin birbirinden ayırt edilemeyeceği kadar gerçek bir cennete dön-nerdi.

(...) En güzel şiirlerimizi daha yazmadığımızı, yaşımız ilerledikçe yazacağımızı söylerken, daha keşfedilmemiş olduğumuz bir çok güzellik ilkeleri olduğunu söylemek istiyorum. Yavaş yavaş hepsini keşfedeceğiz.

Şiirde "form" (biçim) dan ne anladığımı da, sırası gelmişken söyleyeyim. Söylemek istediğim şeyin-duygu, hayal, düşünce, izlenim,...vb.-nasıl söylenmek gerektiğini sezerek, keşfederek, onu o biçimde söylemeye "form" diyorum. Tabii bunun için de, anlatım aracımız olan sözcüklere gözümüz, kulağımız, elimiz, ayağımız imişler gibi davranmak, onları vücudumuzun parçaları gibi kabul etmek gerekir. Sözcüklerle bu kadar içli dışlı olduktan sonra, hangi duygunun kapalı söylenmesi, hangi düşüncenin kuvvetle belirtilmesi, hangi hayalin kırık dökük anlatılması gerektiğini sezme ve ona formu vermek biraz dikkate biraz çalışmaya bağlıdır. "Şiirde, hiçbir vezinle, hiçbir ön yargıyla kolu bağlı olmamak gerekir" derken bu

düşünceyle hareket etmekteyim. Yani "şiiir, şairin kaprisinin, alışkanlığının filan tutsağı olmayıp kendi hayatını yaşamalı, istediği form'u şaire zorla kabul ettirilmelidir ve şair şiirini bu özlemine sezip ona o form'u verebilmelidir" demek istiyorum. Hep aynı vezinle aynı koşma ya da gazel ya da mani biçiminde yazanların yanıldıklarını da iddia etmekle kalmayıp kanıtlayabilirim de. Sanıyor musun ki Heredia'nın her aklına gelen şiir gerçekten sone olarak geliyordu? Ne var ki, o hepsini bu biçime sokmak saplantısına saplanıp kalmıştı. Elbette yanılıyordu. Verlaine'in, Mallarme'nin, Valery'nin Rimbaud'nun vb... hep çeşitli topografik biçimlerde olmasını, bu gerçeği ve zorunluluğu anlamış olmalarında aramak gerekir.(...) Bu gerçeği ta ilk şiirlerimden beri anlamışım ki, daha o zamandan yeni vezinler aramaya, durağı kaldırmaya, kullanılmış vezinlerden alışılmamış sesler çıkarmağa çalışmıştım. Bu çalışma bugün daha açık bir bilinçle, daha ergin (reşit) bir kavrayışla sürüyor. Daha da süreceğine şüphe etmemelisin. Şimdi sana bir itirafta bulunabilirim: "Form" sorununa böylesine takılıp kalmam, onun gerçek niteliğini araştırma yolunda böylesine çalışmam fizik çirkinliğimin ürünüdür. İnsan, yoksun olduğu şeyin değerini ve anlamını daha iyi anlayabiliyor. Form'suz da güzellik, ancak form'da kendini gösterebilir.

Mektup uzadı bir kez oldu olacak, sana Hep Yaşadığıma Dair başlıklı şiirimi nasıl ve ne gibi kaygı ve zorunluluklarla yazdığımı kısaca anlatayım: çalışma yöntemim ve dolayısıyla şiire karşı davranışım üzerine bir düşünce sahibi olmuş olursun:

Bu gölge yer pazar günü,
 Bu şehir, bu tren sesi,
 Gök bildiğim bu mavilik,
 Yeşil dallardan süzülen;
 Oturduğum rahat koltuk,
 Beyaz örtüsü masanın,
 Sigaram, kahvem, gazetem,
 Elimin çizdiği kavis
 Kovmak için sinekleri,
 Ve esnemem arada bir
 Hep yaşadığıma dair.

Galiba ağustos ayındaydı; Ankara'da Yenışehir'de bir pazar günü gölgelik bir kahvede tek başıma oturuyordum. Kahve tenhaydı. Şiir yazmak için hep pusudayım. O gün de içimde bir şeyler olup bittiğini belli-belirsiz duyuyordum. Derken, sigaramı yaktım, şöyle bir

daldım, "Bu gölge yer pazar günü" diye mırıldanmaya başladım, adeta kendiliğimden. Ve arkasından, soyunmaya başlayan bir insanın bir bir görünmeğe başlayan uzuvları gibi, öteki dizeler dudaklarımın geldi. Baktım, hep aynı ölçüde geliyorlar, fakat uyaksız. İle uyaklı olsun diye diretemedim; şiiri, doğal akışına bıraktım. Son beyit kendiliğinden uyaklı geldi. Ben farkında olmadan şiir bana form'unu ve yapısını kabul ettirmişti. Dikkatimi toplayarak bunun için böyle olduğunu çözümlenmeye çalıştım ve şu sonuca vardım: "Bu gölge yer pazar günü," oturduğum rahat koltuk", " kolumda işleyen saat", bütün bunlar gerçekte birbirinden ayrı ve bağımsız şeylerdir; bunun için ayrı ayrı dizeler halinde geldiler. Fakat aynı vezinde olmaları neden? Şiir son beyte gelinceye kadar her dizenin bana söylemek istediği, anlatmaya çalıştığı gerçeği ancak bilinçaltımda duyabiliyorum, fakat son beyte geldiğim zaman bunu bütünüyle kavriyorum, yani bu gerçek bilince çıkıyor ve bunun için son iki dize uyaklı olarak aynı sesi çıkarıp şiirin başından beri hazırlanmakta olan ortak ezgi "...arada bir", ...dair uyağıyla doğmuş oluyor. Ve okuyucu, şiiri bitirdikten sonra, bütün dizelerde sayılan eşya hareket ve izlenimlerin hep aynı şeyi anlatmak, duyurmak istediğini son beyitteki bu ses birliğiyle öğreniyor.

"Sigaram, kahvem, gazetem" dizesinde bu üç ayrı şeyin toplanması, her üçünün de masa üzerinde olmasından ileri gelmiştir.

İşte böyle, hemen her şiirimde bu cinsten kaygılar, hesaplar, şiiri kendi doğal akışına bırakışlar vardır.(...)

(Cahit Sıtkı Tarancı, Ziya' ya Mektuplar, 1957)

Edebiyatımızın ünlü şairlerinden biri olan Tarancı'nın çok güzel nesirleri de vardır. Bu mektup, onlardan biri. Mektubun aslı daha uzundur ve buraya, metindeki işaretlerden de anlaşılacağı gibi bazı bölümleri alındı. Ayrıca dilinde yer yer sadeleştirilmeler yapılmıştır.

- Bu mektup, ne çeşit bir mektuptur? Özel mektup mu, iş mektubu mu, edebi mektup mu? İyice düşünün. Aslında bu bir özel mektuptur. Ama edebi mektup özelliği daha ağır basıyor diyebilir miyiz?
- Bir görüş, düşünce açıklamak ve bir tezi savunmak amacıyla yazılan mektuba edebi ve felsefi mektup diyorduk. Peki, yazar burada bir görüş, düşünce açıklıyor mu? Evet. özellikle üçüncü paragrafta bu sorunun karşılığını kolayca buluyoruz. Yazar, şiirde biçim (form) konusundaki görüşünü, tutumunu ve büyük titizliğini ortaya koyuyor.

- Yazar, biçim konusuna çok fazla önem vermesini neye bağlıyor? Bu konuda nasıl bir açıklama yapıyor? Karşılık için üçüncü paragrafın sonlarına bakmalısınız.
- Bu mektubun ilgi çekici yanlarından biri, bir şiirin doğuşu hakkında çok doyurucu bilgiler vermesidir. Dördüncü ve beşinci paragrafları bir daha okuyun. Onlardan, Tarancı'nın çok titiz bir şair olduğu anlaşılıyor mu? Kesinlikle evet dersem aynı kaniyi siz de paylaşırsınız sanırım.

7.3. ZİYA GÖKALP' ten kızı HÜRRİYET'e

Kızım Hürriyet,

Sevgili kızım, insan için hürriyetsiz yaşamak çok güç. Benim iki hürriyetim var ki, bugün ikisinden de uzağım. Birisi sensin, sana kavuşacağım zaman öteki hürriyetime de kavuşacağım. Senin adın da senin gibi iyidir. Bir zaman gelecek ki, bütün insanlar, bütün milletler hür olacak; akıllar hür olacak, kalpler hür olacak, vicdanlar hür olacak. İnsaniyetin (insanlığın) bu kara günleri sonuna yaklaşmıştır. Hak kuvvete galebe çalacaktır (kuvveti yenecektir). Nasıl bu gördüğümüz mavi gökte parlak bir güneş varsa, ruhların manevi semasında da ondan daha parlak bir güneş vardır ki, harareti muhabbettir (sıcaklığı sevgidir); vazifesini sorarsan adalettir, sevgili kızım.

(Ziya Gökalp, Limni ve Malta Mektupları, 1965)

Sürgünde bulunan bir kimsenin yazdığı bu mektuptaki iyimserlik, geleceğe güven duygusu ve kızına moral verme çabası hemen göze çarpıyor değil mi?

8. DİLEKÇE

İş mektuplarının, bir işle ilgili olarak yazılan mektuplar olduğunu belirtmiştik. Aslında iş mektupları edebiyat alanına girmez. Ama hem mektup türünün bir çeşidi olduğu, hem de gerçek hayatta çok önemli bir yer tuttuğu için, dilekçe konusunu da kısaca ele alalım. Çünkü, özellikle dilekçe yazma konusunda üniversite mezunu gençlerimizde bile önemli kusurlarla, yetersizliklerle karşılaşılıyor.

Dilekçe nedir? Nasıl yazılır?

Halk dilinde "durumu anlatmak" anlamında arzuhal (arz-ı hal) denilen dilekçe, devlet dairelerine veya özel kuruluşlara yazılır. Bir dileği bildirmek üzere resmi dairelere yazılan yazıya dilekçe denir. Dilekçe bir tür iş mektubudur ve günlük konuşma diliyle yazılır. Onun ayrı ve özel bir dili yoktur.

Dilekçenin başlığı "hitap"tır. Amaç, en kısa yoldan açıklanır. Alt sağa tarih yazılır, imza atılır; sola açık adres yazılmalıdır.

Şimdi; aynı konuyla ilgili olarak yazılmış olan iki dilekçeyi birlikte inceleyelim:

Yüce Ankara Valiliği Yüksek Katına

Liseyi iyi derece ile bitirdim. Bendenizin ailesi çok fakir olduğu için mali bakımdan üniversite sınavlarına girmek ve bir fakülteye yerleşmek imkanını elde edemedim. Sizin yüksek himmetlerinizle, iliniz dahilindeki öğretmeni bulunmayan köy okullarından birinde öğretmen vekilliği yapmak istiyorum.

Bu arzusunun yerine getirilmesi için ilgili makamlara emir buyurmanızı yüksek vicdanınızdan istirham ederek saygılarımla ellerinizden öperim.

17.10.1980

İbrahim Saygılı

(imza)

Keskin Sok. No. 70 /5

Cebeci/Ankara

Dikkat edilirse, bu dilekçe birçok bakımdan önemli kusurlarla doludur. Öncelikle, karşıdaki makamı yüceltmek veya kendimizi küçültmekle hedefe varılmayacağını bilmeliyiz. Gereksiz sözlerle dilekçeyi uzatmaktan, acıma duygusu yaratmaktan ve dilekçeye özel mektup havası vermekten kaçınmak gerekir.

Şimdi, aynı konuyla ilgili şu dilekçeyi dikkatle inceleyin ve ikisi arasındaki farkı gözden geçirin.

Ankara Valiliğine

Lise mezunuyum. Bu yıl üniversiteye giremedim. İlinize bağlı öğretmenlik köy okullarından birinde öğretmen vekili olarak çalışmak istiyorum. Gereğini saygılarımla dilerim.

17.10.1980

KeskinSokak No. 70/5

İbrahim Saygılı

Cebeci/Ankara

(imza)

Bu iki dilekçeyi, hitap, anlatım, uzunluk ve bitiriş bakımından bir daha inceleyin ve hangisinin daha düzgün olduğunu belirtin. Hangisini daha uygun buluyorsunuz? Niçin?

ÖZET

Mektubun günlük yaşayışımızda önemli bir yer tuttuğu açıktır. Telefon, cep telefonu, telgraf, faks, internet gibi iletişim araçları ne kadar gelişip yaygınlaşsa da, mektubun insan yaşamında ayrı ve özel bir yeri vardır.

Bir haberi ya da isteği, yanımızda olmayan birine iletmek amacıyla yazılan yazıya **mektup** diyoruz. Mektupların sanat değeri taşıyanları, edebiyatta mektup türüne girer.

Mektup, en eski haberleşme araçlarından biridir. Mektuplarda her çeşit dilek, amaç yer alabilir, mektup buna göre de çeşitlere ayrılır.

Güzel mektup yazmak için belli kurallar, ilkeler yoktur. Mektubun değeri, onu yazan kişinin yetişmesine, kişiliğine, görgüsüne ve birikimine bağlıdır. Onu, özentiyeye düşmeden, yapmacığa kaçmadan, içtenlikle yazmak gerekir.

Mektup türünün, batıda olduğu gibi, Türk edebiyatında da köklü bir geçmişi vardır. Tanzimat'tan sonra bu alanda da önemli gelişmeler görülür. Sanat kaygısından uzak, yapmacıksız, doğal bir anlatım kullanılır. Yeni edebiyatımızda mektupları kitap halinde toplanıp yayımlanan çok sayıda sanatçımız vardır.

Mektubun anlatım gücünden ve özelliğinden yararlanarak yazılan başka edebiyat eserleri de vardır. Bu yolda yazılan çok sayıda roman, öykü, sohbet, deneme, eleştiri, tartışma, gezi yazıları görürüz. Buradan, mektup türünün öteki edebiyat türlerini de etkilediği sonucu çıkar.

Mektuplar, yazarın duygu, düşünce ve yaşamının aydınlanmasına yardım eder. Onların yaşadıkları dönem ve çevre üzerine bilgi edinmemizi sağlar. Bundan dolayı mektuplar önemli belgelerdir.

Mektupların anlatımı, yazana, amaca ve mektup gönderilen kişiye göre değişir. Bir mektup, konusu ne olursa olsun, açık ve yalın olmalıdır. Çekici bir nezaketle başlamalı, öyle bitmelidir.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanını bulunuz.

1. Mektup, bir edebiyat türü olarak, başlangıçta özellikle nerede gelişip yaygınlaşmıştır?

a) Bizanslılarda b) İngiltere'de c) Romalılarda
d) Fransa'da e) Almanya'da

2. "Mektup, insanın duygularını, düşüncelerini, sorunlarını yakınlarına bildirme..... doğmuştur."

Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?

a) özleminden b) ihtiyacından c) sevincinden
d) düşüncesinden e) sevgisinden

3. Mektup türünün en büyük ustalarından olan ve en çok mektup yazan kişi kimdir?

a) Cicero b) Madam de Sèvigné c) Dante
d) Voltaire e) Goethe

4. Aşağıdakilerden hangisi, iş mektupları arasında yer almaz?

a) Bayram ve yılbaşı tebrikleri b) Ticaret mektupları
c) İlanlar d) Dilekçeler
e) Telgraflar

5. Açık mektuplardan oluşan "Milli Edebiyat Meselesi ve Cenap Bey'le Münakaşalarım" adlı eserin yazarı kimdir?

a) Namık Kemal b) Şinasi c) Ziya Gökalp
d) Ahmet Hamdi Tanpınar e) Ali Canip Yöntem

6. "Büyük Türk şairi Fuzuli'nin büyük ölçüde anlaşılır bir dille yazılmış bir mektuptur."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
a) Münşeat'ı b) Şikayetname'si c) Babürname'si
d) Harabat'ı e) Muhaberat'ı
7. "Limni ve Malta Mektupları" adlı eser hangi Türk yazarınındır?
a) Ziya Paşa b) Namık Kemal c) Ziya Gökalp
d) Ömer Seyfettin e) Muallim Naci
8. Mektuplardan oluşan "Handan" romanının yazarı kimdir?
a) Hüseyin Rahmi Gürpınar b) Reşat Nuri Güntekin
c) Ahmet Rasim d) Halit Ziya Uşaklıgil
e) Halide Edip Adıvar
9. Türk edebiyatında mektup türünden yararlanarak roman yazan ilk sanatçı Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Onun bu alandaki ilk eseri hangisidir?
a) Şiapsevdi b) Şehir Mektupları c) Harabat
d) Mutallaka e) Hac Yolunda
10. "Mektupta hitaptan sonra..... konulmalıdır."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
a) Nokta b) Virgül c) Noktalı virgül
d) Ünlem e) İki nokta

ÖDEVLER

1. Yazdığınız ve yakınlarınızdan aldığınız mektupları inceleyerek, mektup çeşitleri ve ünite de verilen bilgiler açısından değerlendiriniz.
2. Ünite sonunda verilen kaynaklara da ulaşarak, mektup çeşitlerinin her biri hakkında somut örnekler görüp inceleyiniz.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Baraz Turhan; Türk Dili, Fasikül2, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yayını, Ankara, 1986.
2. Burdurlu İbrahim Zeki; Uygulamalı Türkçe Kompozisyon, Cilt1, İzmir, 1966.
3. Gariboğlu Kemal; Örnekleli Kompozisyon Bilgileri, Ankara,1972
4. Karaalioğlu Seyit Kemal; Kompozisyon Sanatı, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1979.
5. Kudret Cevdet; Örneklerle Edebiyat Bilgileri, Cilt 2, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul,1980.
6. Tercüme Dergisi, Mektup Özel Sayısı, Cilt XVI, Sayı 77-80, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.
7. Türk Dil Kurumu, Türk Dili-Mektup Özel Sayısı, Sayı 274, Ankara, 1974.

SÖZLÜK VE KAVRAM DİZİNİ

bittabi: Doğal olarak, elbette

iktifa etmek: Yetinmek

kabil: Olabilir, mümkün.

limbes: Belirsizlik, belirsiz durum

muhayyile: Hayal gücü, hayal etme gücü

na- mütenahi: Sonsuz

routine (rutin) : Alışılmış

sone: İki dördlü ve iki üçlüden oluşan, on dört dizeli bir Batı şiir türü

şayan-ı dikkat: Dikkate değer, ilgi çekici, ilginç

teşhir etmek: Göstermek, sergilemek

tradition: Gelenek

6.8. MAKALE VE FIKRA

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- "Makale" ve "fıkra" kelimelerinin sözlüklerden tanımlarına bakınız, kendinize göre yeni bir tanım yapmaya çalışınız.
- İzlediğiniz gazete ve dergilerde hangi çeşit makale ve fıkraları okumayı tercih ediyorsunuz? Niçin?
- Gazetelerde yayımlanan siyasal ve toplumsal ağırlıklı makaleleri okurken herhangi bir güçlükle karşılaşılıyor musunuz? Bu güçlükler nelerdir?

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Yazı türlerinden makale ve fıkranın özelliklerini tanıtmak, bu tür yazıların okurların genel kültürünü artırıcı niteliğini açıklamaktır.

Yan Amaçları

- Makale ve fıkralarda ne gibi konuların ele alındığını belirtmek,
- Edebiyatımızda makale ve fıkra türlerinin gelişimini anlatmak,
- Seçilmiş bazı örneklerin yardımı ile bu iki tür üzerinde biçim ve anlatım özellikleri bakımından temel bilgileri vermektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Makale ve fıkra adı verilen yazılar arasında konunun ele alınışı ve işlenişi bakımından bazı benzerlikler var ise de bu iki yazı türünün kendilerine özgü özellikler de taşıdığı unutulmamalıdır.
- Fıkra adı verilen yazı türünün de içerik ve biçim bakımından çeşitlilik gösterdiği açıktır. Bir Nasrettin Hoca fıkrası ile Ahmet Haşim'in yazdığı fıkra arasındaki farkı siz de kolayca görebilirsiniz.
- Verilen örnek parçaları dikkatle okuyunuz; birbirinden ayrılan yönlerini bulmaya çalışınız. Anlamadığınız kelime veya deyimler için ünitenin sonundaki sözlük ve kavramlar dizinine bakınız.

1. GİRİŞ

Bu ünitelerde bazı benzerlikleri nedeniyle "makale" ve "fıkra" birlikte ele alınmıştır. Bununla birlikte gerek makalenin, gerek fıkranın kendilerine özgü nitelikleri bulunduğunu hatırlatmak isteriz.

Makale ve fıkralar, ileride açıklanacağı gibi, çeşitli amaçlarla yazılabilir. Güdülen amaca göre makale ve fıkraların biçim ve içeriklerinde farklılık olabilir. Ancak makalelerin belirgin özelliği öğretici ve aydınlatıcı, fıkraların ise uyarıcı ve eleştirici bir nitelik taşımalarıdır.

Gazete ve dergilerde okuduğumuz usta yazarların kaleminden çıkmış makale ve fıkraların genel kültürümüzü geliştirmekte çok etkili olduğunu belirtmek yerinde olur. Şüphesiz, bu tür yazıları okurken dikkatli olmamız, makale veya fıkra yazarının ileri sürdüğü görüş ve düşüncelerinde ne denli haklı olduğunu eleştirici bir yaklaşımla değerlendirmemiz gerekir.

Bundan sonraki sayfalarda bu iki yazı türünün nitelikleri, gelişmeleri, çeşitleri ve edebiyatımızdaki durumu ele alınacak, bazı örnek parçalar üzerinde durulacaktır.

2.1. MAKALE VE FIKRANIN TANIMI VE NİTELİĞİ

Makale ve fıkra, gazete ve dergilerde örneklerine sık sık rastladığımız birer düz yazı türüdür. Bu türden yazılar uygun birer başlık altında yayımlanır ve genellikle sonunda yazarların adları bulunur.

Aşağıda önce "makale"nin, sonra da "fıkra"nın tanımı yapılacak ve nitelikleri anlatılacaktır.

2.1.1. MAKALE

Bir görüşü açıklamak, bir görüşü belirtmek veya desteklemek için yazılan ve bir bütünlük gösteren yazılara "makale" denilir.

Makaleler gazete ve dergilerde yayımlanır. Gazetelerde yayımlanan makalelerde daha çok güncel konular işlenir, dergilerde yayımlanan makalelerde ise her zaman güncellik şartı aranmaz. Bilim dergilerinde yayımlanan makaleler, çeşitli uzmanlık dallarının sorunlarıyla ilgili olup genellikle titiz bir inceleme ve araştırmaya dayanır.

İster bir gazetede ister bir dergide yayımlansın makalede temel olan fikirdir, düşüncedir. Yazar, makalesinde, seçtiği bir konuda belirli bir düşüncüyü, görüşü veya bir gerçeği savunmak veya okuyucuya benimsetmek ister. Bu amaçla, belgelerden, sayısal verilerden, inceleme ve araştırmalardan yararlanması doğaldır.

Makalenin halkı aydınlatmak, yönlendirmek ve çeşitli konularla ilgili kamuoyu oluşturmak bakımından etkisi büyüktür. Özellikle gazete makalelerinin geniş bir yurttaş kitlesi üzerinde öğretici ve eğitici bir işlev gördüğü de açıktır. Bunun için makale yazarları belirli bir görüş ve düşünceleri savunmaya veya benimsetmeye çalışırken okurlarını yanıltmamak için çok dikkatli olmak zorundadırlar.

Makale türünde yazılarda yurt yönetimindeki aksaklıklardan düşünce ve sanat olaylarına kadar her çeşit konulara ve bu konularla ilgili sorunlara değinilir. Gazeteler ve bazı dergiler, halkın ilgilendiği konularda aydınlatıcı, yol gösterici makalelere öncelik verirler.

Gazete ve popüler dergilere makale yazan kimselerin geniş okur kitlesinin eğitim düzeyini iyi bilmesi gerekir. Ayrıca, makale yazarının açık ve yalın bir dil kullanması, gösterdiği çözüm yollarının gerçekçi ve inandırıcı olması şarttır.

Makale yazılarının yapısı

Makale türünden yazılar incelendiği zaman bunların yapı bakımından genellikle şu üç bölümden oluştuğu görülür: (a) Konu veya sorunun tanıtıldığı, öneminin belirtildiği **giriş bölümü**; (b) ele alınan konu veya sorunun anlatılıp açıklandığı, benimsenen düşünce veya görüşün savunulduğu **gelişme bölümü** ve (c) yapılan açıklamaların, gösterilen kanıtların veya yararlanılan verilerin ışığı altında bir yargıya varılan **sonuç bölümü**. İlerideki sayfalarda örnekler üzerinde çalışırken makalenin bu yapısal özelliğini somut olarak göreceksiniz

2.2. MAKALE VE FIKRA TÜRLERİNİN GELİŞMESİ

Makale ve fıkra türleri gazete ve dergilerin ortaya çıkışıyla başlamıştır. Makale ve fıkra yazarlığı da bu yayın organlarının gelişmesiyle önemli bir uğraş dalı haline gelmiştir. Bu nedenle gazete ve dergiciliğin gelişimine bir göz atmak uygun olur.

İnsanların haberleşme, iletişim kurma ihtiyacını karşılamak için yazılı araçlar kullanmalarının tarihi oldukça eskidir. İlk gazetenin M.Ö. 1750 yılında Mısır'da III. Tatmatüs zamanında çıkarılmış olduğu ileri sürülmüştür. Bilgi alışverişine yönelik bu tür girişimlere eski Yunan, Roma ve Bizans yönetiminin egemenliğinin sürdüğü çağlarda da rastlanılmaktadır. XIII ve XIV. yüzyıllarda haberleşme etkinliklerinin daha çok ticaret veya din konuları çevresinde yoğunlaştığını görmekteyiz. XIV. yüzyılda başlayıp XV., XVI. ve XVII. yüzyılda da süren insancılık (hümanizm) akımının bir sonucu olarak İtalya, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde el yazısı ile gazete çıkaran merkezler de çoğalmıştır.

Modern anlamda ilk gazetenin 1609 yılında Stuttgart'ta Johannes Carolus tarafından çıkarılan "Aviso-relatione der Zeitung" adlı haftalık bir yayın organı olduğu bilinmektedir. Bunu Fransa'da 1631 yılında yayımlanmaya başlayan haftalık "La Gazette de France" ve Hollanda'da çıkan "La Gazette de Leyde" adlı gazeteler izlemiştir. Böylece "gazete", haber ve çeşitli konuları ele alan makale ve fıkraları ile toplumların siyasal ve kültürel yaşayışlarında önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Öte yandan haber gazeteciliği yanında "edebî gazetecilik" veya "fikir gazeteciliği" denilebilecek bir gazetecilik türü de doğmuştur. Bu tür gazetelerde edebiyat, sanat ve bilim konularıyla ilgili yazılara geniş ölçüde yer verilmiştir. Gelişen gazeteciliğin yanında çeşitli yazı türlerine bu arada doğal olarak makale ve fıkralara da yer veren dergiler çıkmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyılda gazetecilik alanında her ülkede büyük ilerlemeler olmuştur. Özellikle İngiltere, İtalya, Fransa ve Almanya'da gazeteciliğin gelişmesi sayesinde yazarlar tarih, edebiyat, felsefe ve ekonomi konularına eğilmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Batıda birçok ülkede gazete bugünkü özelliklerini kazanma durumuna gelmiştir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığı altında "makale" ve "fıkra" adlarıyla anılan yazı türlerinin uzun bir geçmişi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, bu iki türün genel olarak gazetecilik anlayışının evrimine bağlı olarak biçim ve içerik bakımından yeni özellikler kazandığı da kesindir.

2.2.1. FIKRA

"Fıkra"nın dilimizde iki anlamı vardır: (1) Güldürücü küçük hikâye ve (2) siyasal ve güncel konular üzerinde yazılmış genellikle gazete ve dergilerde yayımlanan kısa yazı. İster kısa yazı, ister küçük hikâye olsun "fıkra" bir yazı türüdür. Bu nedenle bu bölümde her iki fıkra çeşidinin özelliklerini açıklamaya çalışacağız.

2.2.2. Güldürücü Fıkralar

Bu tür fıkraların belirgin özelliklerinden biri, kısa ve özlü biçimde bir görüşü belirtme, bir ders veya öğüt verme amacı taşımalarıdır. Ancak bu amaç genellikle nükteli, eğlendirici ve çok kez güldürücü bir anlatımla gerçekleştirilir. Hatta bu gibi fıkraların önemli bir bölümünde tek amaç okuyanları güldürmektir. Bunun içindir ki bu çeşit fıkralar, güldürücü küçük hikâye olarak tanımlanır.

Küçük hikaye biçiminde fıkralar çoğunlukla sözlü edebiyat ürünleri olup yazarları belli değildir. Bu tür fıkraların, kahramanların davranış ve düşünceleri, taşıdıkları mizah öğeleri ve dil bakımından ulusal kültürü yansıtan bir yanları vardır. Bu nedenle halkbilim (folklor) için değerli malzeme sayılırlar.

Küçük hikâye biçiminde fıkraların yapısı çok basittir: (a) Kahramanın veya kahramanların tanıtıldığı **giriş bölümü**; (b) olayın anlatıldığı kısa bir **gelişme bölümü** ve **sonuç**. Bazen sonuç, okuyucunun kavrayışına bırakılır.

2.2.3. Gazete ve Dergi Fıkraları

Bu tür fıkralar, gazete ve dergilerin belirli sütunlarında yayımlanan, daha çok güncel konuları ele alan kısa yazılardır. Gazetelerde çıkan bu tür yazılara "gazete fıkrası" veya "köşe yazısı" da denilir. Edebiyat ve sanat dergilerinde yayımlanan bu tür yazılar bazen bir "deneme" özelliği de taşır.

Gazete ve dergilerde fıkra yazarlığı yapanlar, olayların akışı karşısında çok değişik konulara değinirler. Bu nedenle, fıkra yazarı siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmeleri ve etkinlikleri günü gününe izlemek zorundadır. Konu seçiminde şüphesiz yazarın kişiliği, eğitimi, ilgileri, okuyucu istek ve beklentilerinin de ayrı ayrı rolü vardır.

Fıkra yazarları ele aldıkları konu veya sorunları inceleyerek kişisel görüş, düşünce ve önerilerini kısaca, fakat etkili bir biçimde ortaya koyarlar. Kısa, özlü ve etkili yazabilmek için fıkra yazarının geniş bir genel kültüre, olayların kaynağına inmesini bilen keskin bir kavrayış gücüne, düşünce ve görüşlerini ustaca anlatmaya elverişli bir yazma yeteneğine sahip olması gerekir.

Gazete ve dergilerde yayımlanan fıkralar yapısal özellik bakımından makalelere benzer. Bu tür yazılar da üç bölümden oluşur: (a) Konu veya sorunun tanıtıldığı ve açıklandığı **giriş bölümü**; (b) konu veya sorunla ilgili düşünce, yorum veya eleştirilerin yer aldığı **gelişme bölümü** ve (c) yargı veya önerileri içeren **sonuç bölümü**.

Fıkra, makaleye göre daha kısa bir yazı türü olduğu ve fıkra yazarının bilimsel gerçekleri ortaya koyma gibi bir iddiası bulunmadığı için gazete ve hatta dergi fıkralarında temel amaç, okurun önemli noktalara dikkatini çekmek, onu uyarmak veya düşünmeye yöneltmektir.

Usta yazarların gazete ve dergilerde çıkan fıkraları yazı sanatı bakımından bir takım değerler taşıyorsa bunlar sonradan da ilgi ve zevkle okunabilir. Nitekim birçok yazar, bu amaçla fıkralarının hiç olmazsa bir bölümünü kitap halinde de yayımlamıştır.

2.3. MAKALE VE FIKRA ÇEŞİTLERİ

"Makale" ve "fıkra" adı verilen yazılar amaç, konu, yayımlandığı yer bakımından çeşitlilik gösterir. Aşağıda bu hususta kısa bir bilgi verilecektir.

2.3.1. MAKALE ÇEŞİTLERİ

Makaleler, yazarların uzmanlık alanlarına ve konularına göre "toplumsal makale", "iktisadî makale", "siyasal makale", "edebî makale", "askerî makale" olarak adlandırılır. Günümüzde gazete ve dergilerde bu çeşit makale örneklerini sık sık görebilirsiniz.

Gazetelerin ilk sayfasında ve genellikle ilk sütununda yayımlanan makalelere "başmakale" denilir. Çoğu kez, gazetenin başyazarı tarafından kaleme alınan bir başmakalede günün en önemli sorunu ele alınır, o sorunun önemi belirtilir, çözümlenmesi yapılır ve birtakım öneriler ileri sürülür.

2.3.2. FIKRA ÇEŞİTLERİ

Küçük hikâye biçiminde olan güldürücü fıkraların bazılarında kahraman olarak tarihe mal olmuş belli halk tipleri ele alınır. Bu tür fıkralara Nasrettin Hoca fıkralarını, İncili Çavuş ve Bekri Mustafa fıkralarını örnek olarak gösterebiliriz. Bazı fıkraların kahramanları bektaşî, yörük gibi özellikleri bulunan belirli zümrelerin temsilcileridir. Bazı fıkralar ise şair, yazar, devlet adamları arasından ünlü kişilerle ilgilidir. Bir de karı-koca, uşak-efendi gibi kişisel ilişkilere dayalı fıkralar vardır.

Basın hayatının gelişmesiyle birlikte gazete ve dergi fıkraları da çeşitlilik kazanmıştır. Bugün fıkra türünde yazıları genel olarak "siyasal fıkra", "toplumsal fıkra" ve "edebî fıkra" diye üçe ayırabiliriz. Ancak, gazete ve dergilerin spor, sinema, tiyatro, ekonomi vb. gibi konulara ayırdığı sayfalarda çıkan fıkraları göz önüne alırsak günümüzde fıkra çeşidinin oldukça artmış olduğunu görürüz.

3. TÜRK EDEBİYATINDA MAKALE VE FIKRA

Edebiyatımızda da makale ve fıkra niteliği taşıyan yazılar, Tanzimat'tan sonra ilk gazete ve dergilerin yayımlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle aşağıda bu iki türün gelişmesi, ülkemizde gazeteciliğin ve dergiciliğin gelişmesiyle birlikte ele alınacaktır.

3.1. TÜRK EDEBİYATINDA MAKALE

Bizde ilk gazeteye 1831 yılında yayımlanan "Takvim-i Vakayi"dir. Devletin resmî bir yayın organı olan bu gazeteyi 1840'da çıkmaya başlayan "Ceride-i Havadis" adlı bir başka gazete izlemiştir.

Ülkemizde ilk özel gazeteyi kuranlar ise İbrahim Şinasi (1826-1871) ve Ağâh Efendi (1832-1885) dir. Onların 1860'da çıkardıkları "Ter-cüman-ı Ahval" ile Türk gazeteciliğinin gelişmesinde önemli bir adım atılmıştır. Bu gazetede haberler yanında güncel konu ve sorunlara ilişkin makale niteliğinde yazılara yer verilmiştir. İlk makale de 1860'da bu gazetede Şinasi tarafından yazılmıştır.

Şinasi sonradan Ağâh Efendi' den ayrılarak 1862'de "Tasvir-i Efkâr" gazetesini çıkarmıştır. Bu gazetede siyasal, toplumsal makaleler yanında edebiyatla ilgili makalelere de yer verilmiştir. Şinasi Avrupa'ya gidince "Tasvir-i Efkâr"ın başyazarlığını sırasıyla Namık Kemal (1840-1888) ve Recai-zâde Mahmut Ekrem (1847-1914) üstlenmişlerdir. Şinasi, makalelerinde, düşüncelerinin okurlarınca kolayca kavranılması için çağına göre yalın bir dil kullanmaya önem vermiştir. Bu tutum, dilde sadeleşme akımının başlangıcı olmuştur. Namık Kemal, makalelerinde sürekli biçimde "vatan", "millet" ve "hürriyet" temaları üzerinde durmuştur. Onun coşkulu makaleleri, kendisinden sonra gelen okur ve yazar kuşaklarını büyük ölçüde etkilemiştir.

Dergilerin yayımı

İlk gazetelerin yanında ilk dergilerin çıkışı da bu döneme rastlar. Bunlar arasında Ebüzziya Tevfik'in (1848-1913) yayımladığı "Mec-mua-yi Ebüzziya" (1880) Ahmet Mithat Efendi' nin (1844-1912) çıkardığı "Dağarcık" ve "Kırk Ambar" gibi dergilerin (1873-1876) genel olarak dilimizin, özel olarak da makale ve fıkra türünün gelişmesinde önemli rolü olmuştur.

Tanzimat döneminde başlayan Türk gazeteciliği, 1908 ve onu izleyen yıllarda önemli bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde "Tanin" gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957), "Vakit" gazetesinde Ahmet Emin Yalman (1881-1972) ve Asım Us (1884-1967) gibi gazeteciler başmakaleleri ile ün yapmışlardır. Burada Hüseyin Cahit'in ateşli eleştirileri yanında güçlü makale ve fıkralarıyla çağdaşları arasında ayrı bir yeri olduğunu hatırlatmak isteriz.

Kurtuluş Savaşı sırasında Sivas'ta çıkan "İrade-i Milliye" (1920) ile İstanbul'da çıkan "Akşam" (1918) ve "Vakit" (1918) gibi gazetelerde yayımlanan makaleler, bu türün gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Kurtuluş Savaşımızı destekleyen bu yazıların çoğu, gerek konuları gerek edebî nitelikleri bakımından edebiyatımızın değerli ürünleri arasında yer alır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından bu yana çeşitli gazetelerde yayımlanan başmakaleleriyle dikkati çeken gazetecilerimiz arasında şu adları sayabiliriz: "Ulus" gazetesinde Falih Rıfkı Atay ve Hü-

seyin Cahit Yalçın, "Vakit" gazetesinde Asım Us "Milliyet" gazetesinde Ali Naci Karacan (1896-1955) ve Abdi İpekçi, (1929-1979), "Vatan" gazetesinde Ahmet Emin Yalman (1881-1972), "Akşam" gazetesinde Necmettin Sadak (1890-1953). Daha yakın zamanda başyazıları ilgiyle okunan gazeteciler arasında da Nadir Nadi'yi (1908-1991), Oktay Ekşi'yi ve Güneri Civaoglu'nu örnek olarak gösterebiliriz.

3.2. TÜRK EDEBİYATINDA FIKRA

Gazete fıkraçılığının bizde ilk örnekleri, Tanzimat'tan sonra Şinasi ve Namık Kemal'in kısa makaleleriyle ortaya çıkmıştır. Çağdaş anlamda fıkra niteliği taşıyan yazıların yayımı ise bu yüzyılın başlarında görülür. Fıkra türünün gelişmesinde XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında çıkan dergilerin de büyük etkisi olmuştur. "Servet-i Fünun", "Genç Kalemler", "Dergâh" ve "Türk Yurdu" gibi edebiyat dergileri gerçekten birçok yazarımıza fıkra türünde de yazı yazma fırsatı sağlamıştır.

Bu dönemin usta fıkra yazarları arasında ilk hatıra gelen adlar Ahmet Rasim (1864-1932), Refik Halit Karay (1888-1965) ve Ahmet Haşim' dir (1885-1933). Kimi şair ve yazarların fıkraları bir süre sonra kitap halinde de yayımlanmıştır. Bu fıkraları bugün yine zevkle okuyoruz.

Cumhuriyet döneminde diğer yazı türlerinde verdikleri eserler yanında fıkraları ile de tanınmış yazarlarımız arasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu (1889-1974), Halide Edip Adıvar' ı (1884-1964), Fazıl Ahmet Aykaç'ı (1884-1967), Peyami Safa'yı (1889-1961), Fali Rıfki Atay'ı (1894-1971), Burhan Felek'i (1889-1982), Yusuf Ziya Ortaç'ı (1895-1967), Hasan Ali Yücel'i (1897-1961) ve Yaşar Nabi Nayır'ı (1908-1981) sayabiliriz

Edebî fıkra dalının gelişmesinde gazeteler yanında sayıları artan sanat ve edebiyat dergilerinin büyük katkıları olmuştur. Bu dergiler arasında ilk akla gelenler şunlardır: Hayat, Kadro, Fikir Hareketleri, Varlık, Yücel, Ülkü, İstanbul, Türk Düşüncesi, Türk Dili, Hisar.

Son yıllarda fıkra yazarlığını sürekli bir uğraş olarak benimseyen yazarlara örnek olarak Haldun Taner'i (1916-1986), Ahmet Kabaklı'yı, Oktay Akbal'ı, İlhan Selçuk'u, Mümtaz Soysal'ı, Çetin Altan'ı ve İsmail Cem'i gösterebiliriz.

4. MAKALE VE FIKRA TÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Bu bölüm, daha önce niteliğini ve çeşitlerini açıkladığımız makale ve fıkra türünde yazılara örnek olarak seçilmiş okuma parçalarına

ayrılmıştır. Bu parçalar üzerinde çalışmalar yaparak makale ve fıkranın özelliklerini daha açık biçimde görme imkânını bulacaksınız.

4.1. MAKALE TÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Makaleye örnek olmak üzere iki yazı üzerinde durulacaktır. Birinci yazı, Nadir Nadi'nin **27 Mayıs 12 Marta** adlı eserinden seçilmiş bir parçadır. Nadir Nadi uzun zaman başyazarlık yapmıştır. Türkçe'yi en iyi kullanan gazetecilerimizden biri olarak tanınır.

İkinci yazı, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na (1889-1978) aittir. Daha çok eğitimci olarak tanınan Baltacıoğlu, eğitim alanındaki inceleme ve araştırmaları yanında sanat ve edebiyat konularıyla ilgili makale ve fıkraları ile de tanınan düşünür ve yazarlarımız arasındadır.

Önce Nadir Nadi'nin 25.11.1962 günü Cumhuriyet gazetesinde planlı kalkınma düşüncesi üzerinde yazdığı bir başyazıyı okuyalım:

PLAN VE POLİTİKA ÜSTÜNE

Planlı devlet yönetimi yeni bir kavramsa da devlet yönetimi deyimi ta ilk çağlara kadar dayanır. Eski Yunanca ve Lâtincede politika sözcüğü hem yönetim, hem de (devlet=kent) anlamlarına gelir. O zamanın devletleri site sınırını pek aşmadığı için polis sözcüğü her iki kavramı birden anlatmaya yetiyordu ve o zamanki kentlerin, bugün hayranlıkla kalıntılarını seyrettiğimiz, kendilerine özgü bir planları vardı. Demek oluyor ki, şehir kuruluşu ve belki de şehir hayatı ölçüleri içinde plan fikri büyük medeniyetlere yabancı değildi. Osmanlıcada medeniyet (uygarlık) ve Medine (Şehir-Kent) de aynı kökten gelmez mi?

Bu kısa girişten maksadım, planlı şehir yönetiminden habersiz yaşayan ülkelerde planlı devlet yönetimine sıçramanın pek güç olduğunu ilgililere duyurmaktır. Ortaçağ karanlığında kilise yobazlarının baskısı ile bin yıllık uykuya dalan Avrupa, Renaissance'la beraber hayata gözlerini açtığı zaman ilk iş olarak şehir-kent kuruluşunu akıl yolu ile düzenlemeye koyulmuştur. Güçlü krallar ve prensler bilginleri, sanatçıları sağlamışlar, bugünkü büyüklü küçüklü merkezlerin serpilip gelişmesine yol açmışlardır. Paris'te Louvre sarayının orta kapısından Champs-Elysees'ye doğru baktığınız zaman önünüzde Carrousel takını, daha ötede Concorde dikilitaşını, Marly atlarını, Etoile zafer takını düz bir çizgi üzerine dizilmişçesine birbiri arka sıra görürsünüz. Bu eserler sanki bir kafadan çıkmış, tek bir plana uyularak bir hizaya oturtulmuş gibidir. Oysa, yalnız Louvre sarayının zamanlanması XIII. Louis'ye kadar bir kuşak sürmüştür.

Carrousel meydanını XIV. Louis, Concorde meydanını XV. Louis, Etoile anıtını I. Napoleon yaptırmıştır. Bu anıtın etrafındaki büyük caddeler III. Napoleon zamanında ünlü şehirci Haussman tarafından 1860 yıllarında açılmıştır. Görülüyor ki, Paris'in bir parçasını bugünkü güzel ahenkli haline getirmek için aşağı yukarı dört yüz yıl boyunca bilginin ve sanatın egemenliği altında sürekli gayretler harcanmış, devlet yönetimi çok kez müstebit hükümdarlar elinde bulunduğu halde keyfi davranışlardan kaçınılmıştır. Durum, hemen bütün Avrupa kentlerinde aynıdır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Alman şehirleri yarı yarıya, kimi yerde daha fazla yıkılmıştı. Bunlardan Münich'te ilk gidişimde dehşet içinde kalmıştım. Burasını ne zaman, nasıl onaracaklar? diye düşünüyordum. Münich'e ikinci uğrayışında harabeler ortasında sergi gördüm. Şehrin ileride alacağı biçimi ana çizgileri ile belirten bir plandı. Bu henüz işgal altındaki bölgede, türlü imkânsızlıklara rağmen Almanlar paçaları sıvamışlar, iğne ile kuyu kazarcasına çalışıyorlardı.

Bugün savaş yıkıntılarının yüzde sekseni onarılmıştır. Tarihsel özelliği olduğu gibi korunmakla beraber Münich eskisine kıyasla daha elverişli daha konforlu, daha modern bir kent olmuştur. Nüfusu yılda ortalama otuz bin kadar artan şehirde henüz ev sıkıntısı çekiliyor, fakat bir tek gecekodu yok. Susuz, elektriksiz, hele kanalizasyonsuz bir yere insanların barınabileceği düşüncesini Alman kafası almıyor. Fazla nüfusa eski kışlalarda, hatta eski cezaevlerinde yer gösteriyorlar. Pek sıkıştırlarsa uygun yerlere belediye geçici barakalar konduruyor. Fakat fertlerin kendi başlarına gecekodu yapmalarına katiyen göz yumulmuyor. Yıllık nüfus artışı göz önüne alınarak, Münich dolaylarında yüz bin nüfuslu dokuz eklemeye şehir (Almanlar bunlara satelit şehir diyorlar) projesi yapılmış ve nâzım planda yerini almıştır. Bu şehirlerden ilkinin bitmek üzere olduğunu gördüm. Münich'in karakterini bozmamak ve ileride bir taş yığını haline gelmesini önlemek amacı ile bilim ve sanat elele vermiş ve son derece çekici bir plan hazırlanmıştır. Yüzer bin nüfuslu satelit şehirler geniş yollarla merkeze bağlanacak, bu şehirler arasında, çoğu bizim Gülhane parkının birkaç büyüklüğünde parklar, yeşil sahalara, spor ve eğlence yerleri bulunacaktır. Satelit şehirlerin kuruluş temposu Münich'deki nüfusun artış temposuna göre ayarlandığı için Bavyera başkenti, bu plan sayesinde, aşağı yukarı yüz yıl süre ile rahata kavuşmuş demektir.

Evet; polis, politika, kent, devlet, yönetim, medine, medeniyet bütün bu sözcükler arasında yakın bir akrabalık bulunduğunu biliyoruz. Bilmediğimiz, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaya gayret ederken

(planlı devlet yönetimi) davasını (planlı kent yönetimi) davasından hiçbir şekilde ayıramayacağımız gerçeğidir.

- Türkiye planla kalkınacak ya, varsın Bursa, İstanbul, Ankara gibi kentler şimdilik kendi hallerine kalsın!

diyemeyiz. Dâvayı bu açıdan ele almak olaylara ters yönden bakmak, davranışımızı birtakım akıl dışı ilkelere uydurmaya kalkmak anlamına gelir. Türkiye'yi planla kalkındırmak istiyorsak, daha önce hiç değilse aynı zamanda, Türk kentlerini de planla geliştirmek zorunda olduğumuzu unutmayalım. Şehirlerimiz ve kasabalarımız Ortaçağda horul horul uyuyup dururken, biz devlet olarak sanki onların toplamından başka bir şeymişiz gibi, hangi planı uygular, nasıl kendimize gelebiliriz?

(27 Mayıs'tan 12 Mart'a, s. 166-167)

- Bu yazıda yazarın amacı kolayca anlaşılabilirliği gibi, planlı şehir yönetiminin ve kalkınmanın gereğini belirtmek ve bu görüşü bazı somut örnekler göstererek savunmaktır.

Dikkat ederseniz yazar, yazısına önce "planlı devlet yönetimi" kavramını açıklamak ile giriyor. Bu paragraf, yazının giriş bölümü' nü oluşturuyor. İkinci paragraftan başlayarak, yazar plan düşüncesinin uygulamada ne gibi olumlu sonuçlar verdiğini anlatmaya çalışıyor ve bunu yaparken Paris ve Münih şehirlerini örnek gösteriyor. Bu bölüm de yazının gelişme bölümü' nü oluşturmaktadır. "Evet" ile başlayan son iki paragrafta da yazar, görüşünü kesin olarak ortaya koyuyor: "Türkiye'yi planlı kalkındırmak istiyorsak, daha önce , hiç değilse aynı zamanda, Türk kentlerini de planlı geliştirmek zorunda olduğumuzu unutmayalım. "Bu sözlerin yer aldığı bölüm de yazının sonuç bölümü' dür.

Yazıda geçen yabancı yer adları yazının akıcılığına engel olmamaktadır; çünkü bu adlar birer ayrıntı niteliğindedir. Önemli olan anafikrin açıkça ve kolayca okuyucuya iletilmesidir.

"Plan ve Politika Üstüne" adlı başyazıyı yeniden dikkatli okuyunuz. Bu yazıdan neler öğrendiğinizi madde madde kısaca belirtiniz.

- Makale örneği olarak inceleyeceğimiz ikinci yazı "Atatürk" ile ilgilidir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, 1964 yılında Türk Dili dergisine yazdığı bu makalesinde Atatürk'ün yaratıcılığı üzerinde durmaktadır.

ATATÜRK

Atatürk'ün en büyük özelliği yaratıcılığıdır. Atatürk her şeyden önce bir eylem adamıdır. Atatürk'ü doğru olarak anlayabilmek için önce insandaki yaratıcılığın ne olduğunu, ne olmadığını anlamak gerekir. Onun için bu yaratıcılık konusu üzerinde biraz durmak istiyorum.

İnsanların yaratıcılığı başlıca üç döneme ayrılabilir: Düşünce dönemi, duygu dönemi, eylem dönemi.

Yalnız düşünen, yalnız inceleyen, yalnız açıklayan adam, duyan işleyen adam demek değildir. İşte kafası, akli, mantığı ile konusunu işleyen insan bu dönemde kalabileceği gibi, duygu, istem dönemi-ne de geçebilir. Ancak, insan duygu istem döneminde kaldıkça da işleme dönemine geçmiş değildir. Ne zaman bu insan düşüncüklerini, istediklerini yapma, yaratma alanına sokarsa işte o zaman iş adamı, yapıcı adam, yaratıcı adam olur. Yurt yönetme, yurt kalkındırma, yurt ilerletme işinde de böyledir. Bütün işleri düşünmek, anlamak, sevmek, istemek, yapmak demek değildir. Eylem dediğimiz, bu düşünceleri istekleri yerine getirmekle, başarmakla belirir. Birinci dönemin adamı düşünce adamı, ikincinin adamı duygu adamı, üçüncününkü yaratıcıdır. Birinci, ikinci dönem olmadıkça da üçüncü olamıyor. Ancak, birinci de, ikinci de, üçüncüsüz kalabiliyor.

Besbelli ki Atatürk üçüncü dönem kişiliğini taşıyan bir insandır. O, bir kafa adamı, bir gönül adamı olmakla birlikte, hem de bir eylem adamıdır. Çünkü Atatürk yalnız düşünmekle, yalnız duymakla kalmamış, bütün düşüncelerini, duygularını eylem alanına götürebilmiştir.

Düşüncelerini eylem alanına kadar sürdürmek de yetmez. Bu alanda başarı elde etmek de gerek. Bunun için yalnız çalışmak da yetmez. Bu çalışmanın işin varlığına göre, fizik, biyoloji, sosyoloji kanunlarına uygun olması da gerektir. Böyle olmazsa bütün çalışmalar boşa gider. Öyleyse yaratıcılığın son şartı verim elde etmek, başarmaktır. Bu başarı eylemlerin doğruluğu, iyiliği, güzelliği ile belirir.

Yapıcı, yaratıcı bir insan olan Atatürk'ün zekâsındaki özellikler herhangi insan zekâsında görülebilecek olan normal özellikler değildir. Bunlar normal üstüdür. Atatürk, olayları olduğu gibi, bütün çıplaklıkları ile gören, bu olayların oluşlarına dikkat eden, az konuşan, insanların yaratıcılığına inanan bir insandı. Tarih boyunca gelmiş geçmiş olan bütün büyük yapıcılarda, yaratıcılarda görülen bu özellikler onda tam olarak vardır.

Atatürk'ün zekâsının özellikleri arasında en çok göze çarpanı açıklık, kesinliktir. Atatürk olmakta olanları olduğu gibi, bütün açıklığı.

bütün kesinliği ile görürdü. Bu gerçeklerin sınırlarını çok kesin olarak çizmek isterdi. O, büyük yapıcılar, büyük kurucular gibi oluşları sıkı bir denet altında bulundururdu. Onun zekâsının özelliklerinden biri de olamazları, olumsuzları anlamak, onları zorlamamaktı.

Atatürk bütün yapıcılık, yaratıcılık işlerinde zaman etkeninin büyük etken olduğunu çok iyi bilirdi. Onun için kararlarını yıldırım hızı ile eylemleştirmesini bilen bu insan gerekince durmasını, beklemesini de bilirdi. İşte bu gerçek anlayışı iledir ki Atatürk bütün giriştiği yurt, devlet, kültür, uygarlık işlerinde olabilecekleri oldurmuş, olamayacakları da zorlamaya kalkışmamıştır.

Hiçbir insan zekâsı Türklük gerçeğini onun kadar yakından, onun kadar içinden tanımış değildir. Hiçbir gönül Türk sevgisini bu kadar büyük olarak taşımamıştır. Hiçbir varlık Türk halkı ile onun kadar kaynaşmamıştır.

Atatürk düşünce adamları gibi Türk'ün ne olduğunu düşünmekle, gönül adamları gibi Türk'ü sevmekle kalmamış, Türk'ü kurtarmış, diriltmiş, tanıtmıştır. Onun için Atatürk ölmüyor, Türklerin, bütün insanların kafasında diriliyor. Her dirilişte de bir kat gençleşiyor.

Atatürk'ün milliyet anlayışı, milliyeti "din birliği, dil birliği" ya da "kültür birliği" diye tanımlamak isteyen Gökalp'in anlayışından ayrıdır. Atatürk'ün doğru bulduğumuz milliyet anlayışını iyice anlayabilmek için konuşma dilinde sık sık geçen, ancak anlamları birbirine karıştırılan kültür, gelenek (tradition), görenek (routine) terimlerini kesin olarak ayırmak gerekir. Kültür, din, dil, sanat gibi kollektif duyunch ile ilintili olan değerlerdir. Bunlar toplumsal tipten toplumsal tipe değişirler. Gelenekler ise bu değerler arasında hiç değişmeyenlerdir. Efsaneler, masallar, atasözleri, motifler, melodiler, dilin ekleri dilin sentaksi, mimik poz gibi değerlerdir.

Atatürk milliyeti bir vicdan, duyunch işi, bir bilinçaltı işi, değişmeyen gelenekler birliği olarak anlıyor, dini, dili ne olursa olsun kendini Türk duyan, Türk bilen, Türk yaşayan insanın Türk olduğuna inanıyordu. Çünkü yeryüzünde dini ayrı olmakla birlikte duyunchu, gelenekleri bir olduğu için bir tek ulus olarak yaşayan uluslar olduğunu görüyordu. Ayrı ırklardan, ayrı dillerden, ayrı kültürlerden meydana gelen Fransızlar, Belçikalılar, İsveçliler gibi. Dini Musevi olduğu gibi, dini Ortodoks olduğu halde dilleri, sanatları, din, sanat, dil gelenekleri Türk olan Romanya'daki Gagavuz Türkleri gibi.

Atatürk'ün medeniyet anlayışı toplumbilimin anlayışına göre uygarlık ile kültür arasında tabiat ayrılığı vardır. Kültür, din, dil, sanat gibi bilinçaltı değerlerin tümüdür. Kültür ulusların öz malıdır. Ulustan ulusa değişir. Uygarlığın bilinçaltı, vicdanla, duyunchla hiçbir ilintisi

yoktur. Uygarlık da bir tümdür. Onun için uygarlık üzerinde hiçbir indirme, azaltma yapılamaz. Bugünkü dünyayı yöneten uygarlık Batı uygarlığıdır. Biz Türklerin bu uygarlığı kayıtsız şartsız benimsemesi gerekir. Bu anlayışla Türklüğümüzden hiçbir şey kaybetmemek şartıyla hemen batılılaşmak zorundayız.

İlk peygamberlerden son devrimcilere kadar insanlık tarihi, zamanları üzerinde büyük etkiler yapan büyük adamlarla doludur. Ancak, hiçbir büyük adam ulusunun alinyazısını Atatürk kadar değiştirmesini bilememiştir. Tarihin başladığı günden beri Türkler birçok büyük adamlar, bilginler, bilgiler, komutanlar, savaşkanlar yetiştirmiştir.

Bunlardan hiçbiri Türk ulusunun can atılımına, yaşama isteğine Ata'nın inandığı kadar inanmamıştır. Hiçbir yol gösterici, hiçbir önder, hiçbir devrimci toplum göreneklerini onun kadar sarsmadı. Hiçbir ulusçu ulusun yaratıcısı olan ulus geleneklerine onun kadar sarılmadı.

Doğanın bütün varlıkları gibi büyük adamlar da tesadüf eseri olarak var olmazlar. Onları yetiştiren bir çevre vardır. Bu çevre ulus çevresidir. Atatürk'ü yetiştiren çevre de Türk ulusunun çevresidir. Atatürk de içinde olmak üzere bütün Türkler sonsuzluk şarabını işte bu tükenmez kaynaktan, ulus kaynağından içmişlerdir. Kevser şarabını kana kana içmesini bildikleri içindir ki sonsuzluk sırrına ulaşmışlardır.

(Atatürk'e Saygı, s. 24-28)

- "Atatürk" adlı yazısını okuduktan sonra şu sorulara cevap vermeye çalışınız:

1. Okuduğumuz "Atatürk" adlı makalenin ana fikri nedir?
2. Yazarın ileri sürdüğü ve savunmaya çalıştığı görüşleri kısaca anlatabilir misiniz?
3. Yazar, Atatürk'ün "milliyet" ve "medeniyet" anlayışını nasıl açıklıyor?
4. Yazıda hangi paragraflar "giriş", "gelişme" ve "sonuç" bölümlerini oluşturmaktadır? Gösteriniz?

4.2. FIKRA TÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Bu bölümde fıkra türünden dört örnek sunulacaktır. Bunlardan birincisi, şair Ahmet Haşim'in **Bize Göre** adlı eserinden alınmış "Yaz Kokusu"dur. Ahmet Haşim, edebiyatçılarımız arasında şiir yanında deneme, gezi, eleştiri gibi düzyazı türlerinde de değerli eserler vermiş bir kimsedir.

İkinci örnek, Peyami Safa'nın "Ben Ne Biçim Adamım?" adlı bir fıkrasıdır. Peyami Safa hikâyeciliği ve romancılığı yanında makale ve fıkraları ile de ün yapmış bir yazarımızdır.

Üçüncü örnek, Yaşar Nabi Nayır'dan seçilen bir dergi yazısıdır. "Değişen Dile Ayak Uydurmamız" adını taşıyan bu yazısında Nayır, dil sadeleşmesiyle ilgili düşüncelerini belirtmektedir. Yaşar Nabi Nayır, yazı hayatına şiirle başlamış, sonraları çeşitli türlerde yazılar yazmış, bugün de çıkmakta olan "Varlık" dergisini kurarak birçok genç şair ve yazarın yetişmesine yardımcı olmuştur.

Dördüncü örnek ise bir Bektaşî fıkrasıdır.

- Önce Ahmet Haşim'in yazısını okuyalım.

YAZ KOKUSU

Bir yabancı yazara göre devirlerin ve senelerin ayrı ayrı kokuları varmış, bu müşahedenin sıhhat ve isabetini anlayacak kadar koku alma duygum gelişmiş değil... Buna rağmen bu uzvun müsaadesi nispetinde bilirim ki: Âlemin manzarası, renklerden olduğu kadar kokulardan örülmüştür. Köpekler, yalnız burunlarıyla etraflarındaki şahıslardan, eşyadan ve hadiselerden haberdar olmuyorlar mı? Köpeklerde ve kargalarda en çok gıpta ettiğim, koku duygusunun hayret uyandırıcı kudretidir.

Hatta diyebilirim ki, renkler insana ancak dış dünya hakkında bilgi verebilir. Ruha giden yolları havada çizen yalnız kokulardır. Burnu tıkalı bir insan, bir kör ve bir sağırdan ziyade hayatın güzel bahçesi ortasına atılmış bir bedbaht ve bir sersemidir.

Eskiden burnum sayesinde, dünyanın daha az yabancı idi. Gerçi senelerin ve devirlerin kokusunu yine bugün gibi seçemedim. Fakat bu his sayesinde, çevreden aldığım zevkin lezzeti daha samimî, daha derin ve daha keskin idi. Fakat nezlelerin bin türlü tahribatı ile koku alma duygumun seneden seneye zayıflaması, şimdi dünyanın şiir kaynaklarından aldığım saadeti hayli azaltmıştır.

Geçen gün kırlarda, iki bahçe arasında, bir yoldan geçiyordum. Birden burnum incir yapraklarının kokusunu aldı. Bir mucize ile birden iki gözü açılmış bir kör gibi bütün duygularımın bir kamaşma içinde kaldığını hissettim. Yaz, bir sevgili gibi yüzüme saçlarını yaklaştırmış, ruhuma sarılmıştı.

Senelerden sonra yazın çehresini o gün tekrar görebildim. Yazın mahrem kokusu, incir yapraklarının sert, yeşil kokusudur.

(Bize Göre, Gurebâhâne-i Lâklâkan, Frankfurt Seyahatnamesi, s. 49-50)

- Ahmet Haşim'in "Yaz Kokusu" adlı yazısı, beş paragraftan oluşmaktadır. Yazar, birinci paragrafta koku alma duygusunun çevremizi algılama bakımından önemi üzerinde duruyor. İkinci paragrafta insanlar için kokunun renkten daha önemli olduğunu ileri sürüyor. Üçüncü paragrafta kendi koku alma duygusunun yıldan yıla zayıfladığından yakınıyor. Dördüncü paragrafta yakında yaptığı bir kır gezintisinde birdenbire incir yapraklarının kokusunu aldığını anlatıyor ve bunu bir "mucize" olarak niteliyor. Son paragrafta bu koku sayesinde yaz mevsiminin özelliğini yeniden duyumsadığını söylüyor.

"Yaz Kokusu", tipik bir edebî fıkra örneğidir. Ahmet Hâşim bu yazısında konuya bir şair duygusallığı ile yaklaşmıştır. "Ruha giden yolları havada çizen yalnız kokulardır" veya "Yaz, bir sevgili gibi, yüzüme saçlarını yaklaştırmış ruhuma sarılmıştı." gibi sözler bunun açık belirtisidir.

Bu yazıyı birkaç kez okursanız yazarın konuyu nasıl özgün bir yaklaşımla ele aldığını, düşüncesini kendine özgü sanatsal bir dille anlattığını görürsünüz. Ahmet Hâşim'in bu fıkrasını giriş, gelişme ve sonuç gibi bölümlere ayırabilir misiniz? Deneyiniz.

- Aşağıdaki üç örnek parçayı dikkatle okuyunuz. Bu parçalarla ilgili bazı soruları cevaplamaya çalışınız.

"BEN NE BİÇİM ADAMIM"

Arada bir kendi kendisine: "Ben ne biçim adamım?" diye soran kaç kişi vardır? Geçici bir hayret ve tecessüsle değil, hayranlıkla veya bir nefretle değil, devamlı ve samimî bir anlama ihtiyacıyla, kendi kendini karşısındaki koltuğa oturarak, bir hasta muayene eder gibi, peşin fikirlerden, dost medihlerinden ve düşman hükümlerinden uzak, kendini anlamaya çalışan kaç kişi var?

Eski Greklerin Delf Mabedi üzerinde şu emir yazılı imiş: “Ey insan, kendini bill!” Sokrates bunu çok tekrarlardı. Demiş ki: “Kendimi bilmeye muktedir olmadığım halde, başka şeyleri öğrenmeye çalışmak bana gülünç görünüyor”. Saint Augustin’in İtirafları’nda şu cümle var: “İnsanlar dağların zirvelerini, denizlerin dalgalarını, büyük nehirleri ve engin Okyanusu temaşa etmek için seyahat ederler: fakat en büyük mucize olan kendi kendilerini görmeden geçip giderler.”

Beş yüzyıldan beri tabiatın ıçığını cıçığını çıkarıp her şeyi öğrenen insanın kendi kendisi hakkında bildikleri o kadar azdır ki “insan muamması” terkibi yeniliğini muhafaza etmektedir. İlk zamanların karanlığı XX. yüzyılda da devam ediyor. Birkaç yıl evvel Londra’da toplanan filozoflar, bilginler, ilâhiyatçılar, beyin fizyolojisi uzmanları, ilmin ve felsefenin en son gayretlerini de inceledikten sonra, beyinle şuur arasındaki münasebette, Sokrates’ten beri devam eden karanlıkların dağılmadığı neticesine varmışlardı. Tıp bayramında genç bir doktorumuzun beyinde şuur merkezinin keşfedildiğini ileri süren garip sözlerini gülümseyerek dinledim. Hâlâ eski lokalizasyon nazariyetlerinden artık çok uzakta olduğumuzu bilmeyenler de mi var?

İnsanın meçhul kalması, en çapraşık yaratık olmasındandır. Hele insan beyni, hiçbir neşterin anatomi bilgisinin ve nörolojik muayenenin künhüne varamadığı bir mucize sırrı olmaya devam ediyor. Birçok ruh ve sinir hastalıklarının teşhissiz ve tedavisiz kalması da bundandır. Ben kendi hesabıma, eğer bu muammayı deşmeye çalışmayacaksam, bir kundura boyacısı olmayı bir akıl ve sinir doktoru olmaya tercih ederim. Niçin böyle konuştuğumu yakından bilenler de bana hak verirler.

Herkes her şeyden evvel kendini bilmeye çalışsa, ilmin hâlâ karanlıkta kalan taraflarına belki aydınlıklar dolar. Fakat herhalde ahlâkın kazancı ilminkinden fazla olur. Flaubert’in “kimse kimseyi anlamıyor” sözü, romanlarda posası çıkarılmış, XIX. yüzyıl yalnızlık romantizminin beylik bir ifadesidir. Fakat bir hakikat payından mahrum değildir. Bilhassa ferdin kendi nefsi üzerindeki bilgisizliği bahis konusu olduğu zaman, Sokrates bugün de haklıdır sanıyorum. (Seçmeler, s. 116-117)

- Bu yazıyı iyice kavramak için önce anlamını bilmediğiniz kelimelerin altını çiziniz ve ünitenin sonundaki Sözlük ve Kavramlar Dizini’ne bakınız. Sonra da şu soruları cevaplamaya çalışınız:

1. Yazının ana fikri nedir? Kısaca belirtiniz.
2. Yazarın görüşüne katılıyor musunuz? Niçin? Söyleyiniz.
3. Bu parça ile bir önceki parça arasında anlatım biçimi bakımından farklılık görüyor musunuz? Bu farklılığın nedenini açıklayabilir misiniz?

DEĞİŞEN DİLE AYAK UYDURMALIYIZ

Geçen gün bir yazar arkadaş, söz arasında, iki yıl önce gazetelerde çıkmış olan yazılarını kitap halinde bastırırken, cümlelerinde öz Türkçe lehine birçok düzeltmeler yapmak zorunda kaldığını anlatıyor ve dilimizin âdeta yıldan yıla fark gösteren değişme hızının büyüklüğüne şaşmaktan kendini alamıyordu. Gerçekten bu hız büyük ve âdeta baş döndürücüdür. Daha dün bize pek tabii gelen ifadeleri bugün yadırgıyor, dün yerine koyacak Türkçe karşılıkları bulunmadığını sandığımız sözleri bugün kolayca Türkçeleştirebiliyoruz.

Son bir iki yıl içinde bu hız büsbütün arttı. Çünkü dil devrimi heyecanı ayaktadır. Gün geçmiyor ki gazete ve dergilerimizde bu konu üzerine bir yazıya rastlanmasın. Gerçi bu değişme gidişinin edebiyatımızda yankıları daha dar ölçüdedir. Bunu da hoş görmek gerektir, çünkü edebiyat dil bahsinde çok titizdir. Sunilikten çok korkar, halkın konuşma diline geçmemiş yeniliklere karşı çekingen davranır. Bu devrim yolunda çığır açıcılık vazifesi basına ve radyoya düşer. Geçen yıl, bu alanda güzel bir başlangıca şahit olmuştuk. Gazetelerle ajans el ele vermiş, dili yabancı pürüzlerden temizlemek için çalışmalar başlamıştı. Fakat nedense bu hayırlı başlangıcın ardı gelmedi. Toplu ve birlikte çalışma gayretleri durdu. Ancak davaya gerçekten inanmış olanların tek tek ve ayrı ayrı geçmişleri kaldı. Ajans haberlerinde yine eski ve modası geçmiş tabirler yer almaya, gazetelerin öz dil uğrunda dikkati sürçmeye başladı.

Bu gevşeme hiç de hoş bir şey değil. Dilin tabii değişme ve özleşme gidişi, unutmamalım ki, ancak hepimizin el birliği ile çabuklaşabilir. Bir kişinin, beş kişinin isteği yetmez, topluluğun sevgisini, ilgisini bu konu üzerinde her zaman uyanık tutmak, her zaman daha yeni, daha taze ve daha öz olmaya çalışmak, asıl bize, biz yazıcılara düşen bir borçtur.

(Varlık 15 Şubat 1943)

- Yaşar Nabi Nayır'ın yazısını okuduktan sonra şu sorulara cevap veriniz:

1. Yazının anafikri nedir? Kısaca açıklayabilir misiniz?
2. 1943 yılında yayımlanmış olan bu yazı ile daha önce okuduğunuz ve 1960'da yayımlanmış olan fıkrayı dil ve anlatım özellikleri açısından karşılaştırınız. Düşüncelerinizi kısaca yazınız.
3. Verilen üç örnek yazı arasında siz en çok hangisini beğendiniz? Nedenini söyleyiniz.

Fıkra türünün bir de küçük hikâye biçiminde olanından daha önce söz etmiştik. Bu çeşit fıkraların güldürücü, düşündürücü ve alay edici yönleri bulunduğunu da bir kez daha hatırlatmak isteriz. Bu çeşit fıkraya bir örnek olmak üzere Sami N. Özerdim'in bir eserinden alınan Bektaşî fıkrasını seçmiş bulunuyoruz.

BAKLA

Bektaşî dervişi Mehmet olur olmaz şeye söver sayardı. Baba onu bu huyundan vazgeçirmeye çalıştı, başaramadı. Sonunda, ona iri bir bakla verdi: "Bunu dilinin altına koy, söveceğin zaman baklayı anımsar, vazgeçersin!" dedi. Bunun yararı da oldu. Derviş Mehmet sövgüyü azalttı.

Bir gün baba ile Mehmet bir ziyaretten tekkeye dönerlerken yağmur bastırdı. Islandılar. Hızlı adımlarla yürürlerken, sokağın köşesinde bir evin kafesi vuruldu. Durdular. Bir kadın sesi, biraz beklemelerini rica etti. Beklediler. Yağmur sürüp gidiyor, onları ıslatıyordu. On beş dakika kadar geçti. Kafese yeniden vuruldu Kadın: "Size zahmet oldu. Tavukları kuluçkaya yatırmıştım da... Bana salık vermişlerdi. Bektaşî dervişlerine bakarsan civcivler tepeli çıkar demişlerdi de... Sizi onun için beklettim." Kadın kafesten çekildi. Baba, iliklerine dek ıslanmışlığın verdiği öfkeyle:

- Mehmet, dedi, çıkar ağzından baklayı!

(Sami N. Özerdim. Seçilmiş Bektaşî Fıkraları, s. 13-14)

ÖZET

"Makale" ve "fıkra" gazete ve dergilerde sık sık yer alan yazı türleridir.

Bir görüşü açıklamak, bir düşünceyi belirtmek veya desteklemek için yazılan ve bir bütünlük gösteren düz yazılara "makale" denilir.

Genellikle güncel konuları ele alan, bu konuları çeşitli yönlerden inceleyip yorumlayan başlıklı, kısa düz yazılara da "fıkra" denilir.

"Makale" ve "fıkra"nın birer yazı türü olarak gelişmesi gazeteciliğin ve dergiciliğin başlaması ve gelişmesiyle sıkı sıkıya ilişkilidir.

Modern anlamda ilk gazete Avrupa'da XVI. yüzyılın başında başlamıştır. XVII. yüzyılda haber gazeteciliği yanında "fikir gazeteciliği" akımı da başlamıştır. Bu gelişme sonucu gazetelerde siyasal, toplumsal ve kültürel konulara değinen yazılara yer verilmiştir. Böylece makale ve fıkra adıyla anılan yazı türleri de ortaya çıkmıştır.

Bizim edebiyatımızda da makale ve fıkra türünden yazıların kaleme alınışı Türkçe gazete ve dergilerin çıkışıyla başlamıştır.

Ülkemizde ilk özel gazetelerin yayımı XIX. yüzyılın ortalarından sonra gerçekleşebilmiştir. Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde gazete ve dergi sayısı artmış, bunun sonucu olarak makale ve fıkra türünde de gelişmeler olmuştur. Edebiyatımızda ilk makale yazarları arasında başta Şinasi olmak üzere, Namık Kemal'i, Recai-zâde Mahmut Ekrem'i, Ebüzziya Tevfik'i ve Ahmet Mithat Efendi'yi gösterebiliriz.

"Serveti Fünun" ve "Fecr-i Âti" dönemlerinde de edebiyatçılarımız, bağlı buldukları gazete veya dergilere birçok "makale" ve "fıkra" yazmışlardır.

Cumhuriyet döneminde, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra basın alanında önemli gelişmeler olmuştur. Öte yandan okur yazar sayısının artışı ve okuyucu ilgilerinin çeşitlenmesi karşısında gazete ve dergilerde ekonomiden spora, eğitimden sağlığa kadar her konuda "makale" ve "fıkra" yayımlanmaya başlamıştır.

Kısaca günümüzde "makale" ve "fıkra" bir okuyucunun en çok karşılaştığı, bilgi ve görgüsünü arttırmada en çok yararlandığı, düşünce ve görüşlerinin oluşmasında en çok etkilendiği birer yazı türü durumuna gelmiş bulunmaktadır.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin beş seçenekten doğru olanını bulunuz.

1. Aşağıdaki sözlerden hangisi makale türünün niteliği sayılmaz?
 - a) Bir görüşü açık belirtmek
 - b) Bir düşüncüyü belirtmek
 - c) Bir fikri tanıtmak
 - d) Bir fikri desteklemek
 - e) Bir gerçeği savunmak
2. Makale ve fıkra yazarlığı nasıl başlamıştır?
 - a) Okuma ve yazmanın yaygınlaşmasıyla
 - b) Gazete ve dergilerin ortaya çıkmasıyla
 - c) Ülkeler arasında haberleşmenin başlamasıyla
 - d) Roman ve hikâye türlerinin gelişmesiyle
 - e) Siyasal ve toplumsal olayların zorlamasıyla
3. Avrupa'da modern anlamda ilk gazetenin hangi yılda çıktığı ile-ri sürülmektedir?
 - a) 1309
 - b) 1409
 - c) 1509
 - d) 1609
 - e) 1709
4. Gazetelerin ilk sayfasında ve genellikle ilk sütununda yayımla-nan makalelere ne ad verilir?
 - a) Köşe yazısı
 - b) Başmakale
 - c) Gazete fıkrası
 - d) Siyasal makale
 - e) Toplumsal makale
5. Edebiyatımızda makale türünde ilk yazıyı hangi yazarımız yazmıştır?
 - a) Muallim Naci
 - b) Ahmet Haşim
 - c) Ziya Paşa
 - d) İbrahim Şinasi
 - e) Abdullah Cevdet

6. Bizde 1831 yılında devletin resmî bir yayın organı olarak yayımlanan ilk gazetenin adı nedir?
- a) Ceride-i Havadis
b) Tercüman-ı Ahval
c) Tasvir-i Efkâr
d) İrade-i Milliye
e) Takvim-i Vakayi
7. Tanzimat döneminde hangi yazarımız makalelerinde sürekli biçimde "vatan", "millet" ve "hürriyet" temaları üzerinde durmuştur?
- a) Recaizâde Ekrem
b) Namık Kemal
c) Ebüzziya Tevfik
d) Abdülhak Hamit
e) Tevfik Fikret
8. Aşağıdaki yazarlar arasında hangisini fıkra türünün temsilcisi olarak **sayamayız**?
- a) Falih Rıfki Atay
b) Yusuf Ziya Ortaç
c) Hasan Âli Yücel
d) Peyami Safa
e) Ömer Seyfettin

ÖDEVLER

1. Verilen örnekler dışında okuduğunuz bir makaleyi giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini göstererek yazarın ileri sürdüğü düşünce, görüş ve önerilerini açıklayınız.
2. Haftalık, on beş günlük veya aylık bir sanat edebiyat dergisini makale ve fıkra türünde yazıları bakımından inceleyiniz. Bu ünite de yapılan açıklamaların ışığı altında hangi yazıları veya yazıyı tipik bir makale ve fıkra saydığınızı söyleyiniz.
3. Güncel bir konu seçerek bu konu üzerindeki düşünce ve görüşlerinizi bir fıkra biçiminde anlatmaya çalışınız.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Ahmet Haşim. Bize Göre, Gurebâhâne-i Laklâkan, Frankfurt Seyehatnamesi. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
2. Atatürk'e Saygı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969.
3. Cumhuriyet Ansiklopedisi (Beşinci Cilt). İstanbul, Arkın Kitabevi, 1969.
4. Cumhuriyet Yazınından Örnekler. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974.
5. Gözler, H. Fethi. Örnekleriyle Türkçe ve Edebiyat Bilgileri Kaynak Kitabı. İstanbul, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1975, s. 316-328.
6. Kantemir, Enise. Yazılı ve Sözlü Anlatım (I. Yazılı Anlatım). Ankara, Ank. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, 1972, s. 245-249, 260-263.
7. Mutluay, Rauf. 100 Soruda Türk Edebiyatı. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.
8. Mutluay, Rauf. 50 Yılın Türk Edebiyatı. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1976, s. 98-118.
9. Nadir, Nadi. 27 Mayıs'tan 12 Mart'ta. İstanbul, Sinan Yayınları, 1971.
10. Özdemir, Emin. Yazı ve Yazınsal Türler. İstanbul, Varlık Yayınları, 1983, s. 98-118.
11. Özerdim, Sami N. Seçilmiş Bektâşi Fıkraları. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
12. Safa, Peyami. Seçmeler (Hazırlayanlar: Faruk K. Timurtaş- Ergun Göze). İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1970.

SÖZLÜK VE KAVRAMLAR DİZİNİ

ayrıca: Başka. **bedbaht:** Bahtı kara, mutsuz.

beylik: Basmakalıp, herkesin kullandığı.

Champs-Élysées: Paris'in büyük, görkemli caddelerinden biri.

çehre: Yüz.

duyunç: vicdan.

Flaubert, Gustave (1821-1880): Ünlü Fransız romancısı.

Gagavuz Türkleri: Orta Asya'dan gelip Kuzeydoğu Bulgaristan, Moldova, Ukrayna ve Romanya gibi yerlerde dağınık topluluklar halinde yaşayan bir Türk boyu.

gıpta etmek: İmrenmek.

İsabet: Doğruluk.

Kevser: Cennette bulunduğu inanılan kutsal bir su.

keyfî: İsteğince, yasadışı.

kühn: Yüz, öz.

lokalizasyon nazariyeleri: Belirli zihinsel veya sinirsel işlevlerin beyinde belirli bölge ve yerlere bağlanması, yöreleştirilmesi kuramları.

medih: Övme.

mahrum: Yoksun.

muamma: Bilmece, anlaşılmaz iş.

münasebet: İlişki.

müstebit: Hükmü altında bulunanlara söz ve hareket hakkını tanımayan, zorba.

müşahede: Gözlem.

mucize: İnsanları hayran bırakan ve doğaüstü sayılan olay.

nâzım: Düzenleyici.

mahrem: Gizli.

nispet: Oran.

nefret: İğrenme, tikslenme.

nefis: Özvarlık.

nörolojik: sinirsel.

Ortaçağ : M.S. 395. yıldan İstanbul'un Türkler tarafından alındığı 1453 yılına kadar süren çağ.

posasını çıkarmak: Sonuna kadar sömürmek.

romantizm: On sekizinci yüzyıl sonunda başlayan ve duygu, coşku, imgeleme gücüne aşırı değer veren bir sanat çıkışı.

Saint Augustin (M.S. 354-430): Eski Hıristiyan Kilisesinin önderi bir din adamı.

Sokrates (M.Ö. 469-399): Eski Yunanistanda Atinalı ünlü filozof.

sürçmek: Dalgınlıkla yanlışlığa düşmek.

şuur: Bilinç.

tempo: Hız.

tahribat: Yıkım.

tecessüs: Gizli merak.

temaşa etmek: Seyretmek.

terkip: Bileşim.

tabir: Deyim.

uzuv: Organ.

6.9. RÖPORTAJ

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Sözlüklerden "mülâkat", "konuşma" ve "görüşme" gibi kelimele-
rin tanımlarını bularak bir yere yazınız.
- Bu üniteyi incelerken günlük gazetelerde rastladığımız röportaj
türünde yazıları okuyunuz.
- Okuduğunuz bu yazılarda ne gibi konuların ele alındığını tespite
çalışınız.
- Hoşunuza giden röportajları bir dosyaya koyarak saklayınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel amaç: Yazı türleri arasında röportajın nitelik ve özelliklerini tanıtmak, bu tür yazıların okurlara sağlayacağı yararları belirtmektir.

Yan Amaçlar

- Röportaj ile diğer yazı türleri arasındaki ilişkileri açıklamak,
- Edebiyatımızda röportaj türünde yazılmış önemli eserleri ve ya-
zarlarını tanıtmak,
- Röportaj türünde eserleri daha bilinçli okuma alışkanlığı kazan-
dırmak.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Bu üniteyi okumaya başlamadan önce "Öykü-Roman", "Anı",
"Mektup" ve "Gezi" gibi yazı türleriyle ilgili ünitelerin özet bölü-
mlerine bir göz atınız.
- Bu üniteye verilen örnek parçaları, yukarıda adı geçen üniteler-
de verilen örnek parçalarla karşılaştırınız. Konunun işlenişi, an-
latım biçimi vb. bakımlardan aralarındaki farkları bulmaya çalı-
şınız.
- Röportaj türünde yazılarda fotoğrafın çok önemli bir işlevi bu-
lunduğunu unutmayınız.
- Bu işlevin önemini kavramak için okuduğunuz röportajlardaki fo-
toğrafları, yazının içeriğiyle ilişkileri bakımından dikkatle incele-
yiniz.

1. GİRİŞ

Röportaj genellikle güncel konu ve sorunları ele alan bir yazı türüdür. Bu nedenle okuyucuların ileri derecede ilgisini çeker. Özellikle inceleme ve araştırmalara dayanan, ilginç fotoğraf veya belgeleri içeren ve usta bir kalemin elinden çıkmış röportajlar bir hikâye veya roman gibi zevk ve merak ile okunabilir.

Edebiyatımızda XX. yüzyılın başlarında ünlü yazarlarla konuşmalar biçiminde ortaya çıkan röportaj türünde yazılar, zamanla biçim ve içerik bakımından büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme, özellikle 1950'lerden sonra daha da dikkati çeker bir duruma gelmiştir.

Günümüz röportaj yazılarında sanat ve edebiyat konuları yanında çeşitli siyasal, toplumsal ve kültürel sorunlara da değinilmektedir. Bundan başka, bugün hemen hemen tüm röportaj yazarları iyi bir röportajın yerinde görmek, incelemek ve soruşturmakla meydana getirilebileceğine inanmaktadırlar.

Titiz ve nesnel araştırmalara dayalı, ilginç fotoğraflarla bezenmiş, duru ve akıcı bir Türkçe ile yazılmış röportajların okuyucularda okuma zevkini geliştirme ve genel kültürü artırma bakımından çok etkili olduğu bir gerçektir.

Bu bölümde röportaj türünde yazıların niteliği, çeşitleri ve edebiyatımızdaki gelişimi anlatılacak, birkaç "edebî" röportaj üzerinde durulacaktır.

2.1. RÖPORTAJIN TANIMI VE NİTELİĞİ

Röportaj, dilimizde önce Arapça kökenli "mülâkat" kelimesiyle karışılıyor ve genellikle tanınmış biriyle yapılan görüşmeyi anlatan yazı anlamına geliyordu. Bugün röportaj'ın anlamı değişmiş, daha kapsamlı ve zengin bir nitelik kazanmıştır.

Türkçe Sözlük' te röportaj kelimesi şöyle tanımlanmaktadır: "1. Bir gazete yazarının, gördüklerini anlatan yazısı. 2. Radyo televizyon habercisinin araştırma ve soruşturma sonucunda hazırlamış olduğu program. Aynı sözlükte röportaj yapan ve yazan kimseye de "röportajcı" dendiği belirtilmektedir.

Bir başka kaynakta da "röportaj"ın tanımı şöyle yapılmaktadır: Bir gazete, radyo veya televizyon muhabirinin yaptığı araştırma ve soruşturma sonucunda hazırlamış olduğu yazı, program." (**Meydan Larousse**)

Görüldüğü gibi "röportaj" terimi bugün televizyon ve radyo yayınlarını da kapsamı içine almış bulunmaktadır. Bununla birlikte röportaj hâlâ bir gazete yazısı olarak düşünülmemekte, röportaj yazarlığı da

gazeteciliğin önemli dallarından biri sayılmaktadır. Biz de bu ünitede yalnız gazete ve dergilerde yayımlanan röportaj türünde yazılar üzerinde duracağız.

Röportaj türünde yazıların genel niteliği gezip görmeye, incelemeye, soruşturmaya ve çok kez ilgililerle görüşüp konuşmaya dayanmaktadır. Bu nedenle röportajın gezi, inceleme ve soruşturma gibi diğer yazı türleriyle sıkı ilişkisi vardır. Hatta röportajla hikâye, roman ve tiyatro türleri arasında bile birtakım benzerlikler bulunduğu ileri sürülebilir.

Röportaj türü yazılarda, dikkatli inceleme ve soruşturmaların yanında olayların, insanların ve çevrelerinin yorumlanması da büyük bir önem taşır. Bu nedenle röportaj yazarının bakmasını ve görmesini iyi bilmesi kadar türlü olayların, insan ilişkilerinin ve toplumsal durumların nedenlerini anlama gücüne sahip olması gerekir.

Kamuoyunu uğraştıran önemli ülke sorunları birer röportaj konusu olabileceği gibi halkın ilgisini çeken birçok yerel ve özel olaylar da röportaj konusu olabilir. Hatta uluslararası nitelik taşıyan çeşitli olaylar da birer röportaj konusu olarak ele alınabilir. Ancak, röportaj her şeyden önce bir gazete yazısı olduğu için ele alınan konunun ilginçliği yanında güncel olması da istenilir.

Bir röportajın inandırıcı olabilmesi için duyulanlara ve söylentilere değil, asıl olaylar ve kişisel gözlemlere yani tek kelime ile gerçeklere dayanması gerekir. Bu konuda belgesel nitelik taşıyan fotoğrafların da olumlu etkisi vardır.

Röportajda anlatım özelliği, yazarın kişisel yeteneği yanında konuya göre değişebilir. Bununla birlikte gereksiz betimlemeler, uzun cümleler, aşırı ölçüde benzetmeler yerine röportajlarda okuma diline yakın, kısa cümlelerden oluşan bir anlatım biçimi tercih edilmelidir.

Son yirmi otuz yıl içinde röportaj yazılarında fotoğrafa da geniş ölçüde yer verildiğini görmekteyiz. Böylece resimlerle bezenen röportajların giderek belgesel değeri de artmaya başlamıştır. Gerçekten fotoğrafların olayları, insan davranışlarını, doğa özelliklerini olduğu gibi ve bir usta kaleminden daha etkili biçimde yansıttığı inkâr edilemez.

2.2. RÖPORTAJ TÜRÜNÜN GELİŞMESİ

Daha önce belirtildiği gibi röportaj başlangıçta sadece "mülakat" yani görüşme anlamında ele alınmakta idi. Bir sanatçının, edebiyatçının veya ünlü bir devlet adamının sorulan bazı sorulara verdiği

cevaplardan oluşan bir yazı türü olarak düşünölmekte idi. Önlü kişilerin belli konular üzerindeki düşünce, görüş ve önerilerini okuyuculara yansıtmak amacıyla yapılan bu gibi röportajlara bugün yine gazete ve dergilerde önemli yer verilmektedir.

Günümüzde yayınlanan röportaj yazılarının önemli bir bölümü artık araştırmaya, incelemeye ve soruştırmaya dayanmaktadır. Bu tür röportajlarda, amaç birtakım gerçeklerin ortaya çıkarılmasına çalışmaktır. İnceleme ve araştırmaya dayalı röportajların uzun süreli ve çok yönlü bir çalışmayı gerektirdiği unutulmamalıdır.

Daha çok bir gazete ve dergi yazısı sayılan röportajın radyo, sine-ma ve televizyonun ortaya çıkışından sonra önemi daha da artmıştır. Adı geöen kitle iletişim araçlarının güncel olaylara ilişkin durumu karşısında gazeteler, özellikle Batı'da yayımlanan büyük gazeteler inceleme, araştırma ve soruştırmaya dayalı ve bol resimli belgesel röportajlara büyük önem vermeye başlamışlardır. Bu gelişmeye paralel benzeri bir tutumun bizim gazetelerce de benimsendiğini söyleyebiliriz.

2.3. RÖPORTAJ ÇEŞİTLERİ

Röportaj yazılarını, yazarın izlediği yöntem, ele aldığı konular veya tanıttığı kişiler, kısalık ve uzunluk bakımından birkaç çeőide ayırabiliriz.

Yazarın izlediği yöntem bakımından röportajlar ikiye ayrılır: (a) Konuşmaya dayalı röportaj ve(b) belgesel röportaj.

"Konuşmaya dayalı röportaj", geleneksel mülakat (görüşme) yöntemiyle yapılan bir röportaj çeşididir. Bir gazetecinin önlü bir devlet adamına, bir sanatçıya veya bir sporcuya sorduğu sorulara aldığı cevaplara dayanarak yazdığı röportajlara bu ad verilir.

Her türlü güvenilir sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanarak, ciddi inceleme, araştırma ve soruştırmalara dayanarak oluşturulan röportajlara da "belgesel röportaj" denilir.

Röportajları ele alınan konular ve görüşme yapılan kişilere göre "edebî röportaj", "siyasal röportaj", "sağlık röportajı", "spor röportajı" diye çeşitlere ayırmak mümkündür.

Şair ve yazarlarımızın yaşayış ve kişilik özelliklerini, sanat görüşlerini daha iyi anlamamıza imkân sağlayan röportajlara "edebî röportaj" denilir.

Siyaset hakkında ve devlet yönetiminde önemli görevler almış kimselerle yapılan görüşmelere dayanan röportajlara da "siyasal röportaj" adı verilir. Günümüzde gazetelerde geniş okuyucu kitlesini ilgi-

lendiren çeşitli röportajlar yayınlanmaktadır. Bunlar arasında sağlık ve spor konularıyla ilgili olanlara daha çok ağırlık verildiği görülmektedir.

Röportajlar, uzunluk ve kısalık bakımından da ikiye ayrılır: (a) Tek röportaj ve (b) dizi röportaj.

Belirli bir konuyu ele alan ve tek bir yazı çerçevesinde sunulan röportajlara "tek röportaj" denilir. Bu çeşit röportajlara gazetelerde olsun, sanat ve edebiyat dergilerinde olsun daima rastlayabiliriz.

Bir konuyu kapsamlı biçimde, değişik yönleriyle ele alan ve inceleyen röportajlara da "dizi röportaj" denilir. Özellikle olayları yerinde incelemeye ve çok sayıda kişilerle ilişki kurup uzun görüşmelere dayalı röportajlar bu kategoriye girer. Bu gibi röportajların yayımı gazetelerde günlerce sürebilir.

3. TÜRK EDEBİYATINDA RÖPORTAJ

Geniş anlamıyla düşünüldüğü takdirde edebiyatımızda röportaj türünde yazılara çok eskiden beri rastlanabileceği ileri sürülebilir. Fakat, bugünkü anlamda bizde bu tür yazılar yirminci yüzyılın başlarında görülmeye başlamıştır. Bu konuda ilk adımı atan Ruşen Eşref Ünaydın (1892-1959) olmuştur. Ünaydın, genç bir yazarken edebiyat ve gazetecilik alanlarında tanınmış on sekiz kişiyi evlerinde ziyaret ederek onlara birtakım sorular sormuş, aldığı cevaplara dayanan bir yazı dizisi hazırlamıştır. Bu yazıların bir bölümü 1916'da "Servet-i Fünun" ve "Türk Yurdu" dergilerinde, bir bölümü de 1917 ve 1918 yıllarında Vakit gazetesinde yayımlanmıştır. Zamanında "edebî ziyaretler ve mülâkatlar" diye adlandırılan bu röportajlar, 1918'de *Diyorlar ki* adlı bir kitapta topluca çıkmıştır.

Ünaydın'ın edebiyatımızda röportaj türünün gelişmesine önemli bir katkı sayılabilecek bir başka çalışması da 1918'de "Yeni Mecmua"da "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülâkat" adı altında yayımlanan görüşmedir. Bu yazı Mustafa Kemal'i Türkiye'ye ve dünyaya tanıtan ilk röportaj olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal'le yapılan bu görüşme 1930 da bir kitap halinde yayımlanmıştır.

Tanınmış yazarlarla yapılan görüşmelere dayalı röportaj türünde eserlere daha sonraki yıllarda yenileri eklenmiştir. Buna örnek olmak üzere Hikmet Feridun Es'in (1910-1992) *Bugün De Diyorlar ki* (1932), Mustafa Baydar'ın (1920-1976) *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar* (1960), Gavsî Ozansoy'un (1917-1970) *40 Yıl Sonra Diyorlar ki* (1962), Mehmet Seyda'nın (1919-1986) *Edebiyat Dostları* (1970), Yaşar Nabi Nayır'ın (1908-1981) *Edebiyatçılarımız*

Konuşuyor (1976) ve **Hikmet Çetinkaya'nın Yılların Tanığı Üç Yazar** (1986) adlı eserlerini gösterebiliriz.

Cumhuriyetin ilk on yılları içinde, yapılan dış gezilerle ilgili röportajların da ortaya çıktığını görürüz. Yabancı ülkeleri gezip görme fırsatı bulan yazarlarımızdan bazıları, röportaj özelliği taşıyan bu gezi izlenimlerini yayımlamışlardır. Bu çeşit röportajlara örnek olmak üzere Falih Rifki Atay'ın (1884-1971) **Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya** (1930) ve **Moskova-Roma** (1932) adlı eserlerini gösterebiliriz. Daha sonraki yıllar yayımlanan Yılmaz Çetiner'in **Bilinmeyen Arnavutluk** (1966) ve **El Fateh** (1968) adlı kitapları ile Abdi İpekçi'nin (1929-1979) **Dünyanın Dört Bucağından** (1972) ve Fikret Otyam'ın **Ne Biçim Amerika, Ne Biçim Rusya** (1970) gibi eserleri de bu çeşit röportajların bir devamı sayılabilir.

1950'lerden bu yana gözlem, inceleme, araştırma ve soruşturmaya dayalı bir yazı türü olarak röportajın önemi artmaya başlamıştır. Hattâ birçok yazarımızın yazı hayatına röportajla başladığını söyleyebiliriz. Son yirmi beş yıl içinde röportaj yazarlarımızın daha çok önemli ülke sorunlarına, toplumsal ve kültürel konulara ağırlık verdiklerini de görmekteyiz.

Gazete ve dergilerde yayımladıkları röportajlarıyla tanınan ve yazılarının bir bölümünü kitap haline de getirmiş bulunan yazarlarımız arasında şunları sayabiliriz: **Geceleri Bizi Kimler Bekliyor** (1933) adlı eseriyle Cevat Fehmi Başkut (1908-1971), **Mahkeme Kapısı** (1956) adlı eseriyle Sait Faik Abasıyanık (1901-1954), **Çanakkale Savaşları ve Şehitler Abidesi** (1950) ve **Çadır Tiyatrosu** (1966) gibi eserleriyle Necmi Onur, **Doğudan Gezi Notları** (1960), **Bir Karış Toprak İçin** (1965), **Oy Fırat Asi Fırat** (1966) gibi eserleriyle Fikret Otyam, **İç Göç** (1964) ve **Acı Yol** (1964) gibi eserleriyle Tahir Kutsi Makal (1937-1999), **Peri bacaları** (1957) ve **Bu Diyar Baştan Başa** (1964) gibi eserleriyle Yaşar Kemal, **Toprak Bizim Canımız** (1973) adlı eseriyle Hikmet Çetinkaya, **Bir Yudum Çay İçin** (1968) adlı eseriyle Yılmaz Çetiner.

4. RÖPORTAJ TÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Bu bölümde birkaç röportaj örneği üzerinde duracağız. Bunlardan birincisi, Ruşen Eşref Ünaydın'ın **Diyorlar ki** adlı eserinden, ikincisi Hikmet Ferudun Es'in eski bir röportajından, üçüncüsü Hikmet Çetinkaya'nın **Yılların Tanığı Üç Yazar** adlı kitabından bazı kısaltmalar yapılarak alınmıştır. Dördüncü örnek ise Refik Durbaş'ın Salâh Birsal ile ilgili bir röportaj yazısıdır.

- Önce Ruşen Eşref Ünaydın'ın **Diyorlar ki** adlı kitabından aktarılan parçayı inceleyelim. Ünaydın, adı geçen kitabında zamanın on sekiz fikir ve sanat adamı ile yaptığı konuşmalarını toplamıştır. Bu on sekiz kişiden biri de Servetifünun şairlerinden Cenap Şehabettin'dir. İşte aşağıda okuyacağınız yazıda, Ünaydın'ın ünlü şairle yaptığı görüşmeden bazı bölümler bulacaksınız.

Cenap Şehabettin'i Ziyaret

İlik bile olmayan bir güneş ışığı, tek pencereden küçücük odanın ortasına saydam sarartısını uçuk bir halı eskisi gibi yaydıkça, duvarları arkalarında kaybetmiş koyu ciltli kitapların renkleri morumsu bir loşluk, soğuk bir gölge içinde bütün bütün koyu gözüküyordu... Ben bu kağıt kokulu küçük odada Cenap Şehabettin Bey'i beklerken kendisine soracağım suali zihnimde hazırlıyordum.

Siyah pürtüklü kadife ceketinin yakası kalkık; tombul ellerini ovuştura ra ovuştura yazıhanesinin başına geçtiği zaman dedim ki:

- Siz Servetifünun'a bir seyahat edebiyatı ve nesrimize yeni bir tasvir tarzı getiren bir yazarınız. Yeni nesirde Namık Kemal'le başlayan tasvir, sizin elinizde büyük bir gelişme ve güzelleşme gösterdi. "Akif Bey" deki kırk elli satırlık mübalağalı fırtına tasviri nerede, "Varaka-i Seyahat"ta okuduğum yalnız şu: "Etrafımda nihayetsiz bir acı su yığını görüyordum..." cümlesi nerede? Arada bir asırlık fark var. Chateaubriand'dan, Bernardin De Saint Pieerre'den, Pierre Loti'ye, Rênè Bazin'e kadar olan mühim bir fark!...

Edebiyatta bu tarzı tercih etmenizde seyahatlerinizin elbette büyük rolü olmuştur. Duygu ve düşüncelerinizi nasıl topladığınızı, sonra bunları nasıl genişleterek yazdığınızı, lütfen bize anlatır mısınız?...

Vereceği cevapta siz okuyanlar ve ben; trenlerden gemilere, kelebeklerden develere, sulardan kumlara, baobablardan hurmalara giden, hanlardan otellere geçen ve durmaksızın görüp zihnine naksettiklerini toplayan neşeli bir seyyah görecek; sonra da bu topladığı malzemelerle sanatkârın atölyedeki işçiliğine temas edecektir. Çünkü onun üslubunda kılı kırk yaran bir işçilik fazlasıyla gözükür. Tabiat böyle "Kül rengi bulutlar, süngerler gibi göklerde sıkıldıkça, aşağıda memleket göl rengi bir ölüm hissi içinde sıkılır..." diye terkipli, cinaslı, oyuncaklı hissedilebilir mi? Ben inanmıyorum. Olsa olsa bunlar masa başında düşünülür!...

Onun için Cenab Şehabettin Bey'in nasıl çalıştığını, eserlerini nasıl yazdığını merak ediyordum. Fakat sualim, bıyık ve el altından salı-

verilen kısa kahkahalarla fasılandırırlarak, anlattığı birkaç tuhaf edebiyat dedikodusuna karışıp gitti. Demek üstat, sanatının bu başkasından gizli köşelerini bize emanet etmekten çekiniyordu. Ben de fazla ısrar etmedim; başka bir suale atladım.

Eski edebiyatımız hakkındaki duygu ve düşüncelerini öğrenmek istedim. Bunda üstadı söylemeye hazır buldum. Dedi ki:

- "Bizim edebiyatımız, maatessüf, muntazam bir şekilde tekamül etmedi; çünkü taklitçilikle başlamıştı ve öyle de devam ediyor. Bilirsiniz ki edebiyatın kendi ve tabii gelişmesinde üç büyük merhale vardır: Şarkı türkü gibi söylenen, çağrılan devir; epepe-destan devri ve nihayet bizzat hayatı yaşayan ve bunu dile getiren devir...

- Biraz da yenilik devrimizden bahis buyurmaz mısınız efendim? dedim.

- "Şüphe yok ki yenilik devrimiz batıya yönelmekle başladı ve ilk batıya yönelen de Şinasi oldu. Bununla beraber Şinasi, nazmı bakımından tamamiyle eskiye bağlı kaldığı gibi nesri bakımından da bir "gazeteci" olmaktan ileriye varamamıştır. Kanaatimizce bizde "edebî nesir" Namık Kemal'le ve "nazımdaki inkılâb" da Abdülhak Hâmid'le başlar. Bunlar iki büyük varlıktır ve her büyük şahsiyet gibi onlar da yaratılıştan romantik idiler. Hugo'ya ve benzerlerine şiddetle bağlandılar. Eserlerinde bu tesiri hissetmek için nefsimizi son dereceye kadar zorlamamız lâzım gelir. O zamanların genç bir elemanı daha vardı. Sami Paşazâde Sezai Bey, ki hizmeti pek büyük olduğu halde, kendisine yeteri kadar minnet ve şükran ifadesi gösterilmemektedir. Sezai Bey, yenileşme devrinin en güzel romanını, en güzel edebî makalelerini, en mutedil ve değerli nesrini vücuda getirdi. O kanaatleyim ki, yenileşme devri ile bizim devrimiz olan Edebiyat-ı Cedide arasında Sezai Bey bağlayıcı bir çizgidir. Bu devri hülâsa edelim. Kemal, edebî nesri kurdu. Hâmid, nazmımızı eski sınırlı şekillerinden kurtardı; nazmın, fikirce de şekilce de alabildiğine ilerleyebileceğini gösterdi. Hâmid'in şiirlerinde mazmunlara esir olmak diye bir şey yoktur. Bu, büyük bir ileri adımdır. Sezai, Kemal'in mübalağalarından uzak, daha yontulmuş, dolayısıyla daha edebî ve daha zarif bir nesir meydana getirdi."

- Sonra, Servetifünun edebiyatı ne yaptı efendim?

- "Bize gelince: bizler, büyük bir hürmetle Kemal, Hâmid ve Sezai'yi takip ettik. Bizim edebiyat mevzuundaki incelemelerimizin daha geniş olması tabii ve gerekliydi. Çok erkenden Fransız edebiyatı ile tanışmaya, alış verişe başlamıştık. Öyle sanıyorum ki biz "edebiyat"ın ne demek olduğunu, nazmın ve nesrin asıl manasının ve gâyesinin ne olduğunu daha iyi anladık ve bunun neticesi olarak me-

selâ üstad Süleyman Nazif'in nesri, Kemal Bey'in nesrine nisbetle, büyük bir ilerleme teşkil eder. Bunda şüphe yoktur. Fikret'in nazmı, Hâmid'in nazmına göre; Halit Ziya'nın hikâyeleri, Kemal'in ve Sezaî'nin romanlarıyla karşılaştırıldığı zaman, yine öyledir. Bununla beraber, bu devirden bahsetmeyi kendi nefsim bakımından, pek de doğru bulmam; çünkü ben de bu devirle yakından alâkalıyım, onların içindeyim. Yalnız şu kadar diyeyim ki: Servetifünun devrinin bütün başarılarını Fikret'e mal edenler büyük, ama büyük, kaba ve ağır bir şekilde edebiyat tarihimizi yanılmış, zedelemiş olurlar. (Gözleri parlıyor, kenarlarındaki buruşukluklar artıyordu. Yüzüne hafif bir hareket kırmızılığı çıkmıştı.)

Gençlerin hiçbiri Fikret'i ve Fikret zamanını benim kadar tanımış olduklarını iddia edemezler. Bu salâhiyetle söylüyorum ki: Fikret'in, kendi çağdaşları ile olan münasebeti, hiç de, birçoklarınızın zannettiği gibi değildir. Onun, meselâ, Halit Ziya üzerindeki etkisi hemen hemen bir hiç ölçüsünde olduğu halde, kendisi Halit Ziya'nın pek derin bir surette etkisi altında kalmıştır. Ve hatta, hiç adını anmaya bile lüzum görmediğiniz Mehmet Rauf'un bile Fikret üzerinde nüfuz kurduğunu, tesirler yaratmış olduğunu iddia edebilirim. Fikret'in büyüklüğüne, hepinizden fazla inanmış olduğumu, ona dair yazdıklarım ve söylediklerim ispat eder."

- Peki efendim; son edebiyat hareketleri hakkında, yani Servetifünun edebiyatından sonra yazan gençler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Açık, gümüşî pantolonunun gümüşî atlas parçaları hafif ayak oynatmalarıyla kıpırdanıyordu.

"- Gençler arasında büyük bir hürmetle sevdiğilerim vardır; hatta bazılarını şahsen tanımadığım halde. Bu arada, tanıdığım Falih Rıfkı ile, hiç tanımadığım Faruk Nafiz. Birini "yarın" in en büyük nesir üstadı, ötekini en büyük şairi olmak üzere tahmin ediyorum. Bir genç daha var ki kendisini pek çok severim; kendisinde büyük bir edebî kudret görürüm. Fakat tuttuğu yolun kendisi için faydalı olacağını sanmıyorum: anladınız değil mi? Fazıl Ahmet... İşte nesli içinde eserleriyle ehliyetini ispat etmiş bir genç. Ancak, kendisi hesabına üzüldüğüm bir nokta var: "Eğlence" ye pek düşkün... Hodkâmca çalışıyor, sadece kendi zevki için herkesin dili ve ifade tarzıyla, üslûbu ile oynamak, şüphe yok ki, büyük bir zekâ eseri, büyük bir ustalaktır. Herkesin zevkinin, bilgisinin, kültürünün toplamına sahip olabilmeli ki, istediği zaman istediği gibi yazabilsin. Şeytan Fazıl bunu yapabiliyor. Bu büyük bir iktidar eseridir. Fakat, söz aramızda, bir milletin edebiyatı bundan ne kazanır?... Hani ya bazı mahir oyuncular vardır ki birbirine uymayan, meselâ bir hançer, bir

baston, bir mendil, bir tabak, bir bilyeyi havada çevirirler; bir şeyi düşürmeksizin... Şüphesiz bu bir hünerdir; elimden gelse bana da haz verirdi. Fakat gönül istemez mi ki bu istidat daha yüksek bir maksat uğrunda harcansın?... Fazıl Ahmet Bey için de, kalben, böyle diyorum ve inanmak istiyorum ki yakında artık alay edip küçültecek, taklidini yaparak sarakaya alacak ortada bir kimse bırakmayınca edebiyatımızın en güzel, en mükemmel örneklerini vücudaya getirsin... Şimdilik beni şuna inandırdı ki sanat bile şeytansız bir mâbet değil!..."

(Diyolar ki, s. 73-84)

- Bu yazıda gerek Üneyd'in gerekse onun sorularına cevap veren Cenap Şehabettin'in kullandıkları dilin eskiliği dikkatinizi çekmiştir. Belki bu yüzden yazıyı bir okuyuşta anlayamamışsınızdır. Bu nedenle, anlamını bilmediğiniz kelimeler için ünitenin sonundaki Sözlük ve Kavramlar Dizini'ne bakınız ve yazıyı bir kez daha okuyunuz.

Üneyd'in yazısının birinci paragrafında Cenap Şehabettin'in çalışma odasını betimliyor. İkinci paragrafta şairin "Yakası kalkık, siyah pürtüklü kadife ceketi"nden ve onun "tombul eller" inden söz ediyor. Yazının bir iki yerinde daha şairin hareketlerini, davranışlarını ve giyim biçimini anlatan çok kısa cümleler bulunmaktadır.

Bu betimlemelerle Cenap Şehabettin'in tam bir fizikî portresini veya giyim biçimini anlamak mümkün olmasa bile onun bazı özelliklerini öğrenebiliyoruz. Aslında röportaj yazarının başlıca amacı şairi bu yönleriyle tanıtmak değildir. O, birinci derecede sanatçının edebiyatla ilgili düşünce ve duygularını öğrenmek istiyor.

Üneyd'in görüşmesinde sırasıyla Cenap Şehabettin'e "eski edebiyatımız", "yenilik devri edebiyatımız" –yani Tanzimat edebiyatımız-, "Servet-i Fünun edebiyatı" konularında düşünce ve duygularını açıklama fırsatı veren sorular yöneliyor. En sonunda "...son edebiyat hareketleri hakkında, yani Servetifünun edebiyatından sonra yazan gençler hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye bir soru sorarak görüşmesini bitiriyor.

Bu edebî röportaj yazısını okuduktan sonra Cenap Şehabettin'in edebiyatımızın çeşitli dönemlerine ilişkin görüşlerini, kimi şair ve yazarlarla ilgili kişisel değerlendirmelerini öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu parçayı okuduktan sonra şu sorular üzerinde düşününüz:

1. Bu yazı edebiyat tarihi bilgilerinizi zenginleştirmiş midir?
2. Bugün Ünaydın'ın Diyorlar ki adlı eserinin birçok kimseler için belgesel bir değer taşıdığını söyleyebilir misiniz?
3. Cenap Şehabettin, Fazıl Ahmet'in durumuna niçin üzülüyor? Onun için ne gibi dileklerde bulunuyor? Kısaca açıklayabilir misiniz?

- İkinci örnek okuma parçası, Hikmet Ferudun Es'in Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1932) ile yaptığı ve Mayıs 1932'de "Muhit" dergisinde yayımlanan bir röportajdır. Es, bu röportajında ünlü romancıya konu seçimi ve yazma yöntemiyle ilgili birkaç soru yöneltir ve ilginç cevaplar alır.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'LA BİR KONUŞMA

- Konu sizde nasıl doğar?
- Gözü kuvvetli romancı daima yazmak için bir şeyler görebilir. Meselâ bir tetkik yapıyordum: Cep karıştırırlar isminde bir seri... Bir gün bir hoca efendi gördüm. Ada vapuruna binecek. Biletini sarığının yanına sıkıştırmış. Birden bire yanında bir adam peyda oldu. Afili kıyafette bir delikanlı... Şöyle garip bir tavırla hocaya yaklaştı. Elini uzattı. Bileti çekip aldı. Elini kolunu sallaya sallaya vapura bindi. Bir şeyden haberi olmayan biçare hoca efendi de aynı kamaraya girdi. Biraz sonra kondüktör zuhur etti.

Hoca efendi biletini aramaya başladı. Bir türlü bulamıyor. Bulamayınca da buram buram ter döküyordu. Bir köşede oturan afilli delikanlı da bu işe kıs kıs gülüyor. İşte benim mevzularımdan bir sahne... bunu ben gözümle gördükten sonra biraz işlerim. Biraz salça, tuz biber... mevzu hamuru meydana çıkar.

- Konuya dair ilk notlarınız?

- Birçok notlar alırım. Şimdi ruhlara dair bir tetkik yapıyorum. Bunların üzerine birçok eserler okuyorum. Birçok notlar topluyorum. Meselâ Camil Flammarion'un Avant la Mort, Après la Mort isimdeki eserlerini getirttim, mütemadiyen tetkik yapıyorum. Perili Evler isimdeki eseri okuyorum. Ben romanlara dair birçok elemanlarımı da kitaplardan okuyarak alırım.

baston, bir mendil, bir tabak, bir bilyeyi havada çevirirler; bir şeyi düşürmeksizin... Şüphesiz bu bir hünerdir; elimden gelse bana da haz verirdi. Fakat gönül istemez mi ki bu istidat daha yüksek bir maksat uğrunda harcansın?... Fazıl Ahmet Bey için de, kalben, böyle diyorum ve inanmak istiyorum ki yakında artık alay edip küçültecek, taklidini yaparak sarakaya alacak ortada bir kimse bırakmayınca edebiyatımızın en güzel, en mükemmel örneklerini vücudunda getirsin... Şimdilik beni şuna inandırdı ki sanat bile şeytansız bir mâbet değil!..."

(Diyorlar ki, s. 73-84)

- Bu yazıda gerek Ünaydın'ın gerekse onun sorularına cevap veren Cenap Şehabettin'in kullandıkları dilin eskiliği dikkatinizi çekmiştir. Belki bu yüzden yazıyı bir okuyuşta anlayamamışsınızdır. Bu nedenle, anlamını bilmediğiniz kelimeler için ünitenin sonundaki Sözlük ve Kavramlar Dizini'ne bakınız ve yazıyı bir kez daha okuyunuz.

Ünaydın, yazısının birinci paragrafında Cenap Şehabettin'in çalışma odasını betimliyor. İkinci paragrafta şairin "Yakası kalkık, siyah pürtüklü kadife ceketinden ve onun "tombul eller" inden söz ediyor. Yazının bir iki yerinde daha şairin hareketlerini, davranışlarını ve giyim biçimini anlatan çok kısa cümleler bulunmaktadır.

Bu betimlemelerle Cenap Şehabettin'in tam bir fizikî portresini veya giyim biçimini anlamak mümkün olmasa bile onun bazı özelliklerini öğrenebiliyoruz. Aslında röportaj yazarının başlıca amacı şairi bu yönleriyle tanıtmak değildir. O, birinci derecede sanatçının edebiyatla ilgili düşünce ve duygularını öğrenmek istiyor.

Ünaydın görüşmesinde sırasıyla Cenap Şehabettin'e "eski edebiyatımız", "yenilik devri edebiyatımız" –yani Tanzimat edebiyatımız-, "Servet-i Fünun edebiyatı" konularında düşünce ve duygularını açıklama fırsatı veren sorular yöneltiyor. En sonunda "...son edebiyat hareketleri hakkında, yani Servetifünun edebiyatından sonra yazan gençler hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye bir soru sorarak görüşmesini bitiriyor.

Bu edebî röportaj yazısını okuduktan sonra Cenap Şehabettin'in edebiyatımızın çeşitli dönemlerine ilişkin görüşlerini, kimi şair ve yazarlarla ilgili kişisel değerlendirmelerini öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu parçayı okuduktan sonra şu sorular üzerinde düşününüz:

1. Bu yazı edebiyat tarihi bilgilerinizi zenginleştirmiş midir?
2. Bugün Ünaydın'ın Diyorlar ki adlı eserinin birçok kimseler için belgesel bir değer taşıdığını söyleyebilir misiniz?
3. Cenap Şehabettin, Fazıl Ahmet'in durumuna niçin üzülüyor? Onun için ne gibi dileklerde bulunuyor? Kısaca açıklayabilir misiniz?

- İkinci örnek okuma parçası, Hikmet Ferudun Es'in Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1932) ile yaptığı ve Mayıs 1932'de "Muhit" dergisinde yayımlanan bir röportajdır. Es, bu röportajında ünlü romancıya konu seçimi ve yazma yöntemiyle ilgili birkaç soru yöneltir ve ilginç cevaplar alır.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'LA BİR KONUŞMA

- Konu sizde nasıl doğar?
- Gözü kuvvetli romancı daima yazmak için bir şeyler görebilir. Meselâ bir tetkik yapıyordum: Cep karıştırıcılar isminde bir seri... Bir gün bir hoca efendi gördüm. Ada vapuruna binecek. Biletini sarığının yanına sıkıştırmış. Birden bire yanında bir adam peyda oldu. Afili kıyafette bir delikanlı... Şöyle garip bir tavırla hocaya yaklaştı. Elini uzattı. Bileti çekip aldı. Elini kolunu sallaya sallaya vapura bindi. Bir şeyden haberi olmayan biçare hoca efendi de aynı kamaraya girdi. Biraz sonra kondüktör zuhur etti.

Hoca efendi biletini aramaya başladı. Bir türlü bulamıyor. Bulamayınca da buram buram ter döküyordu. Bir köşede oturan affili delikanlı da bu işe kıs kıs gülüyor. İşte benim mevzularımdan bir sahne... bunu ben gözümle gördükten sonra biraz işlerim. Biraz salça, tuz biber... mevzu hamuru meydana çıkar.

- Konuya dair ilk notlarınız?

- Birçok notlar alırım. Şimdi ruhlara dair bir tetkik yapıyorum. Bunların üzerine birçok eserler okuyorum. Birçok notlar topluyorum. Meselâ Camil Flammarion'un Avant la Mort, Après la Mort isimindeki eserlerini getirttim, mütemadiyen tetkik yapıyorum. Perili Evler isimindeki eseri okuyorum. Ben romanlara dair birçok elemanlarımı da kitaplardan okuyarak alırım.

Meselâ ömrümde kokain çekmemişken romanlarımda kokaini, kokainin tesirlerini, kokainmanların hayatlarını iyice tasvir etmişimdir. Hattâ bu romanları okuyanlar benim kokain çekmediğime bir türlü inanmazlar. Fakat dediğim gibi, kendi gördüklerime de pek fazla ehemmiyet verir; vapurda tramvayda hemen not alırım. Bazen kağıt da bulunmaz. Hulusi beyden bir parça kağıt ister, derhal yazarım. Hayatta öyle şeyler vardır ki ne kadar düşünseniz bunları bulmanıza imkân yoktur.

- Plan yapar mısınız?

- Klot Farer İstanbul'a geldiği zaman: "Ben romanlarım için plan yapmam, plan yapmak yaşatacağımız eşhasın ruhlarını evvelden cendere altına almak demektir. Siz onlara plan yapınca kendi ruhlarını veremezsiniz. Plandaki ruhlar tahdit edilmiş, etrafına duvar çekilmiş olur. Bırakalım, yazmak için seçtiğimiz ruhlar kendi halinde kalsın, kendi istedikleri gibi hareket etsinler, kendi istedikleri gibi söylesinler, kendi istedikleri gibi konuşsunlar, istedikleri gibi oturup kalsınlar. Tipler kafamızda uydurulmuş bir manken gibi durmasın. Kendilerini göstersizler." demişti. Bana sorarsanız, bütün teferruatıyla bir plan yapmam. Fakat başladığım gün romanın neticesini bilirim. Zihnimde kestirmişimdir. Yazdıkça, çok defa, kahramanlar açılır. Romanın sonlarına doğru daha iyi netice bulursam eski neticede ısrar etmem.

- Yazı sinirleriniz var mıdır?

- Çoook... Yazı yazarken gürültünün müthiş düşmanıyım. Çıt olmasını istemem. Yapayalnız çalışırım. Yazı yazarken odaya kimsenin girmesine tahammül edemem. Ekseri yukarı kattaki kütüphane odamda yazı yazarım. Gürültüden o kadar nefret ederim ki ben yukarıda çalışırken alttaki odaya da kimsenin girmesine, orada kimsenin dolaşmasına tahammül edemem. Hattâ daha tuhafını söyleyeyim: Ben odada çalıştığım müddetçe sofadaki saatin işlemeşi memnudur. Yazıya başlar başlamaz hemen dışarıya çıkar, sofadaki saati durdururum. Avrupa'da fennî bir maske icat etmişler, bu maskeyi kafalarına geçirenler hiç gürültü duymazlarmış. Maskeden yalnız gözler görünürmüş. Ne iyi... Bulsam derhal bu maskeden ısmarlarım. Mopassan yazı yazmak için sessiz bir yer arıyormuş. Bir apartmanda bir daire bulmuş. Yerleşmiş fakat romancı bu dairenin altında bir ekmek imalathanesi olduğunu öğrenince hemen mahkemeye müracaat ederek ev sahibinin aleyhine dava açmış. Ben de olsam aynı şeyi yaparım.

Üstat hayatını, yazış tarzını fevkalâde iyi anlatıyor. Garp ediplerinden, plandan bahsederken Klot Farer'den, gürültünün tesirlerini an-

latırken Mopassan'dan misaller alıyor. Meselâ yine plan hakkında fikirlerini izah ederken:

- Zola yazı yazmaya oturduğu zaman, ilk yazacağı kelimeyi bilmezmiş, diyor.

Hüseyin Rahmi bey önünde duran Ali Canip Beyin Antolojisini karıştırarak, sözlerine devam etti:

- Daha yazı sinirlerim bitmedi: Lodoslu havalarda katiyen yazı yazmam. Lodos sinirlerimi bozar. Bir kadeh içki içsem yazamam. Geçenlerde biri geldi, bana sordu: "İyi yazmak için ne kullanırsınız? Kokain mi, rakı mı, bira mı, şarap mı, konyak mı, likör mü?" Cevap verdim: "Ömrümde mükeyyifattan hiçbirini kullanmam, hattâ sigarayı bile, dedim. Bu cevabı alan zat pek ziyade şaşırdı. Yazı yazarken oturduğum oda, önünde bulunduğum pencere çok mühimdir. Yazı esnasında seyrettiğim manzara gayet güzel olmalı. Pencereden baktığım zaman mutlaka ufuk karşımda açık olmalı.

Hüseyin Rahmi Bey bir müddet düşündü:

- Ama mide meselesini unutmamalı. Midem bozuk olduğu zaman katiyen yazı yazamam. Bir ziyafetten döndükten sonra artık benden 3 gün yazı beklemeyin. Sonra demir kalemle yazarım, kurşun kalemle yazamam.
- Yazı yazarken okuru nazarı itibara alır mısınız? Yani kendi zevkinize göre mi yazarsınız, yoksa okuyucuyu düşünerek mi?
- Daima okuru düşünürüm. Bazıları okuyucuya hiç ehemmiyet vermezler. Yalnız kendileri için, kendi hislerine, kendi zevklerine, kendi düşüncelerine göre yazarlar. Buna taraftar değilim. İnsan kari için yazmazsa yazı çakıl taşı gibi sert, yenmez bir hal alıyor.

(Şair ve Yazarlarımız Nasıl Yazıyorlar? s. 125-128)

- Hikmet Feridun Es'in yukarıda okuduğunuz röportajında da artık dilimizde kullanılmayan veya pek az kullanılan kelimeler bulunduğunu görmüşsünüzdür. Siz okuma gücünüzü çıkararak bu kelime ve deyimlerin altını çiziniz. Bugünkü karşılıklarını bulduktan sonra yazıyı yeniden okuyunuz.

Okuduğunuz yazıyla ilgili şu soruları cevaplamaya çalışınız:

- Ortaçağ derken neyi düşünüyorsunuz?

Velidedeoğlu – Bu soruyu bekliyordum. Çok iyi anımsadığımı az önce söylediğim o yetmiş yıllık dönemin başlangıcında, atalarımın kenti olan Çorum'da gerek bireysel gerek toplumsal birçok konuda hâlâ ortaçağ yaşamı sürüyordu. Her iki veya üç aileden birinin evinde kesinlikle bir ahır vardı. Bunlarda araba çeken, binilen ya da süt veren hayvanlar beslenirdi. Her evin kümesindeki tavuk ve horozlar, sabahları avlu duvarının dibindeki bir delikten sokağa bırakılır, orada böcek, hayvan dışkıları, evlerden atılan besin artıkları gibi ne bulurlarsa yerler, akşam yaklaşırken yine kendi kümeslerine dönerlerdi. Mahallede her çocuk, hangi tavuğun hangi aileye ait olduğunu bilirdi. Süt veren hayvanları ise sabah erkenden bir çoban toplar götürür, kentin dört kıyısında bir araya getirerek sürüler oluştururdu. Sonra bunlar çobanlar tarafından güdülerak akşama değin yöredeki boş toprak ve bayırlarda otlatılır, akşam yeniden geri getirilirdi. Böylece Çorum'un kuzey, güney, doğu ve batı uçlarından her sabah dört sürü çıkar, akşam yeniden aynı yerden kente girerek evlere dağılırdı. Büyükbaş hayvanlar sahiplerinin evini bilir. Kendi kendine kapıya gelerek eğer sokak kapısı aralıksa başıyla itip içeri girer, kapalı ise böğürür, o zaman ev halkından biri tarafından avluya alınır. Koyun, keçi gibi küçük baş hayvanların çobanları ayrı olup, akşam bunları sahiplerine çobanlar teslim ederdi. Binek ve araba hayvanları evlerdeki ahırda beslenirdi. Babam öğretmen olduğu halde, bizim bile iki ineğimiz tek atlı bir arabamız vardı. Anem hastalanınca babam inekleri otlakçıya vererek köye yollamıştı.

Herkesin her türlü silahı taşınması serbestti. Hele "Efe" denilen kadayılar, bellerine taktıkları bir karış enindeki dilimlere ayrılmış kemerlerin her diliminde tütün tabakası, kibrit işlevini gören üçgen biçiminde bir çelik parçası ile çakmak taşı ve kav, kama, bıçak, tabanca, "yağlık" denilen bir türlü renkli mendil ve kendileri için gerekli olan başka şeyler taşırlandı. Kısacası, özel biçimde hazırlanmış olan bu meşin kemerler cep olarak kullanılırdı. Tabanca, kama ve bıçakların kabzaları görünürdü.

Mustafa Kemal'i İlk Görüşünüz

- Hocam, Mustafa Kemal'i gördüğünüzde nasıl bir duygu içindeydiniz?

Velidedeoğlu – Çok sevinçli ve mutluydum. Mustafa Kemal Paşa üç beş adımda bir, iki yana bakıp sağ elini kaşına götürerek selam veriyor ve böylece yol kenarına dizilmiş halkın alkışlarına karşılık veriyordu. Anafartalar Kahramanı, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin ve Temsilciler Kurulu'nun başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'yı ki-

sacası Yozgat'tan beri kendisini özlediğimiz adamı işte sonunda yakından görmüştüm. Bu karşılaşmada beni en çok etkileyen şey, bizim alkışımıza karşılık vermek için başını bizden yana çevirdiği zaman gördüğüm keskin bakışlı çelik mavisî gözleri olmuştü.

Paşa'nın Ankara'ya gelişinden birkaç gün sonra bir sabah okulumuzda bir haber yayıldı. Mustafa Kemal Paşa o gün bizim okulumuzu ziyaret edecekmiş. O andaki sevinç ve coşkumuzu anlatmaya gücüm yetmez. Okula geldiği zaman yanında bulunanlardan sadece okulumuza daha önce de geldiği için Ankara Defterdarı ve Vali Vekili sakallı ve gözlüklü Yahya Galip beyi tanıyordum. Okulun alt kat holünde lise kısmı öğrencilerini topladılar. Bütün müdür ve öğretmenlerimiz de ordaydı. Mustafa Kemal Paşa geldikten sonra biz öğrenciler disiplini bozarak O'nun etrafında genişçe bir yarı halka oluşturduk. Kendisinin bundan memnun olduğu anlaşılıyordu. O gün Osmanlı Devleti'nin "İstiklal Günü" olarak kabul edilen 620. Yıldönümü olan 30 aralık 1919 tarihine rastlıyordu. Atatürk kısa bir konuşma yaptı. O zaman belleğimde yer eden konuşmanın metnini o gider gitmez not etmişim.

- Sayın Hocam, Millî Mücadele Anılarınızda yazdınız ama, o yıllarda Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı bakış açınız, duyduğunuz heyecan neydi, bir kez daha anlatır mısınız?

Velidedeoğlu – O günlerin Ankara'sında Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın coşkusu her yanı sarmıştı. Biz "mektepliler" de ruhlarımız, kurulmuş çelik zemberek gibi gergin, aynı savaş azmi içinde her an fırlayıp düşmana atılmaya hazır bir ruh haleti taşıyorduk. Mustafa Kemal Paşa'nın okuldaki kısa konuşması coşkumuzu daha da biletti. 1920 yılı Nisan başında okulumuzda genel sınavlar başlamış ve on beş Nisan'da tatile girilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Mart ayında İstanbul'un işgalinden sonra bir kez daha okula gelip binanın durumunu incelemiş. Ben bunu göremedim... Meğerse cepheden gelen yaralıları yatırmak için okulun bir bölümünü ayırmışlar. Zaten okul Ankara Nümune Hastanesi'nin karşısında, şimdi Hacettepe Üniversitesi'nin bulunduğu yerde idi.

- Hocam, kısa bir süre sonra kurulan Mecliste memur olarak görev başlıyorsunuz sanırım...

Velidedeoğlu – Ankara Erkek Öğretmen Okulu'nda biyoloji öğretmeni olan amca oğlum Halil Şerafettin, bizim sınavların bitiminden birkaç gün sonra, yani 21 Nisan 1920 sabahı bizim okula gelerek beni buldu. "Hıfzı, biz öğretmenler yeni açılacak Millet Meclisinde memur ve zabıt kâtabi olarak bütün okul tatili boyunca çalışacağız. Mustafa Kemal Paşa böyle istemiş. Meclis baş kâtabi Recep Bey

adında bir erkânıharp zabiti. Bizleri çağırdı. Yazısı ve imlâsı düzgün, şayanı itimat kimseler tanıyorsanız, getirin; daha memura ihtiyacımız var dedi. Senin yazın güzeldir. Haydi gidelim” önerisinde bulundu.

Bu işe çok sevinmekle birlikte “Sınıf arkadaşlarımdan altısı Kuvayi Milliye’ye yazıldı, yaşım on sekizden küçük diye beni almadılar, memur alırlar mı?” diye duraksadım. Şerafettin ağabeyim “Şimdi fevkalâde bir durum bulunduğunu, yaşım küçük olmakla birlikte Sultani Mektebinin on birinci sınıf öğrencisi olduğumu, memurluk için yaşa bakılmayacağını” bildirdi. Millet Meclisi’nde çalışmak, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını uzun süre çok yakından görmek tarihsel bir fırsattı. Gittik. Bana yarım sayfa kadar yazı yazdırdılar. Evrak kalemî müdür yardımcısı Tevfik bey bu kağıdı aldı. Meclis Baş kâtipi Recep Bey’e (1946’da başbakan olan Recep Peker) götürdü. Az sonra Tevfik Bey çıktı. Recep Bey’in bizi odasında beklediğini söyledi. Baş Kâtip Recep Bey Şerafettin ağabeyime dönerek memnunluğunu bildirdikten sonra bana “aferin küçük, çok okunaklı ve güzel yazın var, seni mübeyyizliğe tayin ettim” dedi. “Bana çocuk muamelesi yapıyor” diye içimden kızdımsa da memur atandığıma sevindim.

- Mustafa Kemal’le bir bayram kutlamasında karşılaştığınızı yazmıştınız bir kez...

Velidedeoğlu – Evet, o yılın ramazan bayramı Haziran ayına rastlamıştı. Memurlar toplu halde Reis Paşa’ya bayram kutlamasına gidecekti. Boş olan toplantı salonundan geçerek binanın öteki ucunda bulunan Reis Paşa’nın odasına girdik. Başkâtip Recep Bey bütün memurları birer birer tanıtıyordu. Sıra bana gelince “Evrak mübeyyizi Hıfzı Efendi. Yazısı çok düzgündür.” diyerek tanıttı. Reis Paşa benim de elimi sıktıktan sonra “Teşekkür ederim, memnun oldum” dedi. Uçları sigaradan sararmış ince parmaklı zayıf, biçimli elini sıkarken yüreğim göğsümden dışarı fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Çok kısa süren bu tören benim kutlamamdan sonra bitti.

Bu kutlama, kalem müdür ve memurlarının Reis Paşa’yı ilk ve son kutlaması oldu. O tarihten sonra bayram kutlamalarına kalem müdür ve memurların adına yalnız başkâtip Recep bey giderdi.

- Maaşınız ne kadardı Hocam?

Velidedeoğlu - Altı liraydı. Daha sonra yedi buçuk lira oldu.

- İlk maaşınızla ne aldınız? Atatürk’le tekrar karşılaştınız mı?

Velidedeoğlu – Siyah, kıvrıkcık kuzu derisi bir Kuvayi Milliye kalpağı satın aldım. Reis Paşa ile son defa karşı karşıya gelişim kalpağımı

aldıktan sonra oldu. Bir gün, başkâtibin odacısı kaleme gelerek evrak müdür muavini Tefvik Bey'i çağırdı. Tefvik Bey yerinde yoktu. Odacı yeniden geldi, "Başkâtip bey evrak memurlarından kim varsa gelsin diyor" dedi. Yalnız ben vardım. Recep bey bana "Şu kağıdı al, çabuk Reis Paşa'ya imzalat, geri getir" buyruğunu verdi. Ceke-timin düğmelerini ve yakamın kopçalarını kontrol ettim. Henüz sivil elbisem olmadığından okul üniformasını giyiyordum. Yeni aldığım kalpağımı düzelttim ve Reis Paşa'nın makamına gittim. Kapıyı tıklattım, "giriniz" sesini duyunca girdim. Keskin çelik mavisini bakışlarıyla yüzüme baktı. Ben kağıdı uzattım. Aldı, okudu, masanın üzerine koydu ve "Peki kalsın, siz Recep beye söyleyin bana kadar gelsin" dedi. Dışarı çıktım. Recep bey bana her zaman "sen" derdi. Reis paşa ise "siz" demişti. O gün içimi bir büyüklük duygusu, bir gurur doldurmuştu. Bunu hiç unutamam.

(Yılların Tanığı Üç Yazar, s. 5-29)

- "Anılar Denizi" adlı parçayı okuduktan sonra şu sorulara cevap vermeye çalışınız:

1. Bu yazıdan Hıfzı Velidedeoğlu'nun bir bilim adamı olarak hukuk dalında çalışmaları ve başarılarına ilişkin neler öğreniyorsunuz? Bu bilgileri röportaj yazarı nasıl elde etmiştir?
2. Hikmet Çetinkaya, "Şimdi asıl sorularımıza geçelim" dedikten sonra Velidedeoğlu'na yönelttiği ilk soru nedir?
3. Velidedeoğlu, çocukluğunun Çorum'unu nasıl niteliyor? Onun oldukça eski yıllar öncesine uzanan anılarında size ilginç gelen yönler hangileridir?
4. Velidedeoğlu, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk kez ne vakit ve nerede görüyor? Ne zaman Büyük Millet Meclisi'nde memur olarak göreve başlıyor?

- Şimdi de bir başka örnek üzerinde duracağız. Bu, Refik Durbaş'ın Sedat Simavi Vakfı Edebiyat ödülünü alışı dolayısıyla şair, denemeci ve günlük yazarı Salâh Birsal ile yapmış olduğu bir röportajdır.

Salâh Birsal'le Konuşma

Şair, denemeci, romancı ve günlük yazarı Salâh Birsal. Şiir olsun, deneme olsun, günlük olsun 40 yıllık edebiyat yaşamında 25'ten fazla kitaba imzasını atan Salâh Birsal. "Keçi Çobanı ve Kuzu Çobanı" denemesi ile TRT 1970 Sanat Ödülleri Yarışması'nda başarı ödülünü, "Şiir ve Cinayet" kitabıyla Türk Dil Kurumu 1976

Deneme-Eleştiri-Gezi Ödülü'nü, "Paf ile Puf" kitabıyla da 1982 Türkiye İş Bankası Edebiyat Büyük Ödülü'nü alan Salâh Birsel.

Bu ödüllere bu yıl bir yenisi daha eklendi: Sedat Simavi Edebiyat Ödülü. Salâh Birsel, "Yaşlılık Günlüğü" başlığı altında topladığı günlükleriyle bu ödüle değer bulundu. Birsel'le öncelikle günlük, genelde de öteki çalışmaları üzerinde konuştuk.

- Önce günlüklerinizden başlayalım. Ne zaman günlük tutmaya başladınız?

Birsel – Ben ilk 1949 yılında günlük yazmaya başladım. O zamanlar "Beş Sanat" adında bir edebiyat dergisi çıkardı. İlk günlüğümü bu dergide yayımladım. Sonradan çeşitli dergilerde çıktı. Özellikle Naim Tiralî'nin çıkardığı "Yenilik" dergisinde, daha sonra da Hüsamettin Bozok'un "Yeditepe" sinde. 1955 yılında Bozok, bunları "Günlük" adı altında yayımladı.

- O zamanlar sizden başka günlük yazarlar var mıydı?

Birsel – Benden dört yıl sonra **Ataç** başlamıştı günlüklerine. Benim günlüğüm Cumhuriyet döneminin ilk edebiyat günlüğüdür. Daha doğrusu Türk edebiyatının ilk edebiyat günlüğüdür. Daha önce birtakım günlükler görüyoruz. Örneğin rüznameciler var, onlar da biraz günlükçü sayılır, yani kronikçiler. Bunların içinde III. Selim'in Sirkâtibi Ahmet Efendi'nin "**Ruzname**" si var ki, 1791 den itibaren 11 yıl her gün günlük tutmuş Ahmet Efendi. Günlüğünde de padişah nereye gitmiş, ne iş yapmış, onları anlatmış. Yani tarihi olaylardan çok, padişahla ilgili bir günlük niteliğinde. Sonra Sedat Simavi'nin babası **Lütfi Simavi**'nin bir günlüğü var. Örneğin Ahmet Refik, 1918 yılında Kafkasya'ya bir gezi yapmış, onun günlüğünü tutmuş. Ondan önce **Direktör Âli Bey**'in 1897 yılında Hindistan'a bir gezisini anlatan "**Seyahat Jurnalı**" var. Fakat bunların hiçbir edebiyat günlüğü değil.

- Nereden geliyor günlük adı?

Birsel – Görüyorsun 1897 yılında Âli Bey'in günlüğünün adının "**Seyahat Jurnalı**" olması böyle bir terimin dilimizde bulunmadığını ortaya koyuyor. O doğrudan doğruya Fransızcasını almış. Çünkü Fransızcada Jurnal hem gazete, hem günlük anlamına geliyor. Ben günlük yazmaya başlayınca günlük adını kullandım. O güne kadar böyle bir terim yoktu. Fakat Fransızcada bir sürü günlük okumuştum. Durduk yerde aklıma gelmedi yani. Aslında bu terimi benden önce "**Cumhuriyet**" gazetesinde çıkan bir yazısında **Falih Rıfık Atay** kullandı. İzmit dolaylarını anlatan küçük bir geziyi anlatıyordu.

Yazısının başlığını "Günlük" diye atmıştı. Sonra bu tip yazı daha yazdı, onun adı da "Gündelik"ti. Yani o da terim arıyordu.

- Bir de Ataç'ın günlükleri var.

Birsel – Nurullah Ataç, benden dört yıl sonra, 1953'te "Son Havadis" gazetesinde günlüklerini yayımlamaya başladı. Fakat o, günlük yerine günceyi kullandı: "Ataç'ın Güncesi". Daha önce günceyi "gazete" karşılığı kullanmıştı.

- 1949 yılından beri sürdürü mü günlük yazmak?

Birsel – İlk günlük 1955 yılına kadar sürdü. O, "Günlük" adıyla basıldı. 1956'da yazdım, fakat kitap olarak çıkmadı. 1973'te yeniden günlük yazmaya başladım. 1975'e kadar yazdıklarım "Kuşları Örtünmek" adıyla basıldı. Daha sonra ilk günlük, 1956'daki yayımlanmayan günlük ve "Kuşları Örtünmek" üçü birden "Hacivat Günlüğü" adı altında çıktı. "Yaşlılık Günlüğü" adını verdim.

Günlük tutmak için günlük yazmak istemiyorum ben. Söyleyecek bir şeyim olursa ve söylediğim şeyin okurlar tarafından beğenileceğini düşünürsem yazıyorum. Yani bir edebiyat türü olarak düşünüyorum günlüğü.

- Kullandığınız sözcüklerle ilgiyi çeken bir yazarınız. Sizce anlamı nedir sözcüklerin?

Birsel – Sözcükleri seven bir adamım. Aslında her şair sözcükleri sever. Sevmeden bir şey yapamazdım sanıyorum. Fakat şiir yazarken sevdiğim sözcükleri istediğim gibi, rahatça kullanamadım. Biraz denemeye geçmem de belki bu sözcüklerin zorlaması yüzünden oldu. Yılların bir birikimi vardı. 20 yaşımdan beri hoşuma giden sözcükleri "Dağarcık" adını verdiğim defterlerde toplamıştım. Gördüğüm, okuduğum, beğendiğim bu sözcükleri bu defterlere not etmiştim. Örneğin "holdurpoh" Ordu dolaylarında kullanılan bir sözcük. "Şişedeki Zenci" yi bu sözcükle bitirmiştım.

- Şiir yazmaya ara mı verdiniz, yoksa iyice bıraktınız mı?

Birsel – Son birkaç şiirim çıktı günlüklerde. Ama 1972 yılından beri şiir yazmadım. Arada bir yazdıklarımı da kitaba almayıp günlüklerde bıraktım. Bunun iki nedeni var: Birincisi, eskiden yazdığım şiirlerle şimdiki şiir çizgim dışında gördüğüm için almıyorum. İkincisi, günlüklere tam bir edebiyat türü vermek istediğim için şiirleri günlüklerin içinde bırakmak istiyorum. Şiirler böylece günlüğün edebiyata yaklaşmasını sağlıyor, gradosunu yükseltmiş oluyor.

- "Bütün Şiirler" bu kadar mı kalacak yani? Başka şiirleriniz...

Birsel – Evet, bu kadar, ilk şiir kitabım “Dünya İşleri” 1947 yılında çıkmıştır. Ama ondan önce benim bir kitabım daha vardır. 1939’da yayımlayacaktım. Adı da “Orijinal Adam Kendini Yedi” olacaktı. 20-30 kadar şiir vardı içinde. Fakat sonradan benim şiirim değiştiği için bunları karıştırmadım. Çok kötü şeyler değil de, havası bakımından değişik. Eski şiire bağlı. Ben önceleri Necip Fazıl’ın etkisinde şiirler yazdım. Sonra da Nazım Hikmet’in. Ama biçim olarak Nazım’ın etkisindeydim. Böyle bir şiirim 1940 ya da 1941 yılında “Servetifünun” dergisinde “Bezîrgân” adıyla çıkmıştır.

- Bir de “Şiirin İlkeleri” vardı.

Birsel – 1947 yılında Suut Kemal Yetkin’in çıkardığı “Sanat ve Edebiyat” gazetesinde “Yeni Bir Şiirin İlkelerine Doğru” adı altında 8-9 yazı yazdım. Bu ilkeleri daha önce yazmıştım. Suut Kemal yazı isteyince bunları verdim. Sonra günlük yazmadaki yöntemi izleyerek 20-25 ilke daha yazdım. Oturup da ilke yazayım demiyordum. Şiir yazarken ne gibi zorluklarla karşılaşıyorum falan, onları yazıyordum. Şiirin ilkeleri 1951 yılına kadar beş yılda yazıldı. 1952 yılı başında da “Yenilik” yayınları arasında basıldı. Fakat bir ay içinde tükendi. Çünkü Kadircan Kafır’ya varıncaya kadar bütün fıkraya yazarları birer yazı döşendiler. İlkeler herkesin ilgisini çekmişti ama ikinci baskısı ancak iki yıl sonra yapılabilirdi.

- Romanı da sürdürmediniz... “Dört Köşeli Üçgen”den başka...

Birsel – Benim şansım birtakım şeyleri ilk olarak başlatmış olmamdır. İşte günlüğü, ilk ben, şiirin ilkelerini ilk ben başlattım. Bence “Dört Köşeli Üçgen” romanı da Türkçede ilktir. Çünkü ben burada, entellektüalizme, yani düşünce romanına yöneldim. Belki zamanı gelince...

(20 Aralık 1986)

- Yukarıda Refik Durbaş’ın Salâh Birsel ile yaptığı bir konuşmayı yansıtan röportajını okudunuz. Bu yazıyla ilgili şu soruları birer birer cevaplamaya çalışınız. Gerekirse ilgili bölümleri yeniden dikkatle okuyunuz.

1. Görüşmenin ana konusu nedir?
2. Birsel, günlüğü nasıl tanımlıyor?
3. Şair, şiir çalışmalarlarıyla ilgili olarak neler söylüyor?
4. Bu yazıyı beğendiniz mi? Niçin?
5. Bu röportaj ile daha önce okuduğunuz öteki örnekler arasında ne gibi benzerlikler ve ayrılıklar tespit edebildiniz? Düşüncelerinizi kısa bir yazıyla açıklayınız.

ÖZET

Bir gazete, radyo veya televizyon muhabirinin yaptığı araştırma ve soruşturma sonucunda hazırlamış olduğu yazı veya programa "röportaj" denilir. Röportaj önceleri genellikle "tanınmış bir kimseyle yapılan görüşmeyi anlatan bir yazı" biçiminde tanımlanıyordu ve daha çok bir gazete yazısı olarak düşünülüyordu . Bu anlayışın bugün de belirli bir ölçüde devam ettiğini söyleyebiliriz.

Günümüzde röportaj türünde yazılar çoğunlukla gezip görmeye, incelemeye, araştırma ve soruşturmaya dayanmaktadır. Bu nedenle röportaj ile gezi, inceleme, hattâ hikâye gibi yazı türleri arasında birtakım benzerlikler bulunması da doğaldır.

İyi bir röportajın her şeyden önce ilginç ve inandırıcı olması gerekir. Bu da röportaj yazarının konu seçiminde, konuyu işleyişte ve anlatış biçiminde göstereceği ustalığa bağlıdır. Güncel bir konuyu ele alan, gerçekleri dile getiren, yalın ve akıcı bir dille yazılmış olan röportajların okuyucusu her zaman çok olur. Dikkatle seçilen fotoğrafların röportaj türünde yazılara ayrı bir çekicilik kattığı da uzun zamandan beri bilinen bir gerçektir.

Röportaj yazıları izlenen yöntem, ele alınan konular, kısalık ve uzunluk bakımından çeşitlilik gösterir: Konuşmaya dayalı röportajlar, belgesel röportajlar, edebî röportajlar, sağlık röportajları, tek röportaj, dizi röportaj gibi.

Edebiyatımızda röportaj türünde yazıların XX. yüzyılın başlarında ortaya çıktığını görüyoruz. Bu konuda ilk denemeler "mülâkatlar" (konuşmalar) biçiminde olmuştur. Bu çeşit röportajların ilk başarılı örneğini Ruşen Eşref Üneydin bazı yazarlarımızla yaptığı konuşmalardan oluşturduğu bir yazı dizisiyle vermiştir. Üneydin'dan sonra birçok yazarımız ortaya koymuş oldukları eserlerle bu yazı türünün gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bu yazı türüne 1950'lerden sonra daha çok önem verilmeye başlanmış, gazete ve dergilerimizde yayımlanan röportaj sayısında da büyük bir artış görülmüştür. Son yıllarda gazetelerimizde yayımlanan dizi röportajlarda büyük halk kitlelerinin sorunlarına öncelik verildiği dikkati çekmektedir.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanını bulunuz.

1. Aşağıdaki sözlerden hangisi röportaj tanımı içine girmez?
 - a) Bir gazete yazarının gördüklerini anlatan yazı
 - b) Tanınmış biriyle yapılan görüşmeyi yansıtan yazı
 - c) Bir televizyon muhabirinin hazırladığı program
 - d) Bir kimsenin kendi başından geçenleri anlattığı yazı
 - e) Bir radyo spikerinin bir sanatçıyla yaptığı konuşma
2. Röportajla ilgili bu sözlerden hangisi bugün de geçerliğini korumaktadır?
 - a) Röportaj hâlâ bir gazete yazısı olarak düşünülmemektedir
 - b) Röportaj artık yalnız bir televizyon programı konusudur
 - c) Röportaj yavaş yavaş eski önemini yitirmektedir
 - d) Röportaj giderek tek başına bir yazı türü olmaktan uzaklaşmaktadır
 - e) Röportaj aslında bir tür gezi yazısıdır
3. İyi bir gazete röportajında aranılan niteliklerin başında hangi nitelik gelir?
 - a) Kısa olmak
 - b) Güncel olmak
 - c) Doyurucu olmak
 - d) Uzun olmak
 - e) Resimli olmak
4. Bir röportajın inandırıcı olması için ne gibi şeylere dayanması gerekir?
 - a) Kişisel yorumlara
 - b) İlginç söylentilere
 - c) Gerçek durumlara
 - d) Çeşitli görüşlere
 - e) Bol betimlemelere

5. Röportaj türünde yazılarda ne zamandan beri fotoğrafa geniş ölçüde yer verilmektedir?
- a) Son yirmi otuz yıldan beri b) Son on yirmi yıldan beri
c) Son beş on yıldan beri d) Son otuz kırk yıldan beri
e) Son kırk elli yıldan beri
6. Birtakım inceleme ve araştırmalara dayalı röportajlara ne ad verilir?
- a) Edebî röportaj b) Dizi röportaj c) Nesnel röportaj
d) Tek röportaj e) Belgesel röportaj
7. Edebiyatımızda görüşmeye dayalı röportaj türünün ilk örneklerinden birini hangi yazarımız ortaya koymuştur?
- a) Halit Ziya Uşaklıgil b) Ruşen Eşref Üneydin
c) Reşat Nuri Güntekin d) Hikmet Feridun Es
e) Falih Rıfkı Atay
8. "Yılların Tanığı Üç Yazar" adlı eser, hangi röportaj yazarına aittir?
- a) Abdi İpekçi b) Fikret Otyam c) Hikmet Çetinkaya
d) Yılmaz Çetiner e) Gavsî Ozansoy

ÖDEVLER

"Milliyet Sanat Dergisi" nin 1975 yılında röportaj konusunda yaptığı bir soruşturmaya kimi yazarlarımız şöyle cevaplar vermişlerdir:

- "Röportaj, bir olayı, bir konuyu en anlaşılır şekilde, hatta onu görüyor, duyuyor ve beraberce yaşıyormuşçasına yazıyla anlatma sanatıdır." (Yılmaz Çetiner)
- "Yaşamın bir kesitini edebiyatla belgeleme sanatıdır bence röportaj. Tüm doğanın, tüm evrenin yaşamasından, başka bir deyimle, varlığından bir bölüm, bir kesittir röportaj demek istiyorum. Geniş ya da dar, kısa ya da uzun, derin ya da düz. Bir kesit işte röportaj." (Nail Güreli)

- "Kuşkusuz röportaj bir edebiyat dalıdır; sırasında edebiyatın herhangi bir dalındaki sanatsal başarıya ulaşma olanağı taşır. Kimi zaman bütün öteki sanat dallarının etkinliğini aşan bir yanı bile vardır. (Cengiz Tuncer)

Siz, üç yazarın yukarıda okuduğunuz sözlerinden de yararlanarak aşağıdaki sorulara cevap veriniz:

1. Röportaj türünün başlıca özelliklerini açıklayınız.
2. Röportaj niçin edebiyatın bir dalıdır? Bu konu üzerindeki düşüncelerinizi kısaca yazınız
3. Gazeteler, çeşitli meslek dallarında tanınmış kişilerle yapılan röportajlara sayfalarında sık sık yer vermektedirler. Bu çeşit yazılardan birini okuyunuz. O yazıyı okumakla neler öğrendiğinizi, ne gibi değişik düşünce ve görüşlerle karşılaştığınızı belirtiniz?

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Çetinkaya, Hikmet. Yılların Tanığı Üç Yazar. İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1986.
2. Milliyet Sanat Dergisi (Röportaj Özel Sayısı), Sayı: 147, 29 Ağustos 1975.
3. Mutluay, Rauf. 50 Yılın Türk Edebiyatı. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1976. s. 690-691.
4. Özdemir, Emin. Yazı ve Yazınsal Türler. İstanbul, Varlık Yayınları, 1983. s. 119-130.
5. Köklügiller, Ahmet ve Minnetoğlu, İbrahim. Şair ve Yazarlarımız Nasıl Yazıyorlar? İstanbul, Minnetoğlu Yayınları, 1974.
6. Meydan Larousse. Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969.
7. Türkçe Sözlük. (6. Baskı) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974.
8. Seyda, Mehmet. Edebiyat Dostları. İstanbul, Kitaş Yayınları, 1970.
9. Ünaydın, Ruşen Eşref. Diyorlar ki. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1972.

SÖZLÜK VE KAVRAMLAR DİZİNİ

afili: Gösterişli, çalılımlı

Akif Bey: Namık Kemal'in 1874'de yayımlanan tiyatro eserlerinden birinin adı.

asır: Yüzyıl.

Aykaç, Fazıl Ahmet (1884-1967): Taşlama türünden manzumeleleriyle tanınan ve bazı yazılarında "Şeytan" takma adını kullanan bir "Fecr-i Ati" şairi.

bahis buyurmak: Söz etmek, anlatmak

baobab: Sıcak ülkelerde yetişen ve bitkilerin en irisi olan ağaç.

Bazin, René (1853-1932): Canlı tasvirleriyle dikkati çeken bir Fransız romancısı.

çendere altına almak: Çok sıkıştırmak.

Chateabriand, Francis René (1768-1848): Romantizm'den gerçekçiliğe geçiş döneminde yaşamış duygulu bir Fransız şairi.

çağırarak: Ezgi ile söylemek.

devir: Çağ.

edip: Yazar.

ekseriya: Çoğunlukla.

erkânıharp zabiti: Kurmay Subay.

eşhas: Kişiler, şahıslar.

Farrère, Claude (1876-1957): Uzak Doğu'yu anlatan romanlar yazmış, bir ara İstanbul'a da gelmiş bir Fransız romancısı.

gurur: Büyükleme.

garp: Batı.

hodkâm: Bencil.

Hugo, Victor (1802-1885): Büyük Fransız şair ve romancısı.

iktidar: Güç, yetenek.

imalâthane: Yapımevi.

izah etmek: Açıklamak.

ısrar etmek: Direnmek.

kari: Okuyucu, okur.

kondüktör: Vapur ve trenlerde bilet denetimi yapan kimse.

kamara: Gemilerde yolcuların oturduğu bölümlere verilen ad.

Loti, Pierre (1850-1923): Türk dostu olarak tanınan ve eserlerinde Türkiye'ye de yer veren bir Fransız romancısı.

maateessüf: Ne yazık ki.

mahir: Becerikli, Usta.

mazmun: Dolayısıyla anlaşılan nüktaeli, cinaslı, sanatlı söz.

memnu: Yasak.

merhale: Aşama, evre.

mevzu: Konu.

Maupassant, Henri René Guy de (1850-1893): Ünlü Fransız hikâye ve romancısı.

mutedil: Ölçülü, ılımlı.

mübeyyiz: Yazıları temize çeken kimse.

mübeyyizlik: Yazıları temize çekme işi.

müddet: Süre.

mükeyyifat: Keyif verici maddeler.

nakşetmek: Zihne iyice yerleştirmek, perçinlemek.

nazarı itibara almak: Göz önünde bulundurmak.

netice: Sonuç.

peyda olmak: Ortaya çıkmak.

nüfuz kurmak: Etkili olmak.

raportörlük: Sözcülük, yazmanlık.

Saint-Pierre, j. Henrê Bernardin: "Pol ve Virjini" adlı romanı ile tanınan Fransız yazarı.

seri: Dizi.

salâhiyat: Yetki.

sarakaya almak: Alay etmek.

suret: Biçim.

şayanı itimat: Güvenilir.

tetkik yapmak: İncelemek.

tahdit etmek: Sınırlamak.

teferruat: Ayrıntı, ayrıntılar.

terkipli: Takım halinde.

tekâmül etmek: Gelişmek.

tesir: Etki.

üstad: Bilim veya sanat alanında üstün bilgi ve yeteneği olan kimse, usta.

zarif: İnce.

Zola, Emile (1840-1902): Birçok eseri Türkçeye de çevrilen ünlü Fransız romancısı.

zuhur etmek: Görünmek, ortaya çıkmak.

zabıt kâtibi: Tutanak memuru.

6.10. TİYATRO

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Üniteyi çalışmaya başlamadan önce tiyatro ile ilgili bilgi ve birikiminiz konusunda kendinizi bir yoklayınız.
- Tiyatro sanatı için devlet ve özel kuruluşlarca önemli yatırım ve harcamalar yapıldığını biliyoruz. Bunun nedenlerini düşününüz ve bu konuda küçük bir çalışma yapınız. Çevrenizde tiyatro var mı? Ülkemizde hangi tiyatroları biliyorsunuz?
- Sözlüklerden ve ansiklopedilerden, **tiyatro**, **trajedi**, **komed**, **dram**, **oyun** sözcüklerinin anlamlarını bir yere yazarak, çalışırken yanınızda bulundurunuz.
- Elinizin altında Türkçe Sözlük bulundurmanız gerekir.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Anlatım türleri arasında çok önemli bir yeri olan **tiyatroyu** çeşitli yönleriyle tanıtmaktır.

Yan amaçlar

- Tiyatronun niteliğini ve çeşitlerini belirtmek,
- Türk tiyatrosunun gelişimini gözden geçirmek,
- Tiyatronun eğitim bakımından önemini vurgulamaktır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki soruları bilinçli olarak cevaplandırmaya çalışınız.
- Üniteyi, mümkün olduğu kadar sakin bir ortamda, acele etmeden ve önyargısız olarak okuyunuz.
- Oyun örneklerini dikkatli okuyarak, üniteye verilen bilgiler ışığında değerlendiriniz.
- Gerektiğinde sözlük ve ansiklopedilere başvurarak, konuyu daha iyi kavrayınız.

1. GİRİŞ

Bundan önceki ünite de "Röportaj" üzerinde durulmuş, çeşitli örneklerle birlikte o konu işlenmişti. Bu ünite de "Tiyatro" konusunu ele alacağız. Tiyatro, insanı ve toplumu etkileme, insana değerler kazandırma bakımından en etkili sanat koludur. Çünkü tiyatro, eğitim ve öğretimde en önemli iki organ olan göze ve kulağa seslenir, öteki duyuları da etkiler.

Tiyatro sanatının temelini, tiyatro eseri (oyun, piyes) oluşturur. İşte bu ünite de, anlatım türleri arasında çok önemli bir yeri olan tiyatro üzerinde duracağız. Bu türü, bir yandan tiyatro eseri, bir yandan da tiyatro sanatı boyutlarıyla, çeşitli özellikleriyle işleyeceğiz.

2.1. TİYATRONUN TANIMI VE NİTELİĞİ

Tiyatro sözcüğü başlıca üç anlama gelir: 1. Tiyatro eseri (oyun, piyes), 2. Eserin oynandığı yer 3. Tiyatro sanatı.

Tiyatro sözcüğü, eskiden yalnızca "seyircilerin oturduğu yer" anlamına gelirken, bugün bütün dramatik gösterilerle ilgili çalışma alanını kapsamaktadır.

Tiyatro eseri, olayları oluş halinde gösteren eserdir ve buna drama denir. Bu çeşit eserlerde olaylar yazarın ağzından anlatılmaz, eserin kişileri tarafından doğrudan doğruya söylenir ve yapılır.

Türkçemize **tiyatro** terimi, İtalyanca **teatro** sözcüğü ile girmiştir.

Tiyatro eserine **seyirlik oyun** dendiğini de biliyoruz. Seyirlik oyunun ayırıcı özelliği ve bütün öteki türlerden başka olan yanı, bir kabalık önünde ve hareket halinde gösterilmesidir.

Tiyatro eserinde başlıca hangi öğeler bulunur?

Tiyatro eserinde yani dramatik bir eserde başlıca iki öğe bulunur: **Olay** (vaka), **kişiler**. Olay bir mücadeleden yani iki kuvvetin çarpışmasından doğar. Çatışan ve çarpışan kuvvetler; insanla insan, insanla hayvan, insanla doğa-üstü varlıklar, insanın kendi kendiyile çatışması olabilir.

Kişiler, aralarında ilişki ve çatışma geçen varlıklardır. Olayları onlar yaratır ve yönlendirir.

Tiyatro eserinin evreleri, bölümleri nelerdir?

Dramatik bir eserde, öykü ve romanda olduğu gibi, üç evre vardır: **Serim**, **düğüm**, **çözüm**. Bu evrelere, giriş, gelişme, sonuç da denebilir.

Serim, eserin giriş kısmıdır. Bu evrede kişilerin kimlikleri, olayla ilgileri ve konunun niteliği tanıtılır.

Düğüm, girişle sonuç arasındaki büyük bölümdür. Bu evrede, karakterleri, tutkuları ve çıkarları ayrı olan kişiler çatışır. Olay merak uyandırıcı bir durum alır.

Çözüm, eserin sonudur. Bu evrede olay bir sonuca ulaşır.

Bilindiği gibi dramatik bir eser, olayların gelişmesine göre, birtakım bölümlere ayrılır. Bunlara **perde**, **sahne** diyoruz.

Dramatik bir eserde konuşma çeşitlerinin özel adları vardır. Bunlara, **diyalog**, **monolog**, **tirad** diyoruz.

Diyalog, dramatik bir eserde kişilerin karşılıklı konuşmasıdır.

Monolog, tiyatro eserinde, bir kişinin tek başına konuşmasıdır.

Tirad, dramatik bir eserde, kişilerin birbirlerine karşı söyledikleri coşkulu uzun sözlerdir.

2.2. TİYATRONUN GELİŞİMİ

Tiyatro, her ülkede din törenlerinden doğmuştur. Bu sanat, dinlere ve toplum şartlarına göre, her ülkede ayrı özellikler göstermiştir.

Tiyatro eserinin başlıca iki türü vardır: **Tragedya**, **komedya**. Öteki bütün dramatik türler, bu iki ana türün zamanla değişmesi ya da birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Tiyatro edebiyatının asıl gelişimi ne zaman görülür?

İlk örnekleri eski Yunan ve Latin edebiyatlarında görülen tiyatro, zamanla batı ülkelerine yayıldı. Rönesans'tan sonra (15-17. yüzyıllar) İtalya, Fransa, İspanya, İngiltere ve Almanya gibi belli başlı Avrupa ülkelerinde tiyatro büyük bir gelişme göstermiştir.

Tiyatro çeşitleri üzerinde dururken, bu türlerin gelişimine ayrıca ve kısaca yer verilecektir.

Günümüz tiyatrosunun başlıca özellikleri ve konuları nelerdir?

Günümüz tiyatrosunda belli çeşitler ve kurallar söz konusu değildir. Bir yandan yeni bilimsel ve teknolojik gelişmelerin doğurduğu hızlı yaşamalar, bir yandan da sinema ve televizyon, tiyatro sanatını etkiliyor. Yirminci yüzyılda ard arda gelen iki büyük savaş, birbirini izleyen fikir ve sanat akımları, yeni tiyatronun yapısında köklü değişimler yapmıştır.

Çağımızda insanoğlunun çeşitli sorunları vardır. Çözülmemiş yüzlerce soruna her gün yenileri eklenmektedir. Ölçü, açıklık ve kararlılık giderek azalıyor. İşte bugün tiyatro, çağdaş insanın bunalımlarını, çıkmazlarını anlatan bir dil oluyor.

Günümüzde tiyatro, aşk, para, aile, toplum, politika, ekonomik hayat, psikolojik hayat, insanın çeşitli iç ve dış sorunları gibi çok geniş konuları işlemektedir.

İlk olarak ortaya çıkan tiyatro türleri hangileridir? Öteki türler nasıl doğmuştur? Belirtiniz.

3. TÜRK TİYATROSU

Türk edebiyatında yazılı tiyatro eserleri Tanzimat'tan sonra görülür. Ancak Türk tiyatrosunun sözlü geleneği zengindir ve çok eskilere kadar uzanır. Bu durumda Türk tiyatrosu iki bölüm halinde incelenebilir:

- Sözlü tiyatro ürünleri
- Yazılı tiyatro eserleri

3.1. SÖZLÜ TİYATRO ÜRÜNLERİ

Bunlara geleneksel oyunlar da denir. Türklerde sözlü tiyatro geleneği, ilk çağlara kadar uzanır. Halkı ve seçkinleri eğlendiren seyirlik oyunlar vardır. Eski Türklerdeki şölenler ve bazı törenler de tiyatro sayılabilir.

Sözlü tiyatro ürünleri, İslamıktan önceki oyunlar ve İslamıığı kabulümüzden bugüne kadarki oyunlar olmak üzere iki dönemde incelenebilir.

İslamıığı kabulden sonra görülen ve bugüne kadar sürüp gelen sözlü tiyatro çeşitleri nelerdir?

Türklerde İslamıktan sonra ortaya çıkan sözlü tiyatro ürünleri şunlardır: Meddahlık, Karagöz, Ortaoyunu.

Meddahlık nedir?

Meddahlık, tek oyuncunun yarattığı bir seyirlik oyun çeşididir. Meddah, metheden (övgücü) demektir. Bu gösteride, Meddah denilen tek oyuncu, anlattığı bir olay veya hikayeyi seyirciler önünde, hareket ve taklitlerle canlandırır. Bu taklitler (ses, şive, gürültü) ve hareketler (el, yüz, gövde) sayesinde, meddahın anlattığı şeyler, bir hikaye olmaktan çıkar ve tiyatro oyununa benzer.

Tanınmış meddahların da yetiştiği ülkemizde, meddahlık cumhuriyet yıllarına kadar önemini sürdürmüştür.

Karagöz nedir?

Karagöz, oyun kişileri bir perdeye yansıtılmak yoluyla gösterilen sözlü bir tiyatro türüdür. Bu yansıtılan oyuncular, aslında birer hayaldir. Karagöz bir "gölge oyunu"dur. Bu oyun, deriden kesilen ve "tasvir" adı verilen birtakım şekillerin (insan, hayvan, bitki, eşya vb.) arkadan ışıklandırılmış beyaz bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanır.

Karagöz'ün de meddahlık gibi bir tek sanatçısı vardır. Bu sanatçı, meddah gibi taklitçi, esprili ve sohbet gücü olan bir kişidir. Ancak, hünerini seyirciler önünde göstermeyip perde arkasında yapar. Oyun kişilerini perdeye yansıtır ve onları canlandırır. Karagöz oyununun baş aktörleri Karagöz ile Hacivat'tır. Karagöz, halktan, cahil bir kişiyi, Hacivat ise aydın ya da yarı aydın kimseleri temsil eder. Karagöz bugün bile tiyatrolarda, radyo ve televizyonda oynanmakta, özellikle çocuklar tarafından ilgiyle izlenmektedir.

Ortaoyunu nedir?

Sözlü tiyatro ürünlerimizin çağdaş tiyatroya en çok yaklaşan çeşidi ortaoyunudur. Seyircilerle çevrilmiş bir meydana, ortada oynanan oyundur. Bu oyun, Türk toplumunda, özellikle İstanbul'da gelişerek geniş ilgi görmüş milli bir tiyatro çeşididir.

Ortaoyununda yazılı bir metin yoktur. Oyuncular, kendi oyun gücü ve becerisi ile, konuyu diledikleri gibi işleyebilirler. Bu oyunun başlıca kişileri, Pişekar ile Kavuklu'dur. Pişekar, Karagöz oyunundaki Hacivat'ın karşılığı, Kavuklu da Karagöz'ün karşılığıdır.

Türklerde sözlü tiyatro geleneğinin başlıca ürünlerini sayarak, özelliklerini birer cümle ile belirtiniz.

3.2. YAZILI TİYATRO ESERLERİ

Ülkemizde yazılı tiyatro eserlerinin Tanzimat'tan sonra ortaya çıktığı görülür. Çağdaş tiyatro tekniğine uygun olarak yazılan ilk önemli eser, Şinasi'nin **Şair Evlenmesi**'dir. Bu eser 1859'da yazılmış, 1860'ta Tercüman-ı Ahval gazetesinde tefrika edilmiştir. Eserin daha sonra pek çok baskısı yapıldı.

Şair Evlenmesi'nin başlıca özellikleri nelerdir?

Bu eser, ortaoyunu geleneğinden yararlanarak yazılan başarılı bir komedidir. Yerli bir konuyu batılı tiyatro yöntemiyle işleyişi, kolay anlaşılır ve yalın dili, onun önemini çok artırır. Türk edebiyatında noktalama işaretlerinin ilk kez bu eserde kullanıldığını belirtelim.

Türk tiyatrosu Şair Evlenmesi'nden sonra nasıl gelişir?

1860'tan sonra halkın tiyatroya gösterdiği geniş ilgi üzerine, önce çeviri, sonra adapte ve yerli tiyatro eserleri giderek artar. Zamanla tiyatro binalarının da açılması, bu sanatı daha da canlandırır.

Tanzimat edebiyatının olduğu gibi, tiyatro edebiyatımızın da ilk ürünü olan bu oyundan sonra, Türk edebiyatında batılı tiyatro eserleri yolunda yazılmış oyunlar iki çizgi üzerinde yürümüştür:

Komedyaya çizgisi, Dram çizgisi.

Tanzimat döneminde komedyaya çizgisinde yazarlar, özellikle Moliere yolunda yürümüşler, zaman zaman geleneksel oyunlarımızdan da yararlanmışlardır. Bu yolda eser verenlerin başlıcaları, Şinasi, Âli Bey, Ahmet Vefik Paşa'dır.

Dram çizgisinde yazarlar, romantizm akımının etkisiyle aşırı duygusallığa kapılma, dilde konuşma dilinden uzaklaşma, oyun tekniğine önem vermeme yoluna gitmişlerdir.

Tiyatro edebiyatına Servet-i Fünun yazarları da katılır. 1914'te İstanbul Şehir Tiyatrosu; Cumhuriyet döneminde de Ankara Devlet Konservatuarı, Devlet tiyatrosu, özel tiyatrolar kurulur. Böylece Türk tiyatrosu, yazar, eser, kurum, oyuncu gibi temel öğeler bakımından büyük gelişmeler gösterir.

Türk edebiyatında başlıca tiyatro yazarları kimlerdir?

Türk edebiyatında ün yapmış şair ve yazarların pek çoğu, aynı zamanda tiyatro eseri (oyun, piyes) de yazmışlardır. Bu arada yalnızca oyun yazarlarla da karşılaşırız. Edebiyatımızda ün yapmış tiyatro yazarlarından başlıcaları şunlardır: Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Abdülhak Hamit Tarhan, Musahipzade Celal, Reşat Nuri Güntekin, İbnürrefik Ahmet Nuri, Faruk Nafiz Çamlıbel, Cevat Fehmi Başkut, Ahmet Kutsi Tecer, Haldun Taner, Orhan Asena, Recep Bilginer, Cahit Atay, Turgut Özakman, Güngör Dilmen, Behçet Necatigil, Necati Cumalı.

Türklerde tiyatronun kaç bölümde incelendiğini ve bunların başlıca özelliklerini belirtiniz.

4. TİYATRO ÇEŞİTLERİ

Tiyatro eserinin başlıca iki türü vardır: **Tragedya, Komedyaya**. Öteki bütün dramatik türler, bu iki ana türün zamanla değişmesi ya da birleşmesiyle meydana gelmiştir.

Şimdi, tiyatro çeşitlerine kısaca bir göz atalım.

4.1. TRAGEDYA

Kişileri korku, heyecan ve acındırma duyguları ile uyarma amacı güden en eski tiyatro çeşididir. Bu tür oyunlarda bir kahraman iyi bir durumdan kötü bir duruma düşebilir, izleyende acıma ve korku duyguları uyandırılır, duygusal arınma sağlanır.

Başlangıçta nazım halinde yazılırdı. XVII. yüzyıl klasisizm döneminde düzyazı (nesir) tragedya örnekleri de verildi. XIX. yüzyılda tiyatro sanatının gelişimi sonucu, tragedyanın yerini dram aldı. Tragedyalarda kadere, ahlak, töre ve geleneklere üstün bir değer verilmiştir.

Tragedyanın en önemli niteliği nedir?

Tiyatro türü olarak tragedyanın en önemli niteliği, kendine özgü sıkı kuralları bulunmasıdır. Bunların en önemlisi **üç birlik** kuralıdır. Buna göre, bir tragedyada olaylar en çok 24 saat içinde geçebilir kanısını uyandırmalı (**zaman birliği**), olaylar aynı yerde geçmeli (**yer birliği**), tek bir ana olay (vaka) çevresinde gelişmelidir (**olay birliği**).

4.2. KOMEDYA

İnsanların, olayların ve durumların gülünç yanlarını ele alıp işleyen oyun türüdür. Bu terim bizde daha çok **komedî** biçiminde kullanılır. Komedyaya, ele alınan konuların gülünç ve eğlendirici yönlerini göstermek yoluyla ders vermeyi ve hoş vakit geçirtmeyi amaçlayan tiyatro çeşididir.

Komedyanın da çeşitleri var mıdır?

Komedyaya da birtakım çeşitlere ayrılır ve bunların başlıcaları şunlardır:

- **Karakter komedyası:** İnsan karakterinin gülünç ve aksak yanlarını gösteren komedyadır. Her zaman ve her yerde görülebilen insan kusurlarını belli tiplerde gösterip sergiler. Bu alanda en tanınmış eserlerin başında Moliere'in **Cimri**'si gelir.
- **Töre komedyası:** Toplumun gülünç ve aksak yanlarını sergileyen komedyadır. Bozuk ve aksak yanları hicveder. Moliere'in **Hastalık Hastası**, **Gülünç Kibarlar** adlı eserleri bu türe girer. Bizde ilk modern tiyatro eserimiz olan **Şair Evlenmesi**, görmeden evlenme geleneğinin aksak yanlarını başarı ile sergileyen bir töre komedisidir.

- **Entrika komedyası:** Bir derinliği olmayan, yalnızca güldürmek amacıyla yazılan komedyadır. Olaylar merak uyandıracak ve şaşırtacak biçimde düzenlenir. Bu yoldaki komedyalara zamanla **vodvil** denmiştir.

Tanzimat döneminde Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere uyarlamaları, komedi türündeki yönelişi ve komediye verilen önemi gösterir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin en tanınmış Türk komedi yazarı ise Musahipzade Celal'dir.

4.3. DRAM

Gülünç, bayağı, korkunç olaylarla; acıklı, ince ve güzel olayları içiçe anlatan tiyatro çeşididir. Dram, sahnede oynanmak için yazılır, biçim olarak konuşmaya dayanır ve karşıtların çatışmasıyla gelişir. Klasik tiyatronun sonu, modern tiyatronun başlangıcı sayılır.

Dram terimi, bir oyun türünün adı olarak XVIII. yüzyılda kullanılmış, bu kullanılış yaygınlaşarak günümüze kadar sürmüştür. Hayatı acıklı ve gülünç, çirkin ve güzel yanları ile ortaya koyan her olay, dram konusu olabilir.

Dramın temel amacı ve özelliği nedir?

Dramın temel amacı, hayatın gerçeklerini yansıtmaktır. Acıma-gülme, hayranlık-tiksinti, gülme-ağlama gibi karşıtlıklarla gelişir. Konusunu tarihten alabileceği gibi, genellikle günlük hayattan seçer. Her sınıftan insanı sahneye çıkarabilir, sahnede gerçeklik duygusu yaratmayı ilke edinir. Dramı, düzyazının en etkili anlatım yolu olarak görenler çoğunluktadır.

4.4. Müzikli Oyunlar

Bunlar, müziğe dayalı olarak oynanan eserlerdir.

Müzikli oyunlar hangileridir?

Başlıca müzikli oyunlar, opera, operet, baledir.

- **Opera:** Metni, orkestra eşliğindeki insan sesi ile yürütülen müzikli oyuna opera denir. Bunda, tiyatro tekniğinden çok müzik egemendir. Opera, baştan sona bestelenmiş bir oyun türüdür. Çok görkemli dekor ve kıyafetler içinde sunulur. Genellikle duygulu ve acıklı konular ele alınır.
- **Operet:** Müzikli komedidir. Daha çok eğlendirici niteliği vardır. Eserin özünü güldürücü olaylar oluşturur.

- **Bale:** Belli bir düzeni ve kuralı olan dans, dekor ve müzikten oluşan bir gösteri türüdür. Baştan sona bestelidir. Birçok yönüyle operayı andırır, fakat sahnedeki bütün hareketler, uyumlu ve zengin dans figürleri halinde gösterilir.

Bunlardan başka bir de **skeç** vardır. Skeç, beş altı dakikaya sığdırılan kısa müzikli oyundur. Özellikle radyo yayınlarında sık sık skeçler dinleriz.

Başlıca müzikli oyunları ve özelliklerini birer cümle ile belirtiniz.

5. ÇAĞDAŞ TİYATRO (20. YÜZYIL TİYATROSU)

"Tiyatronun gelişimi" bölümünde kısaca değinildiği gibi bugün tiyatrodada, örneğin tragedyada olduğu gibi, belli bir düzen, belli kurallar ve ilkeler yoktur. Bunun önemli bir uzantısı olarak, günümüz tiyatrosunda belli çeşitler de yoktur.

Bilim ve teknik alanında görülen baş döndürücü gelişmeler, sinema ve televizyon, öteki güzel sanatları olduğu gibi, tiyatroyu da derinden etkiliyor.

Günümüz tiyatrosu, konuşmayı yani sözü kaldıracak, hareket ve konuyu hiçe sayabiliyor, iç aksiyonu yani iç dünyamızda olup bitenleri yakalamaya çalışıyor. İki dünya savaşı yaşamış olan yirminci yüzyıl insanının bunalımlarını, çeşitli sorunlarını sergiliyor. Dekor, kıyafet, makyaj gibi öğeler atılabilir.

Bu durumda çağdaş tiyatronun temel özellikleri nelerdir?

Çağımız tiyatrosunun ana özellikleri şöyle sıralanabilir: Bütün geleneklere baş kaldırma, kurallara tepki; özellikle ölçüye, açıklığa, düz ve yalın anlatıma karşı geliş.

Çağdaş tiyatronun başlıca türleri nelerdir?

İçinde bulunduğumuz yüzyıl; hızlı bir değişime, iki büyük savaşa ve bu savaşların sonunda altüst olan kültürel, ekonomik ve politik değerlere tanık olmuş bir yüzyıldır. Bu nedenle yirminci yüzyıl tiyatrosu da diğer sanat dallarında olduğu gibi birçok öncü (avant-garde) ve deneysel çalışmalarla benliğini bulmuştur. Çağdaş tiyatro düşüncesi, bu deneylerin amacını ve yöntemlerini belirleyen görüşler, arayışlar ve yaklaşımlar olarak kendini göstermektedir.

Çağdaş tiyatro deyince tek bir türden söz etmek olanaksızdır. Sahnatta değişmeyen tek şey sürekli değişiktir. Sürekli arayışlar ve yenilik sanatın özünü oluşturur. Çünkü sanatçı, olanla yetinmeyen,

sürekli arayış içinde olan bir kişidir. Bu nedenle de, çağdaş tiyatro deyince bir tek değil, bir çok çeşitten söz edilebilir. Unutmamak gerekir ki, öncü ve deneysel çalışmalar, zamanını aşan, ileriye görme çabası taşıyan ve bu yüzden de zamanında anlaşılmayan yapıtlardır. Bu öncü, deneysel akım, hareket ve türlere zaman geçmeden yani etkileri kaybolmadan ya da sonradan etkilerini göstermeden değinmek nerede ise olanaksızdır. Bu nedenle, çağdaş tiyatro olgusu içinde zaman tüneline değişikliklere karşı koymuş, direnebilmiş ya da başka türlerin doğuşunu hazırlamış türlere burada değinilmiştir.

5.1. Dışavurumcu Tiyatro (Ekspresyonist Tiyatro)

Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde, geleneksel tiyatrolara ve insanı yok sayan savaşçı anlayışlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İlk örneği; Strindberg'in "**Şam Yolu**"dur (1898). Bireyin öznel yaşantısını ve ruhsal başkaldırısını temel alan bir anlayıştır. Zaman ve mekan dışavurumcu tiyatrodan soyutlanmıştır. Klasik olay örüntülerine rastlanmaz. Bir nevi düşünsel süreçlerin zihinsel gerçeklerin aksiyonun yerine geçmesine çalışılmıştır. Çoğunlukla oyunun esas kahramanı yazarın kendisi ve onun düşüncelerinin yansımasıdır. Diğer oyuncular da bu düşünceyi pekiştiren yardımcı elemanlardır. En önemli temsilcisi M. Reinhard'dır. Dışavurumcu tiyatro 1920'lerden sonra birçok tiyatronun oluşumuna öncülük etmiştir. Gizemci, soyut, anti-militarist, devrimci, ya da politika tiyatrosu gibi birçok tür dışavurumcu anlayışın üzerine temellenmiştir. Dışavurumcu tiyatro tek bir anlayışla tanımlanamaz. Politik görüşler kadar biçim yönünden de farklılıklar söz konusudur. Hatip ya da yapmacıksız tiyatro denilen dışavurum türünde; yazarlar oyunu birinci tekil şahıs kullanarak yazıyorlar ve özellikle içten görünerek kendi savlarını ispata çalışıyorlardı. Walter Hasenclever'in "Oğul"u ve Arnolt Bronnen'in "Baba Katili" gibi oyunlar örnek olarak verilebilir.

5.2. Gerçeküstücü Tiyatro (Sürrealist Tiyatro)

İsviçre'nin Zürih kentinde 1916 yılında, bir grup sanatçı tarafından kurulan; Cabaret Voltaire ile Dada (küçük bebeklerin at demesi anlamına gelen bir kelime) hareketi başlamıştır. Dada hareketi; gerçeküstücü, uyumsuz (absürd) ve benzeri birçok tiyatro türünün hatıta plastik sanat türlerinin oluşumuna neden olmuştur. Dada hareketi tümüyle sanatı inkar eden, olumsuz ve yıkıcı bir anlayış olmasına karşılık, gerçeküstücülüğün doğmasına neden olmuştur. Gerçeküstücü tiyatro tamamen psikolojik süreçlerin işlendiği, seyircinin bilinç altına ulaşmayı hedefleyen bir türdür. Bu nedenle, fantastik ve iliz-

yon (yanılsama) teknikleri sahneleme aşamasında çok ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Seyircide bir düş görüyormuş etkisi yaratması, zaman ve mekanın net verilmemesi, dramatik kurgunun birçok parçanın kolajından meydana gelmesi, gerçeküstücü tiyatronun en temel özelliklerindedir. İlk gerçeküstücü oyun; Guillaume Apollinaire'nin 1917 yılında yazdığı "Tiresias'ın Memeleri" dir. En önemli oyun yazarları; Jarry, Apollinaire, Tzara ve Artaud'dur. 1925 yılında doruk noktasına ulaşmış, 1940'lardan sonra etkisini yitirmiştir. Daha sonra uyumsuz tiyatronun oluşumuna olanak vermiştir.

5.3. Saçma Tiyatro (Absürd Tiyatro)

Saçma ya da uyumsuzluk tiyatrosu olarak günümüzde de varlığını gösteren bu akım, sürrealist tiyatro ile varoluşçu tiyatrodan beslenerek psikolojik derinlemesi olan oyunlara bir karşılık olarak kendini göstermiştir. Bu yüzden önceleri karşı-tiyatro terimiyle tanımlanan, ancak 1962 yılında M. Esslin tarafından kitabında "Absürd Tiyatro" deyimiyle betimlendikten sonra bugünkü ismiyle anılmaya başlanan bir türdür. İnsan yaşamının akla aykırılığını ilke edinen ve bunu birlinen tüm sanatsal uyumları bozarak sahneye getiren saçma tiyatro; gerçeği mantıklı, değişmez bir düzen ya da tarihsel evrimi içindeki diyalektik ilişkiler örüntüsü olarak değil, anlaşılabilen ve açıklanamayan bir karmaşa olarak görür. Bu uyumsuzluğunun ancak geleneksel uyumların düzenini bozarak sahneye getirilebileceğini savunur. Saçma tiyatro olarak yazılan ilk oyun, 1950 yılında Romanyalı oyun yazarı Eugene IONESCO'nun yazdığı "Kel Şarkıcıdır". Bu oyun ülkemizde ilk kez 1981 yılında Devlet Tiyatroları tarafından sergilenmiştir. Hacettepe, Karadeniz Teknik Üniversitesi gibi tiyatro toplulukları tarafından da aynı yıllarda Ionesco'nun Kel Şarkıcı'sı ve Jacques ya da Boyun Eğme isimli oyunları, saçma tiyatro örnekleri olarak sergilenmiştir. Saçma tiyatro, felsefesini Camus'un insan varoluşunun saçmalığı üzerine temellendirmiş, ancak varoluşçu tiyatrolar gibi insan varoluşunun saçmalığını kesinlikle tartışmaya sokmamıştır. Sadece somut bir veri olarak önemli sahnelerde sergilemekle yetinmiştir. Samuel Beckett'te boş bir sahne, bir ağaç ya da kayadan öte hiçbir şeyin olmadığı, hareketlerin sınırlandığı kısırlı bir doğa görülür. Ionesco sahneyi kuklacı gibi tasarlar, kişiler yarı düş yarı gerçektir. Jean Genet'in kahramanları ise, bir hayal perdesinde, bir gerçek düzlemde gider gelirler. İletişimin yok olması sonucunda yaşam anlamsızlaşır ve birey evrensel hiç ile yüzyüze kalır. Beckett'in "Godot'yu Beklerken" isimli yapıtı, saçma tiyatro'nun en güzel örneklerindedir. Bu türün en önemli temsilcileri; Beckett, Ionesco, Adamov, Arrabal, Elbee, Printer ve Ghelderode'dir.

5.4. Varoluşçu Tiyatro (Eksistansiyalist Tiyatro)

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ölüm ve yokluk gibi zorlanmalı dönemlerinden sonra ortaya çıkan varoluş felsefesiyle gelişmiş bir tiyatro türüdür. İnsanın terkedilmişliği, varlığının saçmalığı, özgürlüğün baş döndürücülüğü, insanın kendisinin özgürlüğü olduğu gibi kavramlar işlenmiştir. Camus ve Sartre bu alanın öncülüğünü yapmış yazarlardır. Bu alanda yazılan ilk oyuna örnek vermek oldukça güçtür. Örneğin Dostoyevski'nin "**Yer Altından Notlar**" isimli öyküsü bazı yazarlarca tiyatroya çevrilmiş ve oynanmıştır. Bu felsefe ile yazılmış ilk tiyatro oyunları olarak Camus'un 1938 yılında yazdığı "**Caligula**" ile Sartre'in 1943 yılında yazdığı "**Sinekler**" isimli oyunlar ele alınabilir. Sinekler ülkemizde 1961 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu tarafından sergilenmiştir. Bir çok eleştirmen Sartre'in "**Gizli Oturum**" adlı oyununun bu türün en iyi örneklerinden biri olduğu konusunda birleşmektedir. Sartre bu eserinde "**Cehennem Başkalarıdır**" önermesini vererek, varoluşçu tiyatro adına tiyatro alanında önemli bir şiar oluşturmuştur.

5.5. Epik Tiyatro

Alman tiyatro yazarı, kuramcısı ve şairi Bertolt BRECHT tarafından Aristocu ya da diğer geleneksel benzetmeci (yanılsamacı) tiyatro türlerine karşı geliştirilen göstermeci tiyatro türüdür. Her epik tiyatro türü aynı zamanda göstermeci tür içinde ele alınır, ancak her göstermeci tür epik oyun değildir. Epik tiyatro seyirciyi gözlemci olmaya, yargı vermeye zorlar. Epik tiyatronun, özellikle çağdaş tiyatrolar içinde birçok kalıpları kırdığı için çok önemli bir yeri vardır. Her şeyden önce, seyirci ile oyuncu arasında var olduğu düşünülen hayale dayalı dördüncü duvar yıkılmıştır. Seyirciye bir yaşantı değil bir dünya görüşü verilmektedir. Duygular yerine akıl öne çıkarılmıştır. Köklerini Ortaçağ uzak doğu tiyatrosundan alan epik tiyatronun kurallarını deneysel yünden ilk geliştiren kişi; Erwin Piscator'dur. Piscator'un 1923 yılında yönettiği Brecht'in de kendisine yardım ettiği, "**Aslan Asker Şvayk**" isimli oyun bu çalışmalara iyi bir örnektir. Brecht'e göre, tiyatronun malzemesi bizzat tarihin kendi içindedir. Birey de bu tarihin akışı içinden gelen ve yine tarihin içinde gerçekleşen bir varlıktır. Bu nedenle dramatik görüntü içinde tarih, evrim devrim duraklarıyla bir bütün içinde ele alınıp sergilenmek zorundadır. Yalnızca yapıyla da bu durumu vermek mümkün olmadığı için Brecht kökenleri antik Çin tiyatrosunda olan gösterimci biçimi de tiyatroya sokmuştur. En önemli ögesi yabancılaştırma kavramıdır. Seyircide epik sahne düzeni ile yabancılaştırma var edilerek, olumsuzlama yoluyla nesnel gerçeklik eleştirel kılınır. Amaç; gerçekliği kendi modeli içinde, diyalektik yöntemle ardışıklık, karşıtlık,

süreklilik, uzlaşmaz çelişme, evrim ve devrim açılımlarıyla vererek, çelişkilerin çözüm yollarını ve yeni bir düzenin sistematığıne ilişkin yargıları seyirciye bırakmaktadır.

5.6. Diyalektik Tiyatro

Diyalektik tiyatronun en önemli özelliği yazım aşamasında yazarın diyalektik yöntem kullanarak oyunu yazmasıdır. Bu bağlamda gerçeğin yeniden sahnelenmesi bir durum olarak değil, bir süreç olarak kendini göstermesiyle mümkün olur. Brecht Tiyatrosundan sonra yola çıkmış ve onun farklı bir açılımı olmuştur. Epik oyunlar bu yüzden diyalektik oyun içine girerler. Ancak epik oyunlar gibi açık biçim olmayan ve kapalı biçim özelliğine sahip oyunlar da diyalektik oyun türleri içinde yer almaktadır. En önemli öncüleri; P. Hacks, H. Müller ve H. Lange gibi yazarlardır. 1960'larda en iyi örneklerini bulmuştur.

5.7. Uyarma Tiyatrosu (Ajit-prop Tiyatro)

Kitleleri uyarmaya, bilinçlendirmeye yönelik siyasi tiyatro çalışmalarıdır. Kavram olarak 1917 Ekim Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfını biçimlendirmeyi ve karşı devrimci güçlere karşı harekete geçirmeyi amaçlayan, etkinlikleri toplumcu gerçekçi propagandaya dayanan uyarma tiyatrosu, ülkemizde özellikle 1970-1980 arası sendikal hareketlerce oldukça yoğun olarak kullanılmıştır. En önemlisi, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'dur.

5.8. Deneysel Tiyatro

Uygulamalar açısından hiçbir türe oturtulamayan ve sürekli bir arayış çabasıyla yeni formların geliştirildiği tiyatro çalışmalarıdır. Tiyatronun eğitim ya da eğlendirme işlevleri üzerinde veya yazım ya da sahneleme teknikleri üzerinde yapılan birçok değişiklikle yeni yeni türler oluşmuştur. Brecht deneysel çalışmalarla epik tiyatroyu geliştirmiş ve yeni bir türün oluşumuna neden olmuştur. Grotowski, Piscator, Brecht gibi isimler çağımızın başlıca deneysel tiyatro yapan isimleridir. Bazı çalışmalar oldukça sınırlı kalarak deneysel olmaktan öteye gidememiş, belirli bir tiyatro türü olarak değerlendirilseler bile deneysel tiyatro olgusu içinde kalmışlardır:

- a. **Vahşet Tiyatrosu:** Çağımızın en ünlü deneysel tiyatro adamlarından Peter Brook 1965 yılında yönettiği "**Vahşetin Artaudcu Oyunu**" ile vahşet tiyatrosunun önemli örneklerinden birini vermiştir. İlk defa Artaud tarafından 1938 yılında "**Tiyatro ve İkizi**" isimli kitabında dile getirilen vahşet tiyatrosu; her türlü kalıplaşmış davranışlardan kurtulmuş insan varoluşunun temelinde ya-

tan öz gerçeği yani vahşet duygusunu izleyiciye aktarmayı amaçlamıştır. Böylece insanın en temel ve en ilkel kendini gerçekleştirme dürtüsünü seyircide uyandırarak vahşetle yüzleşmesi istenmektedir. Bir nevi tiyatroyu ilk çıkış noktası olan Dionysos ritüellerine, tapınma törenlerine döndürmeyi, insanın en ilkel iç güdü ve coşkularını yeniden canlandırmayı amaçlayan vahşet tiyatrosu Roger Bilin, Peter Brook ve Jerzy Grotowski gibi tiyatro adamlarında etkili olmuştur.

- b. **Yoksul Tiyatro** : Grotowski'nin geleneksel tiyatro içinde sürekli tiyatroya eklenen bazı öğelerle, tiyatronun zengin tiyatro olarak ele alınan anlayışını hicvederek geliştirdiği bir tiyatro anlayışıdır. Grotowski tiyatroya özde ait olmayan ne varsa atmaya başlayarak yoksul tiyatro kavramına ulaştı. Fazlalık olarak gördüğü, makyaj, sahne, ışıklandırma, ses efektleri, bağımsız kostümlerden arınmış bir tiyatro hedeflemiştir. Ona göre tiyatroya özsel ait olmayan her şeyin dışarıya atılması sadece tiyatronun temel çatısını ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda tiyatronun bir sanat biçimi olarak doğasında yatan zenginlikleri de gösterir.
- c. **Ekmek ve Kukla Tiyatrosu** : Bir tiyatro türü olmayıp, İngiltere Vermont'ta etkinlik gösteren bir tiyatro topluluğudur. Ancak yaptıkları çalışmalar deneysel olduğundan burada yer verilmiştir. Alman P. Schumann tarafından 1961 yılında kurulan, maske ve insan boyu kuklalarla oyunlar oynayan topluluk; savaş ve ırkçılık karşıtı "**Halkın Çılgılığı**", "**Evcil Dirilme Sirkisi**" gibi deneysel oyunlarla kendinden söz ettirmiştir. Söz konusu topluluk aynı zamanda uyarma tiyatrosu içinde de ele alınabilir.
- d. **Gazete Tiyatrosu** : İlk defa 1936 yılında ABD'de E. Rice tarafından başlatılıp, H. Flanagan, A. Arent ve J. Losey gibi yazarlarca sürdürülen gazete tiyatrosu halkı gazete haberlerinden yola çıkarak biçimlendirmeyi amaçlamıştır. Oyun sırasında projeksiyon cihazıyla önemli bir habere ilişkin gazete kupürü sahneye aksettirilerek sahnedeki etkiyi artırması beklendiği gibi, sahnede söz konusu haberin yeniden canlandırılması da mümkün olmuştur. Ülkemizde 1973 yılında H. Zeybek tarafından kısa ömürlü olarak gazete tiyatrosu yapılmıştır. Bugün teknik olarak projeksiyonla gazete haberlerinin düşürüldüğü, işçi tiyatroları, uyarma tiyatroları ya da diğer göstermeciler tiyatroların var olmasına karşılık form olarak bir gazete tiyatrosundan söz edemiyoruz.
- e. **Grotesk Tiyatro** : 1905-1914 yılları arasında İtalya'da etkin olan, zaman zaman başka ülkelerde de örneklerine rastlanan Grotesk Tiyatroda, *insanın ikiyüzlülüğü insanın özüdür* savı hakimdir. Bu nedenle de oyuncular İtalyanların bir nevi orta oyunu

olan Komedi Del Arte (Commedia Dell Arte) geleneğinden kendilerini yabancı kılmak için taktıkları yarım maske yüzleri simgesel bir anlatım tarzıyla kullanmaya başlamışlardır. Grotesk anlatım ile burada belirtilen Grotesk Tiyatro birbirlerinden farklı iki olgudur. İtalyan Chiarelli ve Priandello bu türün uygulayıcılarıdır.

- f. **Gelecekçi Tiyatro (Fütürüst Tiyatro)** : Birinci Dünya Savaşından kısa bir süre önce 1909 yılında 1. Fütürüst Manifesto ile İtalyan Filippo Tommaso Marinetti tarafından Nisan ve Mayıs 1915 tarihlerinde 2. Fütürüst Tiyatro Manifestosu yayınlanmıştır. Tümüyle geleneksel tiyatro kalıplarını reddeden bir anlayışla ortaya çıkarak, eski moda gördükleri ve can çektiğini söyledikleri tiyatronun tümüyle ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Gelecekçi Tiyatronun sayısız ve sınırsız biçimleri olduğu belirtilerek bu zenginliği tiyatro sanatına taşımak istemişlerdir. Serbest diyaloglar, eş zamanlılık, iç içe geçme, duyguların sahnelenmesi, mantık-üstü oluşumlar, tartışmalar, sentetik deformasyonlar, rastlantılar vb. olgular; bugün artık birçok tiyatro türü içinde kendini gösteren, o günlerde ise tiyatro okullarının büyük tepkilerini çeken fütürist değişikliklerden bazılarıdır.
- g. **Sokak Tiyatrosu** : Çıkış kaynağı olarak uyarma tiyatrosunun bir türü biçiminde etkinliği sokağa taşıyan tiyatro türü olmasına karşın günümüzde daha farklı alanlarda da kullanıldığını görüyoruz. Bugün için promosyon tiyatroları, çocuk tiyatroları, kukla tiyatroları gibi birçok türü sokakta olabilmektedir. Bazı Pop'art (Halk Sanatı) ve Happening (Olay) Gösterileri de sokaklarda yapılmaktadır.
- h. **Sentez Tiyatrosu** : Birçok sanat dallarını bir araya getiren yapısal eklektizmin tiyatrodaki uygulanması görüşüne dayanan anlayıştır. Bu anlayışa göre sahne teknikleri ile plastik sanatların teknikleri birleştirilerek daha güçlü bir sanat formu oluşturulabilecektir.
- i. **Yaşayan Tiyatro (Living Theatre)** : ABD'de New York'ta 1951 yılında Julian Beck ve karısı Judith Malina tarafından deneysel olarak kurulan ve giderek anarşist bir yapı kazanan bir tiyatro topluluğudur. Bireysel varoluş ile estetik (sanatsal) varoluş arasındaki ayrımı kaldırarak, kollektif bedensel anlatımı bu özdeşmenin yeni bir formu olarak ortaya çıkaran bir görüşe sahiptir.

5.9. Bulvar Tiyatrosu

Salt eğlendirme amacı taşıyan, ticari niteliği öne çıkmış tiyatrolardır. İnsanın güçsüz yanlarına gülme temasıyla, toplumsal gerçeklere dokunmadan güncel beğenilere yönelik oyunlarla kendini gösteren bulvar tiyatrosu; özellikle üçlü aşk ilişkilerini ve cinsel temaları yoğun olarak işlemektedir. Bulvar Tiyatrosu terimi 19. Yüzyıl Fransa'sında (Théâtre De Boulevard) yerleşmiş, ancak değişik ülkelerde farklı isimlerle tanımlanabilmektedir. İngiltere'de Salon Komedi, ABD'de Broadway Komedi olarak bilinen bulvar tiyatrosu için ülkemizde de Salon Komedi adı daha yerleşik kullanılmaktadır. Türkiye'de bu türün en başarılı temsilcisi olarak Dormen Tiyatrosu sayılabilir.

Yirminci Yüzyıl Tiyatrosu olarak da bilinen Çağdaş Tiyatronun başlıca türleri hakkında kısa kısa bilgi edindiniz. Bu türleri ve temel özelliklerini belirtiniz.

6. TİYATRONUN EĞİTİM DEĞERİ

Tiyatro sanatının başlıca öğeleri nelerdir?

Tiyatro sanatının oluşması için beş temel öge vardır: **Eser, oyuncu, yönetmen** (rejisör), **sahne, seyirci**. Bu beş öge olmazsa, genel anlamda tiyatro sanatından söz edilemez.

Tiyatronun eğitimle ilişkisi nedir?

Tiyatro, bir seyirci topluluğuna, ortak insan yaşantısına, kitle psikolojisine dayanır. Eğitimde de esas olan etkileme, beceri ve değer kazandırma olduğuna göre, tiyatro ile eğitim arasında sıkı bir ilgi vardır.

Tiyatro, bütün güzel sanatlar içinde toplum ögesi en ağır basan daldır. İçinde bulunduğu toplumu yalnız genel eğilimleri ile değil, ayrıntılı gerçekleri ve sorunları ile de yansıtır. Tiyatro, seyircinin duyuş, düşünüş, yaşayış, anlayış ve zevk düzeyini yükseltir. Bireyi ve kitleyi daha iyiye, daha güzele doğru yöneltir. Eğitimin de temel amacı bu değil mi?

Tiyatronun eğitim gücü ve değeri nereden gelmektedir?

Tiyatronun en büyük gücü, güzel sanatların hemen tüm dallarını (müzik, resim, dans, edebiyat...) kendinde toplamasından, tüm duyu organlarımızı etkilemesinden gelir. Bilindiği gibi eğitim ve öğre-

timde ne kadar çok duyu organı çalışırsa, başarı şansı o ölçüde artar. İşte tiyatro, bunu büyük ölçüde yapar, insana olayları yaşatır, yaşantı kazandırır. Onun verdiği eğitim, hem birey, hem de kitle yönünden büyük önem taşır. Duyguların biçimlenmesi, bir takım duyguların bilinç altına yığılmasının önlenmesi, psikolojik arınma, insana baskı yapan etkenlerin yeniden yaşatılarak onlardan kurtulma, enerji fazlalığının atılması, zihinsel güçlerin çalıştırılması, tiyatroyu kitle ve birey psikolojisi bakımından ele alanlarca kanıtlanmış olgulardır.

Kültürel kalkınma bakımından tiyatronun önemi ve değeri nedir?

Okur yazar olma gerekmeden geniş bir kitleye bir anda ve yüz yüze ilişkiler içinde, doğrudan bir etkileşim içinde seslenen tiyatro, kültürel kalkınma için de çok etkili bir araçtır. Gelişmiş ülkeler, bu derin etki gücü nedeniyle tiyatroya büyük önem vermektedirler.

Bir eğitim sistemi, bireyi bilgi ve beceri ile donatma yanında, çevreye uyum sağlama, çevreyi değiştirme, toplumun kültürel değerlerini aktarma ve geliştirme amaçlarına yöneliktir. Bütün bunları tiyatro, ders anlatma biçiminde değil, duyu organlarını harekete geçirerek estetik yolla, yaşatma ve yaşantı kazandırma yoluyla verir. Asıl gücü de buradan gelmektedir.

Tiyatronun yaşantı kazandırması nasıl olur?

İnsanoğlu taklit ettiği şeyi öğrenir. Öğrenince ona egemen oluyor, onu kullanabiliyor. Çocuğun konuşması ve dili öğrenmesi de taklitte olmaktadır. Tiyatro da öyle. İnsanın çevresi ile, eşya ile, başka insanlarla olan karmaşık ilişkiler düzeni içinde nasıl davranacağını; kendi gücünü, karşısındaki insanı nasıl tartıp değerlendirebileceğini, bir güçlük ve çatışma sırasında aklını, bilgisini, yeteneğini nasıl kullanacağını öğrendiği bir yaşam provası oluyor tiyatro. Çünkü o, doğrudan doğruya insanın serüvenlerini, kendisiyle ve çevresiyle olan çatışmalarını, sosyal yaşayışını ve sorunlarını konu alan bir sanattır. Olayları ve kişileri canlı olarak gözümüzün önüne getirmesi, yaşatması, seyirciyi çok yönlü ve derin bir biçimde etkilemesi, yaşantı kazandırma oluyor.

Bütün bu özelliklerinden dolayı, bizim de tiyatroya ve dramatik etkinliklere önem vermemiz çok yararlı olur.

Tiyatronun eğitim değeri nereden ve hangi temel özelliklerinden kaynaklanır? Kısaca açıklayınız.

7. OYUN ÖRNEKLERİ

Şimdi, birkaç tiyatro örneği okuyalım ve onlar üzerinde kısaca duralım.

7.1. AYNARUZ KADISI

Türk tiyatro edebiyatında büyük bir yeri olan yazarlarımızdan biri Musahipzade Celal (1870-1959)'in önemli eserlerinden biri **Aynaroz Kadısı**'dır. Bu eserde, adalet örgütü ele alınır, adalet adına yapılan uygunsuz davranışlar verilir. Aşağıdaki parçada, Aynaroz kadısı Yakup'un rüşvet alış ve bunu kitaba nasıl uydurduğu anlatılmaktadır.

Birlikte okuyalım:

Adem – (Dışardan) Kadı efendi nerde?... Kadı efendi nerde? Görmek isterim.

Yakup – Muharrem, Muharrem! (Muharrem gelir.) O adamı bırak gelsin... Katip Rükneddin Efendi nerde?

Muharrem – Uyuyor efendim.

Yakup – Uyandır. (Muharrem kapıyı açar, Adem gelir, el öper, Muharrem gider.)

Adem – Efendim, merhamet buyurun. İskele gümrük başçavuşu ile başım derde girdi.

Yakup – Ne oldu? (Rükneddin gelir, yerine oturur, esner.)

Adem – Ah efendim. Kavala'da zahire tüccarıyım. Kendi kalyon ve kadırgalarımla Akdeniz kıyılarında ticaret ederim.

Yakup – Pekala... İskele gümrük başçavuşu ile aranızda geçen mesele nedir?

Adem – Efendim, bir kalyon ve üç kadırgaya yüklediğim zahireleri boşaltıp kaçak mal aramak istiyor. Dört gemi dolusu buğdayı nasıl boşaltırım? Arayacaksa arasın...ambarların dibine kadar arasın. Ben bunca yıldır namusumla ticaret ettim. Kaçakçılık etmedim. Gemilerim meydana arasınlar...

Yakup - Şamataya lüzum yok. Mademki iskele başçavuşu gemileri aramak istiyor. Elbette arayacaktır.

Adem – Efendim ambarlardaki zahireyi karaya boşaltmak istiyor. Dört gemi dolusu zahireyi nasıl boşaltayım?

Yakup- Niçin engel olursun? Başçavuş beytümâlin (hazinenin) haklarını korumak için gereken tedbirleri almağa mecburdur.

Adem- Efendim, merhamet buyurun. Beş bin kile zahireyi Aynaroz iskelesine dökmek, sonra tekrar gemilere yüklemek kaç günde olur? Merhamet edin, gemileri boşaltmadan önce nasıl isterse arasın. Yalvarırım, karaya boşaltmasınlar, malım harap olur.

Yakup- Allah Allah!... Ne inatçı adamsın!...

Rükneddin- Efendi hazretlerini rahatsız etme.

Adem- Yalvarırım efendim, bu Aynaroz suları tehlikelidir. Fırtına çıkarsa mahvolurum.

Yakup- Git, iskele başçavuşu ile dâvanı hallet.

Adem- Söz dinlemiyor. "Kadı efendi emretmedikçe bir şey yapamam" diyor, sizden emir istiyor.

Yakup- Bu adamla derde girdik.

Rükneddin- Bre adam, niçin inat edersin?

Adem- İnat etmiyorum. Merhamet edin... Fırtına çıkarsa, bu limansız kıyıda gemilerim karaya oturur. Mahvolurum.

Yakup- Usul ve nizama uymaz inatçı bir adamsın.

Rükneddin- (Âdem Ağaya işaret eder.) Beri gel... beri...

Adem- (Kâtibe sokulur.) Ambarları boşaltmadan arasınlar.

Rükneddin- (Yakasından çeker, kulağına fısıldar.) Uzatma.

Adem- (Yavaş sesle.) Başüstüne, başüstüne... (Kuşağını karıştırır bir kese çıkarır.)

Rükneddin- (Yakup'a) Efendim... Bu gemilerin boşatılmadan aranmasını emir buyurun... Kulunuz da rica ediyorum.

Yakup- Pekâlâ... Yaz bakalım... (Adem'e.) Adın ne?

Adem- (Koşar el öper, keseyi çekmecenin üzerine bırakır.) Kavalalı zahire tüccarı Adem.

Yakup- (Keseyi görmezliğe gelir.) Yaz... (Rükneddin diviti, kalemli hazırlar, kağıdı alır.) Aynaroz iskele gümrük başçavuşuna hüküm ki: (Rükneddin yazar.) Kavalalı zahire tüccarı Adem Ağa, kalyon ve kadırğa sahibi olup... adı geçen memleketin mahsullerinden... Satın aldığı zahireleri dört parça geminin ambarlarına doldurup başka bir memlekete ticaret maksadıyla... kazamız içindeki Aynaroz kıyısına gelince adı geçen gemilerin dört bir yanını bir iyice arayıp ancak

yükünü sahile çıkarmayasın. Kaçan ki arama sona erdikte, adı geçen gemilerin demir alıp gitmesine engel olmayasın...

(Rükneddin kağıdı Muharrem'e verir, Muharrem Yakup'a verir.)

Rükneddin- (Adem'e.) Harcını ver.

Adem- (Kuşağından kesesini çıkarır.) Kaç para?

Rükneddin- Mahkeme harcı on, kalemiye beş, kırtasiye beş, mühür akçası yirmi, muhızır (mübaşir) harcı beş, hepsi kırkbeş akça. (Adem verir.) Efendi hazretleri mühürlesin de al git.

Adem- Allah razı olsun!... (Fırtına, gök gürültüsü. Adem elinde olmadan pencereye koşar, denize bakar.)

Eyvah, fırtına çıktı. Gemilerim demir tarayacak... (Yakup'un önüne gelir bekler.)

Yakup – (Mühürlemek üzere çekmecenin üzerindeki mürekkebi almak için başını çevirip Adem'in bıraktığı keseyi görür. Fırtına sürer.) Bu ne?... (Alır, bakar.)

Adem – (Etek öper.) Haddim olmayarak...

Yakup- Ne?... Nè dedin?... Bre alçak... (Keseyi yanına atar.) Yüzüme karşı söylüyor...

Adem- Aman efendim...

Yakup- Hayır... Ben öyle bir şey kabul edemem... anladın mı?... (Fırtına.)

Adem- Yalvarırım... Merhamet...

Yakup- Merhamet mi?... Hayır... Ben Allah rızası için senin işini kolaylaştırırken sen rüşvet verirsin ha!...

Adem- Affedin efendim...

Yakup- Bre hain, ben hiç harama el sürer miyim?... Tövbe estağfurullah!... Haydi var git, gözüm görmesin... (Fırtına.)

Adem- Merhamet buyurun... Ah... gemilerim karaya oturacak. Fırtınayı duymuyor musunuz?

Rükneddin- Efendim, kulunuzun ricasını red buyurmayın. Bu dertili adamın derdine bir çare bulun, yalvarırım.

Yakup- (Öfkeyle.) Rükneddin Efendi, bu adam beni büyük günaha sokmak istiyor.

Rükneddin- Af buyurun efendim. (Adem'e işaret eder.)

Adem- (Etek öper.) Efendim, merhamet edin, gemilerim parçalanacak, ocağı batacak. Allah rızası için şu kağıdı mühürleyin, def olup gideyim.

Yakup- La-havle ve la- kuvvete illa billahi aliyy-ül-azim...

Rükneddin- Lütf edin.

Yakup- İşin mes'elesini bulup halledelim. Ben bu keseyi ancak kitap hükümlerine uydurarak kabul edebilirim.

Adem- Allah ömrünüze bereket versin efendim.

Yakup- (Biraz düşünerek.)

Ha... Mal değiştirme kanununa uymaktan başka çare yok. Kesede ne kadar akça var?

Adem- Üç kese akça.

Rükneddin- (Muharrem'e.)

Peştahtayı ver. (Muharrem peştahtayı verir. Rükneddin keseyi peştahtaya boşaltır, sayar.)

Yakup- Bu üç kese akçaya karşılık sana bir şey vermem lazım gelir ki bu para bana helal olsun.

Adem- Emredin efendim.

Yakup- Bu üç kese akça karşılığında sana her ne verirsem kabul eder misin?

Adem- Kabul ederim efendim. Ah... (Fırtına.)

Yakup- (Pencere önüne gelir.) Gel. Şu kıyıdaki kumların her bir kilesini kaç kuruşa alırsın?

Adem- (Hayretle.) Hiç alıp sattığım şey değil... Ne bileyim?

Rükneddin- De... bir şey de...Mes'ele hallolsun.

Yakup- Her bir kilesini bir kuruşa aldın, kabul ettin mi?

Adem- Aldım, kabul ettim efendim.

Yakup- Üç kese akça ki, hepsi bin beş yüz kuruş eder. Mahkeme önünde ve deniz kıyısında bulunan kumun her bir kilesini bir kuruş karşılığında tüccardan Adem Ağaya kendi isteğiyle satıp karşılığı olan bin beş yüz kuruşu aldım. (Katibe.) Yaz senedini.

Rükneddin- Ver harcını (Adem, kesesinden verir.)

Yakup- (Önceki kağıdı mühürler.) Al bakalım... İskele gümrük başçavuşuna ver, işini kolaylaştırır.

Adem- Allah ömür versin efendim. (Gitmek üzere yürür.)

Yakup- Dur, nereye gidiyorsun?

Adem- (Hayretle.) Bitmedi mi efendim?

Yakup- Satın aldığın kıyıdaki kumları bırakıyorsun. Bin beş yüz kile kumu teslim alacaksın.

Adem- İstemem efendim, istemem...

Yakup- Hayır, teslim alacaksın.

Adem- Bin beş yüz kile kumu ne yapayım? Müsaade edin efendim.

Yakup- Olmaz.

Adem- A efendim, bu kadar kumu nereye kaldırayım?

Yakup- Nereye kaldırırsan kaldır. Mahkeme huzurunda satın aldığın kumları kileye vurup kaldıracaksın. (Fırtına.)

Adem- Vazgeçtim efendim, istemem... Hediye olsun... Ah... fırtına... gemileri batıracak!...

Yakup- Denizin dalgaları kıyıdaki kumları alır, götürür, sonra gelir benden kumları istersin. Ben bunun günahını yüklenemem. Kaldır kumlarını... (Fırtına.)

Adem- (Üzüntü ve öfkeyle kapıya doğru yürür.) Gemilerim... Bitti...mahvoldum...

Yakup- Bre, tutun şu adamı... (Muharrem kapıyı tutar, karşılar.)

Rükneddin- İş tamam etmedikçe gidemezsin.

Adem - Ne isterseniz vereyim. Ne derseniz yapayım. Fakat yakamı bırakın, gideyim.

Yakup- Ne bağırıp çağırıyorsun? Kanunun emrini yerine getirmezsen seni şimdi subaşıya teslim ederim.

Adem- Ayağınızı öpeyim. Merhamet edin, gideyim. Helal olsun, kumların parası helal olsun. Anamın ak sütü gibi helal olsun. Yalvarırım, bu işin de bir mes'elesini bulun. Ne isterseniz vereyim.

Rükneddin- (Adem'e.) Bağışla, bağışla.

Adem- (Sevinerek.) Bağışladım... Hediyeye ettim... Yalvarırım... bir mes'elesini bulun. (Yakup'un eteğini öper.) Anamın ak sütü gibi helal olsun.

Rükneddin- Emredersiniz senede bağlayalım.

Yakup - Kime bağışlıyorsun?

Adem- Size.

Yakup- İstemem.

Adem- Kâtip efendiye.

Rükneddin- Aman efendim... Bin beş yüz kile kumu taşımak için kulunuzun mali gücü yetmez. Taşıma masrafını...

Adem- Veririm... Ah... (Pencereye koşarak kuşağını karıştırır.) Veririm... Gemiler...

Yakup- Bağışlamadan dönmek şartıyla senedini yaz.

Rükneddin- Harcını ver.

Yakup- Mes'ele tamam oldu. Allah haram nasip etmesin.

Muharrem- (Kapıda yakalar.) Hani bana?

Adem- Al sana da, al!...

(Musahip- zade Celal, Aynaroz Kadısı, tablo I, meclisli, 1936)

Şimdi, bu metin üzerinde kısaca konuşabiliriz. Ancak, siz gerekirse bu ünitenin sonundaki sözlük bölümüne de bakarak, bu parçayı bir daha okuyun.

- Bir tiyatro eserinde bulunması gereken hareket ögesi, kısa konuşmalar, kıvrak ve hareketli dil hemen dikkatinizi çekiyor mu? Oyun yazarken bunları gerçekleştirebilmek, ustalık ister.
- Zahire tüccarı Adem'in sorunu nedir? Kiminle başı derde girmiştir? Niçin? Birkaç cümleyle ve kendi sözlerinizle belirtiniz.
- Kadı Yakup'un tepkisi önce nasıl oluyor? Sonra nasıl yumuşuyor?
- Bu parçadan anladığınıza göre Rükneddin kimdir? Görevi ve kadının yumuşamasındaki rolü nedir? Onun rolüne, aracılık diyebilir miyiz? Niçin?
- Zahire tüccarı Adem, ikide bir pencereye koşup denize bakıyor. Son derece telaşlı ve korku içinde. Bunu nasıl açıklarsınız?
- Dilimizde, "kitabına uydurmak" diye bir deyim vardır. Bunun anlamı nedir? Türkçe Sözlük'e ve Deyimler Sözlüğü'ne bakıp, kendi bilginizi kontrol edin. Kadı aldığı rüşveti nasıl kitabına uyduruyor?

7.2. KÖŞEBAŞI

Ahmet Kutsi Tecer (1901-1967)'in **Köşebaşı** adlı oyunu, Türk tiyatrosu edebiyatının önemli eserleri arasında yer alır.

Olay İstanbul'un eski semtlerinden birinde, bir üç yol ağzında, bir gün içinde geçer.

Eserde ortaoyunu tekniğinden yararlanılmıştır: Oyun kişilerinden Bakkal ile Kahveci, kavgaları, birbirlerine takılmaları, sohbetleri ile Kavuklu ve Pişekar'ı hatırlatır; yine ortaoyununda olduğu gibi, Türkiye'nin her çeşit halkı (sütçü, simitçi, boyacı, kalaycı, eskici, gazeteci, pipolu genç, hoppa kız, polis, bekçi vb.) sahneden geçer.

Emekli memur Macit Bey o gün ölmüştür. Bakkal'a yüklü bir borç bırakmıştır; evi de Emniyet Sandığı'na rehinlidir.

Beyağabey – (Melon Şapkalı'ya) Söyle bakalım işini.

(Melon Şapkalı adam çantasını masanın üzerine kor, içinden bir kağıt çıkarır.)

Melon Şapkalı – (Okur) Mihri Hatun Sokağı... Bu sokak nerede?

Beyağabey – Tamam, burası işte!

Melon Şapkalı – (Kağıda bakarak) 42 numarayı arıyorum.

Beyağabey – Macit Beyin evi. (Bakkal kahveci dikkat kesilirler.)

Melon Şapkalı – (Kağıda bakar) Evet, Macit Bey.

Beyağabey – Sizlere ömür.

Bakkal – Macit Beyin nesi olursun?

Melon Şapkalı – Ben onun bir şeysi değilim. Noter katibiyim.

Kahveci – (İki elini yanlarına açarak) Katipsin de birader, deminden beri neye söylemezsin?

Melon Şapkalı – Alacaklı, Macit Beye protesto çekmiş. Kendisine tebliğ edeceğim.

Beyağabey – Allah rahmet eylesin!

Bakkal – Anlayacağın, geç kaldın.

Melon Şapkalı – Ne zaman vefat etti?

Beyağabey – Bugün gömdük.

Melon Şapkalı – Hay aksi hay! Şu halde tebligat yapamayacağım.

Kahveci – Yeni adrese git istersen: Topkapı, selvi dibi, bila numara, el- merhum... töbe, töbe!

Beyağabey – (Ciddi) Günaha girme.

Bakkal – Kim çekmiş protesto?

Melon Şapkalı – Emniyet Sandığı.

Bakkal – (Kahveci'ye) Senin anlayacağın, ev Emniyet Sandığı'na rehin.

Kahveci – (Sataşır) Senin anlayacağın Emniyet Sandığı adama ev kaptırmaz. (Omuzuna vurur) Alacağın ne kadar?

Bakkal – Üstüne vazife mi senin?

(Ahmet Kutsi Tecer, Köşebaşı, Perde II, 1947)

7.3. KEŞANLI ALİ DESTANI

Çağdaş Türk tiyatrosunun gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında geniş ün yapan eserlerinden biri, tanınmış yazar Haldun Taner (1915-1986) in **Keşanlı Ali Destanı**'dır. 1964'te yazılan bu oyun, epik tiyatro özellikleri taşır.

Aslında uysal hatta korkak bir adam olduğu halde, adı yiğide, kabadayıya, katile çıkarılan ve halk arasındaki bu "efsane"den faydalanarak Sinekli adlı gecekondu semtinin ağası kesilen Ali, oyunun sonunda tam da sevgilisi Zilha'ya kavuştuğu gecede öldürülür. Gecekondu halkı ona şu ağıdı yakar:

Of, of.

Sinekli'de durulmuyor yastan,

Sağından vuruldun, soluna yaslan,

Hey, Ali, Koç Ali, Babamız Ali

Analar doğurmaz böyle bir aslan.

Morgol gömlek giyerdi

Gümüş köstek takardı

Hafif şehla bakardı

Yaktı mı kalpten yakardı.

Kaşta bıçak yarası

Yüzde Halep çıbanı

Kurşun yemiş ayağı

Belli belirsiz aksardı.

Konduları yıkılmaktan korudu

Su getirdi alantirik kodurdu

Yol yaptırdı, dokuz çeşme açtırdı

Ele güne bizi adam saydırdı.

O olmasa şimdi bizler neredeydik

Sokaktaydık ya da viranedeydik

Kızlarımız piyasaya düşmüştü

Biz kodeste ya da meyhanedeydik.

Küçükleri severdi

Büyükleri sayardı

Bir bayramdan bayrama

Namaz da bilem kılardı.

Bıçağa hiç dönmezdi

Perva nedir bilmezdi

Açık tetik mi gördü

Üstüne üstüne giderdi.

Beyler tuzağından kurtulamadı

Lüveri çalındı toplayamadı

Zilha'yı doyarak koklayamadı

Namerdce vuruldu koç Yiğit Ali.

7.4. RADYO OYUNU: GAZ

Tiyatro türünün önemli bir çeşidi de radyo oyunlarıdır. Radyo oyunlarının geniş kesimlerin büyük ilgisini çektiğini biliyoruz. Bu alanda en çok ün yapan Türk yazarlarından biri, tanınmış şair Behçet Necatigil (1916-1980)'dir. Şimdi, onun kısa bir radyo oyununu okuyun ve önceden izlediğimiz yöntemi kullanarak değerlendirin.

GAZ

(Radyo Oyunu)

KİŞİLER

KADIN / ERKEK

(Alttan yaşlıca bir kızın söylediği şarkı, buğulu-uzak duyulur.)

KADIN : Gene başladı.

ERKEK : Annesiyle öbür odada yatarken, yapmıyordu böyle.

KADIN : O zaman rahattım.

ERKEK : İki haftadır altımızda.

KADIN : Ve yalnız. Annesi, gene öbür odada yatıyor. Gece yarısı şarkı...

ERKEK : Kötülük olsun diye söylüyor. Belki altımızdaki odaya da bile isteye geldi. Düşünelim istiyor.

KADIN : Başım çatlayacak. Of, çok şiddetli bir ağrı.

ERKEK : Aspirin alsan?

KADIN : Bu soğukta...

ERKEK : Söylesene bana! (Gıcırdayan somya ve döşeme.)

KADIN : Terliksiz gitme!

ERKEK : Tahtalar gıcırıyor. Uyanık olduğumuzu duyarsa...

KADIN : (Sert.) Duyarsa susar. Yeter artık! (Kısa bir sessizlik. Alttan şarkı, aynı tonda. Erkek döner gelir.)

ERKEK : A! Su soğuk; çay içer miydin?

KADIN : İstemem. (suyu içer) saat kaç?

ERKEK : Beşe on var.

KADIN : Çok da erken. Kış sabahı geç olur uykum da kaçtı.

ERKEK : Öteki odaya geçerdik; gidip sobayı yaksam? Üşüyorum.

KADIN : Yatsana!

ERKEK : Sobayı yakmayayım mı?

KADIN : Daha erken; yat (Gıcırdayan somya)

ERKEK : Isıt beni!

KADIN : (Hafif güler): Ama aşağıda...

ERKEK : Biliyorum.

KADIN : Korkuyordun hani?

ERKEK : Yanlış anlama!

KADIN : Acıdığını sen söyledin!

ERKEK : İstemiyorum bizim yüzümüzden...(Susar)

KADIN : (Alaycı): Aman içlenmesin! Doğru; haklısın! (Güler.) (Alt kattaki şarkı biraz daha net.)

KADIN : Güldüğümü duydu, sesini yükseltti.

ERKEK : Bir ağlayış gibi.

KADIN : (Alaycı): Ne de duygulusun!

ERKEK : Döşemede yarıklar... Sesler aşağı vuruyor.

KADIN : Bu evi de nereden buldun bilmem ki?

ERKEK : İki yıl önce...

KADIN : ... geldin tek başına. Şimdi?

ERKEK : Şimdi sen varsın !

KADIN : Karın olarak.

ERKEK : Pişman mısın evlendiğine! İlk haftalar iyiydi.

KADIN : İkinci aydayız, bıktım şimdiden.

ERKEK : Tam altımızda olmasa...

KADIN : O mu? O, sen bekârken de varmış. Ayıp mı gülüp sevişmek? Yeni evliyiz!

ERKEK : En ufak gürültümüzde uyanıyor.

KADIN: Karyola... Dikkat etsen devrilmez.

ERKEK : Takmayalım ayak ucunu, diyorum, dinlemiyorsun. Kanca-
ları gevşemiş, tutmuyor.

KADIN : Döşeme düz olsa devrilir mi? Ev eski, tahtalar eğri büğrü;
delikler...

ERKEK : Sesini çıkarma, diyorum; mahsus gülüyorsun. Ses aşağı
vuruyor.

KADIN : Bu ne kuruntu!

ERKEK : Bizi dinliyor. Neredeyse odanın bir yerinde... Gözetliyor.

KADIN : (Hafif güler): İş mi yok?

ERKEK : Aşağıda çünkü.

KADIN : Eskiden nasıldı; sen benimle evlenmeden?

ERKEK : Dikkat etmedim.

KADIN : Bekledi herhalde. Fakat benim suçum ne?

ERKEK : Ya benim?

KADIN : Kıza ümit vermişsindir!

ERKEK : Hayır, hayır!

KADIN : Ne diye onunla evlenmedin? Hazır aynı evde oturuyor-
muşsunuz!

ERKEK : Onlar benden sonra tuttular alt katı.

KADIN : Annesinden başka kimsesi de yok. Düşünmüştündür.

ERKEK : Düşünseydim evlenirdim.

KADIN : Çirkin de değil. Ben çok mu güzelim?

ERKEK : Başka şey konuşsak!

KADIN : İşine gelmiyor, değil mi? Of, başım çok ağrıyor. Çirkinmi-
yim, onu söyle!

ERKEK : Güzelsin!

KADIN : O?

ERKEK : Bana ne ondan?

KADIN : Gönlün öyle söylemiyor ama! Öp beni! (İşveli, güler.) Ah,
yapma, bırak! (Alttaki kızın şarkısı bir an yükselir, yavaşlar.)

KADIN : (Güler): Bak, gene duydu; izin vermiyor.

ERKEK : (İçini çeker): Ah, evet!

KADIN : Aşağıyı düşünme sen de; benim gibi yukarıya bak! Kirişlerden toz yağıyor. Sarkan örümcek ağları. Yok artık böyle evler. Öylesine eski.

ERKEK : (İçini çeker): Ahşap ve çürük.

KADIN : Tavan tahtalarından neredeyse yıldızlar görünecek. (Güler, sesini yükseltir.) Fakat aşağıda bir kuyu var; kuyuda ay batı. (Güler.) Of, başım çatlıyor! Hep senin yüzünden. Ben kimsenin mutluluğunu çalmadım.

ERKEK : Çaldın diyor muyum?

KADIN : O halde?

ERKEK : Önleyemiyorum. Bir suçluluk duygusu. Acayip bir şey.

KADIN : Dünyanın en duygulu insanı sen misin? Evlenmek suç mu? Ne yapalım?

ERKEK : Bir şey yapalım demiyorum.

KADIN : Onun da canı çeker, diyorsun!

ERKEK : Bayağılaştırma! Küçültme bu kadar.

KADIN : Acıyorsan git; seni bekliyor.

ERKEK : Böyle konuşma!

KADIN : Hem bu gece yalnız. Annesi bir tanıdığına gitti; aşağıda bir

o var. Demin ben uyurken gidebilirdin; seni bekliyor.

ERKEK : Çok hainsin!

KADIN : Bu oda ne kadar soğuk. Elimi yorgandan çıkardım, dondu bayağı. Çok soğuk.

ERKEK : Kışın en sert günleri.

KADIN : Yatak da soğudu birden. Biz kaçta yatmıştık?

ERKEK: On biri geçiyordu. (İçini çeker.) Of, of!

KADIN : Düşünme! İlk bizimle olmuyor.

(Alttaki kız işveli güler.)

KADIN : Güldü.

ERKEK : Evet.

KADIN : Bir tuhaf.

ERKEK : Kasıtlı yani.

KADIN : Hayır hayır! Olamaz mı?

ERKEK : Ne olamaz mı?

KADIN : Annesi de yok.

ERKEK : Anlamadım.

KADIN : (Sinirli, güler): Çok aptalsın! İçeriye bir erkek almış olamaz mı?

ERKEK : Olamaz!

KADIN : Yani sana ihanet etmez, öyle mi?

ERKEK : Neler düşünüyorsun?

KADIN : Sen düşündürüyorsun!

ERKEK : (Üzgün): Keşke aşağıda öyle biri olsa!

KADIN : Ne olurdu?

ERKEK : Düşünmezdim.

KADIN : (İçini çeker): Ben de,

ERKEK : Üzülme!

KADIN : Üzülen sensin!

ERKEK : Anla beni!

KADIN : (Birden, sert): Anla beni, anla beni! Öff, sen kaç kişiyle evlisin kuzum?

ERKEK : Dur! Bir tıkırtı... Aşağıda... Dinle!

KADIN : (Sert): Seni istiyor, hadi git!

ERKEK : (Sakin): Duymuyor musun?

KADIN : (Sakin): Duydum. Taşlıktan sesleniyor. İç gıdıklayıcı bir ses... Ben erkek olsam.

ERKEK : Alay etme! Başka bir şey bu.

KADIN : (Sert): Ne?

ERKEK : Kokuyu duymuyor musun?

KADIN : Başımın ağrısından koku duyacak halde miyim?

KADIN : Keskin bir koku.

KADIN : (Alaycı): Esans sürünmüştür. Göğsüne ve gerdanına. Sevdiğin esans: Şa Nuvar!

ERKEK : (Dalgın): Evet evet, eskiden yapmazdı... Fakat doğru değil?

KADIN : (Bağırır) : İstemiyorum.

ERKEK : (Sakin): Odada mangal yakıyor. Kömür kokusu bu.

KADIN : (Sakin): Onu da nereden çıkardın?

ERKEK : Geçen kış, mangallarını hep taşlıkta yakarlardı. Demek şimdi... Başın hala ağrıyor mu?

KADIN : Hem de nasıl!

ERKEK : Mangalı odada yakıyor. Bütün duman yukarı vuruyor.

Tavan zaten alçak. Pencereyi açayım; oda duman içinde.

KADIN : Çok soğuk.

ERKEK : Öteki odaya geçelim; kalk! Durulmaz burada.

KADIN : Ah başım! Uyumak istiyorum.

ERKEK : Uyuma! Kömür kokusu... Sessizce insem aşağı, bak-sam...

KADIN : (Dalgın): Sessizce inemezsin, merdivenler gıcırda. Karanlık. Ayağın bir yarığa saplanır. Hem kendi odası. Sen istediğini yapmıyor musun, onun hemen üstünde?

ERKEK : Geçen kış annesine o kadar söylemiştim: Taşlıkta mangal yakmayın, bütün duman yukarı vuruyor, hasta ediyor beni... demiştim.

KADIN : Konuşmak için fırsat kollamışsındır.

ERKEK : Bütün kış hasta gibiydim. Evde olduğum zamanlar başımda bir ağırlık. Hiç geçmezdi. Hatırlıyorum. Ama bu şimdi... Doğru değil! Döşemenin deliklerinden gaz, bu odaya doluyor. Nasıl anlamadık!

KADIN : Bu saatte uyurduk hep.

ERKEK : Günlerdir başın ağrıyor. Gaz. Karbon monoksit. Zehirler...

KADIN : (Hafif güler): O kadar büyütme! Sebep başkadır. Hem bu ev... Duvarlarda sıva bile kalmamış. Çıtalar, çerçeveler, tavan... Rüzgar cirit oynuyor; gaz falan kalır mı; uçar.

ERKEK : Hayır hayır! Aşağının bütün gazları burada. Zehirli dumanlar. Kokuyu nasıl da duymazsın? Kaçalım bu evden.

KADIN : Nereye?

ERKEK : Buluruz; ev mi yok? Ne ses, ne gaz. Beton.

KADIN : Kömür ve gaz her yerde. Ses her yerde var.

ERKEK : İnsan burada ölebilir.

KADIN : Ölseydi o ölürdü. Odada mangal yakıyorsa soluduğu havayı düşün! Belki pencereyi açmamıştır. Aşağıda... Biz yukardayız!

ERKEK: Bütün duman yukarıya vuruyor. İki odalı başka yer mi yok?

KADIN : Bir oda yeterdi.

ERKEK : Siyahlığı görmüyor musun? Kalk! İnce bir sis gibi kömür dumanı...

KADIN : Karanlığa kömür diyorsun!

ERKEK : Karanlığın üstünde bir duman bu! İyi bak!

KADIN : Lambayı yakma! Ben bir şey görmüyorum. Başım ağrıyor; ışık daha çoğaltır bu ağrıyı.

ERKEK : Bu saatte uyanmazdık hiç. Şimdi anlıyorum başının neden ağrıdığını. On beş gündür bende de sürekli bir bitkinlik... Sana söylemedim.

KADIN : Korkuyor musun?

ERKEK : Bile bile zehirlenmek ister miyim?

KADIN : Söyleriz, bir daha yakmaz.

ERKEK : Yakar. Öç alıyor.

KADIN : (Acılı, güler): Senden mi? Onun düşmanı benim. Aşağıda aylarca seni bekledi; bir gün ben geldim, seni elinden aldım, seni ona bırakmadım. Fakat ne yapsın, sobası yoksa?

ERKEK : Odada mangal yakılır mı?Kıvılcım... Yangın çıkar... Tehlikeli.

KADIN : Kendini mi, onu mu düşünüyorsun? Ben uyumak istiyorum.

ERKEK : Uyuma, kalk!

KADIN : Bu karanlıkta kalkacağım da ne olacak?

ERKEK : Öteki odaya geçelim.

KADIN : Duman oraya da sızmıştır.

ERKEK : Sobayı yakarız, bir çay yaparım, başının ağrısı geçer.

KADIN : Kolay geçmez bu ağrı... Çok denedim. Uyursam belki. (Esner.) Uykum var, çok uykum var... (Altta kızın gülüşü.)

ÖZET

Tiyatro sözcüğünün birkaç anlamı vardır. **Tiyatro eseri** olayları oluş halinde gösteren eserdir ve buna **oyun**, **seyirlik oyun** da denir. Oyunda yani dramatik bir eserde başlıca iki temel öge bulunur: **Olay**, **kişiler**.

Tiyatro, insanı ve toplumu etkileme, insana değerler kazandırma bakımından en etkili sanat koludur. Çünkü bunda, olaylar canlı olarak sunulur, seyirciye yaşatılır, yüz yüze iletişim ve etkileşim vardır. Tiyatro, anlatım türlerinin ve güzel sanatların hemen hepsini içine alabilir.

Tiyatro eserinde, **serim**, **düğüm**, **çözüm** gibi üç evre bulunur. Tragedya ve komedy, tiyatronun başlıca iki türüdür. Öteki bütün dramatik türler, bu iki ana türün zamanla değişmesi ya da birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Günümüzde tiyatro, insanın çeşitli iç ve dış sorunlarını işlemektedir.

Türk edebiyatında yazılı tiyatro eserleri Tanzimat'tan sonra görülür. Ancak daha önceleri, **meddahlık**, **karagöz**, **ortaoyunu** gibi geleneksel oyunlar vardır. Çağdaş oyun tekniğine uygun olarak yazılan ilk önemli eser, Şinasi'nin **Şair Evlenmesi**'dir. Daha sonra Türk tiyatro edebiyatı giderek gelişir ve bu gelişme günümüzde de sürmektedir.

Tiyatronun, tragedya, komedy, dram, müzikli oyunlar gibi çeşitleri vardır. Komedy da kendi içinde çeşitlere ayrılır.

Çağdaş tiyatrodaki belli kurallar ve ilkeler yoktur. Günümüz tiyatrosu, insanın bunalımlarını, çeşitli sorunlarını sergilemektedir. Çağımızda epik tiyatro da önemli gelişme göstermiştir.

Tiyatro sanatının başlıca öğeleri; eser, oyuncu, yönetmen, sahne, seyircidir. Bu sanat dalı, bir seyirci topluluğuna, ortak insan yaşantısına, kitle psikolojisine dayanır. Seyircisi ile tamamlanır, sahne-seyirci etkileşimi ile oluşur. Tiyatro ile eğitim arasında çok sıkı bir ilgi vardır. Bundan dolayı, tiyatronun büyük gücünden eğitimde ve kültürel kalkınmada yararlanmak gerekir.

SORULAR

Aşağıdaki sorulara ilişkin seçeneklerden doğru olanı bulunuz.

1. Aşağıdakilerden hangisi, tiyatro sözcüğünün anlamlarından biri değildir?
 - a) Oyun
 - b) Oyunun oynandığı yer
 - c) Piyes
 - d) Perde
 - e) Tiyatro sanatı
2. "Tiyatro, her toplumda..... doğmuştur."
Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
 - a) Şölenlerden
 - b) Şiir günlerinden
 - c) Din törenlerinden
 - d) Karşılama törenlerinden
 - e) Ziyafetlerden
3. Aşağıdakilerden hangisi, tiyatronun başlıca iki türünden biridir?
 - a) Dram
 - b) Epik tiyatro
 - c) Opera
 - d) Bale
 - e) Tragedya
4. Geleneksel Türk oyunlarından "Karagöz"ün öteki adı nedir?
 - a) Gölge oyunu
 - b) Ortaoyunu
 - c) Mizah oyunu
 - d) Meddahlık
 - e) Taklit oyunu
5. Ülkemizde çağdaş tiyatro tekniğine uygun olarak yazılan ilk önemli eser olan **Şair Evlenmesi**'nin yazarı kimdir?
 - a) Namık Kemal
 - b) Şinasi
 - c) Âli Bey
 - d) Ahmet Vefik Paşa
 - e) Ahmet Mithat
6. Kişileri korku, heyecan ve acındırma duyguları ile uyarma amacı güden en eski tiyatro çeşidi hangisidir?
 - a) Komediya
 - b) Dram
 - c) Tragedya
 - d) Vodvil
 - e) Operet

7. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin en tanınmış komedi yazarı kimdir?
- a) Ahmet Vefik Paşa
b) Halit Ziya Uşaklıgil
c) Ahmet Mithat
d) Musahipzade Celal
e) Ahmet Kutsi Tecer
8. "..... temel amacı, hayatın gerçeklerini yansıtmak ve sahnede gerçeklik duygusu yaratmaktır."
Bu cümlede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi uygun düşer?
- a) Tragedyanın
b) Töre komedyasının
c) Operanın
d) Dramın
e) Entrika komedyasının
9. Aşağıdakilerden hangisi, tiyatro sanatının oluşması için gerekli temel öğelerden biri **değildir**?
- a) Oyuncu
b) Sahne
c) Seyirci
d) Eser
e) Kostüm
10. Aşağıdakilerden hangisi, tiyatro sanatının temel işlevlerinden biri **değildir**?
- a) Duyguları biçimlendirme
b) Psikolojik arınma
c) Eğlendirerek eğitime
d) Okumayı sevdirmeye
e) Zihinsel güçleri geliştirme

ÖDEVLER

1. Tiyatro metinlerini bir daha okuyarak, hangi tiyatro çeşitlerine girebileceklerini kendi kendinize tartışın.
2. Bugüne kadar hiç tiyatro izlediniz mi? Beğendiğiniz oyun ya da oyunlar oldu mu? Varsa, bunlardan birini eğitim değerleri ve yaşantı kazandırma bakımından kısaca değerlendirin.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. And Metin; **Türk Tiyatrosu**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1983.
2. Çalışlar Aziz; **Tiyatro Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1995.
3. Kabaklı Ahmet; **Türk Edebiyatı**, Cilt 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1965.
4. Kavcar Cahit; **Edebiyat ve Eğitim**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1994.
5. Kudret Cevdet; **Örneklerle Edebiyat Bilgileri**, Cilt 2, İnkılap ve Aka kitabevi, İstanbul, 1980.
6. Nutku Özdemir; **Dünya Tiyatrosu Tarihi**, Cilt 2, A.Ü. Dil ve T.C. Fak. Yayını, Ankara 1972.
7. Özdemir Emin; **Yazı ve Yazınsal Türler**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983.
8. Özkırmımlı Atilla; **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, 4 Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 1982.
9. Şener Seveda; **Çağdaş Türk Tiyatrosunda İnsan**, A.Ü. Dil ve T.C. Fak. Yayını, Ankara, 1972.
10. Türk Dil Kurumu; **Türk Dili - Tiyatro Özel Sayısı**, No: 178, Ankara, 1966.
11. Türk Dil Kurumu; **Türk Dili - Türk Kısa Oyunları Özel Sayısı**, No: 214, Ankara, 1969.

SÖZLÜK VE KAVRAM DİZİNİ

Aynaroz : Osmanlılar döneminde Yunanistan'da bir yönetim birimi

bilâ numara : Numarasız

kaçan : Ne zaman, her ne zaman

kadı : Şeriat hakimi, İmparatorluk döneminde mahkeme işlerine bakan kimse

kadırğa : Hem yelken, hem kürekle yol alan gemi

kalyon : Yelkenle ve kürekle yol alan büyük gemi

peştahta : Çekmece, büyük sandık

subaşı : Osmanlılarda güvenlik işleri ve vergi toplama görevlisi

zahire : Tahıl

ÜNİTE 7

KARŞILIKLI KONUŞMALAR

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Karşılıklı konuşmaların günlük hayatımızdaki önemini düşününüz.
- Etkili ve güzel konuşmanın neler gerektirdiğini bulmaya çalışınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Karşılıklı konuşma türlerini tanıtarak uygulamaya ve öğretime yönelik beceriler geliştirmektir.

Yan Amaçlar:

- Karşılıklı konuşmaların temel kurallarını öğretmek,
- Karşılıklı konuşma türlerini tanıtmaktır.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Bu üniteyi daha iyi öğrenebilmek için üniteyi sessiz bir ortamda okuyun.
- Ünite içindeki çalışmalara mutlaka katılın.
- Üniteye konular üzerinde ayrı ayrı düşünün.
- Ünitenin sonundaki kaynaklara ulaşmaya çalışınız.

1. GİRİŞ

Günlük yaşayışımızda, duygu, düşünce ve isteklerimizi karşımızdakilere sözle bildiririz.

Konuşmamızın etkili olması, her şeyden önce, seçtiğimiz sözlere bağlıdır. İyi seçilmiş sözlerden oluşan bir konuşma, çevreyle sağlıklı ilişkiler kurmayı sağlar, kişiyi sosyalleştirir. Giderek, değerimizi ve saygınlığımızı artırır. Bundan dolayı, düzgün, açık, akıcı ve tatlı konuşmanın önemi gerçekten büyüktür.

2. TEMEL KURALLAR

Öncelikle bir noktayı vurgulayalım:

Güzel konuşma, yalnızca bir yetenek işi değildir. Belli bir çaba, öğrenme ve eğitim yoluyla, güzel ve etkili konuşma becerisine ulaşılabilir.

Dünyada pek çok örneği vardır bunun. Sözgelimi ünlü Aristo, Demosten, Çiçeron güzel konuşmaya özel çaba ile varmışlardır.

Ancak, bu beceriyi kazanabilmek için de, karşılıklı konuşmaların temel kurallarını bilmek ve yeri geldiğinde uygulamak gerekir.

Şimdi kısaca, başlıca kuralları gözden geçirelim:

İçtenlik

Konuşmada içtenlik (samimiyet) büyük önem taşır. Karşılıklı sevgi ve saygı ilkesine uymak, kırıncı sözlerden kaçınmak gerekir.

Açık seçik olma

Konuşmalarımız açık seçik, anlaşılır olmalıdır. Kelimeler ağızda yutulup yuvarlanmamalı, cümleler anlamca net olmalı, değişik yönlere çekilmemelidir.

Sesi ayarlama

Konuşmalarda seslendirmeyi iyi bilmeliyiz. Ses, karşılıklı konuşmalarda çok önemlidir. Kulağı tırmalayıcı, cırlak, keskin seslerden kaçınmalıyız. Konuşmalarda yapmacıksız, doğal bir ses kullanmalıyız.

Seslendirmede tonlama ve vurgulama büyük önem taşır.

Konuşmanın, yerine göre bir söyleyiş biçimi vardır. Kelimelerin ve cümlelerin anlamlarına göre, sesimiz bazen alçalır, bazen de yükselir.

Acıklı bir olayı anlatırken çıkardığımız sesle, bir coşkuyu dile getirirken çıkardığımız ses aynı mıdır?

İşte bunları, çeşitli örneklerle birlikte çok iyi öğrenmeliyiz. Aynı durum, şiir okurken daha büyük önem taşır.

Dil bilgisi kitaplarını karıştırıp çeşitli kaynaklara ulaşarak, tonlama ve vurgu konusunu iyice gözden geçirmeniz yararlı olur.

Konuşmayı bozan kelimelerden kaçınma

Konuşmamızın, karşımızdakiler tarafından beğenilmesini isteriz değil mi? Bunun için, argo kelimelerden, ayrıca "şey, falan filan, ama, ve" gibi kelimelerin fazla tekrarından kaçınmalıyız.

Görgü kurallarına uyma

Konuşmanın, bir ihtiyacı karşıladığını biliyoruz. Bilgi almak, görüşlerimizi söylemek, arkadaşlığımızı sürdürmek... gibi. Bundan dolayı, konuşma sırasında bencil tutum ve davranışlardan kesinlikle uzak durmalıyız.

Nezaket, saygı, dinlemesini bilmek, eşitlik ve demokratiklik ilkelerine uymak, el - kol ve ağız şakalarından kaçınmak, bilgiçlik taslamamak gibi önemli görgü kurallarını sürekli göz önünde tutmalıyız.

Karşılıklı konuşmalar sırasında uymamız gereken temel kuralları kısaca belirttikten sonra, şimdi karşılıklı konuşmalara geçebiliriz.

Karşılıklı konuşmalar deyince aklımıza neler gelir?

Hatırlamaya çalışalım birlikte.

Bunların başlıcalarını şöyle sayabiliriz:

Tanışma, tanıştırma, soruya karşılık verme, kutlama, özür dileme, telefonla konuşma, görevlilerle konuşma, görüşme.

Şimdi bunları kısaca gözden geçirelim:

3. TANIŞMA

Toplum yaşayışında, belli kuralları içeren bir karşılıklı konuşma biçimidir bu.

Karşılaşmalarda, gelen kendini tanıtır: Adını, soyadını söyler. Sonra da orada bulunan, kendini tanıtır.

Birincisi "memnun oldum" der. Öbürü "ben de" der ve teşekkür eder. Bundan sonra adlar kullanılarak karşılıklı konuşma sürdürülür.

Doğal olarak alçak gönüllü davranılır. Sevgi ve saygıya dayanan bir tanışmayı, kolay kolay unutamayız.

Kimi durumlarda, kendimizi tanıtmaya gereğini duyarız. Sözgelimi, bir üst düzey yetkilisine gider: "Ben, ... İlköğretim okulu öğretmeni... 'ım. Okulla ilgili bir sorunu dile getirmek için geldim..." diye söze başlarız.

4. TANIŞTIRMA

İlk bakışta çok kolay ve basit gibi gelir ama, bu da önemli bir konudur. Tanıştırmayı kim yapıyorsa, kişilerin adlarını o söyler.

Kişileri birbirlerine tanıştırmada belli kurallar var mıdır?

İsterseniz bu soruya birlikte karşılık verelim. Birtakım kurallar elbette vardır değil mi? Şimdi bunları belirtelim:

Küçükler büyüklere, baylar bayanlara, memurlar yöneticilere tanıtılır. Ancak, tanıştırmayı misafirlikte yapılıyorsa, sonra gelen, önce gelmiş olanlara tanıtılır.

Tanıştırmada, kişilerin mesleği, işi, varsa çarpıcı özelliği de söylenir: "Şairdir", "sporçudur", "iyi keman çalar", "..... müdür" gibi.

Bir kişi topluluğa tanıtılıyorsa, sunulan kişinin adını yüksek sesle söylemek yeterlidir. Oradakilerin her biriyle ayrı ayrı tanıştırılamayabilir.

Çok iyi bildiğimiz gibi, tanışma sırasında el sıkışılır. İyi el sıkışma, dostluğun artmasına yol açar. El sıkışmak için baylar, bayanların; küçükler, büyüklerin el uzatmasını beklemelidir.

Tanıştırmada zaman zaman güç durumlara düştüğümüz de olur değil mi? Sözgelimi, çok iyi bildiğimiz birinin adı o an aklımıza gelmeyebilir. Kendimizi zorlarız, gene çıkaramayız. O zaman, ya özür dileyip kişiye adını hatırlayamadığımızı söyleriz, ya da aramızda samimiyet varsa "Kendiniz tanışın" der, işi çözmeye çalışırız. Sanırım, böyle durumlarla zaman zaman hepimiz karşılaşırız.

Tanışanlar ayrılırken genellikle, yine görüşmek isteklerini bildirirler. Bu onların tanışmaktan memnun olduklarını gösterir.

5. SORUYA KARŞILIK VERME

Bildiğimiz gibi, soru sorulacak kimseden, önce izin alınır. Ancak büyüklerin, soru sormak için izin almaları beklenmez.

Soru açık sorulmalıdır.

Buna her yerde ve her zaman özen göstermeliyiz.

Soru sorulan kimse, karşılığını biliyorsa kısa ve açık olarak bildirir. Karşılığı tam bilmiyorsa, özür dileyerek bilmediğimizi söyleriz. Yanlış ve ilgisiz bir karşılık vermemiz gerekmez. Bu dürüstlük açısından daha yerinde bir davranıştır. Soru soran, karşılık alınca teşekkür sözü söyler. Karşıdaki de, "Bir şey değil" gibi, yaptığı işin önemsizliğini belirten bir karşılık verir.

6. KUTLAMA

Günlük hayatımızda çok sık başvurduğumuz yollardan biridir kutlama. Sınav kazanan, bir işi başaran, ödüllendirilen, üst görevlere gelen, nişanlanan, evlenen, yeni bir yaşa basan dostlarımızı, yakınlarımızı kutlarız. Kutlamaya yol açan olaydan duyduğumuz sevinci belirtiriz.

Kutlama sözleri, kısa, abartmasız ve içten olmalıdır.

Kutlanan kişi de, kendisi için söylenen sözlerden, bu kutlamadan mutluluk duyduğunu belirtir, teşekkür eder.

İsterseniz kısa bir örnek verelim:

"Önlisans Programını başarı ile bitirdiğinizi öğrendim. Sizi yürekten kutlar, görevinizde başarılar dilerim."

"Teşekkür ederim."

Bu arada yeri gelmişken önemli bir noktaya değinelim:

Kimileri "kutlama" yerine "kutlulama", "kutlamak" yerine "kutlulamak" diyor ve öyle yazıyorlar.

Kelimenin doğrusu "kutlamak" tır ve dilimizde "kutlulamak" diye bir fiil yoktur.

Çalışmalarımız sırasında buna da dikkat edelim.

7. ÖZÜR DİLEME

Bazen yapmamız gereken bir işi yapamadığımız, eksik veya yanlış yaptığımız olur. Farkına varmadan, başka birine bırakabiliriz. Gerek kişisel kusurumuzdan, gerekse engeller yüzünden yerine getirile-

meyen yanlış ve eksik işlerden dolayı, ilgili kişilerden özür dileriz. Böylece kendimizi başışlatmak isteriz.

Bunu yaparken de inandırıcı olmalıyız. Özür doğru ve içten olursa kabul edilir, yoksa başışlatıcı olmaz. Bir de özür dileme kısa olmalıdır. Tekrar tekrar özür dilemek iyi etki yapmaz.

Özürü kabul eden de, başışlayıcı sözlerle karşılık verir. İsterseniz bir örnek verelim:

– Otobüsü kaçırdım, geciktim. Çok üzgünüm. Özür dilerim.

– Rica ederim. Böyle durumlar olur. Üzülmeysin.

Gerek kendimiz, gerekse çevremizdekiler açısından önemli bir noktayı vurgulayalım.

Uygur insan, kusurunu kabul eden, gerektiğinde özür dilemesini bilen insandır. Ancak hemen şunu da belirtelim ki, önemli olan, özür dileme durumuna sık sık düşmemektir.

8. TELEFONLA KONUŞMA

Bildiğimiz gibi telefon, özellikle cep telefonu, günümüzde iletişim bakımından çok güçlü ve çok yaygın bir araçtır. Bunun için, böyle-sine güçlü bir aracı çok iyi kullanmalıyız.

Telefonu iyi kullanırsak zamandan kazanırız. İşlerimizi çabuk yoluna koyarız.

İyi yapılamayan bir telefon konuşması ise, bir dizi olumsuzluk getirir. Yanlışlıklara, gerginliklere yol açar. Bu bakımdan, telefonla konuşmada, aşağıdaki noktaları öğrenmeliyiz:

- Telefon edilecek yerin numarası doğru bilinmelidir. Eğer bilinmiyorsa, Bilinmeyen Numaralardan, kişinin soyadı ve adı verilerek öğrenilmelidir.
- Verilecek bilgi, sorulacak soru, istenecek açıklama vb. önceden belirlenmelidir. Eksiklik, belirsizlik, yanlışlık ikinci bir konuşmayı gerektirir. Görüşme harcamaları da gereksiz yere artar.
- Telefon ederken, radyo, televizyon, teyp gibi anlaşmayı bozacak araçlar ya kapatılmalı, ya da sesleri iyice kısılmalıdır.
- Telefon açılınca, hemen aradığımız numara olup olmadığı sorulmalı, doğruysa kendimizi tanıtmalıyız.

- Karşı taraftaki de neresi olduğunu söylemeli, kendisini tanıtmalıdır. Karşılıklı olarak "alo! alo!" denmesi yanlış davranıştır.
- Telefon konuşması kesildiği ya da bağlantı kuramadığımız zaman, bu kelimeyi zorunlu olarak kullanırız.
- Telefonu açış amacımız, karşı tarafa kısaca ve açık olarak bildirilir. Karşıdaki de sorulara açık ve kısa karşılıklar vermelidir. Konuşma uzatılmadan anlaşma sağlanmalıdır.
- Telefonun yanında not defteri ve kalem bulunması, iki taraf için de kolaylık sağlar.
- Kim aramışsa, telefonu önce o kapatır. Bundan dolayı, aranan, arayanın kapatmasını beklemelidir.
- Telefonda bağırılmaz, hafif bir sesle nazik konuşulur. Konuşurken yapmaktan kaçınılır, doğal bir ses kullanılır.
- Gizli konular telefonda konuşulmaz.
- Çok zorunlu kalmadıkça, telefonla uzun süre konuşulmamalıdır. Uzun ve gereksiz sohbetlerle hatları meşgul etmek ve başkalarının konuşmasını engellemek yanlış bir davranıştır.
- Özellikle cep telefonunun kapalı tutulması gereken yerlerde açık bırakılmaması ve bu telefonu gelişigüzel kullanmaktan kaçınılması, görgü ve nezaket gereğidir.
- Uygun olmayan zamanlarda (yemek, uyku saati, gece geç saat, sabah çok erken) telefon edilmemelidir.
- Yanlış düşen telefonlar için karşı taraftan özür dilenmelidir. Affedersiniz, özür dilerim vb.

9. GÖREVLİLERLE KONUŞMA

Ailemizden, yakın çevremizden olmayan kimselerle, bir görevliyle konuşmamız her zaman gerekebilir. Toplum hayatının önemli bir gereği bu.

Şimdi birlikte düşünelim:

Bir görevliyle niçin konuşma gereği duyarız?

Herhangi bir konuda bilgi almak, iş istemek, iş izlemek gibi başlıca amaçlarla, değil mi?

Ancak, bir kamu görevlisiyle konuşurken, birtakım kurallara uymak zorunda olduğumuzu biliyoruz. Bundan dolayı, aşağıdaki noktaları yavaş yavaş benimsememiz uygun olur:

- Kapıyı vurup içeri girince kendimizi tanıtırız.
- Konumuzu açıklarız.
- Dileğimizi belirtiriz.
- Görevli, "oturunuz" demeden oturmamız.
- Görevlinin konuşmasını sonuna dek dinleriz.
- Katılmadığımız görüşler olsa bile, tepkiyle karşılamamalıyız.

Ancak, saygılı bir dille, görüşlerimizi, dileğimizi yeniden ortaya koyabiliriz. Tartışmaya girmekten kaçınmalıyız. Çünkü amacımız onun görüşlerini düzeltmek değildir.

Bir görevliyle niçin konuşma gereği duyabileceğimizi bir de siz belirtir misiniz?

10. GÖRÜŞME

Günlük hayatta çok yaygın olan karşılıklı konuşmalardan biri de görüşmedir. Büyük gazetelerimizde, kültür ve sanat dergilerinde, radyo ve televizyonlarda, bunun çeşitli örnekleriyle sık sık karşılaşırız.

Nedir görüşme? Nasıl yapılır ve nelere dikkat etmeliyiz?

Şimdi, bunları ve benzeri soruları birlikte cevaplandıralım:

Belli bir konuda, belli bir kişi ya da kişilerle, bilgi almak amacıyla yapılan karşılıklı konuşmaya görüşme diyoruz.

Buna "mülâkat" da denir.

Çoğu zaman, bir konuyu aydınlatmak, bir işin nasıl yapıldığını öğrenmek için, asıl kaynağa, yetkili kişilere ulaşmak gereğini duyarız. Bilim ve sanat adamlarına, yönetimdeki ilgili kişilere başvurarak, konuya açıklık getirilmesini isteriz. Görüşlerini alırız. Sözelimi, özellikle son yıllarda ülkemizdeki ekonomik ve siyasal gelişmeler, Afganistan'daki olaylar, ABD-İrak gerginliği gibi konularda, kitle iletişim araçlarında ilgililerle sık sık çeşitli görüşmeler yapıldığına tanık oluyoruz.

- Sorulacak soruları kısa ve açık olarak hazırlamalıyız.
- Görüşmeye tam zamanında gidilmelidir.
- Konuşanı iyi dinlemeli, kısa kısa notlar almalıyız.
- Görüşme bittikten sonra, ilgiliye teşekkür eder ve ayrılırız.
- Bu görüşme yayımlanacaksa bir rapor haline getirilir. Bu yazıda şu bilgilere yer vermemiz uygun olur:
- Görüşülen kişinin adı, işi
- Ne amaçla görüşüldüğü
- Ne zaman, nerede buluşulduğu
- Sorulan sorular ve ilgilinin verdiği karşılıklar

Bu bilgiler, amaca göre ya bir topluluğa sunulur, ya da yazılır. Her iki durumda da, cümlelerin kısa, açık, anlaşılır olmasına çok özen göstermeliyiz.

ÖZET

Başkalarıyla sağlıklı bir ilişki ve iletişim kurmada, karşılıklı konuşmalar büyük önem taşır. Kişi böylece daha kolay sosyalleşir.

Güzel konuşma, yalnızca bir yetenek işi değildir. Belli bir çaba, öğrenme ve eğitim yoluyla, etkili konuşma becerisi kazanılabilir.

Karşılıklı konuşmalarda göz önünde tutulması gereken başlıca kurallar; içtenlik, açık seçik olma, sesi ayarlama, konuşmayı bozan kelimelerden kaçınma, görgü kurallarına uymadır.

Başlıca karşılıklı konuşma çeşitleri; tanışma, tanıştırmaya, soruya karşılık verme, kutlama, özür dileme, telefonla konuşma, görevlilerle konuşma, görüşmedir.

Tanışma ve tanıştırmada belli kurallara uymak gerekir. Soruya karşılık verme ve kutlama da dikkat ister. Özür dilemek çok doğal bir şeydir ve bunu hepimiz yaparız. Ancak önemli olan, özür dileme durumuna sık sık düşmemektir.

Telefon, günümüzde iletişim bakımından çok güçlü ve çok yaygın bir araçtır. Ancak telefon konuşması yaparken, birçok noktaya dikkat etmemiz gerekir.

Görevlilerle konuşma ve görüşme de karşılıklı konuşmanın önemli çeşitleri arasında yer alır. Bunlar, toplum hayatının birer gereğidir. Her ikisiyle ilgili olarak da göz önünde tutulması gereken noktalar, kurallar vardır.

SORULAR

Aşağıdaki soruların yanıtlarını verilen seçenekler arasından bulunuz.

1. "Özel bir çaba, öğrenme ve eğitim yoluyla, etkili becerisine ulaşılabilir" cümlesinde, boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?
a) Tanışma b) Tanıştırma c) Kutlama
d) Özür dileme e) Konuşma
2. Aşağıdakilerden hangisi, karşılıklı konuşmaların başlıca kuralları arasında yer almaz?
a) Sesi ayarlama b) Açık seçik olma
c) Okumayı iyi bilme d) İçtenlik
e) Görgü kurallarına uyma
3. Soru sorulan kimse, sorunun karşılığını tam bilmiyorsa, hangi davranışı göstermelidir?
a) Hiç cevap vermez.
b) Soruyu tekrar ettirir.
c) Özür dileyerek bilmediğini söyler.
d) Soruyu geçiştirmeye çalışır.
e) Sorunun biraz daha açıklanmasını ister.
4. "Karşılıklı konuşmaların başlıcaları arasında yer almaz" cümlesinde boş bırakılan yere, aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?
a) Görevlilerle konuşma b) Yaş günü kartı
c) Soruya karşılık verme d) Tanıştırma
e) Telefonla konuşma

5. Bir başarıyı kutlama amacıyla söylenen, "O kadar çok sevindim ki, dünyalar benim oldu. Bundan daha büyük bir başarı olmaz" sözünü hangi yönden eleştirebiliriz?
- a) Fazla uzun. b) Çok açık değil.
 c) İçtenlik taşıyor. d) Abartma var.
 e) Yazım yanlışı var.

Aşağıdaki boşlukları, cümleyi doğru tamamlayacak biçimde doldurunuz.

6. Konuşma yaparken seslendirmede ve çok önemlidir.
7. Telefon konuşması yaparken, birçok dikkat etmemiz gerekir ve telefonu önce, kapatır.
8. Uygur insan, kusurunu kabul eden, gerektiğinde bilen insandır.
9. Bir görevliyle konuşurken, amacımız onun görüşlerini olmadığı için, kaçınmalıyız.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Demiray, Kemal. Sözlü ve Yazılı Anlatım: Kompozisyon, Lise I-III. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1970.
2. Ergen, Nurettin ve Hüseyin Başdoğan. Örnekl-Uygulamalı Güzel Konuşma ve Yazma Teknikleri. Ankara: İM Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık A.Ş. 1985.
3. Kavcar, Cahit, Ferhan Oğuzkan ve Sedat Sever. Türkçe Öğretimi. Ankara: Engin Yayınevi, 1998.
4. Kavcar, Cahit; Kantemir, Enise; Baraz Turhan; Güneş, Zeliha. Türk Dili. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 1992.
5. Özdemir, Emin. Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
6. Sanca, Salih ve Mustafa Gündüz. Güzel Konuşma Yazma-Kompozisyon. İstanbul: Fil Yayınevi, 1988.
7. Taşer, Suat. Örneklerle Konuşma Eğitimi. İstanbul: Örgün Yayınları, 1980.

ÜNİTE 8

TOPLU TARTIŞMA TÜRLERİ

ÜNİTENİN KAVRANILMASI KOŞULLARI

- Tartışma deyince aklınıza neler geliyor, düşününüz.
- Toplu tartışma türlerinin neler olduğunu anımsamaya çalışınız.

ÜNİTEDE İŞLENEN KONUNUN AMACI

Temel Amaç: Toplu tartışma türlerini tanıtmak ve özelliklerini belirtmektir.

Yan Amaçlar:

- Başlıca toplu tartışma türlerini tanımlamak,
- Toplu tartışmaların önemini ve özelliklerini kavratmak,
- Uygulamayla ilgili temel özellikleri belirtmektir.

ÜNİTENİN ÇALIŞMA BİÇİMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Bundan önceki "Karşılıklı Konuşmalar" adlı üniteyi bir daha gözden geçiriniz.
- Ünite içindeki sınav sorularını mutlaka cevaplandırın. Güçlük çekerseniz ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
- Elinizin altında Türkçe Sözlük bulundurunuz ve gerektiğinde ona başvurunuz.
- Ünite sonunda verilen kaynaklara ulaşmaya çalışınız.

1. GİRİŞ

Bundan önceki ünite, başkalarıyla iletişim bakımından büyük önem taşıyan karşılıklı konuşmalar üzerinde durmuştuk. Gerek toplumla sağlıklı ilişki kurma, gerekse kültür ve meslek hayatımız açısından önemli konulardan biri de toplu tartışma türleridir. Bu ünite, başlıca toplu tartışma türlerini ele alacak, bunları birlikte işleme çalışacağız.

Bilim, kültür, sanat, yönetim, eğitim... çevrelerinde sık sık yapılan çeşitli toplantıların birçok amacı vardır. Bu amaçları şöyle sıralayabiliriz:

- Bilgi sunmak
- Tartışma yoluyla gerçeğe ulaşmak
- Bir konuyu ve sorunu incelemek
- Kamuoyu oluşturmak
- Yeni bir buluşu tanıtmak
- Öğrencileri daha iyi yetiştirmek

Toplu tartışma türlerinin başlıcaları şunlardır:

Açık oturum

Panel-Forum

Sempozyum

Münazara

2. AÇIK OTURUM

Toplumu ilgilendiren bir konuda, değişik düşüncelere sahip yetkili kişilerin yaptığı konuşmalara "açık oturum" denir. Açık oturum, dinleyici önünde yapılabildiği gibi radyo ve televizyonlarda da yapılabilir.

Açık oturumda siyaset, kültür, eğitim, sanat, spor, ekonomi, sağlık, ulaşım... gibi genel konular ya da bunlarla ilgili özel bir konu ve sorun tartışılabilir.

Açık oturumda; konu hakkında bilgi sahibi olan, konuşmayı yöneten bir başkan ve konuşmacılar vardır. Başkan konuyu ortaya koyar, sonra konuşmacıları tanıtır ve konuşmacılara, bir sıra gözeterek söz verir.

Başkan, oturum boyunca, konuşmacılara ayrılan süreyi dengeli tutmalı ve bu konuda tarafsız olmalıdır. Oturumun sonunda konuşmalar bir sonuca ulaştırılır.

Toplu tartışma türleri içinde açık oturumların, toplumun kültürel kalınmasında, çeşitli sorunların çözümünde önemli bir yeri vardır.

3. PANEL-FORUM

Toplumu ilgilendiren bir konu hakkında, birkaç kişiden meydana gelen uzmanlar grubunun, dinleyicilerin önünde, bir sohbet havası içinde tartışmasına panel denir.

Konuşmacılar uzman oldukları konuda bilgi verirler. Panelde de bir başkan bulunur ve konuşmalar başkanın verdiği sıra ve süreye göre yapılır.

Panelin açık oturumdan farkı, bir konunun çeşitli yönlerinin uzmanlar tarafından ele alınarak genişletilmesidir. Açık oturum ise, aynı konuda farklı görüşe sahip kimselerin tartışmasıdır.

Panel sonunda tartışma dinleyicilere de geçerse, tartışma "forum" halini alır. Forum, panelden sonra, dinleyicilerin söz alarak yaptıkları konuşmalardır. Forum, başlı başına bir tartışma biçimi değildir. Ancak, toplu tartışmaların ilgi çekici bir yanını oluşturur.

Foruma katılan dinleyiciler sorularını açık ve kısa sormalı, kırıcı olmamalı, kişisel konulara girmemeli ve konu dışına çıkmamalıdır.

Forumun önemli bir yararı, dinleyicileri aktif duruma getirerek konu üzerinde canlı ve hareketli biçimde durmalarını sağlamaktır.

4. SEMPOZYUM

Herhangi bir konuda, dinleyiciler önünde, değişik uzman kişilerin yaptığı seri konuşmalara "sempozyum" denir.

Üniversiteler başta olmak üzere, çeşitli kamu kurumlarında ve özel kuruluşlarda sık sık sempozyumlar yapılır. Sempozyum bir gün sürebileceği gibi, çeşitli oturumlar halinde birkaç gün de sürebilir.

Sempozyumlarda oturumları da yine bir başkan yönetir.

Sempozyum, diğer konuşma türlerine göre daha bilimseldir ve ciddi bir sohbet havası içinde geçer. Sempozyumda temel amaç, konuyu tartışmak değil, bir yandan dinleyicileri aydınlatmak, bir yandan da sorunları çözmeye çalışmaktır. Sempozyum sonunda başkan konuyu özetler ve çıkan sonucu dinleyicilere aktarır.

Sempozyumun başarılı bir sonuca ulaşabilmesi için, konunun bölümleri dikkatle belirlenerek konuşmacılara çok önceden dağıtılır. Konuların birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmesine özen gösterilir.

5. MÜNAZARA

Münazara; birer cümleyle belirtilen bir tezle, karşı tezin, iki ekip tarafından bir değerlendirme kurulu (jüri) önünde tartışılmasıdır.

Sınıf içi, sınıflar arası ve okullar arası bir öğrenci etkinliği olarak münazaralar yapılmaktadır. Ekiplerde genel olarak üç veya beş konuşmacı bulunur. Bunlardan biri ekip başkanı olur.

Münazarada; öne sürülen düşüncelerin doğruluğunu örneklerle, kanıtlarla, rakamlarla doğrulayarak jüriyi inandırmak gerekir.

Bu arada bir münazara örneği verebiliriz:

Televizyonun hayatımızdaki tesiri olumludur (tez).

Televizyonun hayatımızdaki tesiri olumsuzdur (karşıtez, antitez).

Ekiplerden biri tezi, öteki karşı tezi savunarak birbirlerinin görüşlerini çürütmeye çalışırlar.

Münazarada esas olan, doğruyu bulma değil, düşünceyi iyi savunmadır.

Münazaranın kişiye sağladığı yararlar şöyle sıralanabilir:

- Bir izleyici topluluğu karşısında etkili konuşma alışkanlığı kazandırır.
- Düşünme gücünü geliştirir.
- Eleştirme gücü kazandırır.
- Araştırma ve incelemeye yöneltir.

Konuşmacıların da aşağıdaki noktaları göz önünde tutmaları gerekir:

- Konuşmacılar doğal, inandırıcı ve etkileyici olmalı.
- Ses iyi ayarlanmalı.
- Konu dışına çıkılmamalı.
- Karşı ekibi can kulağı ile dinlemeli
- Sonuç ne olursa olsun olgun ve hoşgörülü olmalı.

Değerlendirmede jürinin dikkat etmesi gereken noktalar şunlardır:

- İnandırma ve savunma gücü
- Karşı ekibin görüşlerini eleştirme ve çürütme yeteneği
- Doğru ve etkili konuşma
- Hareket ve davranışlar
- Zamanı iyi değerlendirme.

6. TOPLANTI YÖNETİMİ

Toplantılarda konuşma ve tartışmaların amaca uygun bir şekilde yapılmasının büyük bir önemi vardır. Yoksa beklenen yarar sağlanamaz, amaç gerçekleşmez. Bir toplantının düzenli yürütülmesini, verimli geçmesini başkan sağlar.

Başkan yani yönetici, konuyu ortaya koyar, konuşmacıları tanıtır, tartışmalarda söz almak isteyenlere söz verir. Konuşmaların kuralara uygun olarak yapılmasını sağlar. Zaman sınırını göz önünde tutar, sonuçta kısa bir özet yapar.

Toplantılarda özellikle gereksiz açıklamalar, kişisel yöne kayan konuşmalar olabilir. Başkanın böyle durumlara karşı çok uyanık olması, bunları önlemesi gerekir.

Toplantı tam zamanında başlatılmalıdır. Üye sayısı belli olmayan toplantılarda çoğunluk aranmaz.

Toplantıları değerlendirme ölçüleri

Toplantılardan sonra bir değerlendirme yapılması yararlı olur. Değerlendirme yaparken aşağıdaki ölçütleri göz önünde tutmalıyız:

- Tartışılan konu, üzerinde durulacak önemde miydi?
- Sorun veya sorunlar açıkça ortaya kondu mu?
- Tartışma genel olarak ilgi çekici miydi?
- Konuya bağlı kalındı mı?
- Tartışmalara isteyen herkes katıldı mı? Yoksa bazıları fazla mı konuştu?
- Konuşmalar düzgün ve yanlışsız yapıldı mı?
- Konuşmacılar rahat konuştular mı? Yoksa sıkılgan, heyecanlı mıydılar?
- Konuşmalar süresince kurallara uygun ve nazik davranıldı mı?
- Amaca uygun hareket edildi mi?
- Başkan görevini iyi yapabildi mi?

ÖZET

Gerek başkalarıyla ve toplumla sağlıklı ilişki kurma, gerekse kendimizi daha iyi yetiştirme bakımından, toplu tartışma türleri büyük önem taşır. Toplu tartışmalarla bilgi edinilir, gerçeklere ulaşılr, bir konu ve sorun incelenir, kamuoyu araştırılır, yenilikler tanıtılır.

Başlıca toplu tartışma türleri, açık oturum, panel, forum, sempozyum, münazaradır. Toplantı yönetimi ve değerlendirilmesi de önemlidir.

Açık oturum, belli bir konunun izleyiciler önünde açık olarak tartışıldığı toplantıdır. Bununla çeşitli konular gündeme gelebilir ve değişik görüşlerin ortaya çıkması sağlanır.

Bir konunun, karara varmaktan çok, çeşitli yönleriyle bir topluluk önünde, sohbet havası içinde tartışılmasına panel diyoruz. Panel sonunda tartışma dinleyicilere de geçerse bu tür tartışmaya forum denir. Panelin devamıdır. Dinleyicileri aktif duruma getirir, canlı ve hareketli bir biçimde konuya katılmalarını sağlar.

Sempozyum, bir konu üzerinde değişik kişilerin yaptığı dizi konuşmalardan oluşan toplantıdır. Günümüzde çok yaygın olarak yapılan toplu tartışma türlerinden biridir. Bir konu, çeşitli yönleriyle ve değişik kişiler tarafından gündeme getirilir.

Münazara, bir tezle karşı tezin iki ekip tarafından bir jüri önünde tartışılmasıdır. Burada esas olan, doğruyu bulma değil, düşünceyi iyi savunmadır.

Toplantı yönetimi; toplantıların düzenli geçmesi, konuşma ve tartışmaların amaca uygun bir şekilde yürümesi bakımından önem taşır. Bir toplantının düzenini, verimli geçmesini başkan sağlar.

Toplantıların amaca ne ölçüde hizmet ettiğini değerlendirmek de önemlidir. Bunu yaparken, konu, sorunların ortaya konuşu, tartışmaların yürüyüşü ve düzeyi, çıkan sonuçlar, başkanın tutumu ve yönetimi gibi yönler göz önüne alınır.

SORULAR

Aşağıdaki soruların doğru yanıtlarını bulunuz.

1. Aşağıdakilerden hangisi, toplu tartışma türleri arasında yer almaz?
 - a) Sempozyum
 - b) Açık oturum
 - c) Görüşme
 - c) Münazara
 - d) Forum
 2. Bir konu, çeşitli yönleri, değişik kişiler ve dizi konuşmalar esasına dayalı toplu tartışma türüne ne ad verilir?
 - a) Forum
 - b) Münazara
 - c) Açık oturum
 - d) Sempozyum
 - e) Görüşme
 3. "Panelin devamı olan genellikle panel başkanı yönetir" cümlesinde boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?
 - a) Toplantıyı
 - b) Forumu
 - c) Açık oturumu
 - d) Sempozyumu
 - e) Münazarayı
 4. Münazara en çok nerede yapılan toplu tartışma türlerinden biridir?
 - a) Okullar
 - b) İş yerleri
 - c) Kamu kurumları
 - d) Özel kuruluşlar
 - e) Bilim kurumları
- Aşağıdaki boşlukları, cümleyi doğru tamamlayacak biçimde doldurunuz.
5. Açık oturumun temel özelliği, bir konunun, isteyen herkesin izleyebileceği biçimde toplantı olmasıdır.
 6. Bugün forum, bazı sorunların görüşüldüğü anlamında kullanılmaktadır.
 7. Tez ve karşı tezin bir jüri önünde tartışılmasına diyoruz.
 8. bir gün sürebileceği gibi, çeşitli oturumlar halinde birkaç gün de sürebilir.
 9. Üye sayısı belli olmayan toplantılarda aranmaz.

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

1. Ergen, Nurettin ve Hüseyin Başdoğan. Örnekli- Uygulamalı Güzel Konuşma Yazma Teknikleri. Ankara, 1985.
2. Göğüş, Beşir. Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara, 1978.
3. Karaalioğlu, Seyit Kemal. Sözlü-Yazılı Kompozisyon Sanatı. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1979.
4. Kavcar, Cahit, Kantemir, Enise, Baraz, Turhan, Güneş, Zeliha. Türk Dili. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yayını, 1992.
5. Özdemir, Emin. Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
6. Sarıca, Salih ve Mustafa Gündüz. Güzel Konuşma Yazma-Kompozisyon. İstanbul: Fil Yayınevi, 1988.

ÜNİTE SONLARINDAKİ SORULARIN CEVAPLARI*

ÜNİTE 1

- 1 a, 2 b, 3 Köktürk / Köktürk Devleti / Türkçe,
4 bağımsızlığını / dilini de.

ÜNİTE 2

- 1 c, 2 b, 3 buluş, düzenleyiş, anlatış, 4 "düzen"e,
5 yazma / konuşma.

ÜNİTE 6.1

- 1 c, 2 d, 3 b, 4 e, 5 a, 6 d, 7 c, 8 e, 9 b, 10 a.

ÜNİTE 6.2

- 1 b, 2 d, 3 e, 4 c, 5 a, 6 c, 7 e, 8 e, 9 a, 10 d, 11 d, 12 c, 13 b.

ÜNİTE 6.3

- 1 c, 2 e, 3 b, 4 d, 5 e, 6 b, 7 a, 8 d.

ÜNİTE 6.4

- 1 d, 2 b, 3 b, 4 c, 5 e, 6 c, 7 b, 8 a.

ÜNİTE 6.5

- 1 c, 2 d, 3 e, 4 a, 5 b, 6 c, 7 d, 8 a, 9 b, 10 e.

ÜNİTE 6.6

- 1 a, 2 e, 3 b, 4 c, 5 c, 6 c, 7 d, 8 e.

ÜNİTE 6.7

- 1 c, 2 b, 3 d, 4 a, 5 e, 6 b, 7 c, 8 e, 9 d, 10 b.

* Ünite 3, 4, 5 baştan sona uygulamalara dayalı olduğu için, onlarla ilgili ayrıca soru ve yanıt yoktur.

ÜNİTE 6.8

1 c, 2 b, 3 d, 4 b, 5 d, 6 e, 7 b, 8 e.

ÜNİTE 6.9

1 d, 2 a, 3 b, 4 c, 5 a, 6 e, 7 b, 8 c.

ÜNİTE 6.10

1 d, 2 c, 3 e, 4 a, 5 b, 6 c, 7 d, 8 d, 9 e, 10 d.

ÜNİTE 7

1 e, 2 c, 3 c, 4 b, 5 d, 6 tonlama/vurgulama, 7 noktaya / arayan, 8 özür dilemesini, 9 düzeltmek / tartışmaktan.

ÜNİTE 8

1 c, 2 c, 3 b, 4 a, 5 açık olarak tartışıldığı, 6 genel toplantı, 7 münazara, 8 sempozyum, 9 çoğunluk.

Yazılı ve Sözlü Anlatım

Prof. Dr. Cahit KAVCAR
Dr. A. Ferhan OĞUZKAN
Özlem AKSOY

ISBN 605443464-0

9 786054 434640

ANI YAYINCILIK

www.aniyayincilik.com.tr

e-posta: aniyayincilik@aniyayincilik.com.tr

www.kor-sanifotokopi.org

Kızılırmak Sok. No: 10/A
Bakanlıklar / ANKARA

Tel: 0 312 425 81 50 pbx
Faks: 0 312 425 81 11